నమో తస్స భగవతో అరహతో సమ్మాసమ్బుద్ధస్స

ఖుద్దకనికాయే

నేత్తిప్పకరణ-టీకా

గన్థారమ్భకథావణ్ణనా

సంవణ్ణనారమ్భే (దీ॰ ని॰ టీ॰ ౧.గన్థారమ్భకథావణ్ణనా; మ॰ ని॰ టీ॰ ౧.౧ గన్థారమ్భకథావణ్ణనా; సం॰ ని॰ టీ॰ ౧.౧.౧ గన్థారమ్భకథావణ్ణనా) రతనత్తయవన్దనా సంవణ్ణేతబ్బస్స ధమ్మస్స పభవనిస్సయవిసుద్ధిపటివేదనత్థం, తం పన ధమ్మసంవణ్ణనాసు విఞ్ఞూనం బహుమానుప్పాదనత్థం, తం సమ్మదేవ తేసం ఉగ్గహణధారణాదిక్కమలద్ధబ్బాయ సమ్మాపటిపత్తియా సబ్బహితసుఖనిప్ఫాదనత్థం. అథ వా మఙ్గలభావతో, సబ్బకిరియాసు పుబ్బకిచ్చభావతో, పణ్డితేహి సమ్మాచరితభావతో, ఆయతిం పరేసం దిట్ఠానుగతిఆపజ్జనతో చ సంవణ్ణనాయం రతనత్తయపణామకిరియా. అథ వా రతనత్తయపణామకరణం పూజనీయపూజాపుఞ్ఞవిసేసనిబ్బత్తనత్థం, తం అత్తనో యథాలద్ధసమ్పత్తినిమిత్తస్స కమ్మస్స బలానుప్పదానత్థం, అన్తరా చ తస్స అసఙ్కోచనత్థం, తదుభయం అనన్తరాయేన అట్ఠకథాయ పరిసమాపనత్థం. ఇదమేవ చ పయోజనం ఆచరియేన ఇధాధిప్పేతం. తథా హి వక్ఖతి "వన్దనాజనితం…పే॰… తస్స తేజసా"తి. వత్థుత్తయపూజా హి నిరతిసయపుఞ్ఞక్ఖేత్తసమ్బుద్ధియా అపరిమేయ్యప్పభావో పుఞ్ఞాతిసయోతి బహువిధన్తరాయేపి లోకసన్నివాసే అన్తరాయనిబన్ధనసకలసంకిలేసవిద్ధంసనాయ పహోతి, భయాదిఉపద్దవఞ్చ నివారేతి. యథాహ –

"పూజారహే పూజయతో, బుద్ధే యది వ సావకే"తి. (ధ॰ ప॰ ౧౯౫; అప॰ థేర ౧.౧౦.౧) చ,

తథా –

"యే, భిక్ఖవే, బుద్ధే పసన్నా, అగ్గే తే పసన్నా, అగ్గే ఖో పన పసన్నానం అగ్గో విపాకో హోతీ"తి (అ॰ ని॰ ౪.౩౪; ఇతివు॰ ౯౦) చ,

తథా –

"'బుద్ధో'తి కిత్తయన్తస్స, కాయే భవతి యా పీతి;
వరమేవ హి సా పీతి, కసిణేనపి జమ్బుదీపస్స;
'ధమ్మో'తి…పే॰… 'సఙ్ఘో'తి…పే॰… దీపస్సా"తి. (దీ॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౧.౬; ఇతివు॰ అట్ఠ ౯౦; దీ॰ ని॰ టీ॰ ౧.గన్థారమ్భకథావణ్ణనా; మ॰ ని॰ టీ॰ ౧.౧; అ॰ ని॰ టీ॰ ౨.౪.౩౪) చ,

తథా –

“యస్మిం, మహానామ, సమయే అరియసావకో తథాగతం అనుస్సరతి, నేవస్స తస్మిం సమయే రాగపరియుట్ఠితం చిత్తం హోతి, న దోస...పే.... న మోహపరియుట్ఠితం చిత్తం హోతీ”తి (అం॰ ని॰ ౬.౧౦; ౧౧.౧౧) చ,

తథా –

“అరఞ్ఞే రుక్ఖమూలే వా...పే...;
భయం వా ఛమ్భితత్తం వా, లోమహంసో న హేస్సతీ”తి. (సం॰ ని॰ ౧.౨౪౯) చ;

తత్థ యస్స రతనత్తయస్స వన్దనం కత్తుకామో, తస్స గుణాతిసయయోగసన్దస్సనత్థం ‘‘**మహాకారుణిక**’’న్తిఆదినా గాథాత్తయమాహ. గుణాతిసయయోగేన హి వన్దనారహభావో, వన్దనారహే చ కతా వన్దనా యథాధిప్పేతప్పయోజనం సాధేతీతి. తత్థ యస్సా సంవణ్ణనం కత్తుకామో, సా నేత్తి విసేసతో యథానులోమసాసనసన్నిస్సయా, తస్స చ విచిత్తాకారప్పవత్తివిభావినీ. తథా హి సుత్తన్తదేసనా న వినయదేసనా వియ కరుణాప్పధానా, నాపి అభిధమ్మదేసనా వియ పఞ్ఞాప్పధానా, అథ ఖో కరుణాపఞ్ఞాప్పధానాతి తదుభయప్పధానదేసనావిసేసవిభావనం తావ సమ్మాసమ్బుద్ధస్స థోమనం కాతుం తమ్మూలకత్తా సేసరతనానం ‘‘**మహాకారుణికం నాథ**’’న్తిఆది వుత్తం.

తత్థ కిరతీతి (దీ॰ ని॰ టీ॰ ౧.గన్థారమ్భకథావణ్ణనా; మ॰ ని॰ టీ॰ ౧.౧; సం॰ ని॰ టీ॰ ౧.౧.౧; అం॰ ని॰ టీ॰ ౧.౧.౧) **కరుణా,** పరదుక్ఖం విక్ఖిపతి అపనేతీతి అత్థో. అథ వా కిణాతీతి **కరుణా,** పరదుక్ఖే సతి కారుణికం హింసతి విబాధతీతి అత్థో . కమ్పనం కరోతీతి వా **కరుణా,** పరదుక్ఖే సతి సాధూనం హదయఖేదం కరోతీతి అత్థో. కమితి వా సుఖం, తం రున్ధతీతి **కరుణా**. ఏసా హి పరదుక్ఖాపనయనకామతాలక్ఖణా, అత్తసుఖనిరపేక్ఖతాయ కారుణికానం సుఖం రున్ధతి విబన్ధతీతి అత్థో. కిరియతి దుక్ఖితేసు పసారియతీతి వా **కరుణా,** కరుణాయ నియుత్తోతి **కారుణికో** యథా “దోవారికో”తి (అం॰ ని॰ ౭.౬౭). యథా హి ద్వారట్ఠానతో అఞ్ఞత్థ వత్తమానోపి ద్వారపటిబద్ధజీవికో పురిసో ద్వారానతివత్తవుత్తితాయ ద్వారే నియుత్తోతి “దోవారికో”తి వుచ్చతి, ఏవం భగవా మేత్తాదివసేన కరుణావిహారతో అఞ్ఞత్థ వత్తమానోపి కరుణానతివత్తవుత్తితాయ కరుణాయ నియుత్తోతి “కారుణికో”తి వుచ్చతి. మహాభినీహారతో పట్ఠాయ హి యావ మహాపరినిబ్బానా లోకహితత్థమేవ లోకనాథా తిట్ఠన్తీతి. మహన్తో కారుణికోతి **మహాకారుణికో**. సతిపి భగవతో తదఞ్ఞగుణానమ్పి వసేన మహన్తభావే కారుణికసద్దసన్నిధానేన వుత్తత్తా కరుణావసేనేవేత్థ మహన్తభావో వేదితబ్బో యథా “మహావేయ్యాకరణో”తి. ఏవఞ్చ కత్వా “మహాకారుణికో”తి ఇమినా పదేన పుగ్గలాధిట్ఠానేన సత్థు మహాకరుణా వుత్తా హోతి.

అపరో నయో – అత్థసాధనతో కరుణం కరుణాయనం కరుణాసమ్పవత్తనం అరహతీతి **కారుణికో** . భగవతో హి సబ్బఞ్ఞుతాయ అనవసేసతో సత్తానం హితం, హితుపాయఞ్చ జానతో, తత్థ చ అకిలాసునో హితేసితా సత్థికా, న తథా అఞ్ఞేసన్తి. అథ వా కరుణా కరుణాయనం సీలం పకతి సభావో ఏతస్సాతి **కారుణికో**. భగవా హి పథవీఫస్సాదయో వియ కక్ఖళఫుసనాదిసభావా కరుణాసభావో సభావభూతకరుణోతి అత్థో. సేసం పురిమసదిసమేవ. అథ వా మహావిసయతాయ, మహానుభావతాయ, మహప్ఫలతాయ చ మహతీ కరుణాతి **మహాకరుణా**. భగవతో హి కరుణా నిరవసేసేసు సత్తేసు పవత్తతి, పవత్తమానా చ అనఞ్ఞసాధారణా పవత్తతి, దిట్ఠధమ్మికాదిభేదఞ్చ మహన్తమేవ సత్తానం హితసుఖం ఏకన్తతో నిప్ఫాదేతి, మహాకరుణాయ నియుత్తోతి **మహాకారుణికో,** తం మహాకారుణికం. సేసం సబ్బం వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బం. సుమాగధాదిపదానం వియ చేత్థ సద్దసిద్ధి వేదితబ్బా.

నాథతీతి **నాథో**, వేనేయ్యానం హితసుఖం ఆసీసతి పత్థేతీతి అత్థో, మేత్తాయనవసేన చేత్థ హితసుఖాసీసనం వేదితబ్బం, న కరుణాయనవసేన పరమపదేన వుత్తత్తా. అథ వా నాథతి వేనేయ్యగతం కిలేసబ్యసనం ఉపతాపేతీతి **నాథో**, నాథతీతి వా **నాథో**, యాచతీతి అత్థో. భగవా హి "సాధు, భిక్ఖవే, భిక్ఖు కాలేన కాలం అత్తసమ్పత్తిం పచ్చవేక్ఖితా"తిఆదినా (అ. ని. ౮.౭, ౮) సత్తానం తం తం హితప్పటిపత్తిం యాచిత్వాపి మహాకరుణాయ సముస్సాహితో తే తత్థ నియోజేతి. పరమేన వా చిత్తిస్సరియేన సమన్నాగతో, సబ్బసత్తే వా సీలాదిగుణేహి ఈసతి అభిభవతీతి పరమిస్సరో భగవా "**నాథో**"తి వుచ్చతి, తం నాథం.

ఞాతబ్బన్తి **ఞేయ్యం**, అతీతాదిభేదభిన్నం సబ్బం సఙ్ఖతం, అసఙ్ఖతఞ్చ. సఙ్గరణట్ఠేన **సాగరో**, పతితపతితానం అత్తనో పుథులగమ్భీరభావేహి సంసీదనం నిమ్ముజ్జనం కరోతీతి అత్థో. **సం**-సద్దస్స చేత్థ "సాభావో, సారాగో"తిఆదీసు (ధ. స. ౩౮౮, ౩౮౧) వియ నిరుత్తినయేన దట్ఠబ్బో. **సఙ్గరణట్ఠేనా**తి వా సఙ్గరకరణట్ఠేన, ఠితధమ్మతాయ "అయం మే మరియాదా, ఇమం వేలం నాతిక్కమామీ"తి లోకేన సఙ్గరం సఙ్కేతం కరోన్తో వియ హోతీతి అత్థో. సఙ్గరణం వా సమన్తతో గలనం సన్దనం ఉదకేన కరోతీతి **సాగరో**. కప్పవుట్ఠానకాలే హి మహాసముద్దో ఇతో చితో చ పగ్ఘరిత్వా సకలం లోకధాతుం ఏకోఘం కరోతీతి. లోకియా పన వదన్తి "సాగరస్స రఞ్ఞో పుత్తేహి సాగరేహి నిబ్బత్తితో ఖతోతి **సాగరో**, పురత్థిమో సముద్దప్పదేసో, తంసమ్బన్ధతాయ రుళ్హీవసేన సబ్బోపి సముద్దో తథా వోహరీయతీ"తి. సాగరసదిసత్తా **సాగరో**, ఞేయ్యమేవ సాగరోతి **ఞేయ్యసాగరో**. సదిసతా చేత్థ పుథులదుత్తరగమ్భీరానాదికాలికతాహి వేదితబ్బా, నిహీనం చేతమోపమ్మం. తథా హి ఞేయ్యస్సేవ సాతిసయా పుథులతా అపరిమాణలోకధాతుబ్యాపనతో, సబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణస్సేవ తరణీయతాయ దుత్తరతా, గమ్భీరతా, ఆదికోటిరహితా చ పవత్తి, న ఇతరస్స పరిచ్ఛిన్నదేసత్తా బాహిరకవీతరాగేహిపి ఇత్తరేన ఖణేన అతిక్కమితబ్బత్తా, పరిమితగమ్భీరత్తా, పరిమితకాలత్తా చ. ఞేయ్యసాగరస్స పారం పరియన్తం గతోతి **ఞేయ్యసాగరపారగూ**, తం ఞేయ్యసాగరపారగుం.

గమనఞ్చేత్థ ఞాణగమనమేవ, న ఇతరం ఞేయ్యగ్గహణతో, తం పన ఞాణం దువిధం సమ్మసనపటివేధభేదతో, తథా హేతుఫలభేదతో. తత్థ "కిచ్ఛం వతాయం లోకో ఆపన్నో"తిఆదినా (దీ. ని. ౨.౫౭; సం. ని. ౨.౪, ౧౦; పేటకో. ౨౩) కరుణాయనవసేనేవ అభినివిసిత్వా అనేకాకారవోకారే సఙ్ఖారే సమ్మసన్తం భగవతో **సమ్మసనఞాణం** ఛత్తింసకోటిసతసహస్సముఖేన ఞేయ్యసాగరం అజ్ఝోగాహేత్వా తస్స పారం పరియన్తం అగమాసి, యం "మహావజిరఞాణ"న్తి వుచ్చతి. **పటివేధఞాణం** పన సబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణపదట్ఠానం ఆసవక్ఖయఞాణం, ఆసవక్ఖయఞాణపదట్ఠానఞ్చ సబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణం, యం "మహాబోధీ"తి వుచ్చతి. పారగమనఞ్చ తస్స కిచ్చసిద్ధియా, సమత్థతాయ చ వేదితబ్బం. తథా యథావుత్తం సమ్మసనఞాణం **హేతు**, ఇతరం **ఫలం**. సహ సమ్మసనఞాణేన వా ఆసవక్ఖయఞాణం **హేతు**, సబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణం **ఫలం** తదానిసంసభావతోతి వేదితబ్బం.

వన్దేతి నమామి, అభిత్థవామి వా. సణ్హట్ఠేన **నిపుణా**, అనుపచితఞాణసమ్భారానం అగాధట్ఠేన **గమ్భీరా**, ఏకత్తాదిభేదతో నన్దియావట్టాదివిభాగతో చ **విచిత్రా** విసిట్ఠా నానావిధా నయా ఏతిస్సాతి **నిపుణగమ్భీరవిచిత్రనయా**, నిపుణగమ్భీరవిచిత్రనయా దేసనా అస్సాతి **నిపుణగమ్భీరవిచిత్రనయదేసనో**, తం నిపుణ…పే… దేసనం. నయతీతి వా **నయో**, పాళిగతి, సా చ వుత్తనయేన అత్థతో **నిపుణా**, అత్థతో బ్యఞ్జనతో చ **గమ్భీరా**, సఙ్ఖేపవిత్థారానులోమాదిప్పవత్తియా నానావిధతాయ **విచిత్రా**. తథా హి పఞ్ఞత్తిఅనుపఞ్ఞత్తిఆదివసేన,

సంకిలేసభాగియాదిలోకియాదితదుభయవోమిస్సతాదివసేన,
కుసలాదిఖన్ధాదిసఙ్గహాదిసమయవిముత్తాదిఠపనాదికుసలమూలాదితికపట్ఠానాదివసేన చ అనేకవిధా పాళిగతీతి.

తత్థ (దీ॰ ని॰ టీ॰ ౧.గన్థారమ్భకథావణ్ణనా) ద్వీహాకారేహి భగవతో థోమనా వేదితబ్బా అత్తహితసమ్పత్తితో, పరహితప్పటిపత్తితో చ. తేసు అత్తహితసమ్పత్తి అనావరణఞాణాధిగమతో, సవాసనానం సబ్బేసం కిలేసానం అచ్చన్తప్పహానతో చ వేదితబ్బా, పరహితప్పటిపత్తి లాభసక్కారాదినిరపేక్ఖచిత్తస్స సబ్బదుక్ఖనియ్యానికధమ్మదేసనతో, పటివిరుద్ధేసుపి నిచ్చం హితజ్ఝాసయఞాణపరిపాకకాలాగమనతో చ వేదితబ్బా. సా పనేత్థ పయోగతో, ఆసయతో చ దువిధా, పరహితప్పటిపత్తి, యథావుత్తభేదా దువిధా చ అత్తహితసమ్పత్తి పకాసితా హోతి. కథం? "మహాకారుణిక"న్తి ఇమినా ఆసయతో , "నిపుణ…పే॰… దేసన"న్తి ఇమినా పయోగతో, "నాథ"న్తి ఇమినా పన ఉభయథాపి భగవతో పరహితప్పటిపత్తి పకాసితా కరుణాకిచ్చదీపనతో, "ఞేయ్యసాగరపారగు"న్తి ఇమినా సాతిసయం అత్తహితసమ్పత్తి పరముక్కంసగతఞాణకిచ్చదీపనతో.

అథ వా తీహాకారేహి భగవతో థోమనా వేదితబ్బా హేతుతో, ఫలతో, ఉపకారతో చ. తత్థ **హేతు** మహాకరుణా, సా పన పఠమపదేన సరూపేనేవ దస్సితా. **ఫలం** చతుబ్బిధం ఞాణసమ్పదా పహానసమ్పదా ఆనుభావసమ్పదా రూపకాయసమ్పదా చాతి. తాసు పధానభూతా **ఞాణపహాన**సమ్పదా "ఞేయ్యసాగరపారగు"న్తి ఇమినా పదేన పకాసితా. పధానే హి దస్సితే అవినాభావతో ఇతరమ్పి ద్వయం దస్సితమేవ హోతి. న హి బుద్ధానం ఆనుభావరూపకాయసమ్పత్తీహి వినా కదాచిపి ధమ్మకాయసిరీ వత్తతీతి. **ఉపకారో అనన్తరం** అబాహిరం కత్వా తివిధయానముఖేన విముత్తిధమ్మదేసనా, సా "నాథం, నిపుణ…పే॰… దేసన"న్తి పదద్వయేన పకాసితాతి వేదితబ్బం.

తత్థ (దీ॰ ని॰ టీ॰ ౧.గన్థారమ్భకథావణ్ణనా) "మహాకారుణిక"న్తి ఏతేన సమ్మాసమ్బోధియా మూలం దస్సేతి. మహాకరుణాసఞ్చోదితమానసో హి భగవా సంసారపఙ్కతో సత్తానం సముద్ధరణత్థం కతాభినీహారో అనుపుబ్బేన పారమియో పూరేత్వా అనుత్తరం సమ్మాసమ్బోధిం అధిగతోతి కరుణా సమ్మాసమ్బోధియా మూలం. "ఞేయ్యసాగరపారగు"న్తి ఏతేన పుబ్బభాగప్పటిపత్తియా సద్ధిం సమ్మాసమ్బోధిం దస్సేతి. అనావరణఞాణపదట్ఠానఞ్హి మగ్గఞాణం, మగ్గఞాణపదట్ఠానఞ్చ అనావరణఞాణం "సమ్మాసమ్బోధీ"తి వుచ్చతి. వుత్తప్పభేదం పన సమ్మసనఞాణం సహ పఞ్ఞాపారమియా తస్సా పుబ్బభాగపటిపదా. తస్సా హి ఆనుభావేన లీనుద్ధచ్చపతిట్ఠానాయూహనకామసుఖల్లికత్తకిలమథానుయోగసస్సతుచ్ఛేదాదిఅన్తద్వయవిరహితా ఉక్కంసపారమిప్పత్తా మజ్ఝిమా పటిపదా భావనాపారిపూరిం గతా. "నాథ"న్తి ఇమినా సమ్మాసమ్బోధియా ఫలం దస్సేతి లోకత్తయనాయకభావదీపనతో. తథా హి సబ్బానత్థపరిహారపుబ్బఙ్గమాయ నిరవసేసహితసుఖవిధానతప్పరాయ నిరతిసయాయ పయోగసమ్పత్తియా, సదేవమనుస్సాయ పజాయ అచ్చన్తుపకారితాయ అపరిమితనిరుపమభావగుణవిసేససమఙ్గితాయ చ సబ్బసత్తుత్తమో భగవా అపరిమాణాసు లోకధాతూసు అపరిమాణానం సత్తానం అనుత్తరగారవట్ఠానభూతతాయ చ "నాథో"తి వుచ్చతీతి. "నిపుణ…పే॰… దేసన"న్తి ఇమినా సమ్మాసమ్బోధియా పయోజనం దస్సేతి. సంసారమహోఘతో సత్తసన్తారణత్థఞ్హి భగవతా సమ్మాసమ్బోధి అభిపత్థితా, తఞ్చ సత్తసన్తారణం యథావుత్తదేసనాసమ్పత్తియా సమిజ్ఝతి తదవినాభావతో. ఇమినా భగవతో సాతిసయా పరహితప్పటిపత్తి దస్సితా, ఇతరేహి

అత్తహితసమ్పత్తీతి తదుభయేన అత్తహితాయ పటిపన్నాదీసు చతూసు పుగ్గలేసు భగవతో చతుత్థపుగ్గలభావం దీపేతి, తేన చ అనుత్తరదక్ఖిణేయ్యభావం, ఉత్తమవన్దనీయభావం, అత్తనో చ వన్దనకిరియాయ ఖేత్తఙ్గతభావం దీపేతి.

ఏత్థ చ యథా "మహాకారుణిక"న్తి ఇమినా పదేన భగవతో మహాకరుణా దస్సితా, ఏవం "ఞేయ్యసాగరపారగు"న్తి ఏతేన మహాపఞ్ఞా దస్సితా. తేసు **కరుణా**గ్గహణేన లోకియేసు మహగ్గతభావప్పత్తాసాధారణగుణదీపనతో భగవతో సబ్బలోకియగుణసమ్పత్తి దస్సితా హోతి, **పఞ్ఞా**గ్గహణేన సబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణపదట్ఠానమగ్గఞాణదీపనతో సబ్బలోకుత్తరగుణసమ్పత్తి. తదుభయగ్గహణసిద్ధో **ఏవ** చత్థో నాథసద్దేన పకాసీయతి. కరుణావచనేన ఉపగమనం నిరుపక్కిలేసం దస్సేతి, పఞ్ఞావచనేన అపగమనం. తథా కరుణాగ్గహణేన లోకసమఞ్ఞానురూపం భగవతో పవత్తిం దస్సేతి లోకవోహారవిసయత్తా కరుణాయ, పఞ్ఞాగ్గహణేన సమఞ్ఞాయ అనతిధావనం. సభావానవబోధేన హి ధమ్మానం సమఞ్ఞం అతిధావిత్వా సత్తాదిసమ్మసనం హోతీతి. తథా కరుణాగ్గహణేన మహాకరుణాసమాపత్తివిహారం దస్సేతి, పఞ్ఞాగ్గహణేన తీసు కాలేసు అప్పటిహతఞాణం, చతుసచ్చఞాణం, చతుపటిసమ్భిదాఞాణం, చతువేసారజ్జఞాణం. కరుణాగ్గహణేన మహాకరుణాసమాపత్తిఞాణస్స గహితత్తా సేసాసాధారణఞాణాని, ఛ అభిఞ్ఞా, అట్ఠసు పరిసాసు (మ॰ ని॰ ౧.౧౫౧, ౧౭౮) అకమ్పనఞాణాని, దస బలాని, చుద్దస బుద్ధఞాణాని, సోళస ఞాణచరియా, అట్ఠారస బుద్ధధమ్మా (మహాని॰ ౬౯, ౧౫౬; చూళని॰ మోఘరాజమాణవపుచ్ఛానిద్దేస ౮౫; పటి॰ మ॰ ౩.౫; దీ॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౩.౩౦౫; విభ॰ మూలటీ॰ సుత్తన్తభాజనీయవణ్ణనా; దీ॰ ని॰ టీ॰ ౩.౧౪౧), చతుచత్తాలీస ఞాణవత్థూని సత్తసత్తతి ఞాణవత్థూనీతి (సం॰ ని॰ ౨.౩౪) ఏవమాదీనం అనేకేసం పఞ్ఞాప్పభేదానం వసేన ఞాణచారం దస్సేతి.

తథా కరుణాగ్గహణేన చరణసమ్పత్తి, పఞ్ఞాగ్గహణేన విజ్జాసమ్పత్తి. కరుణాగ్గహణేన సత్తాధిపతితా, పఞ్ఞాగ్గహణేన ధమ్మాధిపతితా. కరుణాగ్గహణేన లోకనాథభావో, పఞ్ఞాగ్గహణేన అత్తనాథభావో. తథా కరుణాగ్గహణేన పుబ్బకారిభావో, పఞ్ఞాగ్గహణేన కతఞ్ఞుతా. కరుణాగ్గహణేన అపరన్తపతా, పఞ్ఞాగ్గహణేన అనత్తన్తపతా. కరుణాగ్గహణేన వా బుద్ధకరధమ్మసిద్ధి, పఞ్ఞాగ్గహణేన బుద్ధభావసిద్ధి. తథా కరుణాగ్గహణేన పరేసం తారణం, పఞ్ఞాగ్గహణేన సయం తారణం. తథా కరుణాగ్గహణేన సబ్బసత్తేసు అనుగ్గహచిత్తతా, పఞ్ఞాగ్గహణేన సబ్బధమ్మేసు విరత్తచిత్తతా దస్సితా హోతి. సబ్బేసఞ్చ బుద్ధగుణానం కరుణా ఆది తంనిదానభావతో, పఞ్ఞా పరియోసానం తతో ఉత్తరి కరణీయాభావతో, ఇతి ఆదిపరియోసానదస్సనేన సబ్బే బుద్ధగుణా దస్సితా హోన్తి. తథా కరుణావచనేన సీలక్ఖన్ధపుబ్బఙ్గమో సమాధిక్ఖన్ధో దస్సితో హోతి. కరుణానిదానఞ్హి సీలం తతో పాణాతిపాతాదివిరతిప్పవత్తితో, సా చ ఝానత్తయసమ్పయోగినీతి. పఞ్ఞావచనేన పఞ్ఞాక్ఖన్ధో. సీలఞ్చ సబ్బబుద్ధగుణానం ఆది, సమాధి మజ్ఝే, పఞ్ఞా పరియోసానన్తి ఏవమ్పి ఆదిమజ్ఝపరియోసానకల్యాణా సబ్బే బుద్ధగుణా దస్సితా హోన్తి నయతో దస్సితత్తా. ఏసో ఏవ హి నిరవసేసతో బుద్ధగుణానం దస్సనుపాయో, యదిదం నయగ్గాహణం, అఞ్ఞథా కో నామ సమత్థో భగవతో గుణే అనుపదం నిరవసేసతో దస్సేతుం. తేనేవాహ –

"బుద్ధోపి బుద్ధస్స భణేయ్య వణ్ణం, కప్పమ్పి చే అఞ్ఞమభాసమానో;
ఖీయేథ కప్పో చిరదీఘమన్తరే, వణ్ణో న ఖీయేథ తథాగతస్సా"తి. (దీ॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౧.౩౦౪; ౩.౧౪౧; మ॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౩.౪౨౫; ఉదా॰ అట్ఠ॰ ౫౩; అప॰ అట్ఠ॰ ౨.౬.౨౦; బు॰ వం॰ అట్ఠ॰ ౪.౪; చరియా॰ అట్ఠ॰ నిదానకథా, పకిణ్ణకకథా;

దీ. ని. టీ. ౧.గన్థారమ్భకథావణ్ణనా; మ. ని. టీ. ౧.౧; సం. ని. టీ. ౧.౧.౧; అ. ని. టీ. ౧.౧.౧; వజిర. టీ. గన్థారమ్భకథా; సారత్థ. టీ. ౧.గన్థారమ్భకథావణ్ణనా);

తేనేవ చ ఆయస్మతా సారిపుత్తత్థేరేనాపి బుద్ధగుణపరిచ్ఛేదనం పతి అనుయుత్తేన "నో హేతం, భన్తే"తి (దీ. ని. ౨.౧౪౫) పటిక్ఖిపిత్వా "అపిచ మే, భన్తే, ధమ్మన్వయో విదితో"తి (దీ. ని. ౨.౧౪౬) వుత్తం.

ఏవం సఙ్ఖేపేన సకలసబ్బఞ్ఞుగుణేహి భగవన్తం అభిత్థవిత్వా ఇదాని సద్ధమ్మం థోమేతుం **''విజ్జాచరణసమ్పన్నా''**తిఆదిమాహ. తత్థ విజ్జాచరణసమ్పన్నా హుత్వాతి వచనసేసో. విన్దియం ధమ్మానం సలక్ఖణం, సామఞ్ఞలక్ఖణఞ్చ విన్దతీతి **విజ్జా,** లోభక్ఖన్ధాదీని వా విజ్ఝనట్ఠేన **విజ్జా,** చతున్నం వా అరియసచ్చానం విదితకరణట్ఠేన **విజ్జా**తి ఏవం తావేత్థ వచనత్థతో విజ్జా వేదితబ్బా. పభేదతో పన తిస్సోపి విజ్జా **విజ్జా భయభేరవసుత్తే** ఆగతనియామేనేవ, అట్ఠపి విజ్జా **విజ్జా అమ్బట్ఠసుత్తాదీసు** (దీ. ని. ౧.౨౭౮ ఆదయో) ఆగతనియామేనేవ. చరన్తి తేహీతి **చరణాని,** సీలసంవరాదయో పఞ్చదస ధమ్మా, ఇతి ఇమాహి విజ్జాహి, ఇమేహి చ చరణేహి సమ్పన్నా సమ్పన్నాగతాతి **విజ్జాచరణసమ్పన్నా**.

యేనాతి యేన ధమ్మేన కరణభూతేన, హేతుభూతేన చ. తత్థ మగ్గధమ్మస్స కరణత్థో వేదితబ్బో నియ్యానకిరియాసాధకతమభావతో, నిబ్బానధమ్మస్స హేతుఅత్థో ఆరమ్మణపచ్చయభావతో. పచ్చయత్థో హి అయం హేత్వత్థో. పరియత్తిధమ్మస్సపి హేతుఅత్థో యుజ్జతేవ పరమ్పరాయ హేతుభావతో. ఫలధమ్మే పన ఉభయమ్పి సమ్భవతి. కథం? "తాయ సద్ధాయ అవూపసన్తాయా"తి వచనతో మగ్గేన సముచ్ఛిన్నానం కిలేసానం పటిప్పస్సద్ధిప్పహానకిచ్చతాయ ఫలస్స నియ్యానానుగుణతా, నియ్యానపరియోసానతా చాతి ఇమినా పరియాయేన సియా కరణత్థో నియ్యానకిరియాయ. సకదాగామిమగ్గవిపస్సనాదీనం పన ఉపనిస్సయపచ్చయభావతో సియా హేతుఅత్థో. ఏవఞ్చ కత్వా **అగ్గప్పసాదసుత్తా**దీసు (ఇతివు. ౯౦) అగ్గాదిభావేన అగ్గహితాపి ఫలపరియత్తిధమ్మా **ఛత్తమాణవకవిమానా**దీసు (వి. వ. ౮౮౬ ఆదయో) సరణీయభావేన గహితాతి తేసం మగ్గనిబ్బానానం వియ మహాఅట్ఠకథాయం సరణభావో ఉద్ధటో. విసేసతో చేత్థ మగ్గపరియాపన్నా ఏవ విజ్జాచరణధమ్మా వేదితబ్బా. తే హి నిప్పరియాయేన నియ్యానకిరియాయ సాధకతమభూతా, న ఇతరే. ఇతరేసం పన నియ్యానత్థతాయ నియ్యానతా. యది ఏవం కస్మా "విజ్జాచరణసమ్పన్నా హుత్వా"తి వుత్తం, నియ్యానసమకాలమేవ హి యథావుత్తవిజ్జాచరణసమ్పత్తిసమధిగమోతి? నాయం విరోధో సమానకాలతాయ ఏవ అధిప్పేతత్తా యథా "చక్ఖుఞ్చ పటిచ్చ రూపే చ ఉప్పజ్జతి చక్ఖువిఞ్ఞాణ"న్తి (మ. ని. ౧.౨౦౪, ౪౦౦; ౩.౪౨౧, ౪౨౫, ౪౨౬; సం. ని. ౨.౪౩-౪౫; ౪.౬౦; కథా. ౪౬౫, ౪౬౭). **సమ్పన్నా**తి వా పదస్స వత్తమానకాలత్థతా వేదితబ్బా "ఉప్పన్నా ధమ్మా"తి (ధ. స. తికమాతికా ౧౭) ఏత్థ ఉప్పన్నసద్దస్స వియ. ఏవఞ్చ కత్వా వచనసేసమన్తరేనేవ పదయోజనా సిద్ధా హోతి. "యేనా"తి చ పదం ఉభయత్థ సమ్బన్ధితబ్బం "యేన ధమ్మేన విజ్జాచరణసమ్పన్నా, యేన ధమ్మేన నియ్యన్తీ"తి.

లోకతోతి ఖన్ధాదిలోకతో, వట్టతోతి అత్థో. న్తి తం మగ్గనిబ్బానఫలపరియత్తిభేదం ధమ్మం. **ఉత్తమ**న్తి సేట్ఠం. తథా హేస అత్తనా ఉత్తరితరస్స అభావేన "అనుత్తరో"తి వుచ్చతి. తత్థ మగ్గస్స నియ్యానహేతుఆదిఅత్థేన, నిబ్బానస్స నిస్సరణవివేకాదిఅత్థేన, ఫలస్స అరియసన్తభావాదిఅత్థేన చ సేట్ఠతా వేదితబ్బా. స్వాయమత్థో "యావతా, భిక్ఖవే, ధమ్మా సఙ్ఖతా, అరియో అట్ఠఙ్గికో మగ్గో తేసం అగ్గమక్ఖాయతీ"తి (ఇతివు. ౯౦; అ. ని. ౪.౩౪) ఆదిసుత్తపదానుసారేన విభావేతబ్బో.

ధమ్మన్తి యథానుసిట్ఠం పటిపజ్జమానే అపాయతో, సంసారతో చ అపతమానే కత్వా ధారేతీతి **ధమ్మో**. సమ్మా, సామఞ్చ సబ్బధమ్మానం బుద్ధత్తా **సమ్మాసమ్బుద్ధో,** సబ్బఞ్ఞుతాఅనావరణఞాణో సమన్తచక్ఖు భగవా, తేన యథా సమ్మాసమ్బోధిసమధిగమేనేవ సబ్బే బుద్ధగుణా సమ్పాపుణీయన్తి, ఏవం సమ్మదేవ ఆసేవనాయ భావనాయ బహులీకిరియాయ సమ్మాపటిపత్తియా సమ్మదేవ పచ్చవేక్ఖణాయ సక్కచ్చం ధమ్మదేసనాయ వేనేయ్యసన్తానేసు పతిట్ఠాపనేన –

> "అరియం , వో భిక్ఖవే, సమ్మాసమాధిం దేసేస్సామి (మ॰ ని॰ ౩.౧౩౬; పేటకో॰ ౨౪). మగ్గానట్ఠఙ్గికో సేట్ఠో (ధ॰ ప॰ ౨౭౩; నేత్తి॰ ౧౭౦; పేటకో॰ ౩౦). యావతా, భిక్ఖవే, ధమ్మా సఙ్ఖతా వా అసఙ్ఖతా వా, విరాగో తేసం అగ్గమక్ఖాయతి (ఇతివు॰ ౯౦; అ॰ ని॰ ౪.౩౪). ఏకాయనో అయం, భిక్ఖవే, మగ్గో సత్తానం విసుద్ధియా (దీ॰ ని॰ ౨.౩౭౩; మ॰ ని॰ ౧.౧౦౬; సం॰ ని॰ ౫.౩౬౭, ౩౮౪). ధమ్మం, వో భిక్ఖవే, దేసేస్సామి ఆదికల్యాణ"న్తి (మ॰ ని॰ ౩.౪౨౦; నేత్తి॰ ౫) –

ఆదివచనేహి, అభిత్థవనేన చ పూజితో మానితో అపచితోతి **సమ్మాసమ్బుద్ధపూజితో,** తం సమ్మాసమ్బుద్ధపూజితం ధమ్మం వన్దేతి సమ్బన్ధో.

అయం పనేత్థ సఙ్ఖేపత్థో – యస్స ధమ్మస్స అధిగమనే విజ్జాసమ్పన్నా చేవ హోన్తి చరణసమ్పన్నా చ, సబ్బవట్టదుక్ఖతో చ నియ్యన్తి, తమేవ అరియానం సకలగుణసమఙ్గిభావనిమిత్తం, అనవసేసదుక్ఖనిస్సరణహేతుభూతఞ్చ ఉత్తమం పవరం సద్ధిం పరియత్తిధమ్మేన నవవిధం లోకుత్తరధమ్మం భగవతాపి సమ్మాపటిపత్తిఆదివిధినా పూజితం నమామి, అభిత్థవామి వాతి.

ఏత్థ చ "యేన లోకతో నియ్యన్తి, విజ్జాచరణసమ్పన్నా చ హోన్తీ"తి పదద్వయేన యథాక్కమం ధమ్మస్స భావేతబ్బభావో, సచ్ఛికాతబ్బభావో చ వుత్తో. తేసు పఠమేన విజ్జాసమ్పత్తియా ధమ్మం థోమేతి, దుతియేన విముత్తిసమ్పత్తియా. తథా పఠమేన ఝానసమ్పదాయ, దుతియేన విమోక్ఖసమ్పదాయ. పఠమేన వా సమాధిసమ్పదాయ, దుతియేన సమాపత్తిసమ్పదాయ. పఠమేన వా ఖయఞాణభావేన, దుతియేన అనుప్పాదఞాణభావేన. అథ వా పురిమేన విజ్జూపమతాయ, దుతియేన వజిరూపమతాయ. పురిమేన వా విరాగసమ్పత్తియా, దుతియేన నిరోధసమ్పత్తియా. తథా పఠమేన నియ్యానభావేన, దుతియేన నిస్సరణభావేన. పఠమేన వా హేతుభావేన, దుతియేన అసఙ్ఖతభావేన. పఠమేన వా దస్సనభావేన, దుతియేన వివేకభావేన. పఠమేన వా అధిపతిభావేన, దుతియేన అమతభావేన ధమ్మం థోమేతి. అథ వా పఠమేన నియ్యానికభావదస్సనతో స్వాక్ఖాతతాయ ధమ్మం థోమేతి, దుతియేన సచ్ఛికాతబ్బభావతో సన్దిట్ఠికతాయ. తథా పురిమేన అకాలికతాయ, పచ్ఛిమేన ఏహిపస్సికతాయ. పురిమేన వా ఓపనేయ్యికతాయ, పచ్ఛిమేన పచ్చత్తం వేదితబ్బతాయ ధమ్మం థోమేతి.

"ఉత్తమ"న్తి చ ఏతేన అఞ్ఞస్స విసిట్ఠస్స అభావదీపనేన పరిపుణ్ణతాయ ధమ్మం థోమేతి , "సమ్మాసమ్బుద్ధపూజిత"న్తి ఏతేన పరిసుద్ధతాయ. సబ్బదోసాపగమేన హిస్స పూజనీయతా. పరిసుద్ధతాయ చస్స పహానసమ్పదా, పరిపుణ్ణతాయ పభవసమ్పదా. పహానసమ్పత్తియా చ భావనాపారిపూరీ అనవసేసదోససముగ్ఘాటనతో, పభవసమ్పత్తియా సచ్ఛికిరియనిబ్బత్తి తతుత్తరి కరణీయాభావతో. అనఞ్ఞసాధారణతాయ హి ఉత్తమోతి. తథా భావేతబ్బభావేనస్స సహ

పుబ్బభాగసీలాదీహి సేక్ఖా సీలసమాధిపఞ్ఞాక్ఖన్ధా, సచ్చికాతబ్బభావేన సహ అసఙ్ఖతాయ ధాతుయా అసేక్ఖా సీలసమాధిపఞ్ఞాక్ఖన్ధా దస్సితా హోన్తీతి.

ఏవం సఙ్ఖేపేన సబ్బసద్ధమ్మగుణేహి సద్ధమ్మం థోమేత్వా ఇదాని అరియసఙ్ఘం థోమేతుం "**సీలాదిగుణసమ్పన్నో**"తిఆది వుత్తం. తత్థ **సీలాదిగుణసమ్పన్నో**తి సీలసమాధిపఞ్ఞావిముత్తియాదిగుణేహి సమ్పన్నో సమన్నాగతో, సమ్పన్నసీలాదిగుణో వా. అరియానఞ్హి తంతంమగ్గవజ్ఝకిలేసప్పహానేన హతపటిపక్ఖా సువిసుద్ధా సీలాదయో "సమ్పన్నా"తి వత్తబ్బతం అరహన్తి , న పుథుజ్జనానం, యతో "సుప్పటిపన్నో"తిఆదినా (మ॰ ని॰ ౧.౭౪; అ॰ ని॰ ౬.౧౦; ఉదా॰ ౧౮) అరియసఙ్ఘో థోమీయతి. అథ వా **సీలాదిగుణసమ్పన్నో**తి పరిపుణ్ణసీలాదిగుణో. అరియపుగ్గలానఞ్హి అరియసచ్చప్పటివేధేన సహేవ యథారహం సేక్ఖాసేక్ఖా సీలాదిధమ్మక్ఖన్ధా పారిపూరిం గచ్ఛన్తీతి. **ఠితో మగ్గఫలేసూ**తి మగ్గేసు, ఫలేసు చ ఠితో, మగ్గట్ఠో, ఫలట్ఠో చాతి అత్థో. **యో**తి అనియమతో అరియసఙ్ఘం నిద్దిసతి, తస్స "**త**"న్తి ఇమినా నియమం వేదితబ్బం.

నను చ అరియసఙ్ఘే న సబ్బే అరియపుగ్గలా మగ్గట్ఠా, నాపి సబ్బే ఫలట్ఠాతి? సచ్చమేతం, అవయవధమ్మేన పన సముదాయం నిద్దిసన్తో ఏవమాహ యథా "సమం చుణ్ణ"న్తి. యథా హి యోగచుణ్ణస్స అవయవేసు లబ్భమానో సమభావో సముదాయే అపదిసీయతి "సమం చుణ్ణ"న్తి, ఏవం అరియసఙ్ఘస్స అవయవభూతేసు అరియపుగ్గలేసు లబ్భమానో మగ్గట్ఠఫలట్ఠభావో సముదాయభూతే అరియసఙ్ఘే ఠితో "మగ్గఫలేసూ"తి అపదిట్ఠోతి వేదితబ్బం.

ఆరకత్తా కిలేసేహి, అనయే న ఇరియనతో, అయే చ ఇరియనతో, సదేవకేన చ లోకేన "సరణ"న్తి అరణీయతో **అరియో,** దిట్ఠిసీలసామఞ్ఞేన సంహతత్తా **సఙ్ఘో,** అరియో చ సో సఙ్ఘో చాతి **అరియసఙ్ఘో,** తం అరియసఙ్ఘం. పుఞ్ఞభవఫలనిబ్బత్తనతో అత్తనో సన్తానం పునాతీతి వా **పుఞ్ఞం,** ఖిత్తం వుత్తం బీజం విరుహనట్ఠానతాయ తాయతి రక్ఖతీతి **ఖేత్తం** కేదారాది, ఖేత్తం వియాతి **ఖేత్తం,** సత్తానం పుఞ్ఞస్స మహప్ఫలభావకరణేన విరుహనట్ఠానతాయ ఖేత్తన్తి **పుఞ్ఞక్ఖేత్తం**. అనుత్తరం వన్దేతి సమ్బన్ధో.

ఏత్థ చ "సీలాదిగుణసమ్పన్నో"తి ఏతేన అరియసఙ్ఘస్స భగవతో అనుజాతపుత్తతం దస్సేతి, తేనస్స పభవసమ్పదా దీపితా హోతి. "ఠితో మగ్గఫలేసూ"తి ఏతేన పహానసమ్పదం, ఞాణసమ్పదఞ్చ దస్సేతి కిలేసానం సముచ్ఛేదప్పటిప్పస్సద్ధిప్పహానదీపనతో, మగ్గఫలఞాణాధిగమదీపనతో చ. "అరియసఙ్ఘ"న్తి ఏతేన పభవసమ్పదం సబ్బసఙ్ఘానం అగ్గభావదీపనతో, సదేవకేన చ లోకేన అరణీయభావదీపనతో. "పుఞ్ఞక్ఖేత్తం అనుత్తర"న్తి ఏతేన లోకస్స బహూపకారతం దస్సేతి అగ్గదక్ఖిణేయ్యభావదీపనతో.

తథా "సీలాదిగుణసమ్పన్నో"తి ఇదం అరియసఙ్ఘస్స సమ్మాఉజుఞాయసామీచిప్పటిపన్నభావదీపనం. "ఠితో మగ్గఫలేసూ"తి ఇదం సతిపి సన్తానవిభాగేన అనేకభావే చతుపురిసయుగఅట్ఠపురిసపుగ్గలభావదీపనం. "అరియసఙ్ఘ"న్తి ఇదం ఆహునేయ్యాదిభావదీపనం. "పుఞ్ఞక్ఖేత్తం అనుత్తర"న్తి ఇదం లోకస్స హితసుఖాయ పటిపన్నతాదీపనం. తథా "ఠితో మగ్గఫలేసూ"తి ఇదం అరియసఙ్ఘస్స లోకుత్తరసరణగమనసబ్భావదీపనం, తేనస్స భగవతో ఓరసపుత్తభావో దస్సితో హోతి. "సీలాదిగుణసమ్పన్నో"తి ఇమినా పనస్స విహతవిధస్తకిలేసా అనవసేసా సేక్ఖాసేక్ఖా సీలాదిధమ్మక్ఖన్ధా దస్సితా. "అరియసఙ్ఘం పుఞ్ఞక్ఖేత్తం అనుత్తర"న్తి ఇమినా తేసం తేసఞ్ఞేవ యథావుత్తగుణవిసేసానం సుపరిసుద్ధతం దీపేతి. తేనస్స మహానుభావతం, అనుత్తరదక్ఖిణేయ్యభావం, వన్దనారహభావం, అత్తనో చ వన్దనాకిరియాయ ఖేత్తఙ్గతభావం దీపేతి.

సరణగమనఞ్చ సావకానం సబ్బగుణానం ఆది, సపుబ్బభాగప్పటిపదా సేక్ఖా సీలక్ఖన్ధాదయో మజ్ఝే, అసేక్ఖా సీలక్ఖన్ధాదయో పరియోసానన్తి ఆదిమజ్ఝపరియోసానకల్యాణా సబ్బే అరియసఙ్ఘగుణా ఇమాయ గాథాయ పకాసితాతి వేదితబ్బం.

ఏవం గాథాత్తయేన సఙ్ఖేపతో సకలగుణసంకిత్తనముఖేన రతనత్తయస్స పణామం కత్వా ఇదాని తం నిపచ్చకారం యథాధిప్పేతే పయోజనే పరిణామేన్తో ''**వన్దనాజనిత**''న్తి గాథమాహ. తత్థ **వన్దనాజనిత**న్తి వన్దనాకారేన నిబ్బత్తితం, రతనత్తయగుణాభిత్థవనవసేన, నిపచ్చకారవసేన వా ఉప్పాదితన్తి అత్థో. **ఇతీ**తి ఏవం “మహాకారుణిక”న్తిఆదిప్పకారేన. రతిజననట్ఠేన **రతనం,** బుద్ధధమ్మసఙ్ఘా, చిత్తీకతాదిభావో వా రతనట్ఠో. వుత్తఞ్హేతం –

“చిత్తీకతం మహగ్ఘఞ్చ, అతులం దుల్లభదస్సనం;
అనోమసత్తపరిభోగం, రతనం తేన వుచ్చతీ”తి. (ఖు॰ పా॰ అట్ఠ॰ ౬.౩; దీ॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౨.౩౩; సం॰ ని॰ ౫.౨౨౩; సు॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౧.౨౨౬; మహాని॰ అట్ఠ॰ ౫౦; దీ॰ ని॰ టీ॰ ౧.గన్థారమ్భకథా; మ॰ ని॰ టీ॰ ౧.౪; సం॰ ని॰ టీ॰ ౧.౧.౪; అ॰ ని॰ టీ॰ ౧.౧.౪; సారత్థ॰ టీ॰ ౧.గన్థారమ్భకథావణ్ణనా);

చిత్తీకతభావాదయో చ అనఞ్ఞసాధారణా బుద్ధాదీసు ఏవ లబ్భన్తి, రతనానం తయం **రతనత్తయం,** తస్మిం రతనత్తయే. **హతన్తరాయోతి** విధస్తఉపద్దవో హుత్వాతి సమ్బన్ధో, ఏతేన అత్తనో పసాదసమ్పత్తియా, రతనత్తయస్స చ ఖేత్తభావసమ్పత్తియా తస్స పుఞ్ఞస్స అత్థసంవణ్ణనాయ ఉపఘాతకఉపద్దవానం విహననే సమత్థతం దస్సేతి. **సబ్బత్థా**తి సబ్బస్మిం అన్తో చేవ బహి చ, అజ్ఝత్తికబాహిరవత్థూసూతి అత్థో. **సబ్బదా**తి వా సబ్బస్మిం కాలే, సంవణ్ణనాయ ఆదిమజ్ఝపరియోసానకాలేసూతి వుత్తం హోతి. **హుత్వా**తి పుబ్బకాలకిరియా, తస్స “కరిస్సామత్థవణ్ణన”న్తి ఏతేన సమ్బన్ధో. **తస్సా**తి యం రతనత్తయే వన్దనాజనితం పుఞ్ఞం, తస్స. **తేజసా**తి ఆనుభావేన బలేన.

ఏవం రతనత్తయవన్దనాయ పయోజనం దస్సేత్వా ఇదాని నేత్తిప్పకరణస్స గమ్భీరత్థత్తా అత్థసంవణ్ణనాయ దుక్కరభావం దస్సేతుం ''**ఠితి**''న్తిఆదిమాహ. తత్థ **ఠితి**న్తి ఠానం అనన్తరధానం అవిచ్ఛేదప్పవత్తిం. **ఆకఙ్ఖమానేనా**తి ఇచ్ఛమానేన పత్థయన్తేన, “అహో వతాయం సద్ధమ్మనేత్తి చిరం తిట్ఠేయ్యా”తి ఏవం పత్థయన్తేనాతి వుత్తం హోతి. **చిర**న్తి దీఘకాలం, పఞ్చవస్ససహస్సపరిమాణం కాలన్తి అత్థో. **సద్ధమ్మనేత్తియా**తి సద్ధమ్మసఙ్ఖాతాయ నేత్తియా. సద్ధమ్మో హి వేనేయ్యసన్తానేసు అరియగుణానం నయనతో **నేత్తి,** సద్ధమ్మస్స వా నేత్తి **సద్ధమ్మనేత్తి,** తస్సా సద్ధమ్మనేత్తియా, స్వాయమత్థో **అట్ఠకథాయం** విచారితో ఏవ. **థేరేనా**తి థిరగుణయుత్తేన. **అభియాచితో**తి ఆదరగారవేన యాచితో. అభిముఖం వా యాచితో, అనుత్తరం కత్వా యాచితోతి అత్థో. ఉద్దిస్స వా యాచితో, గరుతరం కత్వా యాచితోతి అత్థో, “కరోతు ఆయస్మా నేత్తిప్పకరణస్స కఞ్చి అత్థసంవణ్ణన”న్తి ఏవం నేత్తియా అత్థసంవణ్ణనం పతి అజ్ఝేసితోతి వుత్తం హోతి. ఏత్థ చ సద్ధమ్మస్స చిరం ఠితికామేన అజ్ఝాసయసమ్పన్నేన సాసనే థిరగుణయుత్తేన సబ్రహ్మచారినా ఆదరగారవేన, అభిముఖం వా యాచితేన మే న సక్కా తస్స అభియాచనం పటిక్ఖిపితున్తి దస్సేతి ''**ఠితిం ఆకఙ్ఖమానేనా**''తి గాథాయ.

పదుముత్తరనాథస్సాతి పదుముత్తరస్స సమ్మాసమ్బుద్ధస్స. **పస్సతా**తి పుబ్బేనివాసచక్ఖునా, సమన్తచక్ఖునా ఏవ వా హత్థతలే ఠపితఆమలకం వియ అభినీహారం పస్సన్తేన. **తాదినా**తి తాదిభావయుత్తేన , సబ్బత్థ వా నిబ్బికారేన, “అమ్హాకం భగవతా”తి వచనసేసో. **యస్సా**తి ఆయస్మతో మహాకచ్చానత్థేరస్స. **ఠపితో**తి –

“ఏతదగ్గం, భిక్ఖవే, మమ సావకానం భిక్ఖూనం సంఖిత్తేన భాసితస్స విత్థారేన అత్థం విభజన్తానం యదిదం మహాకచ్చానో”తి (అం॰ ని॰ ౧.౧౮౮, ౧౯౭) –

ఏవం ఠపితో. సీలాదిగుణవిసేసేహి మహన్తా సావకాతి **మహాసావకా** (థేరగా॰ అట్ఠ॰ ౨.౧౨౮౮; అం॰ ని॰ టీ॰ ౨.౩.౨౯), మహాకస్సపాదయో, తేసు అయమాయస్మా అఞ్ఞతరోతి, మహాసావకో చ సో గుణవిసేసయోగతో ఉత్తమో చాతి **మహాసావకుత్తమో**.

ఝానాదీసు సాతిసయానం ఆవజ్జనాదివసీభావానం, అరియిద్ధివసేన పరమస్స చ చేతోవసీభావస్స అధిగతత్తా **వసిప్పత్తో**. అత్థాదీసు సవిసేసభేదగతపటిసమ్భిదాఞాణత్తా **పభిన్నపటిసమ్భిదో**. “పణ్డితో, భిక్ఖవే, మహాకచ్చానో, మహాపఞ్ఞో, భిక్ఖవే, మహాకచ్చానో”తిఆదినా (మ॰ ని॰ ౧.౨౦౫) అనేకేసు ఠానేసు భగవతా పసంసితత్తా **సమ్బుద్ధేన పసంసితో**. తేన వుత్తం “సత్థు చేవ సంవణ్ణితో సమ్భావితో, విఞ్ఞూనఞ్చ సబ్రహ్మచారిన”న్తి.

అనుమోదితాతి “సాధు సాధు, కచ్చాన, సాధు ఖో, త్వం కచ్చాన, ఇమం ధమ్మసంవణ్ణనం అభాసీ”తి ఏవం అనుమోదితా. ఏకస్మిం కిర సమయే అయం మహాథేరో జమ్బువనసణ్డే విహరన్తో అత్తనో సన్తికావచరానం భిక్ఖూనం ఇమం హారనయపటిమణ్డితం పకరణం అభాసి. భాసిత్వా చ భగవతో సన్తికం ఉపసఙ్కమిత్వా భగవన్తం అభివాదేత్వా ఏకమన్తం నిసిన్నో యథాభాసితం ఇమం పకరణం భగవతో నివేదేసి. తం సుత్వా భగవా “సాధు సాధూ”తిఆదినా అనుమోదిత్వా “తస్మాతిహ, త్వం కచ్చాన, ఇమం ధమ్మసంవణ్ణనం ధమ్మనేత్తిత్వేవ ధారేహీ”తి నామగ్గహణం అకాసీతి వదన్తి. దేసనాహారాదినన్దియావట్టనయాదిహారనయానుసారేనేవ సబ్బధమ్మసంవణ్ణనానం గతియోతి ఆహ ‘‘**సాసనస్స సదాయత్తా, నవఙ్గస్సత్థవణ్ణనా**’’తి.

గమ్భీరఞాణేహీహి గమ్భీరేహి ఞాణేహి, న సద్ధామత్తకేన, గమ్భీరఞాణేహి వా మహాపఞ్ఞేహి అరియేహి. పకరణస్స గమ్భీరత్థతం, అత్తనో చ ఞాణస్స నాతివిసయతం విదిత్వా సంవణ్ణనారమ్భే సంసీదన్తమ్పి మం సాసనగుణాదిఉపనిస్సయసమ్పదా ఉస్సాహేసీతి ఇమమత్థం దస్సేతి ‘‘**కిఞ్చాపీ**’’తిఆదినా.

‘‘**పఞ్చపి నికాయే ఓగాహేత్వా**’’తి ఇమినా నేత్తియా పఞ్చపి మహానికాయే అనుపవిసిత్వా అవట్ఠానం, తేసం సంవణ్ణనాభావఞ్చ దీపేతి. తత్థ “కతమో అస్సాదో చ ఆదీనవో చా”తిఆదిపేటకోపదేసపాళిం (పేటకో॰ ౨౩) ఆనేత్వా ఇధ దేసనాహారాదీనం పదత్థవినిచ్ఛయో పేటకేన సంసన్దనం నామ. ‘‘**యథాబల**’’న్తి ఇమినా సబ్బథా సబ్బభాగేనాపి నేత్తియా సంవణ్ణనా మయా న సుకరా కాతుం, అత్తనో పన ఞాణబలానురూపం కరిస్సామీతి నిరతిమానతం దీపేతి.

సువిసుద్ధన్తి సుట్ఠు విసుద్ధం, నికాయన్తరలద్ధిదోసేహి అన్తరన్తరా అనుప్పవేసితేహి అసమ్మిస్సన్తి అధిప్పాయో. **అసంకిణ్ణన్తి** సనికాయేపి పదత్థన్తరపరికప్పనాదినా అసంకిణ్ణం తాదిససఙ్కరరహితం అనాకులం సుపరిచ్ఛిన్నం. వివిధేహి ఆకారేహి నిచ్ఛినోతీతి **వినిచ్ఛయో**. అత్థానం వినిచ్ఛయో **అత్థవినిచ్ఛయో**. గణ్ఠిట్ఠానభూతేసు అత్థేసు ఖిలమద్దనాకారేన పవత్తా విమతిచ్ఛేదకథా, నిపుణో సుఖుమో సణ్హో అత్థవినిచ్ఛయో ఏతస్సాతి **నిపుణత్థవినిచ్ఛయో**. అథ వా అత్థే వినిచ్ఛినోతీతి **అత్థవినిచ్ఛయో,** యథావుత్తఅత్థవిసయఞాణం, నిపుణో ఛేకో అత్థవినిచ్ఛయో ఏతస్సాతి **నిపుణత్థవినిచ్ఛయో,** తం నిపుణత్థవినిచ్ఛయం. **సమయన్తి** సిద్ధన్తం. ఇదం వుత్తం హోతి – మహావిహారవాసీనం సిద్ధన్తో

వుత్తనయేన సుపరిసుద్ధో, అనాకులో, సణ్హసుఖుమవినిచ్ఛయో చ, సిద్ధన్తం తం అవిలోమేన్తో అనుకూలతో తత్థ సిద్ధంయేవ ధమ్మనేత్తిం పకాసయన్తో నేత్తిప్పకరణస్స అత్థసంవణ్ణనం కరిస్సామీతి.

పమాదలేఖన్తి అపరభాగే పోత్థకారుళ్హకాలే పమజ్జిత్వా లిఖనవసేన పవత్తప్పమాదపాఠం. **వజ్జేత్వా**తి అపనేత్వా. **పాళిం సమ్మా నియోజయ**న్తి తం తం నేత్తిపాళిం తత్థ తత్థ ఉదాహరణభావేన ఆనీతసుత్తే సమ్మదేవ నియోజేన్తో, అత్థసంవణ్ణనాయ వా తం తం ఉదాహరణసుత్తసఙ్ఖాతం పాళిం తస్మిం తస్మిం లక్ఖణభూతే నేత్తిగన్థే సమ్మదేవ నియోజేన్తో. **ఉపదేస**న్తి నేత్తిఉపనిసం నేత్తిహదయం. య్వాయం సపట్ఠానవిభాగస్స తేత్తింసవిధస్స నేత్తిపదత్థస్స సహ నిమిత్తవిభాగేన అసఙ్కరతో వవత్థితో విసయో, తం. **విభావేన్తో** పకాసేన్తో. తస్సా నేత్తియా కరిస్సామి అత్థవణ్ణనన్తి సమ్బన్ధో.

ఏత్థ చ “అభియాచితో”తి ఇమినా అత్థసంవణ్ణనాయ నిమిత్తం దస్సేతి, “రతిం ఆకఙ్ఖమానేన చిరం సద్ధమ్మనేత్తియా”తి ఇమినా పయోజనం, “కరిస్సామత్థవణ్ణన”న్తి ఇమినా పిణ్డత్థం. సంవణ్ణియమానా హి పకరణత్థా సంవణ్ణనాయ పిణ్డత్థో. “తముపనిస్సాయా”తిఆదినా కరణప్పకారం.

ఇదాని సంవణ్ణనాయ సవనే నియోజేన్తో **‘‘ఇతి అత్థ’’**న్తి ఓసానగాథమాహ. తత్థ **‘‘సక్కచ్చ’’**న్తి పదం ఉభయత్థ యోజేతబ్బం “సక్కచ్చం విభజన్తస్స, సక్కచ్చం నిసామయథా”తి.

గన్థారమ్భకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

నిదానకథావణ్ణనా

వచనత్థజాననేన విదితప్పకరణత్థసామఞ్ఞత్థస్స పకరణకథా వుచ్చమానా సోభేయ్యాతి నేత్తిపదత్థపరిజాననమేవ ఆదిమ్హి యుత్తరూపన్తి తదత్థం పుచ్ఛతి **‘‘తత్థ కేనట్ఠేన నేత్తీ’’**తి. తత్థ **తత్థా**తి “తస్సా నేత్తియా కరిస్సామత్థవణ్ణన”న్తి యదిదం వుత్తం, తస్మిం; యస్సా కరిస్సామత్థవణ్ణనన్తి పటిఞ్ఞాతం, సా నేత్తి కేనట్ఠేన నేత్తీతి అత్థో. **తత్థా**తి వా “నేత్తిప్పకరణస్సా”తి ఏతస్మిం వచనే యా నేత్తి వుత్తా, సా కేనట్ఠేన నేత్తీతి అత్థో. **‘‘నయనట్ఠేనా’’**తి ఇదం కత్తుకరణాధికరణసాధనానం సాధారణవచనన్తి **‘‘అరియధమ్మం నయతీ’’**తి కత్తుసాధనవసేన తావ నేత్తిసద్దస్స అత్థం వత్వా ఇదాని కరణాధికరణసాధనవసేన వత్తుం **‘‘నయన్తి తాయా’’**తిఆది వుత్తం.

తథా హి వుత్తన్తి నేత్తిఉపదేసాధీనత్తా ఏవ సుత్తావబోధస్స వుత్తం. **పేటకే** “తస్మా నిబ్బాయితుకామేన సుతమయేన అత్థా పరియేసితబ్బా, తత్థ పరియేసనాయ అయం అనుపుబ్బీ భవతి సోళస హారా పఞ్చ నయా అట్ఠారస మూలపదానీ”తిఆది (పేటకో. ౩). హారనయవిచారణా వినిముత్తో అత్థసంవణ్ణనావిసేసో నత్థీతి ఆహ **‘‘సుత్తస్స అత్థసంవణ్ణనా నేత్తిఉపదేసాయత్తా’’**తి. స్వాయమత్థో పరతో పకిణ్ణకకథాయం ఆవి భవిస్సతి. ఏవం మహావిసయా చాయం నేత్తి కుతో పభవాతి ఆహ **‘‘సుత్తప్పభవా’’**తి, ఏతేన నేత్తియా పమాణభూతతం దస్సేతి. ఇదఞ్చ సుత్తస్స నేత్తిసన్నిస్సయతాపరిదీపనపరం, న థేరప్పభవతాపటిక్ఖేపపరం. థేరో హి పఞ్చ మహానికాయే ఓగాహేత్వా తంసన్నిస్సయేనేవ తేసం సంవణ్ణనాభూతం ఇమం పకరణం అభాసి, తస్మా అయమేవ సంవణ్ణనాధమ్మో, యదిదం సంవణ్ణేతబ్బధమ్మసన్నిస్సయతా.

పకరణపరిచ్ఛేదతోతి పకరణస్స విభాగతో. హారవిచారాదయో హి తయో నేత్తిప్పకరణస్స విభాగా, పకరణభూతపరిచ్ఛేదతో వా. తీణి హి ఏతాని పకరణాని తయో అధికారా, యదిదం హారవిచారాదయో. **పాళివవత్థానతో**తి పాఠసన్నివేసతో.

''**సబ్బో హి పకరణత్థో**''తిఆదినా సఙ్గహవారస్స అన్వత్థసఞ్ఞతం దస్సేతి. ''**నను చేత్థ పట్ఠానం అసఙ్గహిత**''న్తి చోదకో బ్యభిచారమాహ. ఇతరో యదిపి సరూపతో అసఙ్గహితం, అత్థతో పన సఙ్గహితన్తి దస్సేన్తో ''**నయిదమేవ**''తిఆదినా పరిహరతి. పున ''**తథా హి**''తిఆదినా తమేవత్థం పాళియా పాకటతరం కరోతి. **అత్థనయా** నన్దియావట్టాదయో. **సఙ్ఖారత్తికా** పుఞ్ఞాభిసఙ్ఖారాదయో, కాయసఙ్ఖారాదయో చ. తేసు అత్థనయానం అఞ్ఞమఞ్ఞసఙ్గహో పరతో ఆవి భవిస్సతి. ఇతరే పన కామావచరా, రూపావచరా చ కుసలా చేతనా **పుఞ్ఞాభిసఙ్ఖారో**, అకుసలా చేతనా **అపుఞ్ఞాభిసఙ్ఖారో**, అరూపావచరా కుసలా చేతనా **ఆనేఞ్జాభిసఙ్ఖారో**. పుఞ్ఞాభిసఙ్ఖారో చ అపుఞ్ఞాభిసఙ్ఖారో చ కాయద్వారప్పవత్తో **కాయసఙ్ఖారో**, సో ఏవ వచీద్వారప్పవత్తో **వచీసఙ్ఖారో**, మనోద్వారప్పవత్తో పన తివిధోపి **చిత్తసఙ్ఖారో**. ఇతి జాతివసేన పురిమత్తికే వుత్తా ఏవ ధమ్మా ద్వారవసేన దుతియత్తికే వుత్తా, తే ఏవ చ పురిమత్తికేతి అఞ్ఞమఞ్ఞసఙ్గహో వేదితబ్బో.

యత్థాతి యస్మిం వారే. **పేటకే**తి పేటకోపదేసే. **సమ్పతమానా**తి సంవణ్ణనావసేన సన్నిపతన్తా. ''**బ్యఞ్జనవిధిపుథుత్తా**''తి ఇదం ఏకస్మిం సుత్తే అనేకేసం హారానం సన్నిపతనస్స కారణవచనం. తథా హి "అనేకసామత్థియనిచితా సద్దా"తి అక్ఖరచిన్తకా వదన్తి.

''**న సరూపతో**''తి ఇమినా సఙ్గహవారే వియ ఉద్దేసనిద్దేసవారేసుపి పట్ఠానస్స అత్థతో ఉద్ధటతం దస్సేతి. మూలపదగ్గహణేనేవ గహితత్తా ఉద్దేసవారే తావ ఏవం హోతు, నిద్దేసవారే పన కథన్తి? తత్థాపి నయగ్గహణేనేవ మూలపదానిపి గహితానీతి వేదితబ్బం. న హి మూలపదేహి వినా కాచి నయయోజనా సమ్భవతి. అపరే పన "హారనయా వియ పట్ఠానం న సుత్తస్స సంవణ్ణనావిసేసో, అథ ఖో తస్మిం తస్మిం సుత్తే సంకిలేసభాగియతాదిలబ్భమానవిసేసమత్తన్తి న తస్స పకరణస్స పదత్థసఙ్గహో. ఏవఞ్చ కత్వా తేత్తింసాయ నేత్తిపదత్థేసు పట్ఠానం అసఙ్గహితం, ఉద్దేసనిద్దేసవారేసు చ అనుద్ధటమేవా"తి వదన్తి.

''**పాళితో ఏవ విఞ్ఞాయతీ**''తి వుత్తమత్థం సమత్థేన్తో ''**తథా హి...పే.... ఆభత**''న్తి ఆహ, తేన థేరేన భాసితభావో వియ భగవతా అనుమోదితభావోపి పాళిఅనుగతో ఏవాతి దస్సేతి. సావకభాసితత్తా నిదానం న వుత్తన్తి న సక్కా వత్తున్తి చోదేన్తో ''**సావక...పే.... భాసిత**''న్తి ఆహ. **నయిదం ఏకన్తిక**న్తి చ సావకభాసితబుద్ధభాసితభావో నిదానావచనస్స, నిదానవచనస్స చ అకారణం ఉభయత్థాపి ఉభయస్స దస్సనతో. తస్మా నిదానావచనేన నేత్తియా అసావకభాసితతా న సిజ్ఝతీతి దస్సేతి. తేనాహ ''**న చ తావతా తాని అప్పమాణం, ఏవమిధాపి దట్ఠబ్బ**''**న్తి.**

యేనేవ కారణేన నిదానావచనస్స పమాణభావసాధనతా, తేనేవ కారణేన ఇమస్స పకరణస్స పమాణభావసిద్ధీతి దస్సేతి ''**నిదానఞ్చ నామా**''తిఆదినా. ఇదాని "అథ వా"తిఆదినా నేత్తియా నిదానావచనేన అబ్యభిచారహేతుమాహ. అయఞ్హేత్థ పయోగో న నేత్తియా నిదానం వత్తబ్బం పాళియా అత్థసంవణ్ణనాభావతో. యా హి పాళియా అత్థసంవణ్ణనా న తస్సా నిదానవచనం దిట్ఠం యథా పటిసమ్భిదామగ్గస్స, నిద్దేసాదీనఞ్చాతి.

‘‘**అయం విభాగో**’’తిఆదినా ఏకవిధతో పట్ఠాయ యావ చతురాసీతిసహస్సప్పభేదా, తావ యథాదస్సితస్స పకరణవిభాగస్స పున ‘‘**ఆదినా నయేన పకరణవిభాగో వేదితబ్బో**’’తి ఇదం నిగమనం. తత్థ **ఆదినా నయేనాతి ఆది**సద్దేన అభిఞ్ఞేయ్యధమ్మనిద్దేసతో పఞ్ఞత్తిపఞ్ఞాపేతబ్బధమ్మవిభజనతో తియద్ధపరియాపన్నధమ్మవిచారతో చతురోఘనిత్థరణత్థతో పఞ్చాభినన్దనాదిప్పహానతో ఛతణ్హాకాయుపసమనతో సత్తసఙ్గహవారాదిసత్తవారసఙ్గహతో అట్ఠమిచ్ఛత్తసముగ్ఘాతదీపనతోతి ఏవమాదీనం సఙ్గహో దట్ఠబ్బో.

౧. సబ్బహవారవణ్ణనా

యన్తి అనియమత్థో సబ్బనామసద్దో కమ్మసాధనవసేన వుత్తో. అత్థావబోధనత్థో సద్దప్పయోగో అత్థపరాధీనో కేవలో అత్థపదత్థకో , సో పదత్థవిపరియేసకారినా ఇతి-సద్దేన పరభూతేన సద్దపదత్థకో జాయతీతి ఆహ ''**యన్తి అనియమతో ఉపయోగనిద్దేసో**''తి. **లోకోతి కత్తునిద్దేసో**తిఆదీసుపి ఏసేవ నయో.

ఏవం ''**య**''న్తిఆదీనం గాథాపదానం కమ్మకత్తుకిరియాకత్తువిసేసనాదిదస్సనవసేన అత్థం వత్వా ఇదాని అవయవజోతనవసేన పదత్థం దస్సేతుం ''**లోకియన్తి ఏత్థా**''తిఆదిమాహ. లోకసద్దో ఇధ సామత్థియతో సత్తలోకవచనో దట్ఠబ్బో. తేనాహ ''**పూజనకిరియాయోగ్యభూతతావసేనా**''తి. సాసనన్తరధానతో పరం పూజనా అఞ్ఞబుద్ధుప్పాదేన వేదితబ్బా, యథేతరహి విపస్సీఆదిసమ్మాసమ్బుద్ధానం. ''**దీపఙ్కరో**''తిఆదినా యదిపి **బుద్ధవంసదేసనాయం** (బు. వం. ౨.౭౦) భగవతావ వుత్తం, సుమేధపణ్డితత్తభావేన పన పవత్తిం సన్ధాయ వుత్తన్తి ఆహ ''**యథాహ భగవా సుమేధభూతో**''తి.

పరిఞ్ఞాక్కమేనాతి ఞాతపరిఞ్ఞాదిపటిపాటియా. **లక్ఖణావబోధప్పటిపత్తియాతి** విపస్సనాయ. తేన వుత్తం ''**సుఞ్ఞతముఖాదీహీ**''తి. **తథా చ వుత్త**న్తి విఞ్ఞూహి వేదనీయతాయ ఏవ సాసనవరస్స వుత్తం భగవతా –

''ఏతు విఞ్ఞూ పురిసో అసఠో అమాయావీ ఉజుజాతికో, అహమనుసాసామి, అహం ధమ్మం దేసేమి, యథానుసిట్ఠం తథా పటిపజ్జమానో న చిరస్సేవ సామఞ్ఞేవ ఉస్సతి, సామం దక్ఖితీ''తిఆది (మ. ని. ౨.౨౮౧).

యం-సద్దో సాసనవిసయో, లోకపాలసద్దో సత్థువిసయోపి లోకం పతి గుణీభూతోతి ''**తస్సా**''తి పటినిద్దేసస్స కథం సత్థువిసయతాతి చోదనం మనసికత్వా ఆహ ''**సలోకపాలోతి చేత్థా**''తిఆది, గుణీభూతోపి లోకపాలసద్దో పధానభూతో వియ పటినిద్దేసం అరహతి. అఞ్ఞో హి సద్దక్కమో, అఞ్ఞో అత్థక్కమోతి.

ధమ్మగారవేన భగవా ధమ్మం పూజేన్తో వేనేయ్యబన్ధవే అచిన్తేత్వా సమాపత్తిసమాపజ్జనధమ్మపచ్చవేక్ఖణాహి సత్తసత్తాహం వీతినామేసీతి ఆహ ''**భగవతో...పే.... దీపేతబ్బా**''తి. తత్థ **ఆది**సద్దేన సావకేహి ధమ్మస్సవనస్స, తేసం పచ్చుగ్గమనాదీనఞ్చ సఙ్గహో వేదితబ్బో.

ఇచ్చస్సాతి ఇతి అస్స, ఏవం భగవతో అవిపరీతఅనన్తరాయికనియ్యానికధమ్మదేసనాయ సబ్బఞ్ఞుతానావరణభావదీపనేనాతి అత్థో. **తేనాతి** చతువేసారజ్జయోగేన. తదవినాభావినా **దసబల...పే.... పకాసితా హోతి. ఆవేణికబుద్ధధమ్మాదీతి** ఏత్థ **ఆది**సద్దేన తీసు కాలేసు అప్పటిహతఞాణాని, చతుసచ్చఞాణాని, చతుపటిసమ్భిదాఞాణాని, పఞ్చగతిపరిచ్ఛేదకఞాణాని, ఛ అభిఞ్ఞాఞాణాని, సత్త అరియధనాని, సత్త బోజ్ఝఙ్గా, అట్ఠ విజ్జా, అట్ఠసు పరిసాసు అకమ్పనఞాణాని, అట్ఠ విమోక్ఖా, నవ సమాధిచరియా, నవ అనుపుబ్బవిహారా, దస నాథకరణా ధమ్మా, దస అరియవాసా, ద్వాదస ధమ్మచక్కాకారా, తేరస ధుతధమ్మా, చుద్దస బుద్ధఞాణాని, పన్నరస చరణధమ్మా, సోళస ఞాణచరియా, సోళస ఆనాపానస్సతీ, ఏకూనవీసతి పచ్చవేక్ఖణఞాణాని, చతువీసతి పచ్చయవిభావనఞాణాని, చతుచత్తారీస ఞాణవత్థూని, సత్తసత్తతి ఞాణవత్థూని, చతువీసతికోటిసతసహస్ససమాపత్తిసఞ్చారిమహావజిరఞాణం, అనన్తనయసమన్తపట్ఠానపవిచయదేసనాకారప్పవత్తఞాణాని చాతి ఏవమాదీనం భగవతో గుణవిసేసానం సఙ్గహో దట్ఠబ్బో.

అపరో నయో – గుణవిసిట్ఠతం దీపేతి, సా చ గుణవిసిట్ఠతా మహాకరుణామహాపఞ్ఞాహి వేదితబ్బా తాహి సత్థుసమ్పత్తిసిద్ధితో. తత్థ **మహాకరుణాయ** పవత్తిభేదో "బహుకేహి ఆకారేహి పస్సన్తానం బుద్ధానం భగవన్తానం సత్తేసు మహాకరుణా ఓక్కమతీ"తిఆదినా **పటిసమ్భిదామగ్గే** (పటి॰ మ॰ ౧.౧౧౭) వుత్తనయేన వేదితబ్బో. **మహాపఞ్ఞాయ** పన పవత్తిభేదో వుత్తో ఏవ. తత్థ కరుణాయ భగవతో చరణసమ్పత్తి, పఞ్ఞాయ విజ్జాసమ్పత్తి. కరుణాయ సత్తాధిపతితా, పఞ్ఞాయ ధమ్మాధిపతితా. కరుణాయ లోకనాథతా, పఞ్ఞాయ అత్తనాథతా. కరుణాయ పుబ్బకారితా, పఞ్ఞాయ కతఞ్ఞుతా. కరుణాయ అపరన్తపతా, పఞ్ఞాయ అనత్తన్తపతా. కరుణాయ బుద్ధకరధమ్మసిద్ధి, పఞ్ఞాయ బుద్ధభావసిద్ధి. కరుణాయ పరేసం తారణం, పఞ్ఞాయ సయం తారణం. కరుణాయ సబ్బసత్తేసు అనుగ్గహచిత్తతా, పఞ్ఞాయ సబ్బధమ్మేసు విరత్తచిత్తతా పకాసితా హోతీతి అనవసేసతో పరహితపటిపత్తియా, అత్తహితసమ్పత్తియా చ పారిపూరీ వేదితబ్బా. **తీసుపి అవత్థాసూతి** హేతుఫలసత్తూపకారావత్థాసు.

అభిసమయో పటివేధసాసనస్స, మనసికరణం పటిపత్తిసాసనస్స, సవనాదీహి పరిచయకరణం పరియత్తిసాసనస్సాతి తిణ్ణమ్పి వసేన యోజేతబ్బో. తేనాహ **''యథారహ''**న్తి. **''సక్కచ్చం ధమ్మదేసనేనా''**తి ఇమినా ఇధ "సాసన"న్తి వుత్తస్స తివిధస్సాపి సద్ధమ్మస్స అవిసేసేన దేసనాపూజం వత్వా థోమనాపూజనస్స వసేన తం విభజిత్వా దస్సేన్తో **''అరియం, వో భిక్ఖవే''**తిఆదిమాహ. తత్థ **''థోమనేనా''**తి పదేనాపి "సక్కచ్చ"న్తి పదం యోజేతబ్బం. పూజనాద్వయస్సాపి వా వసేన ఇధాపి పదయోజనా వేదితబ్బా. **అరియభావాదయోతి** అరియసేట్ఠఅగ్గభావాదయో. **నియ్యానాదయోతి** నియ్యానహేతుదస్సనాదయో. **స్వాక్ఖాతతాదయోతి** స్వాక్ఖాతసన్దిట్ఠికతాదయో.

ఇదాని అరియసఙ్ఘగుణానమ్పి ఇమాయ గాథాయ పకాసితభావం దస్సేతుం **''యస్మా పనా''**తిఆది వుత్తం. **బాల్యాదిసమతిక్కమనతోతి** బాలఅబ్యత్తభావాదిసమతిక్కమనతో.

ఞాణవిసేసో సుతచిన్తాభావనామయఞాణాని. సోతబ్బమనసికాతబ్బపటివిజ్ఝితబ్బావత్థా **అవత్థాభేదో. ఉభయన్తి** బ్యఞ్జనపదం, అత్థపదఞ్చ. **ఉభయథాతి** కరణకమ్మసాధనవసేన పచ్చేకం యోజేతబ్బం. **పటిపజ్జితబ్బత్తాతి** ఞాతబ్బత్తా.

''అయఞ్చ గాథా''తిఆది కేసఞ్చి వాదో. తథా హి అపరే "థేరేనేవాయం గాథా భాసితా"తి వదన్తి. అత్తూపనాయికాపి హి కదాచి ధమ్మదేసనా హోతి ఏవ యథా "దసబలసమన్నాగతో , భిక్ఖవే, తథాగతో చతువేసారజ్జవిసారదో"తిఆది (సం॰ ని॰ ౨.౨౧-౨౨). ఏవఞ్చ కత్వా "కతమే సోళస హారా"తిఆదివచనం సమత్థితం హోతి.

యథావుత్తఅత్థముఖేనేవాతి మూలపదసఙ్ఖాతఅత్థుద్ధారేనేవ. **పరతో ఆగమిస్సతీతి** నిద్దేసవారస్స పరియోసానే ఆగమిస్సతి "తీణి చ నయా అనూనా"తిఆదినా (నేత్తి॰ ४ ద్వాదసపద).

వుచ్చతీతి కత్తరి కమ్మనిద్దేసోతి ఆహ **''వదతీ''**తి. అథ వా **వుచ్చతీతి** కమ్మకత్తునిద్దేసోయం. అయఞ్హేత్థ అత్థో – హారా, నయా చాతి ఉభయం పరిగ్గహితం సంవణ్ణకేన సబ్బథా గహితఞ్చే, వుచ్చతి సుత్తం, సయమేవ సుత్తం సంవణ్ణేతీతి , ఏతేన హారనయేసు వసీభావేన సుత్తసంవణ్ణనాయ సుకరతం దస్సేతి.

పకారన్తరేనాతి పుబ్బే "సాసన"న్తి వుత్తమత్థం "దేసనా, దేసిత"న్తి తతో అఞ్ఞేన పకారేన. **నియమేత్వాతి** తస్స ఏకన్తతో విఞ్ఞేయ్యతం అవధారేత్వా. **విఞ్ఞేయ్యతా** విసిట్ఠేసు దేసనాదేసితేసు విఞ్ఞేయ్యపదే లబ్భమానా విజాననకిరియా.

దేసనాదేసితాని చ యావదేవ విజాననత్థానీతి విజాననం పధానన్తి తమేవ నిద్ధారేన్తో ‘‘**తత్రాతి తస్మిం విజాననే**’’తి ఆహ.

ఏత్థాహాతి నవఙ్గసాసననవవిధసుత్తన్తాతి ఏతస్మిం అత్థవచనే ఆహ చోదకో. తస్సాయం అధిప్పాయో – నవహి అఙ్గేహి వవత్థితేహి అఞ్ఞమఞ్ఞసఙ్కరరహితేహి భవితబ్బం, తథా చ సతి అసుత్తసభావానేవ గేయ్యఙ్గాదీనీతి నవవిధసుత్తన్తవచనం విరుజ్ఝేయ్య. అథ సుత్తసభావాని గేయ్యఙ్గాదీని, ఏవం సతి “సుత్త”న్తి విసుం సుత్తఙ్గం న సియా, ఏవం సన్తే అట్ఠఙ్గసాసనం ఆపజ్జతీతి. తేనాహ ‘‘**కథం పనా**’’తిఆది. గేయ్యఙ్గాదీసు కతిపయానమ్పి సుత్తభావే యథావుత్తదోసానతివత్తి, పగేవ సబ్బేసన్తి దస్సేతి ‘‘**యఞ్చా**’’తిఆదినా. **సఙ్గహేసూ**తి అట్ఠకథాసు. పోరాణట్ఠకథానఞ్హి సఙ్ఖేపభూతా ఇదాని అట్ఠకథా “సఙ్గహా”తి వుత్తా. సుత్తం నామ సగాథకం వా సియా, నిగ్గాథకం వాతి అఙ్గద్వయేనేవ తదుభయఙ్గం కతన్తి విసుం సుత్తఙ్గస్స అసమ్భవో తదుభయవినిముత్తస్స సుత్తస్స అభావతో. తేన వుత్తం ‘‘**సుత్తఙ్గమేవ న సియా**’’తి. **అథాపి** కథఞ్చి. **సియాతి** వక్ఖమానం సామఞ్ఞవిధిం సన్ధాయాహ. ఏవమ్పి అయం దోసోతి దస్సేన్తో ‘‘**మఙ్గలసుత్తాదీన**’’న్తిఆదిమాహ.

తబ్భావనిమిత్తన్తి గేయ్యఙ్గభావనిమిత్తం. వేయ్యాకరణస్స తబ్భావనిమిత్తన్తి సమ్బన్ధో. చోదకో “గాథావిరహా”తి వచనం అగ్గహేత్వా “పుచ్ఛావిస్సజ్జనం బ్యాకరణ”న్తి వచనమత్తమేవ గహేత్వా ‘‘**ఏవం సన్తే**’’తిఆదినా చోదేతి. ఇతరో పన ఓకాసవిధితో అనోకాసో విధి బలవాతి ఞాయం గాథావిరహితంయేవ వేయ్యాకరణన్తి, ఇధాధిప్పేతన్తి చ దస్సేన్తో ‘‘**నాపజ్జతీ**’’తిఆదినా పరిహరతి. **తథా హీ**తి తేనేవ కారణేన, సతిపి సఞ్ఞన్తరనిమిత్తయోగే అనోకాససఞ్ఞానం బలవభావేనేవాతి అత్థో.

సఙ్గహవారవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. ఉద్దేసవారవణ్ణనా

౧. **విభాగేనా**తి సరూపవిభాగేన. అదిట్ఠం జోతీయతి ఏతాయాతి **అదిట్ఠజోతనా**. దిట్ఠం సంసన్దీయతి ఏతాయాతి **దిట్ఠసంసన్దనా,** సంసన్దనం చేత్థ సాకచ్ఛావసేన వినిచ్ఛయకరణం. విమతి ఛిజ్జతి ఏతాయాతి **విమతిచ్ఛేదనా**. అనుమతియా పుచ్ఛా **అనుమతిపుచ్ఛా**. "తం కిం మఞ్ఞథా"తి హి కా తుమ్హాకం అనుమతీతి అనుమతి పుచ్ఛితా. **కథేతుకమ్యతా**తి కథేతుకమ్యతాయ.

''హారీయన్తి ఏతేహీ''తిఆదినా కరణాధికరణకత్తుభావకమ్మసాధనానం వసేన **హార**-సద్దస్స అత్థం వత్వా సదిసకప్పనావసేన దస్సేతుం **''హారా వియా''**తిఆది వుత్తం. పున గన్థకరణాదిఅత్థేన గన్థాదిసద్దానం వియ హారకరణాదిఅత్థేన హారసద్దసిద్ధిం దస్సేతుం **''హారయన్తీ''**తిఆదిమాహ. **''హరణతో, రమణతో చా''**తి ఇమినా మనోహరా మనోరమా చేతే సంవణ్ణనావిసేసాతి దస్సేతి.

ఉపపత్తిసాధనయుత్తీతి లక్ఖణహేతు. **వుత్తనయేనా**తి "నను చ అఞ్ఞేపి హారా యుత్తిసహితా ఏవా"తిఆదినా దేసనాహారే వుత్తనయానుసారేన.

చతున్నం బ్యూహో ఏత్థాతి భిన్నాధికరణానమ్పి పదానం అఞ్ఞపదత్థసమాసో లబ్భతి "ఉరసిలోమో"తిఆదీనం (దీ॰ ని॰ టీ॰ ౩.౨౫, ౩౦౩) వియాతి వుత్తం.

సేసన్తి "వివచనమేవ వేవచన"న్తి ఏవమాది.

అనుప్పవేసీయన్తీతి అవగాహీయన్తి. **సమాధీయన్తీ**తి పరిహరీయన్తి. **వినా వికప్పేనా**తి జాతి సామఞ్ఞం, భేదో సామఞ్ఞం, సమ్బన్ధో సామఞ్ఞన్తిఆదినా పదత్థన్తరభావవికప్పనమన్తరేన.

పదట్ఠానాదిముఖేనాతి పదట్ఠానవేవచనభావనాపహానముఖేన. **కేచీ**తి పదట్ఠానపరిక్ఖారఆవట్టపరివత్తనపఞ్ఞత్తిఓతరణే సన్ధాయ వదతి.

౨. **సమ్బన్ధో**తి హేతుఫలభావయోగో. తథాభూతానఞ్హి ధమ్మానం ఏకసన్తానసిద్ధతా ఏకత్తనయో. **విభాగో** సతిపి నేసం హేతుఫలభావే విభత్తసభావతా. అఞ్ఞో ఏవ హి హేతు, అఞ్ఞం ఫలన్తి. **బ్యాపారవిరహో** నిరీహతా. న హి హేతుఫలానం ఏవం హోతి "అహం ఇమం నిబ్బత్తేమి, ఇమినాహం నిబ్బత్తో"తి. **అనురూపఫలతా** పచ్చయుప్పన్నానం పచ్చయానుకూలతా. సమూహాదిం ఉపాదాయ లోకసఙ్కేతసిద్ధా వోహారమత్తతా **సమ్ముతిసభావో**. పథవీఫస్సాదీనం కక్ఖళఫుసనాదిలక్ఖణం **పరమత్థసభావో**. అయఞ్హేత్థ సఙ్ఖేపో – యస్మిం భిన్నే, ఇతరాపోహే వా చిత్తేన కతేన తథా బుద్ధి, ఇదం **సమ్ముతిసచ్చం** యథా ఘటే, ససమ్భారజలే చ, తబ్బిపరియాయేన **పరమత్థసచ్చ**న్తి. **పరమత్థసచ్చప్పటివేధాయా**తి నిబ్బానాధిగమాయ.

అన్తోతి అబ్భన్తరో. **పధానావయవేనా**తి మూలభావేన. "నన్దీ దుక్ఖస్స మూల"న్తిఆదీసు (మ॰ ని॰ ౧.౧౩) తణ్హా "నన్దీ"తి వుత్తా. "సఙ్గామే చ నన్దిం చరతీ"తిఆదీసు పమోదోతి ఆహ **''తణ్హాయ, పమోదస్స వా''**తి.

౩. **జాతిభేదతో**తి కుసలా, అకుసలాతి ఇమస్మా విసేసా. **యుజ్జన్తీ**తి ఏత్థ హేతుఅత్థో అన్తోనీతో వేదితబ్బోతి ఆహ ‘‘**యోజీయన్తీ**’’తి. కేహి యోజీయన్తి? సంవణ్ణనకేహీతి అధిప్పాయో. **యుజ్జన్తీ**తి వా యుత్తా హోన్తి, తేహి సమానయోగక్ఖమా తగ్గహణేనేవ గహితా హోన్తీతి అత్థో తదేకట్ఠభావతో. ఇమస్మిం అత్థే ‘‘**నవహి పదేహీ**’’తి సహయోగే కరణవచనం, పురిమస్మిం కరణే. ‘‘**ఏతే ఖో**’’తి చ పాఠో. తత్థ **ఖో**-సద్దస్స పదపూరణతా, అవధారణత్థతా వా వేదితబ్బా. **ఏతే ఏవా**తి ఏతే తణ్హాదయో ఏవ, న ఇతో అఞ్ఞోతి అత్థో. **అట్ఠారసేవ** న తతో ఉద్ధం, అధో వాతి. పురిమస్మిం పక్ఖే మూలపదన్తరాభావో, దుతియస్మిం తేసం అనూనాధికతా దీపితా హోతి.

ఉద్దేసవారవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౩. నిద్దేసవారవణ్ణనా

౪. నిద్దేసవారే **సామఞ్ఞతో**తి సాధారణతో. **విసేసేనా**తి అసాధారణతో. **పదత్థో**తి సద్దత్థో. **లక్ఖణ**న్తి సభావో. **కమో**తి అనుపుబ్బీ. **ఏత్తావతా**తి ఏత్తకప్పమాణభావో. **హేత్వాదీ**తి హేతుఫలభూమిఉపనిసాసభాగవిసభాగలక్ఖణనయా. విసేసతో పన లక్ఖణన్తి సమ్బన్ధో.

హారసఙ్ఖేపవణ్ణనా

౧. **యం, భిక్ఖవే**తి ఏత్థ **య**న్తి పచ్చత్తవచనం, తఞ్చ సుఖం, సోమనస్సన్తి ద్వయేన సమానాధికరణన్తి కత్వా ''**అస్సాదీయతీతి అస్సాదో, సుఖం, సోమనస్సఞ్చా**''తి వుత్తం. సుఖాదివేదనా వియ మనాపియరూపాదిపి అవీతరాగస్స అస్సాదేతబ్బన్తి ఆహ ''**ఏవం ఇట్ఠారమ్మణమ్పీ**''తి. ''**అస్సాదేతి ఏతాయాతి వా అస్సాదో, తణ్హా**''తి ఏతేన ''**య**''న్తి హేతుఅత్థే నిపాతోతి దస్సేతి. తత్రాయమత్థో – యేన హేతునా పఞ్చుపాదానక్ఖన్ధే పటిచ్చ అస్సాదనీయభావేన ఉప్పజ్జతి సుఖం సోమనస్సం, అయం తణ్హాసఙ్ఖాతో అస్సాదో అస్సాదనకిరియాయ కారణన్తి. ఇతి కత్వా అయమత్థో దిట్ఠాభినన్దనాదిభావతో విపల్లాసేసుపి సమ్భవతీతి ఆహ ''**ఏవం విపల్లాసాపీ**''తి. **అనిట్ఠమ్పీ**తి **పి**-సద్దేన ఇట్ఠమ్పీతి యోజేతబ్బం, అనవసేసా సాసవా ధమ్మా ఇధ ఆరమ్మణగ్గహణేన గహితాతి ఆహ ''**సబ్బేసం తేభూమకసఙ్ఖారాన**''న్తి.

దుక్ఖాదుక్ఖమసుఖవేదనానన్తి ఏత్థ దుక్ఖసభావా ఏవ అదుక్ఖమసుఖా వేదనా గహితా అనిట్ఠారమ్మణస్స అధిప్పేతత్తా, న సుఖసభావా. యం సన్ధాయ వుత్తం ''యాయం, భన్తే, అదుక్ఖమసుఖా వేదనా, సన్తస్మిం ఏసా పణీతే సుఖే వుత్తా భగవతా''తి (మ॰ ని॰ ౨.౮౮; సం॰ ని॰ ౪.౨౬౭). ''**సుఖపరియాయసబ్భావతో**''తి ఇమినా ఇట్ఠతామత్తతోపి లేసేన సత్తానం ఆరమ్మణస్స అస్సాదనీయతా సమ్భవతీతి దస్సేతి.

ఆదీనవో దోసనిస్సన్దనతాయ దోసో, స్వాయం పీళనవుత్తియా వేదితబ్బోతి ఆహ ''**ఆదీనవో దుక్ఖా వేదనా, తిస్సోపి వా దుక్ఖతా**''తి. ఏవం దోసత్థతం ఆదీనవస్స దస్సేత్వా ఇదాని కపణత్థతం దస్సేతుం ''**అథ వా**''తిఆది వుత్తం. **యతో**తి యస్మా దోసకపణసభావత్తాతి వుత్తం హోతి.

నిస్సరతీతి వివిత్తి, సబ్బసఙ్ఖారవివేకోతి అత్థో. **సామఞ్ఞనిద్దేసేనా**తి నిస్సరణసద్దవచనీయతాసామఞ్ఞేన. **పురిమాన**న్తి అస్సాదాదీనవతానం. **ఉపాయో చా**తిఆదీసు **చ**-సద్దో పదపూరణమత్తన్తి కత్వా ఆహ ''**పచ్ఛిమానఞ్చా**''తి, ఫలాదీనన్తి అత్థో. **తదన్తోగధభేదాన**న్తి అరియమగ్గపరియాపన్నవిసేసానం.

కామభవాదీనన్తి **ఆది**-సద్దేన న రూపారూపభవా ఏవ గహితా, అథ ఖో తే చ సఞ్ఞీభవాదయో చ ఏకవోకారభవాదయో చ గహితా. తేనాహ ''**తిణ్ణం తిణ్ణం భవాన**''న్తి.

యావదేవ అనుపాదాపరినిబ్బానత్థా భగవతో దేసనాతి ఆహ ''**నను చ...పే.... నిప్ఫాదీయతీ**''తి. ''**వుత్తమేవా**''తి ఇమినా పునరుత్తిదోసం చోదేతి. ఇతరో ''**సచ్చమేత**''న్తి అనుజానిత్వా ''**తఞ్చ ఖో**''తిఆదినా పరిహరతి. ''**పరమ్పరాయా**''తి ఏతేన అజ్ఝత్తం యోనిసోమనసికారో వియ న పరతోఘోసో ఆసన్నకారణం ధమ్మాధిగమస్స ధమ్మస్స పచ్చత్తం

వేదనీయత్తాతి దస్సేతి. తథా హి "అక్ఖాతారో తథాగతా, పటిపన్నా పమోక్ఖన్తి, ఝాయినో మారబన్ధనా"తి (ధ॰ ప॰ ౨౭౬) వుత్తం. **తదధిగమకారణం** అరియమగ్గాధిగమకారణం సియా. కిం పన తన్తి ఆహ "**సమ్పత్తిభవహేతూ**"తి, తేన చరిమత్తభావహేతుభూతం పుఞ్ఞసమ్పత్తిం వదతి.

"**అత్తానుదిట్ఠిం ఊహచ్చ, ఏవం మచ్చుతరో సియా**"తి ఇదం అరియమగ్గస్స పుబ్బభాగపటిపదాయ ఫలభావసాధనం. యేన హి విధినా అత్తానుదిట్ఠిసముగ్ఘాతో, మచ్చుతరణఞ్చ సియా, సో "ఏవ"న్తి ఇమినా పకాసితోతి. అత్తానుదిట్ఠిసముగ్ఘాతమచ్చుతరణానం ఫలభావే వత్తబ్బమేవ నత్థి.

"ధమ్మో హవే"తి పన గాథాయం లోకియస్స పుఞ్ఞఫలస్స వుత్తత్తా ఆహ "**ఇదం ఫల**"న్తి. యం నిబ్బత్తేతబ్బం, తం **ఫలం**. యం నిబ్బత్తకం, సో **ఉపాయో**. అయమేత్థ వినిచ్ఛయో. తేనాహ "**ఏతేన నయేనా**"తిఆది. **ఉపధిసమ్పత్తీతి** అత్తభావసోభా.

విసుద్ధీతి ఞాణదస్సనవిసుద్ధి అధిప్పేతాతి ఆహ – "**ఏత్థాపి...పే.... విఞ్ఞాతు**"న్తి. "**యస్మా పనా**"తిఆదినాపి తమేవత్థం వచనన్తరే పాకటతరం కరోతి.

సరూపతో ఆగతాని "యతో ఖో, భిక్ఖవే, భిక్ఖు పఞ్చన్నం ఉపాదానక్ఖన్ధానం సముదయఞ్చ అత్థఙ్గమఞ్చ అస్సాదఞ్చ ఆదీనవఞ్చ నిస్సరణఞ్చ యథాభూతం పజానాతీ"తిఆదీసు (సం॰ ని॰ ౩.౨౬-౨౮). **ఏకదేసేన ఆగతాని** "సంయోజనియేసు, భిక్ఖవే, ధమ్మేసు అస్సాదానుపస్సినో విహరతో (సం॰ ని॰ ౨.౨౩), బహుదుక్ఖా బహుపాయాసా, ఆదీనవో ఏత్థ భియ్యో (మ॰ ని॰ ౧.౧౧౭), సబ్బారానమేతం నిస్సరణం, యదిదం నిబ్బాన"న్తిఆదీసు (పటి॰ మ॰ ౧.౨౪; ౩.౪౧). **న సరూపేన ఆగతాని** యథా సామఞ్ఞఫలసుత్తాదీసు. **అత్థవసేనాతి** అస్సాదేతబ్బాదిఅత్థవసేన. **న పపఞ్చితోతి** న విత్థారితో.

౨. ఏసేవ నయోతి అతిదేసేన విచియమానవచనసేసో అతిదిట్ఠో. భావత్థే తోహి ఆహ "**విస్సజ్జితన్తి విస్సజ్జనా**"తి. **సుత్తే ఆగతం** న అత్థసంవణ్ణనావసేన అట్ఠకథాయం ఆగతన్తి అధిప్పాయో. **పుచ్ఛానురూపతా ఇధ పుబ్బాపరన్తి** చతుబ్యూహపుబ్బాపరతో ఇమం విసేసేత్వా దస్సేతి. **పుచ్ఛానుసన్ధీతి** పుచ్ఛాయ విస్సజ్జనేన అనుసన్ధానం. **అట్ఠకథాయం** పన హేట్ఠిమదేసనాయ పుచ్ఛానిమిత్తపవత్తఉపరిదేసనాయ సమ్బన్ధో "పుచ్ఛానుసన్ధీ"తి వుత్తం. **పుబ్బాపేక్ఖన్తి** పుచ్ఛితవిస్సజ్జితపదాపేక్ఖం. "**సుత్తస్సా**"తి వా ఇమినా పుచ్ఛావిస్సజ్జనాఅనుగీతియో ఠపేత్వా సేసో విచయహారపదత్థో సఙ్గహితోతి పదస్సాపి సఙ్గహో వేదితబ్బో. ఇమస్మిం పక్ఖే గాథాయం **చ**-సద్దో పదపూరణమత్తే దట్ఠబ్బో.

"చక్ఖు అనిచ్చ"న్తి పుట్ఠే "ఆమ, చక్ఖు అనిచ్చమేవా"తి ఏకన్తతో విస్సజ్జనం **ఏకంసబ్యాకరణం**. "అఞ్ఞిన్ద్రియం భావేతబ్బం, సచ్ఛికాతబ్బఞ్చా"తి పుట్ఠే "మగ్గపరియాపన్నం భావేతబ్బం, ఫలపరియాపన్నం సచ్ఛికాతబ్బ"న్తి విభజిత్వా విస్సజ్జనం **విభజ్జబ్యాకరణం**. "అఞ్ఞిన్ద్రియం కుసల"న్తి పుట్ఠే "కిం అనవజ్జట్ఠో కుసలట్ఠో, ఉదాహు సుఖవిపాకట్ఠో"తి పటిపుచ్ఛిత్వా విస్సజ్జనం **పటిపుచ్ఛాబ్యాకరణం**. "సస్సతో అత్తా, అసస్సతో వా"తి వుత్తే "అబ్యాకతమేత"న్తిఆదినా అవిస్సజ్జనం **ఠపనం**. "కిం పనేతే కుసలాతి వా ధమ్మాతి వా ఏకత్థా, ఉదాహు నానత్థా"తి ఇదం పుచ్ఛనం **సావసేసం**. విస్సజ్జనస్స పన సావసేసతా వేనేయ్యజ్ఝాసయవసేన దేసనాయం వేదితబ్బా. అప్పాటిహీరకం **సఉత్తరం**. సప్పాటిహీరకం **నిరుత్తరం**. సేసం విచయహారనిద్దేసే సువిఞ్ఞేయ్యమేవ.

ఏత్థ చ అస్సాదో అస్సాదహేతు యావ ఆణత్తిహేతూతి ఏవం హేతూనమ్పి అస్సాదాదయో వేదితబ్బా. తత్థ సఙ్ఖేపతో సుఖసుఖపచ్చయలక్ఖణో **అస్సాదో,** సో విసేసతో సగ్గసమ్పత్తియా దీపేతబ్బో. సా హి తస్స ఉక్కంసో, సేసా పనేత్థ భవసమ్పత్తి తదన్వాయికా వేదితబ్బా. తస్స హేతు దానమయం, సీలమయఞ్చ పుఞ్ఞకిరియవత్థు. దుక్ఖదుక్ఖపచ్చయలక్ఖణో **ఆదీనవో**. విపరిణామసఙ్ఖారదుక్ఖతానం తదవరోధతో వట్టదుక్ఖస్సాపి ఏత్థ సఙ్గహో. విసేసతో పన కామానం ఓకారోతి దట్ఠబ్బో, స్వాయం సంకిలేసవత్థునా, ఇత్తరపచ్చుపట్ఠానతాదీహి చ విభావేతబ్బో, తస్స హేతు దస అకుసలకమ్మపథా. నేక్ఖమ్మం **నిస్సరణం,** తస్స హేతు యథారహం తదనుచ్ఛవికా పుబ్బభాగప్పటిపదా. **ఫలం** దేసనాఫలమేవ, తస్స హేతు దేసనా. **ఉపాయో** యథావుత్తఉపాయోవ, తస్స హేతు చత్తారి చక్కాని. **ఆణత్తి** ఉపదేసో, తస్స రాగగ్గిఆదీహి లోకస్స ఆదిత్తతా, సత్థు మహాకరుణాయోగో చ హేతు.

తథా చతూసు అరియసచ్చేసు సముదయేన **అస్సాదో,** దుక్ఖేన **ఆదీనవో,** మగ్గనిరోధేహి **నిస్సరణం,** మగ్గో వా **ఉపాయో,** తదుపదేసో **ఆణత్తి,** అనుపాదిసేసా నిబ్బానధాతు **ఫలం**. ఇతి అనుపుబ్బకథాయ సద్ధిం బుద్ధానం సాముక్కంసికాయ ధమ్మదేసనాయ నిద్ధారణభావేన విచయో వేదితబ్బో. పదస్స పదత్థసమ్బన్ధో **హేతు**. సో హి తస్స పవత్తినిమిత్తం, పఞ్హస్స ఞాతుకామతా, కథేకుకామతా చ. అదిట్ఠజోతనాదీనఞ్హి చతున్నం ఞాతుకామతా, ఇతరస్స ఇతరా. విస్సజ్జనస్స పఞ్హో **హేతు**. ఏవం సేసానమ్పి యథారహం వత్తబ్బం.

౩. బ్యఞ్జనత్థానం యుత్తాయుత్తపరిక్ఖాతి బ్యఞ్జనగ్గహణేన పదం గహితం, **అత్థ**గ్గహణేన పఞ్హాదీహి సద్ధిం అస్సాదాదయో గహితా. విచయహారపదత్థా ఏవ హి యుత్తాయుత్తాదివిసేససహితా యుత్తిహారాదీనం పదత్థా. తథా హి పదట్ఠానపదట్ఠానికభావవిసిట్ఠా తేయేవ పదట్ఠానహారస్స పదత్థా. లక్ఖణలక్ఖితబ్బతావిసిట్ఠా, నిద్ధారితా చ లక్ఖణహారస్స, నిబ్బచనాదివిభావనావిసిట్ఠా చతుబ్యూహహారస్స, సభాగధమ్మవసేన, విసభాగధమ్మవసేన చ ఆవట్టనవిసిట్ఠా ఆవట్టహారస్స, భూమివిభాగాదివిసిట్ఠా విభత్తిహారస్స, పటిపక్ఖతో పరివత్తనవిసిట్ఠా పరివత్తనహారస్స, పరియాయవేవచనవిసిట్ఠా వేవచనహారస్స, పభవాదిపఞ్ఞాపనవిసిట్ఠా పఞ్ఞత్తిహారస్స, ఖన్ధాదిముఖేహి ఓతరణవిసిట్ఠా ఓతరణహారస్స, పదపదత్థపఞ్హారమ్భసోధనవిసిట్ఠా సోధనహారస్స, సామఞ్ఞవిసేసనిద్ధారణవిసిట్ఠా అధిట్ఠానహారస్స, పచ్చయధమ్మేహి పరిక్ఖరణవిసిట్ఠా పరిక్ఖారహారస్స, పహాతబ్బభావేతబ్బతానిద్ధారణవిసిట్ఠా సమారోపనహారస్స పదత్థా. ‘‘**బ్యఞ్జనస్స సభావనిరుత్తితా, అత్థస్స సుత్తాదీహి అవిలోమనం యుత్తభావో**’’తి ఇమినా అసభావనిరుత్తితా, సుత్తాదీహి విలోమనఞ్చ అయుత్తభావోతి దీపేతి, తేన యుత్తాయుత్తీనం హేతుం దస్సేతి.

౪. యోనిసోమనసికారాదీతి ఆదిసద్దేన సద్ధమ్మస్సవనసప్పురిసూపనిస్సయాదిసాధారణం, అసాధారణఞ్చ దేయ్యపటిగ్గాహకాదిం సఙ్గణ్హాతి. **సమ్భవతోతి** యథారహం తస్స ధమ్మస్స అనురూపం. **యావ సబ్బధమ్మాతి** ఏత్థ **సబ్బం** నామ పదేససబ్బం, న సబ్బసబ్బన్తి. అయఞ్హి **సబ్బ**సద్దో యథా పఠమవికప్పే సుత్తే ఆగతధమ్మవసేన పదేసవిసయో, ఏవం దుతియవికప్పే పదట్ఠానపదట్ఠానికనిద్ధారణేన తంతంపకరణపరిచ్ఛిన్నధమ్మగ్గహణతో పదేసవిసయో ఏవ, న అనవసేసధమ్మవిసయోతి. సుత్తాగతధమ్మానం యాని పదట్ఠానాని, తేసఞ్చ యానీతి ఏవం కారణపరమ్పరానిద్ధారణలక్ఖణో పదట్ఠానహారో, పరిక్ఖారహారో పన సుత్తాగతధమ్మానం తంతంపచ్చయుప్పన్నానం పటిహేతుపచ్చయతావిసేసవిభావనలక్ఖణోతి సతిపి కారణవిచారణభావే అయం పదట్ఠానహారపరిక్ఖారహారానం విసేసో.

౫. యథా “సమానాధికరణసమానపదే”తిఆదీసు ఏకసద్దస్స అత్థో **సమాన**సద్దో, ఏవం ఏకరసట్ఠేన భావనా “ఏకుప్పాదా”తిఆదీసు (కథా. ౪౭౩) వియ **ఏకలక్ఖణా**తి ఏత్థ **ఏక**సద్దో సమానత్థోతి ఆహ **‘‘సమానలక్ఖణా’’**తి. **సంవణ్ణనావసేనా**తి ఏత్థ కమ్మత్థే **అన**-సద్దో, సంవణ్ణేతబ్బతావసేనాతి అత్థో. **లక్ఖణా**తి ఉపలక్ఖణా. “నానత్తకాయనానత్తసఞ్ఞినో (దీ. ని. ౩.౩౪౧, ౩౫౭, ౩౫౯; అం. ని. ౯.౨౪), నానత్తసఞ్ఞానం అమనసికారా”తిఆదీసు **సహచారితా** దట్ఠబ్బా. సఞ్ఞాసహగతా హి ధమ్మా తత్థ సఞ్ఞాగ్గహణేన గహితా. “దదం మిత్తాని గన్థతీ”తిఆదీసు (సం. ని. ౧.౨౪౬; సు. ని. ౧౮౭) **సమానకిచ్చతా.** పియవచనత్థచరియా సమానత్తతాపి హి తత్థ మిత్తగన్థనకిచ్చేన సమానకిచ్చా గయ్హన్తి సఙ్గహవత్థుభావతో. “ఫస్సపచ్చయా వేదనా”తిఆదీసు (మ. ని. ౩.౧౨౬; సం. ని. ౨.౧, ౩౯; మహావ. ౧; విభ. ౨౨౫; ఉదా. ౧; నేత్తి. ౨౪) **సమానహేతుతా.** యథా హి ఫస్సో వేదనాయ, ఏవం సఞ్ఞాదీనమ్పి సహజాతాదినా పచ్చయో హోతి ఏవాతి తేపి సమానహేతుతాయ వుత్తా ఏవ హోన్తి. తథా హి వుత్తం “తజ్జామనోవిఞ్ఞాణధాతుసమ్ఫస్సజా చేతనా”తి (ధ. స. ౫), “ఫుట్ఠో సఞ్జానాతి, ఫుట్ఠో చేతేతీ”తిఆది (సం. ని. ౪.౯౩). ఏవం “తణ్హాపచ్చయా ఉపాదాన”న్తి (మ. ని. ౩.౧౨౬; సం. ని. ౨.౧, ౩౯; మహావ. ౧; విభ. ౨౨౫; ఉదా. ౧; నేత్తి. ౨౪) ఏవమాదిపి ఉదాహరితబ్బం. “అవిజ్జాపచ్చయా సఙ్ఖారా”తిఆదీసు (మ. ని. ౩.౧౨౬; సం. ని. ౨.౧, ౩౯; మహావ. ౧; విభ. ౨౨౫; ఉదా. ౧; నేత్తి. ౨౪) **సమానఫలతా** దట్ఠబ్బా. యథా హి సఙ్ఖారా అవిజ్జాయ ఫలం, ఏవం తణ్హుపాదాదీనమ్పీతి తేపి తత్థ గహితావ హోన్తి. తేనాహ “పురిమకమ్మభవస్మిం మోహో అవిజ్జా ఆయూహనా సఙ్ఖారా నికన్తి తణ్హా ఉపగమనం ఉపాదాన”న్తి. “రూపం అస్సాదేతి అభినన్దతి , తం ఆరబ్భ రాగో ఉప్పజ్జతీ”తి (పట్ఠా. ౧.౧.౪౨౪) వుత్తే తంసమ్పయుత్తా వేదనాదయో వుత్తా ఏవ హోన్తి సమానారమ్మణభావతో. న హి తేహి వినా తస్స ఉప్పత్తి అత్థి. **ఏవమాదీహీ**తి ఏత్థ **ఆది**సద్దేన అత్థప్పకరణలిఙ్గసద్దన్తరసన్నిధానసామత్థియాదీనమ్పి సఙ్గహో దట్ఠబ్బో. అత్థాదివసేనపి హి సుత్తే అవుత్తానమ్పి వుత్తానం వియ నిద్ధారణం సమ్భవతీతి. **వుత్తప్పకారేనా**తి “వధకట్ఠేన ఏకలక్ఖణానీ”తిఆదినా పాళియం, “సహచారితా”తిఆదినా అట్ఠకథాయఞ్చ వుత్తేన పకారేన.

౬. “ఫుసనట్ఠేన ఫస్సో”తిఆదినా నిద్ధారేత్వా వచనం **నిబ్బచనం,** తం పన పదస్సేవ, న వాక్యస్సాతి ఆహ **‘‘పదనిబ్బచన’’**న్తి. అధిప్పాయనిదానానిపేత్థ బ్యఞ్జనముఖేనేవ నిద్ధారేతబ్బాని. నిబ్బచనపుబ్బాపరసన్ధీసు వత్తబ్బమేవ నత్థీతి ఆహ **‘‘విసేసతో బ్యఞ్జనద్వారేనేవ అత్థపరియేసనా’’**తి. **పవత్తినిమిత్తం** అజ్ఝాసయాది.

౭. **‘‘పదట్ఠానే’’**తి ఇదం సుత్తే ఆగతధమ్మానం కారణభూతేపి ధమ్మే నిద్ధారేత్వా సభాగతో, విసభాగతో చ ఆవట్టనం కాతబ్బన్తి దస్సనత్థం వుత్తం, న తన్తివసేన. తస్మా పదట్ఠాననిద్ధారణాయ వినాపి ఆవట్టనం యుత్తమేవాతి సిద్ధం హోతి. పదస్స వా సద్దపవత్తిట్ఠానం **పదట్ఠానం** పదత్థో. ఏతస్మిం పక్ఖే “ఆరమ్భథ నిక్కమథాతి (సం. ని. ౧.౧౮౫; నేత్తి. ౨౯; పేటకో. ౩౮; మి. ప. ౫.౧.౪) వీరియస్స పదట్ఠాన”న్తి (నేత్తి. ౨౯) ఏత్థ వ్యాయమారమ్భధాతుఆదికో అత్థో వుత్తో, తం వీరియసద్దస్స పవత్తిట్ఠానం వీరియసద్దాభిధేయ్యో అత్థోతి ఏవమత్థో వేదితబ్బో. సేసేసుపి ఏసేవ నయో. **సేసకం** నామగహితతో ఇతరం, తం పన తస్స పటిపక్ఖభూతం వా సియా, అఞ్ఞం వాతి ఆహ **‘‘విసభాగతాయ అగ్గహణేన వా’’**తి. **సంవణ్ణనాయ యోజేన్తో**తి యథావుత్తవిసభాగధమ్మనిద్ధారణభూతేన అత్థకథనేన పాళియం యోజేన్తో. తేనాహ **‘‘దేసన’’**న్తి. **‘‘పటిపక్ఖే’’**తి ఇదం నిదస్సనమత్తం దట్ఠబ్బం సభాగధమ్మవసేనపి ఆవట్టనస్స ఇచ్ఛితత్తా.

౮. **నామవసేనా**తి సాధారణనామవసేన. పాళియం పన "మిచ్ఛత్తనియతానం సత్తానం, అనియతానఞ్చ సత్తానం దస్సనపహాతబ్బా కిలేసా సాధారణా"తిఆగతత్తా (నేత్తి. ౩౪) "**దస్సనపహాతబ్బాదినామవసేనా**"తి వుత్తం. **వత్థువసేనా**తి సత్తసన్తానవసేన. సో హి ధమ్మానం పవత్తిట్ఠానతాయ ఇధ "వత్థూ"తి అధిప్పేతో. తేనాహ – "పుథుజ్జనస్స, సోతాపన్నస్స చ కామరాగబ్యాపాదా సాధారణా"తిఆది (నేత్తి. ౩౪). **వుత్తవిపరియాయేనా**తి నామతో, వత్థుతో చ ఆవేణికతాయ. తంతంమగ్గఫలట్ఠానఞ్హి తంతంమగ్గఫలట్ఠతా, భబ్బానం భబ్బతా, అభబ్బానం అభబ్బతా అసాధారణా.

౯. "**భావితే**"తి ఇదం భావనాకిరియాయ ఉపలక్ఖణం, న ఏత్థ కాలవచనిచ్ఛాతి ఆహ "**భావేతబ్బేతి అత్థో**"తి. భావనా చేత్థ ఆసేవనాతి, కుసలసద్దోపి అనవజ్జట్ఠోతి వేదితబ్బో . **పటిపక్ఖతో**తి విపక్ఖతో. విసదిసూదాహరణేన బ్యతిరేకతో యథాధిప్పేతధమ్మప్పతిట్ఠానా హేసా.

౧౦. **పదత్థస్సా**తి పదాభిధేయ్యస్స అత్థస్స, సభావధమ్మస్స వా.

నిక్ఖేపో దేసనా. **పభవో** సముదయో.

౧౨. "**అవుత్తానమ్పి సఙ్గహో**"తి ఇమినా అవుత్తసముచ్చయత్థో **చ**-సద్దోతి దస్సేతి.

౧౩. "**గాథారుళ్హే**"తి ఇమినా పాళిఆగతోవ పఞ్హో వేదితబ్బో, న ఇతరోతి దస్సేతి. తేనాహ "**బుద్ధాదీహి బ్యాకతే**"తి. **తస్స అత్థస్సా**తి ఆరద్ధస్స అత్థస్స, తేన ఆరమ్భసోధనస్స విసయమాహ. ఏత్థ చ అత్థద్వారేనేవ పదపుచ్ఛాసోధనమ్పి కరీయతీతి పున "**తస్స అత్థస్సా**"తి వుత్తం. అథ వా **విస్సజ్జితమ్హీ**తి విస్సజ్జనే. విస్సజ్జనసోధనేన హి పఞ్హాసోధనం. **పఞ్హో**తి పుచ్ఛాయం. **గాథాయ**న్తి ఉపలక్ఖణం, తేన గాథాయం, సుత్తగేయ్యాదీసు చాతి వుత్తం హోతి. **యమారబ్భా**తి యం సీలాదిమారబ్భ గాథాదీసు దేసితం, తస్మిం ఆరమ్భేతి అత్థో. **పుచ్ఛితా**తి పుచ్ఛాకారినీ, "కా ఏత్థ పదసుద్ధి, కా పఞ్హాసుద్ధి, కా ఆరమ్భసుద్ధీ"తి ఏవం పుచ్ఛాకారినీ పుచ్ఛం కత్వా పవత్తితా సుద్ధాసుద్ధపరిక్ఖాతి యోజనా.

౧౪. **న వికప్పయితబ్బా**తి యథా లోకే "జాతి సామఞ్ఞం, భేదో సామఞ్ఞం, సమ్బన్ధో సామఞ్ఞ"న్తిఆదినా సామఞ్ఞం జాతిఆదిం, తబ్బిధురఞ్చ విసేసం వికప్పేన్తి పరికప్పేన్తి, ఏవం న వికప్పయితబ్బాతి అత్థో. యదా యో కాలవిసేసో "స్వే"తి లద్ధవోహారో, తదా సో తందివసాతిక్కమే "అజ్జా"తి, పున తందివసాతిక్కమే "హియ్యో"తి వోహరీయతీతి అనవట్ఠితసభావా ఏతే కాలవిసేసా. దిసాయపి "ఏకం అవధిం అపేక్ఖిత్వా పురత్థిమా దిసా, తతో అఞ్ఞం అపేక్ఖిత్వా పచ్ఛిమా నామ హోతీ"తిఆదినా అనవట్ఠితసభావతా వేదితబ్బా. **జాతిఆదిఅపేక్ఖాయా**తి జాతిఆదిదుక్ఖవిసేసాపేక్ఖాయ. **సచ్చాపేక్ఖాయా**తి సచ్చసామఞ్ఞాపేక్ఖాయ. "తణ్హా"తి వుచ్చమానం కామతణ్హాదిఅపేక్ఖాయ సామఞ్ఞమ్పి సమానం సచ్చాపేక్ఖాయ విసేసో హోతీతి ఏవమాదిం సన్ధాయాహ "**ఏస నయో సముదయాదీసుపీ**"తి.

౧౬. **ఏత్థా**తి ఏతస్మిం బుద్ధవచనే. తేనాహ "**సిక్ఖత్తయసఙ్ఖాతస్సా**"తిఆది. యథారుతం యథాకథితం సద్దతో అధిగతం నిద్ధారితం, న అత్థప్పకరణలిఙ్గసద్దన్తరసన్నిధానాదిప్పమాణన్తరాధిగతం . "**అత్థతో దస్సితా**"తి ఇదం యస్మిం సుత్తే భావనావ కథితా, న పహానం, తం సన్ధాయ వుత్తం.

నయసఙ్ఖేపవణ్ణనా

౧౭. **తణ్హావిజ్జాహి** కరణభూతాహి. సంకిలేసో పక్ఖో ఏతస్సాతి **సంకిలేసపక్ఖో**, సంకిలేసపక్ఖికో సుత్తత్థో, తస్స నయనలక్ఖణోతి యోజనా. వోదానపక్ఖస్స సుత్తత్థస్సాతి సమ్బన్ధో. వుట్ఠానగామినియా, బలవవిపస్సనాయ చ దుక్ఖాదీసు పరిఞ్ఞేయ్యతాదీని మగ్గానుగుణో గహణాకారో **అనుగాహణనయో**. యది ఏవం కథం నయోతి ఆహ ''**తస్స పన**''తిఆది. తత్థ ''**నయవోహారో**''తి ఇమినా నయాధిట్ఠానం నయోతి వుత్తన్తి దస్సేతి.

౧౮. **బాధకాదిభావతో**తి బాధకపభవసన్తినియ్యానభావతో. **అఞ్ఞథాభావాభావేనా**తి అబాధకఅప్పభవఅసన్తి అనియ్యానభావాభావేన. **సచ్చసభావత్తా**తి అముసాసభావత్తా. **అవిసంవాదనతో**తి అరియసభావాదిభావస్స న విసంవాదనతో ఏకన్తికత్తాతి అత్థో.

౧౯. **సంకిలిట్ఠధమ్మా**తి సంకిలేససమన్నాగతా ధమ్మా **సద్ధమ్మనయకోవిదా**తి సచ్చపటిచ్చసముప్పాదాదిధమ్మనయకుసలా, ఏకత్తాదినయకుసలా వా.

౨౦. **అత్థవిస్సజ్జనేసూ**తి "ఇమే ధమ్మా కుసలా"తిఆదినా (ధ. స. ౧) సుత్తే కతపఞ్హావిస్సజ్జనేసు చేవ అట్ఠకథాయ కతఅత్థసంవణ్ణనాసు చ. ''**వోదానియా**''తి ఇమినా అనవజ్జధమ్మా ఇధ కుసలాతి అధిప్పేతా, న సుఖవిపాకాతి దస్సేతి. తస్స తస్స అత్థనయస్స యోజనత్థం మనసా వోలోకయతేతి యోజనా.

౨౧. యది కరణభూతం, కథం తస్స అత్థన్తరాభావోతి ఆహ ''**యేన హీ**''తిఆది. దిసాభూతధమ్మానం వోలోకయనసమానయనభావతో వోహారభూతో, కమ్మభూతో చ నయో, న నన్దియావట్టాదయో వియ అత్థభూతోతి ''**వోహారనయో, కమ్మనయో**''తి చ వుచ్చతి.

ద్వాదసపదవణ్ణనా

౨౩. **అపరియోసితే పదే**తి ఉచ్చారణవేలాయం పదే అసమత్తే, విప్పకతేతి అత్థో. పరియోసితే హి "పద"న్త్వేవ సమఞ్ఞా సియా, న "అక్ఖర"న్తి అధిప్పాయో. పదస్స వేవచనతాయ అత్థవసేన పరియాయం ఖరన్తం సఞ్చరన్తం వియ హోతి, న ఏవం వణ్ణో అవేవచనత్తాతి ఆహ **పరియాయవసేన అక్ఖరణతో**''తి. **న హి వణ్ణస్స పరియాయో విజ్జతీ**''తి ఇదం అకారాదివణ్ణవిసేసం సన్ధాయ వదతి, న వణ్ణసామఞ్ఞం. తస్స హి వణ్ణో అక్ఖరన్తి పరియాయో వుత్తో ఏవాతి.

అక్ఖరసద్దస్స అత్థం వత్వా తప్పసఙ్గేన వణ్ణసద్దస్సపి వత్తుం ''**కేనట్ఠేన వణ్ణో**''తిఆదిమాహ. తత్థ నను పదేన, వాక్యేన వా అత్థో సంవణ్ణీయతి, న అక్ఖరేనాతి చోదనం మనసి కత్వా ఆహ ''**వణ్ణో ఏవ హీ**''తిఆది. **పదాదిభావేనా**తి పదవాక్యభావేన. **యథాసమ్బన్ధన్తి** యథాసఙ్కేతం. **అయం**-సద్దో ఇమస్సత్థస్స వాచకో, అయం అత్థో ఇమస్స సద్దస్స వచనీయోతి యథాగహితసఙ్కేతానురూపం సద్దత్థానం వాచకవచనీయభావో. అథ వా య్వాయం సద్దత్థానం అఞ్ఞమఞ్ఞం అవినాభావో, సో **సమ్బన్ధో**. తదనురూపం ఏకక్ఖరం నామపదం "మా ఏవం మఞ్ఞసీ"తిఆదీసు **మా**-కారాది. **కేచీ**తి అభయగిరివాసినో. తే హి అభిధమ్మదేసనం "మనసాదేసనా"తి వదన్తి, యతో రాహులాచరియో "విసుద్ధకరుణానం మనసాదేసనా వాచాయ అక్ఖరణతో అక్ఖరసఞ్ఞితా"తి ఆహ.

సత్వప్పధానన్తి ద్రబ్యప్పధానం. నామపదే హి ద్రబ్యమావిభూతరూపం, కిరియా అనావిభూతరూపా యథా “ఫస్సో”తి (మ॰ ని॰ ౩.౧౨౬; సం॰ ని॰ ౨.౧, ౩౯; మహావ॰ ౧; విభ॰ ౨౨౫; ఉదా॰ ౧; నేత్తి॰ ౨౪). ఆఖ్యాతపదే పన కిరియా ఆవిభూతరూపా, ద్రబ్యమనావిభూతరూపం యథా “ఫుసతీ”తి. తేన నేసం సత్వకిరియాప్పధానతా వుత్తా.

కిరియావిసేసగ్గహణనిమిత్తన్తి కిరియావిసేసావబోధహేతు కిరియావిసేసదీపనతో, యథా “చిరప్పవాసి”న్తి (ధ॰ ప॰ ౨౧౯) ఏత్థ **ప**-సద్దో వసనకిరియాయ వియోగవిసిట్ఠతం దీపేతి. “ఏవం మనసి కరోథ, మా ఏవం మనసాకత్థా”తిఆదీసు కిరియావిసేసస్స జోతకో **ఏవం**-సద్దో. “ఏవంసీలా (దీ॰ ని॰ ౩.౧౪౨) ఏవంధమ్మా”తిఆదీసు (దీ॰ ని॰ ౨.౧౩; మ॰ ని॰ ౩. ౧౯౭; సం॰ ని॰ ౫.౩౭౮) సత్వవిసేసస్స. ఏవం సేసనిపాతపదానమ్పీతి అధిప్పాయో. తేనాహ “**కిరియాయ…పే॰… నిపాతపద**”న్తి.

సఙ్ఖేపతో వుత్తం, కిం పన తన్తి ఆహ “**పదాభిహిత**”న్తి. అథ వా **సఙ్ఖేపతో వుత్తం,** యో అక్ఖరేహి సఙ్కాసితోతి వుచ్చతి. **పదాభిహితం** పదేహి కథితం, యో పదేహి పకాసితోతి వుచ్చతి. తదుభయం, యది పదసముదాయో వాక్యం, తస్స కో పరిచ్ఛేదో. యావతా అధిప్పేతత్థపరియోసానం, తావతా ఏకవాక్యన్తిపి వదన్తి, బహూపేత్థ పకారే వణ్ణేన్తి. కిం తేహి, సాఖ్యాతం సాబ్యయం సకారకం సవిసేసనం “వాక్య”న్తి దట్ఠబ్బం. నను చ పదేనపి అత్థో బ్యఞ్జీయతీతి చోదనం మనసి కత్వా ఆహ “**పదమత్తసవనేపి హీ**”తిఆది. ఆకారేసు వాక్యవిభాగేసు అభిహితం కథితం నిబ్బచనం **ఆకారాభిహితం నిబ్బచనం.** “**అభిహిత**న్తి చ పాళిఆగత”న్తి వదన్తి.

“నిబ్బానం మగ్గతి, నిబ్బానత్థికేహి వా మగ్గీయతి, కిలేసే వా మారేన్తో గచ్ఛతీతి **మగ్గో**”తిఆదినా (ధ॰ స॰ అట్ఠ॰ ౧౬) నిబ్బచనానం విత్థారో. తంనిద్దేసకథనత్తా నిద్దేసోతి ఇమమత్థమాహ “**నిబ్బచనవిత్థారో నిరవసేసదేసనత్తా నిద్దేసో**”తి. **పదేహీ**తి వాక్యావయవభూతేహి, వాక్యతో విభజ్జమానేహి వా ఆఖ్యాతాదిపదేహి. తేనాహ “**వాక్యస్స విభాగో**”తి, తథా చాహ “**అపరియోసితే**”తిఆది. అపరే పన “పకతిపచ్చయలోపాదేసాదివసేన అక్ఖరవిభాగో **ఆకారో,** నిరుత్తినయేన పదవిభాగో **నిబ్బచనం,** వాక్యవిభాగో **నిద్దేసో. వణ్ణపదవాక్యాని** హి అవిభత్తాని, విభత్తాని చ ఛ **బ్యఞ్జనపదానీ**”తి వదన్తి. **ఛట్ఠం వచన**న్తి ఛట్ఠం పదం. **కాతబ్బ**న్తి “అక్ఖరం పదం బ్యఞ్జనం ఆకారో తథేవ నిరుత్తి నిద్దేసో ఛట్ఠవచన”న్తి గాథాయం ఏవం కత్తబ్బం, సంవణ్ణనావసేన వా ఆకారపదం చతుత్థం కాతబ్బన్తి అత్థో. సబ్బో సద్దవోహారో విభత్తేహి, అవిభత్తేహి చ అక్ఖరపదవాక్యేహేవ, తదఞ్ఞప్పకారో నత్థీతి ఆహ “**యానిమానీ**”తిఆది.

౨౪. కాసనాసద్దో కమ్మత్థోతి దస్సేతుం “**కాసీయతీ**”తిఆది వుత్తం. పదేహి తావ అత్థస్స సఙ్కాసనా, పకాసనా చ హోతు, పదావధికాపి సంవణ్ణనా ఇచ్ఛితాతి అక్ఖరేహి పన కథన్తి ఆహ “**అక్ఖరేహి సుయ్యమానేహీ**”తిఆది. **పదత్థసమ్పటిపత్తీ**తి పదాభిధేయ్యఅత్థావబోధో. “**అక్ఖరేహి సఙ్కాసేతీ**”తిఆదినా అక్ఖరకరణం సఙ్కాసనభూతం ఉగ్ఘటనకిరియం వదన్తేన యథావుత్తో అత్థో సాధితోతి దస్సేతుం “**తథా హీ**”తిఆది వుత్తం.

విభజనుత్తానీకమ్మపఞ్ఞత్తీతి ఏకత్తనిద్దేసో సమాహారోతి అయం ద్వన్దసమాసో. **ఉభయేనా**తి “వివరణా, విభజనా”తి ఇమినా ద్వయేన. **ఏతేహీ**తి ఏత్థ **ఏవ**-కారో లుత్తనిద్దిట్ఠోతి ఆహ “**ఏతేహి ఏవా**”తి. “**సఙ్కాసనా…పే॰… అభావతో**”తి ఇమినా యథాధిప్పేతఅనూనావధారణఫలం దస్సేతి. **ఉగ్ఘటనాదీ**తి ఆదిసద్దేన విపఞ్చననయాని సఙ్గణ్హాతి.

౨౫. సమ్మా యుత్తోతి సమ్మా అవిపరీతం, అనవసేసతో చ యుత్తో సహితో. తథా హి వుత్తం ‘‘**అనూనా**’’తి. సబ్బో హి పాళిఅత్థో అత్థపదఅత్థనయేహి అనవసేసతో సఙ్గహితో. తేనాహ ‘‘**సబ్బస్స హీ**’’తిఆది.

౨౬. కస్మా పనేత్థ మూలపదపదట్ఠానాని అసఙ్గహితానీతి? పదత్థన్తరాభావతో. మూలపదాని హి నయానం సముట్ఠానమత్తత్తా పదట్ఠానానీతి దస్సితోయం నయో. తేన వుత్తం ‘‘**ఇతో వినిముత్తో కోచి నేత్తిపదత్థో నత్థీ**’’తి.

నేత్తియా కారణభూతాయ. **హారా సంవణ్ణేతబ్బాతి** సుత్తస్స అత్థసంవణ్ణనావసేన హారా విత్థారేతబ్బా. **స్వాయన్తి** సో అయం సంవణ్ణనాక్కమో. యేన అనుక్కమేన నేత్తియం దేసితా, తేనేవ సుత్తే అత్థసంవణ్ణనావసేన యోజేతబ్బాతి. **ఏవం సిద్ధేతి** దేసనాక్కమేనేవ సిద్ధే. **అయం ఆరమ్భోతి** “సోళస హారా పఠమ”న్తి ఏవం పవత్తో ఆరమ్భో. **ఇమమత్థన్తి** ఇమం వుచ్చమాననియమసఙ్ఖాతం అత్థం.

యది దేసితక్కమేనేవ హారనయా సుత్తే యోజేతబ్బా సియుం, కిం నో కమో కారణనిరపేక్ఖో, ఉదాహు కారణసాపేక్ఖోతి? కిఞ్చేత్థ – యది తావ కారణనిరపేక్ఖో హారనయానం అనుక్కమో, అనేకే అత్థా వుచ్చమానా అవస్సం ఏకేన కమేన వుచ్చన్తీతి. ఏవం సన్తే యేన కేనచి కమేన సుత్తే యోజేతబ్బా సియుం, తథా సతి నియమో నిరత్థకో సియా. అథ కారణసాపేక్ఖో, కిం తం కారణన్తి? ఇతరో కారణగవేసనం అకత్వా అత్థో ఏవేత్థ గవేసితబ్బోతి అధిప్పాయేన ‘‘**నాయమనుయోగో న కత్థచి అనుక్కమే నివిసతీ**’’తి వత్వా “న పన మయం దేవానంపియస్స మనోరథవిఘాతాయ చేతేమా”తి కమకారణం విచారేన్తో ‘‘**అపిచా**’’తిఆదినా దేసనాహారస్స తావ ఆదితో దేసనాయ కారణం పతిట్ఠపేతి. తత్థ **ధమ్మదేసనాయ నిస్సయో** అస్సాదాదీనవనిస్సరణాని, సరీరం ఆణత్తి. **పకతియా** సభావేన. నిద్ధారణేన వినాపి **పతిట్ఠాభావతో** నిస్సయభావతో.

‘‘**తథా హి వక్ఖతీ**’’తిఆదినా యథావుత్తం అత్థం పాకటతరం కరోతి. ఏస నయో ఇతరేసుపి.

విచయానన్తరన్తి విచయహారానన్తరం. సేసేసుపి ఏసేవ నయో. **తథా హీతి** లక్ఖణహారవిభఙ్గే యుత్తాయుత్తానం కారణపరమ్పరాయ పరిగ్గహితసభావానం అవుత్తానమ్పి ఏకలక్ఖణతాయ గహణం వుత్తం.

అత్థతో నిద్ధారితానన్తి అత్థుద్ధారపుబ్బాపరానుసన్ధిఆదిఅత్థతో సుత్తన్తరతో ఉద్ధటానం సంవణ్ణియమానసుత్తే ఆనీతానం పాళిధమ్మానం. సద్దతో, పమాణన్తరతో చ లద్ధానం ఇధ విచారేతబ్బత్తా ఆహ ‘‘**నిరవసేసతో**’’తి. **అత్థస్సాతి** అభిధేయ్యత్థస్స. **ధమ్మస్సాతి** సభావధమ్మస్స. **తత్థ తత్థ తం అభినిరోపేతీతి** తస్మిం తస్మిం అత్థే, ధమ్మే చ తం నామం అభినిరోపేతి, “అయమేవంనామో”తి వోహరతి. “అత్థస్స, ధమ్మస్సా”తి పదద్వయేన సామఞ్ఞతో అత్థో, ధమ్మో చ అనవసేసేత్వా గహితోతి ఆహ ‘‘**అనవసేసపరియాదానా**’’న్తి, యతో వుత్తం “తత్థ తత్థా”తి. **తథాతి** యథా అనవసేసత్థావబోధదీపకం అనవసేసపరియాదానం కతం చతుబ్యూహపాళియం, ఏవం **పునప్పునం గబ్భముపేతీతి** ఏత్థ అసద్దవతీ అత్థా పవత్తివసేన లబ్భమానా సమ్మాపటిపత్తి ఉద్ధటాతి ఉపసంహారత్థో తథా-సద్దో.

తేనేవాతి సుత్తన్తరసంసన్దనస్స సభాగవిసభాగధమ్మన్తరావట్టనూపాయభావతో ఏవ. **యతోతి** సభాగవిసభాగధమ్మావట్టనస్స సాధారణాదిధమ్మవిభజనూపాయత్తా. **పటివిభత్తసభావేతి** పటిభాగభావేన విభత్తసభావే.

తే ధమ్మాతి పటిపక్ఖతో పరివత్తితధమ్మా. న పరియాయవిభావనా పఞ్ఞత్తివిభాగపరిగ్గాహికాతి ఆహ "**పరియా...పే... సుబోధనఞ్చా**"తి.

పుచ్ఛావిసోధనం విస్సజ్జనం. **ఆరమ్భవిసోధనం** దేసనాయ అత్థకథనం. తదుభయవిచారో ధాతాదీసు అసమ్మోహన్తస్సేవ సమ్భవతీతి ఆహ "**ధాతాయతనా...పే... సమ్పాదేతు**"న్తి. **సుద్ధో ఆరమ్భో**తిఆదిపాళినిదస్సనేనపి అయమేవత్థో ఉదాహటోతి వేదితబ్బం.

"**కారణాకారో**"తి పదట్ఠానం సన్ధాయ వదతి. **పభేదతో దేసనాకారో**తి వేవచనం. **నిద్ధారేత్వా వుచ్చమానానీ**తి ఉద్ధరిత్వా సమారోపియమానానీతి అధిప్పాయో. **సుత్తస్స అత్థం తథత్తావబోధాయా**తి సుత్తస్స పదత్థావగమముఖేన చతుసచ్చాభిసమయాయ.

వేనేయ్యత్తయయుత్తో అత్థనయత్తయూపదేసో "**వేనేయ్యత్తయప్పయోజితో**"తి వుత్తో. వేనేయ్యత్తయఞ్హి పచ్చయసమవాయే తదుపదేసఫలం అధిగచ్ఛన్తం అత్థం పయోజేతి నామాతి. **తదనుక్కమేనేవా**తి తేసం ఉగ్ఘటితఞ్ఞూఆదీనం దేసనానుక్కమేనేవ. **తే**తి తయో అత్థనయా. **తేస**న్తి ఉగ్ఘటితఞ్ఞూఆదీనం. యథా ఉద్దేసాదీనం సఙ్ఖేపమజ్ఝిమవిత్థారవుత్తియా తిణ్ణం పుగ్గలానం ఉపకారతా, ఏవం తేసం అత్థనయానం. **తస్సా**తి అత్థనయత్థస్స. **తత్థా**తి తస్సం తస్సం భూమియం.

సముట్ఠానం నిదానం. **అనేకధా** సద్దనయతో, నిరుత్తినయతో చాతి అనేకప్పకారం. **పదత్థో** సద్దత్థో. **విధి అనువాదో**తి ఇదమేత్థ విధివచనం, అయమనువాదోతి అయం విభాగో వేదితబ్బో. **సమాధాతబ్బో**తి పరిహరితబ్బో. **అనుసన్ధియా అనురూపం నిగమేతబ్బ**న్తి యాయ అనుసన్ధియా సుత్తే ఉపరి దేసనా పవత్తా, తదనురూపం సంవణ్ణనా నిగమేతబ్బా. **పయోజన**న్తి ఫలం. **పిణ్డత్థో**తి సఙ్ఖేపత్థో. **అనుసన్ధీ**తి పుచ్ఛానుసన్ధిఆదిఅనుసన్ధి. **ఉపోగ్ఘాటో**తి నిదస్సనం. **చాలనా**తి చోదనా. **పచ్చుపట్ఠానం** పరిహారో.

పకతిఆదిపదావయవం భిన్దిత్వా కథనం **భేదకథా** యథా "దిబ్బన్తీతి దేవా"తి (మ॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౧.౧౨౩). పదస్స అత్థకథనం **తత్వకథా** యథా "బుద్ధోతి యో సో భగవా సయమ్భూ అనాచరియకో"తి (మహాని॰ ౧౯౨; చూళని॰ పారాయనత్థుతిగాథానిద్దేస ౯౭; పటి॰ మ॰ ౧.౧౬౧). **పరియాయవచనం** వేవచనగ్గహణం యథా "పఞ్ఞా పజాననా"తి (ధ॰ స॰ ౧౬). విచయయుత్తిచతుబ్యూహపరివత్తనహారేకదేససఙ్గహితా, వేవచనహారసఙ్గహితా చాతి ఆహ "**తే ఇధ కతిపయహారసఙ్గహితా**"తి.

అత్తనో ఫలం ధారేతీతి **ధమ్మో**తి హేతునో ధమ్మభావో వేదితబ్బో. ఞాపకహేతూపి ఞాణకరణట్ఠేన కారకే పక్ఖిపిత్వా ఆహ "**కారకో సమ్పాపకోతి దువిధో**"తి. పున చక్ఖుబీజాదినిబ్బత్తకమేవ కారణం కత్వా దస్సేన్తో "**పున...పే... తివిధో**"తిఆదిమాహ. "తయో కుసలహేతూ"తిఆదినా (ధ॰ స॰ ౧౦౫౯-౧౦౬౦) ఆగతా అలోభాదయో, లోభాదయో చ **హేతుహేతు** నామ. "చత్తారో ఖో, భిక్ఖవే, మహాభూతా హేతు, చత్తారో మహాభూతా పచ్చయో రూపక్ఖన్ధస్స పఞ్ఞాపనాయా"తిఆదినా (మ॰ ని॰ ౩.౮౬) ఆగతో **పచ్చయహేతు** నామ. కుసలాకుసలం కమ్మం అత్తనో విపాకం పతి **ఉత్తమహేతు** నామ. చక్ఖాదిబీజాది చక్ఖువిఞ్ఞాణఅఙ్కురాదీనం **అసాధారణహేతు** నామ. కుసలాకుసలానం సతిపి పచ్చయధమ్మభావే ఇట్ఠానిట్ఠఫలవిసేసహేతుభావదస్సనత్థం విసుం గహణం, సద్ధమగ్గానం పన ఞాపకసమ్పాపకహేతుభావదస్సనత్థన్తి

దట్ఠబ్బం. అఙ్కురాదికస్స అసాధారణహేతు బీజాదిసమానజాతియహేతుతాయ **సభాగహేతు** . సాధారణహేతు భుససలిలాదిఅసమానజాతియతాయ **అసభాగహేతు**. ఇన్ద్రియబద్ధసన్తానికో **అజ్ఝత్తికహేతు,** ఇతరో **బాహిరహేతు**. కేచి పన "ససన్తానికో అజ్ఝత్తికహేతు, ఇతరో బాహిరహేతూ"తి వదన్తి. **పరిగ్గాహకో** ఉపత్థమ్భకో. **పరమ్పరహేతు** ఉపనిస్సయపచ్చయో.

నిబ్బానస్స అనిబ్బత్తనియేపి సముదయప్పహానసముదయనిరోధానం అధిగమాధిగన్తబ్బభావతో నిబ్బానం పతి మగ్గస్స హేతుభావో వియ మగ్గం పతి నిబ్బానస్స ఫలభావో ఉపచారసిద్ధోతి ఆహ "**ఫలపరియాయో లబ్భతీ**"తి.

పటిపజ్జమానభూమి మగ్గధమ్మా. **పటిపన్నభూమి** ఫలధమ్మా.

కిచ్చతోతి సరసతో. **లక్ఖణతో**తి ఉపలక్ఖణతో. **సామఞ్ఞతో**తి సమానభావతో. తేన సమానహేతుతా, సమానఫలతా, సమానారమ్మణతా చ గహితా హోతీతి. తత్థ యం వత్తబ్బం, తం హేట్ఠా **లక్ఖణహారనిద్దేసవణ్ణనాయం** వుత్తమేవ.

అపిచేత్థ సమ్పయోగవిప్పయోగవిరోధపకరణలిఙ్గసద్దన్తరసన్నిధానసామత్థియాదీనమ్పి వసేన నయవిభాగో వేదితబ్బో. తత్థ **సమ్పయోగతో** తావనయవిభాగో – "నాహం, భిక్ఖవే, అఞ్ఞం ఏకధమ్మమ్పి సమనుపస్సామి, యం ఏవం లహుపరివత్తం, యథయిదం చిత్త"న్తి (అ॰ ని॰ ౧.౪౮) చిత్తస్స లహుపరివత్తితా గహితా, తంసమ్పయోగతో చేతసికానమ్పి గహితావ హోతి అఞ్ఞత్థ నేసం చిత్తేన సమ్పయోగదీపనతో. అథ వా "సఞ్ఞినో"తి. సఞ్ఞాసహితతావచనేన హి నేసం వేదనాచేతనాదివన్తతాపి సమ్పయోగతో దీపితా హోతి.

విప్పయోగతో – "అహేతుకా"తి. హేతుసమ్పయుత్తా హి ధమ్మా "సహేతుకా"తి వుత్తాతి తబ్బిధురా ధమ్మా విప్పయోగతో "అహేతుకా"తి వుత్తాతి విఞ్ఞాయతి. అథ వా "అసఞ్ఞినో"తి. సఞ్ఞావిప్పయుత్తా హి ధమ్మపవత్తి ఇధాధిప్పేతా, న సఞ్ఞాయ అభావమత్తన్తి విఞ్ఞాయతి.

విరోధతో – "అట్ఠమకో (యమ॰ ౩.ఇన్ద్రియయమకపాళి.౪౩౯), సద్ధానుసారీ"తి (పు॰ ప॰ మాతికా ౭.౩౬) చ వుత్తే తం సన్తతియం సంయోజనత్తయప్పహానం విఞ్ఞాయతి, తథా "సతి వా ఉపాదిసేసే అనాగామితా"తి (దీ॰ ని॰ ౨.౪౦౪; మ॰ ని॰ ౧.౧౩౭) వుత్తే పఞ్చోరమ్భాగియసంయోజనప్పహానం , "దిట్ఠేవ ధమ్మే అఞ్ఞా"తి (దీ॰ ని॰ ౨.౪౦౪; మ॰ ని॰ ౧.౧౩౭) వుత్తే అనవసేససంయోజనప్పహానం విఞ్ఞాయతి.

పకరణతో – "అబ్యాకతా ధమ్మా"తి (ధ॰ స॰ మాతికా). అధికారతో హి కుసలాకుసలభావేన న కథితాతి ఞాయతి. "ఉపధీ హి నరస్స సోచనా"తి (సం॰ ని॰ ౧.౧౨, ౧౪౪) చ. బాహిరా హి ధమ్మా ఇధ "ఉపధీ"తి అధిప్పేతాతి విఞ్ఞాయతి.

లిఙ్గతో – "సీతేనపి రుప్పతి, ఉణ్హేనపి రుప్పతీ"తిఆది (సం॰ ని॰ ౩.౭౯). సీతాదిగ్గహణేన హి లిఙ్గేన భూతుపాదాయప్పకారస్సేవ ధమ్మస్స రూపభావో, న ఇతరస్స.

సద్దన్తరసన్నిధానతో – "కాయపస్సద్ధి, కాయాయతన"న్తి. "యా వేదనాక్ఖన్ధస్సా"తిఆదివచనతో హి పురిమో కాయసద్దో సమూహవాచీ, ఇతరో ఆయతనసద్దసన్నిధానతో పసాదవాచీ.

సామత్థియతో – "సబ్బం, భిక్ఖవే, ఆదిత్తం (సం॰ ని॰ ౪.౨౮; మహావ॰ ౫౪), సబ్బే తసన్తి దణ్డస్సా"తి (ధ॰ ప॰ ౧౨౯) చ, తథా "సబ్బావన్తం లోకం మేత్తాసహగతేన చేతసా...పే॰... ఫరిత్వా విహరతీ"తిఆది (దీ॰ ని॰ ౧.౫౫౬; ౩.౩౦౮; మ॰ ని॰ ౧.౭౭, ౨౩౨, ౪౫౯, ౫౦౯; ౨.౩౦౯; ౩.౨౩౦; విభ॰ ౬౪౨). ఏత్థ హి సతిపి సబ్బసద్దస్స అనవసేససత్తవాచకత్తే ఆదిత్తతా సాపేక్ఖస్సేవ అత్థస్స వాచకత్తా పదేసవాచీ సబ్బసద్దో, లోకసద్దోపి సత్తవాచీ. సత్తారమ్మణా హి అప్పమఞ్ఞాతి. తథా "మాతరం పితరం హన్త్వా"తి (ధ॰ ప॰ ౨౯౪-౨౯౫) సబ్బేన సబ్బం హి సపటిక్ఖేపతో, మాతుపితుఘాతకమ్మస్స చ మహాసావజ్జతాపవేదనతో, ఇధ చ తదనుఞ్ఞాయ కతాయ మాతుపితుట్ఠానియా తాదిసా కేచి పాపధమ్మా వేనేయ్యవసేన గహితా విఞ్ఞాయతి. కే పన తేతి? తణ్హామానా. తణ్హా హి జననీ సత్తానం. "తణ్హా జనేతి పురిస"న్తి (సం॰ ని॰ ౧.౫౫-౫౭) హి వుత్తం. పితుట్ఠానియో మానో తం నిస్సాయ అత్తసమ్పగ్గణ్హతో "అహం అసుకస్స రఞ్ఞో, రాజమహామత్తస్స వా పుత్తో"తి యథా. **సామత్థియాదీన**న్తి **ఆది**సద్దేన దేసపకతిఆదయో సఙ్గయ్హన్తి.

లబ్భమానపదత్థనిద్ధారణముఖేనాతి తస్మిం తస్మిం సుత్తే లబ్భమానఅస్సాదాదిహారపదత్థనిద్ధారణద్వారేన. **యథాలక్ఖణ**న్తి యం యం లక్ఖణం, లక్ఖణానురూపం వా **యథాలక్ఖణం**. హేతుఫలాదీని ఉపధారేత్వా యోజేతబ్బాని తేసం వసేనాతి అధిప్పాయో. ఇదాని హేతుఫలాదయో యే యస్మిం హారే సవిసేసం ఇచ్ఛితబ్బా, తే దస్సేతుం ''**విసేసతో పనా**''తిఆదిమాహ. తం సువిఞ్ఞేయ్యమేవ.

నిద్దేసవారవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౪. పటినిద్దేసవారవణ్ణనా

౧. దేసనాహారవిభఙ్గవణ్ణనా

౫. అన్వత్థసఞ్ఞతన్తి అత్థానుగతసఞ్ఞభావం, ‘‘దేసనాహారో’’తి అయం సఞ్ఞా అన్వత్థా అత్థానుగతాతి అత్థో.

అవుత్తమేవాతి పుబ్బే అసంవణ్ణితపదమేవ. ‘‘**ధమ్మం వో**’’తిఆది (మ॰ ని॰ ౩.౪౨౦) వచనస్స సమ్బన్ధం దస్సేతుం ‘‘**కత్థ పనా**’’తిఆది వుత్తం. తేపిటకస్స హి బుద్ధవచనస్స సంవణ్ణనాలక్ఖణం నేత్తిప్పకరణం, తఞ్చ పరియత్తిధమ్మసఙ్గాహకే సుత్తపదే సంవణ్ణేతబ్బభావేన గహితే గహితమేవ హోతి. తేనాహ ‘‘**దేసనాహారేన...పే.... దస్సేతీ**’’తి.

యేసం అస్సాదాదీనం విభజనలక్ఖణో దేసనాహారో, తే గాథాయ, ఇధాపి చ ఆగతే ‘‘అస్సాదం ఆదీనవ’’న్తిఆదినా ఉదాహరణవసేన విభజితుం ‘‘**తత్థ కతమో అస్సాదో**’’తిఆది ఆరద్ధం. తత్థ **తత్థాతి** తస్సం ‘‘అస్సాదాదీనవతా’’తి గాథాయం వుత్తో కతమో అస్సాదో. అథ వా ‘‘అస్సాదం ఆదీనవ’’న్తిఆదినా యో ఇధ అస్సాదాదీనం ఉద్దేసో, తత్థ కతమో అస్సాదోతి చేతి అత్థో. ఏస నయో సేసేసుపి. కమ్మకరణత్థభిన్నస్స విసయవిసయితాలక్ఖణస్స అస్సాదద్వయస్స నిదస్సనత్థం గాథాద్వయుదాహరణం, తథా కామవిపరిణామలక్ఖణస్స, వట్టదుక్ఖలక్ఖణస్స చాతి దువిధస్సాపి ఆదీనవస్స నిదస్సనత్థం ‘‘అరియమగ్గో నిబ్బాన’’న్తి దువిధస్సాపి నిస్సరణస్స నిదస్సననిదస్సనత్థఞ్చ ద్వే ద్వే గాథా ఉదాహటా.

ధమ్మో హవే రక్ఖతి ధమ్మచారిన్తి (జా॰ ౧.౧౦.౧౦౨-౧౦౩; నేత్తి॰ ౫, ౨౬, ౩౧; పేటకో॰ ౨౨) ఏత్థ ధమ్మచారినో మగ్గఫలనిబ్బానేహి సాతిసయారక్ఖా సమ్భవతి, సమ్పత్తిభవస్సాపి విపరిణామసఙ్ఖారదుక్ఖతాహి దుగ్గతిభావో ఇచ్ఛితోవాతి అధిప్పాయేనాహ ‘‘**నిస్సరణం అనామసిత్వా**’’తి. తథా హి వక్ఖతి ‘‘నిబ్బానం వా ఉపనిధాయ సబ్బా ఉపపత్తియో దుగ్గతీ’’తి.

అవేక్ఖస్సూతి విధానం. తస్సా పన అపేక్ఖాయ పవత్తిఆకారో, విసయో, కత్తా చ ‘‘సుఞ్ఞతో, లోకం, మోఘరాజా’’తి పదత్తయేన వుత్తాతి ఆహ – ‘‘**సుఞ్ఞతో...పే.... ఆణత్తీ**’’తి. తత్థ సఙ్ఖారానం సుఞ్ఞతా అనత్తసభావతాయ, అత్తసుఞ్ఞతాయ చ సియా. యతో తే న వసవత్తినో, అత్తసారవిరహితా చ, యతో తే అనత్తా, రిత్తా, తుచ్ఛా చ అత్తనా, తదుభయం దస్సేతి ‘‘**అవసవత్తితా**’’తిఆదినా. **ఏవం మచ్చుతరో సియాతి** ఏవం పటిపత్తియా మచ్చుతరో భవేయ్యాతి అత్థో. పరికప్పేత్వా విధియమానస్స మచ్చుతరణస్స పుబ్బభాగపటిపదా దేసనాయ పచ్చక్ఖతో సిజ్ఝమానం సాతిసయం ఫలన్తి ఆహ ‘‘**తస్స యం...పే.... ఫల**’’న్తి.

౬. ఉదాహరణవసేనాతి నిదస్సనవసేన. తత్థ ‘‘**పుగ్గలవిభాగేనా**’’తి ఇమినా ఉగ్ఘటితఞ్ఞూఆదిపుగ్గలపయోజితో అస్సాదాదీసు భగవతో దేసనావిసేసోతి దస్సేతి.

ఘటితమత్తన్తి సోతద్వారానుసారేన మనోద్వారికవిఞ్ఞాణసన్తానేన ఆలమ్బితమత్తం. **సస్సతాదిఆకారస్సాతి** సస్సతుచ్ఛేదాకారస్స. ఇదఞ్హి ద్వయం ధమ్మదేసనాయ చాలేతబ్బం, న అనులోమికఖన్తి, యథాభూతఞాణం వా. ఏతస్మిఞ్హి చతుక్కే ఆసయసామఞ్ఞతా. వుత్తఞ్హేతం –

“సస్సతుచ్ఛేదదిట్ఠీ చ, ఖన్తి చేవానులోమికా;

యథాభూతఞ్చ యం ఞాణం, ఏతం ఆసయసఞ్ఞిత”న్తి. (విసుద్ధి. మహాటీ. ౧.౧౩౬; దీ. ని. టీ. ౧.పఠమమహాసఙ్గీతికథావణ్ణనా; సారత్థ. టీ. ౧.పఠమమహాసఙ్గీతికథావణ్ణనా, వేరఞ్జకణ్డవణ్ణనా; వి. వి. టీ. ౧.వేరఞ్జకణ్డవణ్ణనా);

చలనాయాతి విక్ఖమ్భనాయ. **పరానువత్తియా**తి సముచ్ఛేదనాయ. ఉగ్ఘటితే జానాతీతి **ఉగ్ఘటితఞ్ఞూ**తి మూలవిభుజాదిపక్ఖేపేన సద్దసిద్ధి వేదితబ్బా. **విపఞ్చిత**న్తి “విసమం చన్దిమసూరియా పరివత్తన్తీ”తిఆదీసు (అ. ని. ౪.౭౦) వియ భావనపుంసకనిద్దేసోతి ఆహ **“మన్దం సణిక”**న్తి. నిస్సరణఆదీనవనిస్సరణఅస్సాదాదీనవనిస్సరణానం విభావనా వేనేయ్యత్తయవినయనసమత్థా.

చత్తారోతి అస్సాదో చ ఆదీనవో చ అస్సాదో ఆదీనవో చ అస్సాదో నిస్సరణఞ్చాతి ఏతే చత్తారో. యది నిస్సరణవిభావనా వేనేయ్యవినయనసమత్థా, కస్మా పఞ్చమో న గహితోతి ఆహ **“ఆదీనవావచనతో”**తి. యది హి ఉగ్ఘటితఞ్ఞుం సన్ధాయ అయం నయో వుచ్చతి, నిస్సరణమత్తేన సిద్ధం సియా. అథ విపఞ్చితఞ్ఞుం, నేయ్యం వా, ఆదీనవో చ నిస్సరణఞ్చ అస్సాదో చ ఆదీనవో నిస్సరణఞ్చ వత్తబ్బో సియా? తథా అప్పవత్తత్తా న గహితో. తేనాహ “ఆదీనవావచనతో”తిఆది. **దేసన**న్తి సామఞ్ఞతో గహితం “సుత్తేకదేసం గాథం వా”తి విసేసేతి. పదపరమఅగ్గహణఞ్చేత్థ సఉపాయస్స నిస్సరణస్స అనామట్ఠత్తా.

“కల్యాణ”న్తి ఇమినా ఇట్ఠవిపాకో, **“పాపక”**న్తి అనిట్ఠవిపాకో అధిప్పేతోతి ఆహ **“అయం అస్సాదో, అయం ఆదీనవో”**తి. లాభాదీనం పుఞ్ఞఫలత్తా తదనురోధం వా సన్ధాయ **“అయం అస్సాదో”**తి వుత్తం. తబ్బిపరియాయేన అలాభాదీనం **ఆదీనవ**తా వేదితబ్బా.

కామాతి కిలేసకామసహితా వత్థుకామా. **విరూపరూపేనా**తి అప్పతిరూపాకారేన. **మథేన్తీ**తి మద్దన్తి. **పబ్బజితోమ్హీ**తి పబ్బజ్జం ఉపగతో అమ్హి. **అపణ్ణక**న్తి అవిరజ్ఝనకం. **సామఞ్ఞ**న్తి సమణభావో. సమితపాపభావోయేవ **సేయ్యో** సున్దరతరో.

తత్థ “కామా హి చిత్రా మధురా మనోరమా”తి అయం అస్సాదో, “విరూపరూపేన మథేన్తి చిత్త”న్తి అయం ఆదీనవో, “అపణ్ణకం సామఞ్ఞ”న్తి ఇదం నిస్సరణన్తి ఆహ **“అయం...పే.... నిస్సరణఞ్చా”**తి.

ఫలాదీనం ఏకకవసేన చ తికవసేన చ పాళియం ఉదాహటత్తా వుత్తం **“దుకవసేనపీ”**తి.

సుఖా పటిపదా, దుక్ఖా పటిపదాతి యా ద్వే పటిపదా, తాసు ఏకేకా దన్ధఖిప్పాభిఞ్ఞతాయ ద్వే ద్వే హోన్తీతి ఆహ **“పటిపదాభిఞ్ఞాకతో విభాగో పటిపదాకతో హోతీ”**తి. కతపుబ్బకిచ్చస్స పథవీకసిణాదీసు సబ్బపఠమం “పథవీ”తిఆదినా పవత్తమనసికారో **పఠమసమన్నాహారో. ఉపచార**న్తి ఉపచారజ్ఝానం. పటిపజ్జితబ్బతాయ ఝానమ్పి **“పటిపదా”**తి వుచ్చతి. తదఞ్ఞా హేట్ఠిమపఞ్ఞతో అధికా పఞ్ఞాతి కత్వా **“అభిఞ్ఞా”**తి వుచ్చతి.

కిలేసేతి నీవరణప్పకారే, తంసహగతకిలేసే చ. **అఙ్గపాతుభావ**న్తి వితక్కాదిఝానఙ్గపటిలాభం.

అభినివిసన్తోతి పట్ఠపేన్తో. **రూపారూపం పరిగ్గణ్హన్తో**తి రూపారూపధమ్మే లక్ఖణాదీహి పరిచ్ఛిన్దిత్వా గణ్హన్తో. పరిగ్గహితరూపారూపస్స మగ్గపాతుభావదన్ధతా చ నామరూపవవత్థానాదీనం కిచ్ఛసిద్ధియా సియాతి న రూపారూపపరిగ్గహకిచ్ఛతాయ ఏవ దుక్ఖాపటిపదతా వత్తబ్బాతి చే? న, నామరూపవవత్థాపనాదీనం పచ్చనీకకిలేసమన్దతాయ సుఖసిద్ధియమ్పి తథాసిద్ధవిపస్సనాసహగతానం ఇన్ద్రియానం మన్దతాయ మగ్గపాతుభావతో. **రూపారూపం పరిగ్గహేత్వా**తి అకిచ్ఛేనపి పరిగ్గహేత్వా, కిచ్ఛేన పరిగ్గహితే వత్తబ్బమేవ నత్థి. ఏవం సేసేసుపి. **నామరూపం వవత్థపేన్తో**తి "నామరూపమత్తమేతం, న అఞ్ఞో కోచి సత్తాదికో"తి వవత్థాపనం కరోన్తో. కతరో పనేత్థ వారో యుత్తరూపోతి? యో కోచి సకిం, ద్విక్ఖత్తుం, అనేకసతక్ఖత్తున్తి ఏవమాదీసు హి విక్ఖమ్భనవారేసు సకిం, ద్విక్ఖత్తుఞ్చ విక్ఖమ్భనవారో సుఖా పటిపదా ఏవ, న తతో ఉద్ధం సుఖా పటిపదా హోతి, తస్మా తిక్ఖత్తుం విక్ఖమ్భనవారతో పట్ఠాయ దుక్ఖా పటిపదా వేదితబ్బా. అపిచ కలాపసమ్మసనావసానే ఉదయబ్బయానుపస్సనాయ ఉప్పన్నస్స విపస్సనుపక్కిలేసస్స తిక్ఖత్తుం విక్ఖమ్భనేన కిచ్ఛతావారో దుక్ఖా పటిపదా వేదితబ్బా. ఏత్థ దన్ధత్తా పటిపదాయ ఏతస్స అకిచ్ఛత్తేపి పురిమానం కిచ్ఛత్తే దుక్ఖాపటిపదతా వుత్తనయావ. యస్స పన సబ్బత్థ అకిచ్ఛతా, తస్స పరముక్కంసగతా సుఖా పటిపదా వేదితబ్బా.

యథా నామరూపపరిగ్గహకిచ్ఛతాయ మగ్గపాతుభావదన్ధతాయ దుక్ఖా పటిపదా దన్ధాభిఞ్ఞా వుత్తా, తథా తబ్బిపరియాయేన చతుత్థీ, తదుభయవోమిస్సతావసేన దుతియా, తతియా చ ఞాతబ్బాతి దస్సేన్తో ఆహ "**ఇమినా...పే... వేదితబ్బా**"తి. వట్టదుక్ఖతో నియ్యానస్స అధిప్పేతత్తా "**విపస్సనాపక్ఖికా ఏవా**"తి వుత్తం.

హేతుపాయఫలేహీతి ఏత్థ తణ్హాచరితతా, మన్దపఞ్ఞతా చ పఠమాయ పటిపదాయ **హేతు,** తణ్హాచరితతా, ఉదత్థపఞ్ఞతా చ దుతియాయ, దిట్ఠిచరితతా, మన్దపఞ్ఞతా చ తతియాయ, దిట్ఠిచరితతా, ఉదత్థపఞ్ఞతా చ చతుత్థియా. **ఉపాయో** పన యథాక్కమం సతిసమాధివీరియపఞ్ఞిన్ద్రియాని , సతిపట్ఠానఝానసమ్మప్పధానసచ్చాని చ ఉపనిస్సయభూతాని. **ఫలం** వట్టదుక్ఖతో నియ్యానం.

సమాధిముఖేనాతి సమాధిముఖేన భావనానుయోగేన. తేనేవాహ "**సమథపుబ్బఙ్గమాయ విపస్సనాయా**"తి. **ఇధా**తి ఇమస్మిం నేత్తిప్పకరణే. వక్ఖతి "రాగవిరాగా చేతోవిముత్తి సేక్ఖఫల"న్తి, "రాగవిరాగా చేతోవిముత్తికామధాతుసమతిక్కమ"న్తి చ. **సో**తి అనాగామీ.

తేనాతి పటిపక్ఖేన. **తతో**తి పటిపక్ఖతో. సమానాధికరణవసేన చ చేతోవిముత్తిసద్దానం సమాసం కత్వా భిన్నాధికరణవసేన వత్తుం "**అథ వా**"తిఆది వుత్తం. పున "**చేతసో వా**"తిఆదినా అఞ్ఞపదత్థవసేన చేతోవిముత్తిపదానం సమాసం దస్సేతి. విఞ్ఞాణపరియాయేన చేతో-సద్దేన వుత్తయోజనా న సమ్భవతీతి ఆహ "**యథాసమ్భవ**"న్తి.

హా-సద్దో గతిఅత్థో, గతి చేత్థ ఞాణగతి అధిప్పేతాతి ఆహ "**హాతబ్బాతి గమేతబ్బా**"తి. **నేతబ్బా**తి ఞాపేతబ్బా.

౭. **తన్తి** పుగ్గలవిభాగం. **ఞాణవిభాగేనా**తి సుతమయాదిఞాణప్పభేదేన. **నిబ్బత్తేన**న్తి ఉప్పాదనం. **తత్థా**తి తస్మిం ఉగ్ఘటితఞ్ఞూతాతిఆదిపుగ్గలవిభాగభూతే దేసనాభాజనే. **దేసనాయ**న్తి సుత్తే. **తం దస్సేతు**న్తి తం పుగ్గలవిభాగం దస్సేతుం. "స్వాయం హారో కథం సమ్భవతీ"తి కేచి పఠన్తి.

సాతి వుత్తప్పకారధమ్మత్థానం వీమంసనపఞ్ఞా. **అధికారతోతి** "సత్థా వా ధమ్మం దేసయతీ"తిఆదిఅధికారతో. **సామత్థియతో** ఉగ్ఘటితఞ్ఞూఆదివేనేయ్యవినయనసమత్థభావతో. **పరియత్తిధమ్మస్స ఉపధారణన్తి** ఏత్థాపి "అధికారతో సామత్థియతో వా"తి ఆనేత్వా యోజేతబ్బం.

''**వీమంసాదిపరియాయవతీ** పఠమవికప్పవసేన, **వీమంసాదివిభాగవతీ** దుతియవికప్పవసేన, చిన్తాయ హేతుభూతాయ నిబ్బత్తా **చిన్తామయీ**''తి ఏవమాదివుత్తనయానుసారేన సక్కా యోజేతున్తి ఆహ ''**సేసం వుత్తనయమేవా**''తి.

సుతచిన్తామయఞాణేసూతి సుతమయఞాణే చ చిన్తామయఞాణే చ సుతచిన్తామయఞాణేసు చ సుతచిన్తామయఞాణేసూతి ఏకదేససరూపేకసేసో వేదితబ్బో. చిన్తామయఞాణేయేవ హి పతిట్ఠితా మహాబోధిసత్తా చరిమభవే విపస్సనం ఆరభన్తి, ఇతరే సుతచిన్తామయఞాణేసూతి. **తేహీతి** తథా పవత్తేహి. **వుత్తనయేనాతి** "ఉపాదారూపం పరిగ్గణ్హాతి, అరూపం పరిగ్గణ్హాతీ"తిఆదినా **పటిపదాకథాయం** (నేత్తి॰ అట్ఠ॰ ౨౫) వుత్తనయేన.

౮. పరతో ఘోసో పచ్చయభూతో ఏతిస్సాతి అధిప్పాయో. ''**పచ్చత్తసముట్ఠితేన చ యోనిసోమనసికారేనా**''తి ఇదం ఆవుత్తినయేన దుతియం ఆవట్టతీతి వేదితబ్బం. తేన సావకానం భావనామయఞాణుప్పత్తి సఙ్గహితా హోతి. సావకానమేవ వా ఞాణుప్పత్తి ఇధాధిప్పేతా ఉగ్ఘటితఞ్ఞూఆదివిభాగకథనతో. ఏతస్మిం పక్ఖే పుబ్బే వుత్తఏకసేసనయోపి పటిక్ఖిత్తో దట్ఠబ్బో. ''**ఆసయపయోగపబోధస్స నిప్ఫాదితత్తా**''తి ఏతేన పచ్ఛిమచక్కద్వయపరియాపన్నాని పుబ్బహేతుసఙ్గహాని సుతచిన్తామయఞాణాని సన్ధాయ ''**ఇమా ద్వే పఞ్ఞా అత్థీ**''తి వుత్తన్తి దస్సేతి. అత్థిభావో చేతాసం పటిపక్ఖేన అనుపద్దుతతా వేదితబ్బా. **అపరిక్ఖతత్తా** అనభిసఙ్ఖతత్తా. **సుతమయఞాణస్సాపి** పురిమసిద్ధస్స.

౯. **దేసనాపటిపదాఞాణవిభాగేహీతి** నిస్సరణదేసనాదిదేసనావిభాగేహి, దుక్ఖాపటిపదాదిపటిపదావిభాగేహి, సుతమయఞాణాదిఞాణవిభాగేహి.

అవసిట్ఠపారిసజ్జేనాతి ఖత్తియగహపతిపరిసపరియాపన్నేన. **అట్ఠన్నన్తి** ఖత్తియపరిసా బ్రాహ్మణగహపతిసమణచాతుమహారాజికతావతింసమారబ్రహ్మపరిసాతి ఇమాసం అట్ఠన్నం.

సమత్థేతీతి సమత్థం సమ్బన్ధత్థం కరోతి.

తమేవ ద్వాదసపదభావం దీపేత్వాతి సమ్బన్ధో. **తదత్థస్సాతి** ఛఛక్కపరియాయత్థస్స (మ॰ ని॰ ౩.౪౨౦ ఆదయో). సబ్బపరియత్తిధమ్మసఙ్గాహకత్తా ఛఛక్కపరియాయస్స, తదత్థస్స చ ధమ్మచక్కప్పవత్తేన సుత్తేన (సం॰ ని॰ ౫.౧౦౮౧; మహావ॰ ౧౩; పటి॰ మ॰ ౨.౩౦) సఙ్గహితత్తా వుత్తం ''**సబ్బస్సాపి...పే॰... విభావేన్తో**''తి. విసయిభావేన బ్యఞ్జనపదానం, విసయభావేన అత్థపదానం సమ్బన్ధం సన్ధాయాహ ''**తేసం...పే॰... సమ్బన్ధభావ**''న్తి.

పదావయవో అక్ఖరాని. **పదత్థోతి** పదత్థావయవో. **పదత్థగ్గహణస్సాతి** పదత్థావబోధస్స. **విసేసాధానం** విసేసుప్పత్తి. **వాక్యభేదేతి** వాక్యవిసేసే. **చిత్తపరితోసనం** చిత్తారాధనం. **బుద్ధినిసానం** పఞ్ఞాయ తేజనం తిక్ఖభావకరణం.

నానావాక్యవిసయతాపి సిద్ధా హోతి పదాదీహిపి సఙ్కాసనస్స సిద్ధత్తా . ఏకవాక్యవిసయతాయ హి అత్థపదానం సఙ్కాసనాదయో యథాక్కమం అక్ఖరాదివిసయా ఏవాతి నియమో సియా. **ఏతేనాతి** అత్థపదానం నానావాక్యవిసయత్తేన.

ఉగ్ఘటనాదిఅత్థానీతి ఉగ్ఘటనవిపఞ్చననయనప్పయోజనాని.

౧౦. ఉపతిట్ఠతి ఏత్థాతి **ఉపట్ఠిత**న్తి ఉపట్ఠితసద్దస్స అధికరణత్థతం దస్సేతుం **''ఉపతిట్ఠనట్ఠాన''**న్తి వుత్తం యథా ''పదక్కన్త''న్తి. తేనాహ **''ఇదం నేస''**న్తిఆది. **పటిపత్తిదేసనాగమనేహీ**తి పటిపత్తిగమనదేసనాగమనేహి. ''కిచ్ఛం వతాయం లోకో ఆపన్నో జాయతి చ…పే॰… జరామరణస్సా''తిఆదినా జరామరణతో పట్ఠాయ పటిచ్చసముప్పాదముఖేన విపస్సనం అభినివిసిత్వా మహాగహనం ఛిన్దితుం నిసానసిలాయం ఫరసుం నిసేన్తో వియ కిలేసగహనం ఛిన్దితుం లోకనాథో ఞాణఫరసుం తేజేన్తో బుద్ధభావాయ హేతుసమ్పత్తియా పరిపాకగతత్తా సబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణాధిగమాయ విపస్సనాగబ్భం గణ్హాపేన్తో అన్తరన్తరా నానాసమాపత్తియో సమాపజ్జిత్వా అనుపదధమ్మవిపస్సనావసేన అనేకాకారవోకారసఙ్ఖారే సమ్మసన్తో ఛత్తింసకోటిసతసహస్సముఖేన యం ఞాణం పవత్తేసి, తం **''మహావజిరఞాణ''**న్తి వదన్తి. **అట్ఠకథాయం** పన ''చతువీసతికోటిసతసహస్ససమాపత్తిసఞ్చారిమహావజిరఞాణ''న్తి (దీ॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౩.౧౪౧) ఆగతం, తం దేవసికం వళఞ్జనకసమాపత్తీనం పురేచరానుచరఞాణం సన్ధాయ వుత్తం. యం పన వక్ఖతి ''ఞాణవజిరమోహజాలపదాలన''న్తి, తం సహ విపస్సనాయ మగ్గఞాణం వేదితబ్బం. **ఏతం బ్రహ్మచరియ**న్తి సాసనబ్రహ్మచరియం అధిప్పేతన్తి తం దస్సేన్తో **''బ్రహ్మునో''**తిఆదిమాహ.

దేసనాయాతి కరణత్థే ఇదం కరణవచనం. **నియుత్తో**తి ఏత్థ హేతుఅత్థో అన్తోనీతోతి దస్సేన్తో **''నిద్ధారేత్వా యోజితో''**తి ఆహ.

దేసనాహారవిభఙ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. విచయహారవిభఙ్గవణ్ణనా

౧౧. జాతిలిఙ్గకాలసాధనవిభత్తిసఙ్ఖ్యావిసేసాదితో సద్దతో పదవిచయో కాతబ్బో. తత్థ కరియమానో చ యథాసభావనిరుత్తియా ఏవ కతో సుకతో హోతీతి దస్సేన్తో **''ఇదం నామపదం …పే॰… అయం సద్దతో పదవిచయో''**తి వత్వా **''సో పనాయ''**న్తిఆదిమాహ. **వత్తబ్బఅత్థసంవణ్ణనా**తి తంతంపదవచనీయస్స అత్థస్స భేదం వత్వా పరియాయేహి వివరిత్వా కథనం.

విచియమానస్స సుత్తపదస్సాతి పుచ్ఛావసేన పవత్తసుత్తపదస్స. ''సుత్తన్తరపదానిపి పుచ్ఛావసేనేవ పవత్తానీ''తి వదన్తి ''న సబ్బమ్పి సుత్తపద''న్తి. ఏకస్సేవ పదస్స సమ్భవన్తానం అనేకేసం అత్థానం ఉద్ధారో **అత్థుద్ధారో**. ఏకస్సేవ పన అత్థస్స సమ్భవన్తానం అనేకేసం పదానం ఉద్ధారో **పదుద్ధారో**. సబ్బే హి సంవణ్ణియమానే సుత్తే లబ్భమానే సబ్బే పదత్థే. **నవ సుత్తన్తే**తి సుత్తగేయ్యాదివసేన నవప్పకారే సుత్తస్మిం ఆనేత్వా విచినతీతి యోజనా. అథ వా **''సబ్బే నవ సుత్తన్తే''**తి ఇమినా పవిచయలక్ఖణేన హారేన సుత్తగేయ్యాదీని సబ్బానిపి నవప్పకారాని సుత్తాని విచినతీతి అత్థో. తేనాహ **''సుత్తగేయ్యాదికే''**తిఆది.

“కోసలానం పురా రమ్మా”తిఆదికా (సు॰ ని॰ ౯౮౨) ఛపఞ్ఞాస గాథా **వత్థుగాథా**. “పారాయనమనుగాయిస్స”న్తి (సు॰ ని॰ ౧౧౩౭ ఆదయో) పన ఆదికా ఏకూనవీసతి గాథా **అనుగీతిగాథా. ఇదం నామం కత**న్తి ఇదం “పారాయన”న్తి నామం కతం. తేనాహ “పారం గమనీయా ఇమే ధమ్మా, తస్మా ఇమస్స ధమ్మపరియాయస్స ‘పారాయనన్త్వేవ అధివచన’”న్తి (సు॰ ని॰ పారాయనత్థుతిగాథా; చూళని॰ పారాయనత్థుతిగాథా ౧౪౯ ఆదయో). **బుద్ధియం విపరివత్తమాన**న్తి ఇమస్స విచయహారవిభఙ్గస్స దేసనాకాలే ఆయస్మా మహాకచ్చానో అత్తనో బుద్ధియం వత్తమానం కత్వా ఏవమాహాతి యోజనా.

ఏకంసబ్యాకరణస్స అయన్తి **ఏకంసబ్యాకరణీయా,** ఏకంసేన వా బ్యాకాతబ్బత్తా **ఏకంసబ్యాకరణీయా,** ఏకంసబ్యాకరణయోగ్గాతి అత్థో. సేసపదద్వయేపి ఏసేవ నయో. **ఠపనీయాతి** ఠపేతబ్బత్తా అబ్యాకరణీయాతి అత్థో. సమయన్తరపరిచయేన నివారణధమ్మం పతి సంసయపక్ఖన్దో పుచ్ఛతీతి అధిప్పాయేనాహ **“విమతిచ్ఛేదన”**న్తి. పకతియా పన నివారణధమ్మం అజానన్తో ఞాతుకామతాయ పుచ్ఛతీతి అదిట్ఠజోతనాయ పుచ్ఛాపి సియా. తథా హి వక్ఖతి “లోకస్స నివారణాదీని అజానన్తేనా”తి.

ఏకవత్థుపరిగ్గహాతి ఏకస్స అభిధేయ్యత్థస్స గహణతో.

విముత్తిపరిపాచకఇన్ద్రియాని వివట్టపక్ఖే ఠితస్స సద్ధాదయో ధమ్మా, కిం పనేత్థ అరియానమ్పి ఇన్ద్రియలోకేన సఙ్గహో హోతీతి ఆహ **“పరియాపన్నధమ్మవసేనా”**తిఆది.

కాళపక్ఖచాతుద్దసీఘనవనసణ్డమేఘపటలచ్ఛాదనఅడ్ఢరత్తీనం వసేన **చతురఙ్గసమన్నాగతేన. వివిచ్ఛా**తి విచికిచ్ఛాయ. తేనాహ **“విచికిచ్ఛాహేతూ”**తి. **దుక్ఖమస్స మహబ్భయ**న్తి ఏత్థ వుత్తం “అస్సా”తి పదం “జప్పాభిలేపనం అస్స బ్రూమీ”తి ఆనేత్వా సమ్బన్ధితబ్బన్తి దస్సేన్తో **“జప్పా తణ్హా అస్స లోకస్సా”**తి ఆహ. **“సబ్బసత్తాన”**న్తిఆదినా, **“సబ్బసోవా”**తిఆదినా చ అన్వయతో, బ్యతిరేకతో చ సాతిసయం అవిజ్జాయ నీవరణభావం దస్సేతి. “దూరే సన్తో పకాసన్తి (ధ॰ ప॰ ౩౦౪; నేత్తి॰ ౧౧), రత్తో అత్థం న జానాతీ”తి (నేత్తి॰ ౧౧, ౨౭) గాథాద్వయేనాపి అనుగీతివిచయం దస్సేతీతి యోజేతబ్బం.

రూపావచరాతి రూపావచరసత్తా. విపరిణామదుక్ఖతాయ ముచ్చనస్స కారణవచనన్తి సమ్బన్ధో. **యతో** వట్టదుక్ఖతో ముచ్చనం. **తం** వట్టదుక్ఖం **అనవసేసపరియాదానవసేన** సఙ్ఖారదుక్ఖతాగహణేన.

ఏకాధారన్తి ఏకవత్థు అధిట్ఠానం. నివారణం విక్ఖమ్భనం పిధానం సముచ్ఛేదోతి అత్థద్వయస్స పుచ్ఛితత్తా **“అనేకాధారం దస్సేతు”**న్తి వుత్తం. తేనాహ **“నివారణసఙ్ఖాతం సంవరం…పే॰… పిధియ్యన్తి పచ్ఛిజ్జన్తీ”**తి (సు॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౨.౧౦౪౧; చూళని॰ అట్ఠ॰ ౩). తస్సత్థో “నివారణసఙ్ఖాతం విక్ఖమ్భనం, సంవరం, పిధానఞ్చ కథేహీ”తి.

“వోదాన”న్తి ఇమినా సోతానం విక్ఖమ్భనవిసుద్ధి, **“వుట్ఠాన”**న్తి ఇమినా సముచ్ఛేదవిసుద్ధి అధిప్పేతాతి ఆహ **“పుచ్ఛాయ దువిధత్థవిసయతం వివరితుం ‘ఏవ’న్తిఆది వుత్త”**న్తి. తథా చాహ **“వోదాయతి…పే॰… అరియమగ్గో”**తి.

దిట్ఠిమానావిజ్జాసోతాపి తణ్హాసోతానుగాతి ఆహ **“యేభుయ్యేన అనురోధవసేనా”**తి. **ఉపచారవసేనా**తి నిస్సితుపచారవసేన. **సబ్బస్మా**తి చక్ఖుతో యావ మనతోతి సబ్బస్మా ద్వారతో. **సబ్బప్పకారేనా**తి

తణ్హాయనమిచ్ఛాభినివేసనఉన్నమనాదిప్పకారేన.

తమేవ సతిన్తి యాయం సతి పుబ్బభాగే సోతానం విక్ఖమ్భనవసేన వుత్తా, తమేవ సతిం. మగ్గక్ఖణే సోతానం సంవరం పిధానం బ్రూమి. యస్మా పన పిధాయికాపి సతి మగ్గక్ఖణే పఞ్ఞానుగా, పఞ్ఞాకిచ్చమేవేత్థ అధికం, తస్మా వుత్తం ''**పఞ్ఞాయేతే పిధీయరే**''తి.

సంవరపిధానానన్తి ఏత్థ సంవరసద్దేన నివారణం వుత్తం.

యస్మిం యస్మిం అరియమగ్గే అనధిగతే యం యం అభిసఙ్ఖారవిఞ్ఞాణం ఉప్పజ్జనారహం, తస్మిం తస్మిం అధిగతే తం తం విఞ్ఞాణం అనుప్పాదనిరోధేన నిరుజ్ఝతి సద్ధిం అత్తనా సమ్పయుత్తనామరూపేనాతి ఆహ ''**తస్స తస్స విఞ్ఞాణస్స నిరోధేన సహేవా**''తి. అనుప్పాదనిరోధో హి ఏత్థ "నిరోధో"తి అధిప్పేతో అనుపాదిసేసనిబ్బానస్స అధిప్పేతత్తాతి. అనుసన్ధీయతి ఏతేనాతి **అనుసన్ధి**, ఇధ పుచ్ఛియమానో అత్థో.

సహ విసయేన దస్సేతున్తి ఏత్థ సచ్చాని ఏవ విసయో. పహాతబ్బసభావం సముదయసచ్చం, తస్స విసయో దుక్ఖసచ్చం. "సంయోజనియేసు, భిక్ఖవే, ధమ్మేసు అస్సాదానుపస్సినో విహరతో తణ్హా పవడ్ఢతీ"తి (సం. ని. ౨.౫౩, ౫౭) హి వుత్తం. పహాయకసభావం మగ్గసచ్చం, తస్స విసయో నిరోధసచ్చన్తి ఆహ ''**సహ విసయేన...పే.... సచ్చేసూ**''తి. కామఞ్చేత్థ "సముదయో ద్వీసు భూమీసు పహీయతీ"తి ఆరద్ధం, "దస్సనేన తీణి సంయోజనాని పహీయన్తి, భావనాయ సత్త సంయోజనాని పహీయన్తీ"తి పన విభాగవచనమేవ వత్తన్తి ఆహ ''**పహాయకవిభాగముఖేన పహాతబ్బవిభాగం దస్సేతు**''న్తి.

నిరవసేసకామరాగబ్యాపాదా తతియమగ్గేన పహీయన్తి, ఇతరే చతుత్థమగ్గేనాతి వుత్తం ''**ఇతరేహి పన నిరవసేస**''న్తి. **తత్థా**తి కమ్మవిపాకవట్టప్పభేదేన తేధాతుకే భవత్తయే. **సంయోజనవసేనా**తి సబ్బదా యోజనవసేన బన్ధనవసేన.

౧౨. అగ్గఫలఞాణతాయ ఏకమ్పి సమానం తన్నిమిత్తస్స ఖయానుప్పాదారమ్మణస్స పచ్చవేక్ఖణఞాణస్స వసేన ఫలవోహారేన ద్వే నామాని లభతి.

సోమనస్సనామలాభో ఇమినా ఆరమ్మణసజ్కేతేనాతి తదత్థం వివరన్తో ''**ఖయే...పే.... సముఞ్ఞాయా**''తి ఆహ.

౧౩. తగ్గహణేనేవాతి ఫస్సపఞ్చమకపఞ్చరూపిన్ద్రియగ్గహణేనేవ. **సహచరణాదినా**తి సహజాతాదిఅనన్తరాదిపచ్చయభావేన చేవ నిస్సయారమ్మణాదినా చ. ''**సమ్పయుత్త**''న్తి ఇమినా సహితతా అవిసిట్ఠతా ఇధాధిప్పేతాతి ఆహ ''**అవిభాగేన గహణీయభావం సన్ధాయా**''తి.

కథం సమాధిన్ద్రియం ఉప్పాదేతీతి ఆహ ''**సతిగ్గహణేన చేత్థ పరియుట్ఠానప్పహానం ఇధాధిప్పేత**''న్తి. న హి సమాధినా పరియుట్ఠానప్పహానం సమ్భవతి.

పదహతి ఏతేనాతి **పధానం,** వీరియం. **తే**తి వీరియసఙ్ఖారా. **ఏకరసేనా**తి యథా ఇన్ద్రియాని ఏకరసాని హోన్తి, ఏవం ఏకరసభావేన సరణతో పవత్తనతో. తథా పవత్తియా ఏవ సుట్ఠు వత వీరియం వాహేసీతి యోగినా సజ్కప్పేతబ్బతో

తదుపగవీరియవాహనట్ఠేన ‘‘**సమ్పహంసనా**’’తి వుత్తం. తేనాహ ‘‘**ఏవం మే…పే.… హేతుభావతో**’’తి.

ఇద్ధిసద్దస్స పఠమో కత్తుఅత్థో, దుతియో కరణత్థో వుత్తో, **పాద**సద్దస్స ఏకో కరణత్థో ఏవ. పజ్జితబ్బా చ ఇద్ధీ వుత్తా, న చ ఇజ్ఝన్తి. పజ్జితబ్బా చ ఇద్ధీ పజ్జనకరణేన పాదేన సమానాధికరణా న హోన్తీతి ‘‘**పఠమేన అత్థేన ఇద్ధి ఏవ పాదో**’’తి కథం సక్కా వత్తుం, తథా ఇద్ధికిరియాకరణేన సాధేతబ్బా బుద్ధిసఙ్ఖాతా ఇద్ధి పజ్జనకిరియాకరణేన పజ్జితబ్బాతి ద్విన్నం కరణానం న సమానాధికరణతా సమ్భవతీతి ‘‘**దుతియేన అత్థేన ఇద్ధియా పాదో**’’తి కథం సక్కా వత్తున్తి చే? సక్కా, పాదస్స ఇజ్ఝమానకోట్ఠాస ఇజ్ఝనకరణూపాయభావతో. అథ వా ‘‘పఠమేన అత్థేన ఇద్ధియా పాదో, దుతియేన అత్థేన ఇద్ధి ఏవ పాదో ఇద్ధిపాదో’’తి ఏవం యోజనతో. కథం? అనన్తరత్థో పచ్చాసత్తిఞాయేన ఇధ పఠమోతి అధిప్పేతో, తతో పురిమో దుతియోతి.

‘‘ఛన్దం చే భిక్ఖు అధిపతిం కరిత్వా లభతి సమాధి’’న్తిఆది (విభ॰ ౪౩౨) వచనతో **ఛన్దసమాధిప్పధానసఙ్ఖారసమన్నాగతం ఇద్ధిపాదం భావేతీ**తి ఏత్థాపి ఛన్దాధిపతి సమాధి **ఛన్దసమాధీ**తి అధిపతిసద్దలోపం కత్వా సమాసో వుత్తోతి విఞ్ఞాయతి. అధిపతిసద్దత్థదస్సనవసేనేవ పన ‘‘ఛన్దహేతుకో, ఛన్దాధికో వా సమాధీ’’తి **సమ్మోహవినోదనియం** (విభ॰ అట్ఠ॰ ౪౩౧) వుత్తం, తస్మా ఇధాపి ఛన్దాధిపతి సమాధి **ఛన్దసమాధీ**తి వేదితబ్బో. తం పన ఛన్దం వుత్తనయేన సద్ధాసీసేన దస్సేన్తో ‘‘**సద్ధాధిపతేయ్యా చిత్తేకగ్గతా**’’తి వుత్తం. ‘‘**ఇదం పధాన**’’న్తి వా వీరియం వుత్తం. వీరియసద్దాపేక్ఖాసహితం ఏకవచనేన వత్వా చతుబ్బిధస్సపి వీరియస్స అధిప్పేతత్తా నిబ్బత్తేతబ్బధమ్మవిభాగేన చ ‘‘**ఇమే సఙ్ఖారా**’’తి వుత్తం. తేన పధానభూతా సఙ్ఖారాతి ఏవం సమాసో వేదితబ్బో. సఙ్ఖతసఙ్ఖారాదినివత్తనత్థఞ్చేత్థ పధానగ్గహణం. అథ వా తం తం విసేసం సఙ్ఖరోతీతి **సఙ్ఖారో,** సబ్బమ్పి వీరియం. తత్థ చతుకిచ్చసాధకతో అఞ్ఞస్స నివత్తనత్థం పధానగ్గహణన్తి పధానభూతా సేట్ఠభూతాతి అత్థో.

వీరియిద్ధిపాదనిద్దేసే ‘‘**వీరియసమాధిప్పధానసఙ్ఖారసమన్నాగత**’’న్తి (విభ॰ ౪౩౮) ద్విక్ఖత్తుం వీరియం ఆగతం. తత్థ పురిమం సమాధివిసేసనం ‘‘వీరియాధిపతి సమాధి **వీరియసమాధీ**’’తి, దుతియం సమన్నాగమఙ్గదస్సనత్థం. ద్వే ఏవ హి సబ్బత్థ సమన్నాగమఙ్గాని సమాధి, పధానసఙ్ఖారో చ. ఛన్దాదయో సమాధివిసేసనాని. పధానసఙ్ఖారో పన పధానవచనేనేవ విసేసితో, న ఛన్దాదీహీతి న ఇధ వీరియాధిపతితా పధానసఙ్ఖారస్స వుత్తా హోతి. వీరియఞ్చ సమాధిం విసేసేత్వా ఠితమేవ సమన్నాగమఙ్గవసేన పధానసఙ్ఖారవచనేన వుత్తన్తి నాపి ద్వీహి వీరియేహి సమన్నాగమో వుత్తో హోతి. యస్మా పన ఛన్దాదీహి విసిట్ఠో సమాధి తథా విసిట్ఠేనేవ తేన సమ్పయుత్తో పధానసఙ్ఖారో, సేసధమ్మా చ, తస్మా సమాధివిసేసనానం వసేన ‘‘**చత్తారో ఇద్ధిపాదా**’’తి వుత్తా. విసేసనభావో చ ఛన్దాదీనం తంతంఅపస్సయనవసేన హోతీతి **ఛన్దసమాధి…పే.… ఇద్ధిపాద**న్తి ఏత్థ నిస్సయత్థేపి పాదసద్దేన ఉపాయత్థేన ఛన్దాదీనం ఇద్ధిపాదతా వుత్తా హోతి. తథా హి అభిధమ్మే **ఉత్తరచూళభాజనీయే** ‘‘చత్తారో ఇద్ధిపాదా ఛన్దిద్ధిపాదో’’తిఆదినా (విభ॰ ౪౫౭) ఛన్దాదీనమేవ ఇద్ధిపాదతా వుత్తా. **పఞ్హాపుచ్ఛకే** చ ‘‘చత్తారో ఇద్ధిపాదా – ఇధ భిక్ఖు ఛన్దసమాధీ’’తి (విభ॰ ౪౬౨) ఆరభిత్వాపి పున ఛన్దాదీనంయేవ కుసలాదిభావో విభత్తో. ఉపాయిద్ధిపాదదస్సనత్థమేవ హి నిస్సయిద్ధిపాదదస్సనం కతం. అఞ్ఞథా చతుబ్బిధతావ న హోతీతి. అయమేత్థ పాళివసేన అత్థవినిచ్ఛయో వేదితబ్బో.

తదఙ్గసముచ్ఛేదనిస్సరణవివేకనిస్సితత్తం వత్వా పటిప్పస్సద్ధివివేకనిస్సితస్స అవచనం ‘‘ఛన్దసమాధి…పే.… ఇద్ధిపాదం భావేతీ’’తి (విభ॰ ౪౩౨) భావేతబ్బానం ఇద్ధిపాదానం వుత్తత్తా. భావితిద్ధిపాదస్స హి సచ్ఛికాతబ్బా

ఫలపరియాపన్నా ఇద్ధిపాదాతి.

వోస్సగ్గసద్దో పరిచ్చాగత్థో, పక్ఖన్దనత్థో చాతి వోస్సగ్గస్స దువిధతా వుత్తా. **యథావుత్తేన పకారేనాతి** తదఙ్గసముచ్ఛేదప్పకారేన, తన్నిన్నభావారమ్మణప్పకారేన చ. **పరిణమన్తం** విపస్సనక్ఖణే.

౧౪. **పుబ్బభాగపఞ్ఞాయాతి** ఏకావజ్జననానావజ్జనవీథీసు పవత్తఉపచారపఞ్ఞాయ. **అధిగమపఞ్ఞాయాతి** అప్పనాపఞ్ఞాయ. పున **పుబ్బభాగపఞ్ఞాయాతి** నానావజ్జనుపచారపఞ్ఞాయ, పటిసన్ధిపఞ్ఞాయ వా. **ఉపచారపఞ్ఞాయాతి** ఏకావజ్జనే, సబ్బత్థ వా పవత్తఉపచారపఞ్ఞాయ.

పుచ్ఛావిస్సజ్జనవిచయోపీతి యథావుత్తాయ పుచ్ఛాయ విస్సజ్జనవిచయోపి. **వుత్తనయానుసారేనాతి** అదిట్ఠజోతనా, విమతిచ్ఛేదనా చాతి హేట్ఠా వుత్తనయానుగమనేన.

౧౫. **సేఖే అసేఖేతి** సేక్ఖే అరియపుగ్గలే, అసేక్ఖే అరియపుగ్గలే. **విపస్సనాపుబ్బఙ్గమప్పహానేతి** విపస్సనం పురేచారికం కత్వా పవత్తకిలేసప్పహానే, పహానాభిసమయేతి అత్థో.

"యం అనిచ్చం దుక్ఖం అనత్తా"తి పాళిం దస్సేత్వా పున "యం అనిచ్చే దుక్ఖే అనత్తనీ"తి వచనం ఏవమ్పేత్థ పఠన్తీతి దస్సేతుం.

సేససంకిలేసవోదానధమ్మాతి గేధతో అవసిట్ఠసంకిలేసధమ్మా చ సబ్బవోదానధమ్మా చ. **అభావేనాతి** అభావనేన అభావకరణేన.

పయోగపరక్కమన్తి భుసం యోగో **పయోగో**, పయోగోవ పరక్కమో **పయోగపరక్కమో**, చిత్తం. **ఉక్ఖిపతీతి** కోసజ్జపక్ఖే పతితుం అదేన్తో కుసలపక్ఖే ఉద్ధం ఖిపేన్తో వియ పవత్తతి. **పధానవీరియన్తి** అకుసలానం అనుప్పాదనట్ఠేన ఉత్తమవీరియం. **యోజేతబ్బానీతి** "ఆసేవమానో వాయమతీ"తిఆదినా యోజేతబ్బాని. **అనుప్పన్నాతి అవత్తబ్బతం ఆపన్నానన్తి** భూమిలద్ధారమ్మణాధిగ్గహితావిక్ఖమ్భితాసముగ్ఘాటితుప్పన్నానం.

౧౬. "అట్ఠమకస్స ఇన్ద్రియానీ"తి వుత్తత్తా "**పఠమమగ్గే సద్ధాదయో**"తిఆది వుత్తం. ఇన్ద్రియగ్గహణఞ్చ పాళియం నిదస్సనమత్తం దట్ఠబ్బం.

అసుభానుపస్సనా కాయానుపస్సనాసతిపట్ఠానన్తి ఆహ "**సతిపట్ఠానభావనాయ సునిగ్గహితో కామవితక్కో**"తి. సమాధి ఉప్పజ్జమానో కామవితక్కమ్పి నిగ్గహేత్వా ఏవ ఉప్పజ్జతీతి దస్సేన్తో "**అనవజ్జసుఖపదట్ఠానేనా**"తిఆదిమాహ. "**కుసలేసు ధమ్మేసు ఆరద్ధవీరియో**"తిఆదినా ధమ్మచ్ఛన్దతో ఉప్పజ్జమానో వీరియచ్ఛన్దో ఖన్తిం పరిబ్రూహేతీతి దస్సేతి. అనవజ్జధమ్మానం ఉపకారకధమ్మాసేవనం వియ అనుపకారకధమ్మపరివజ్జనమ్పి పఞ్ఞానిసేవనేనేవ హోతీతి ఆహ "**సమాధిఆదీన**"న్తిఆది.

౧౭. సబ్బధమ్మాధిట్ఠానం దేసనం పుగ్గలాధిట్ఠానేన విభజితుం "**లోకో నామా**"తిఆది వుత్తన్తి దస్సేన్తో "**సబ్బధమ్మానన్తి...పే.... దస్సేతు**"న్తి ఆహ. మహగ్గతధమ్మేసు ఠానం తంసమ్పాదనావ. తథా సేసేసు. **వడ్ఢియమానేసూతి**

యథా విముత్తిం పరిపాచయన్తి, ఏవం బ్రూహియమానేసు.

దస్సనపరిఞ్ఞాతి రూపారూపధమ్మానం సలక్ఖణతో, పచ్చయతో చ పరిజాననా. తేనాహ ‘‘**ఞాతపరిఞ్ఞా**’’తి. పటిపక్ఖవిధమనేన సద్ధిం లక్ఖణత్తయవిభావనా ఇధ “భావనాపరిఞ్ఞా”తి అధిప్పేతాతి ఆహ ‘‘**భావనా...పే.... పరిఞ్ఞా చా**’’తి . దస్సనట్ఠా పరిఞ్ఞా **దస్సనపరిఞ్ఞా**, భావనట్ఠా పరిఞ్ఞా **భావనాపరిఞ్ఞా**తి ఏవం వా ఏత్థ అత్థో దట్ఠబ్బో.

కక్ఖళఫుసనాదీతి కక్ఖళాదిఫుసనాది. **అభిజానిత్వా**తి అభిఞ్ఞాయ పఞ్ఞాయ జానిత్వా, ఠితస్స అభిజాననహేతు వాతి అత్థో. **అత్థో**తి ఫలం. **నయో**తి వుత్తనయో.

‘‘**యం అసఙ్ఖత**’’న్తిపి పఠన్తి. **చతునయకోవిదో**తి ఏకత్తనానత్తాదినయచతుక్కే నిపుణో. **దేసనాయుత్తికుసలో**తి ధమ్మానం దేసనావిధిమ్హి కుసలో.

సదిసీ కాతబ్బా సంసన్దనవసేనాతి అధిప్పాయో. **ఆనేతబ్బా** “అయం దేసనా ఇమాయ దేసనాయ ఏవం సంసన్దతీ”తి. **అత్థతో అపేత**న్తి అయుత్తత్థం. **అసమ్బన్ధత్థ**న్తి అఞ్ఞమఞ్ఞం అసమ్బన్ధపదత్థం. నను పట్ఠానవిచారో నయవిచారో వియ హారేహి అసమ్మిస్సో విచారణన్తరోతి చోదనం మనసి కత్వా ఆహ ‘‘**యస్మా పనా**’’తిఆది. **ఇధ నిక్ఖిత్తో**తి ఇధ సుత్తవిచయే సుత్తత్థవిచారభావతో నిక్ఖిత్తో, ఏతేన వా పట్ఠానస్స హారన్తోగధభావదస్సనేనేవ మూలపదానం వియ పట్ఠానస్స పదత్థన్తరాభావో దస్సితోతి వేదితబ్బం.

ఇమస్స సుత్తస్సాతి సంవణ్ణియమానసుత్తం సన్ధాయాహ. **కస్మిం వా పదే**తి సంవణ్ణియమానం గాథం సన్ధాయాహ. **తబ్బిచయేనా**తి పుచ్ఛాదివిచయేన, అస్సాదాదివిచయేన చ.

విచయహారవిభఙ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౩. యుత్తిహారవిభఙ్గవణ్ణనా

౧౮. ఏవమేతస్స సుత్తస్స అత్థో న గహేతబ్బో, ఏవం పన గహేతబ్బోతి అగ్గహేతబ్బగహేతబ్బానం అత్థానం విజహనగ్గహణత్థాయ యుత్తాయుత్తివిచారణాయం వజ్జేతబ్బేసు తావ పఠమం పటిపత్తీతి దస్సేన్తో ఆహ ‘‘**అతథాకారేన గయ్హమానా సుత్తత్థా విసయో**’’తి యథా “వామం ముఞ్చ, దక్ఖిణం గణ్హా”తి (ధ. స. అట్ఠ. ४౯౮; విసుద్ధి. మహాటీ. ౧.౧౪; సం. ని. టీ. ౧.౧.౨౧౩). వజ్జేతబ్బభావతో హి సుత్తపదేహి సుత్తత్థే వివేచితే గహేతబ్బభావో చ అవసిట్ఠో హోతి. తథా హి వక్ఖతి “మేత్తావిహారస్స సతో బ్యాపాదో చిత్తం పరియాదాయ ఠస్సతీ’తి న యుజ్జతి దేసనా, ‘బ్యాపాదో పహానం అబ్భత్థం గచ్ఛతీ’తి యుజ్జతి దేసనా”తి (నేత్తి. ౨౧).

యుత్తినిద్ధారణేన అయథాసభావతో వివేచిత్వా యథాసభావతో ధమ్మస్స గహణకారణాని కథేన్తో “మహన్తా అపదిసితబ్బా ఏతేసన్తి **మహాపదేసా**”తి ఇమమత్థమాహ ‘‘**బుద్ధాదయో**’’తిఆదినా. **పతిట్ఠానానీ**తి పతిట్ఠానసాధనాని. **సేసేసూ**తి సఙ్ఘాపదేసాదీసు. పఠమత్థో ఏవ హి ఇధ పాళి ఆగతో, వినిచ్ఛయసే కారణం మహాపదేసోతి అధిప్పాయో. **సుత్తోతరణాదీ**తి **ఆది**సద్దేన సుత్తానోతరణాదిపి సఙ్గయ్హతి. సుత్తోతరణవినయసన్దస్సనాని హి కేనచి యథాభతస్స గన్థస్స

“ధమ్మో”తి వినిచ్ఛయనే కారణం. సుత్తానోతరణవినయాసన్దస్సనాని “అధమ్మో”తి. **యది ఏవన్తి** యది యథాభతస్స గన్థస్స సుత్తవినయేహి సంసన్దనం “ధమ్మో”తి, అసంసన్దనం “అధమ్మో”తి వినిచ్ఛయకారణం, ఏవం సన్తేతి అత్థో. సమ్పదీయతి ఞాపీయతి ధమ్మో ఏతేహీతి **సమ్పదాయా,** అక్ఖాతారో.

వినీయన్తి రాగాదయో ఏతేనాతి **వినయో,** కారణం. తేనాహ ‘‘**రాగాదివూపసమనిమిత్త**’’న్తి. కిం పన తం? సాధిట్ఠానసమథవిపస్సనాదిధమ్మో. యే పరతో “తేచత్తాలీసం బోధఙ్గమా ధమ్మా”తి (నేత్తి. ౨౪) వక్ఖతి.

వినయమహాపదేసా కప్పియానులోమతో అనులోమకప్పియం నామ, తంసదిసతాయ సుత్తన్తమహాపదేసాపి **అనులోమకప్పియన్తి** అట్ఠకథావోహారో. తేన వుత్తం ‘‘**యం అనులోమకప్పియన్తి వుచ్చతీ**’’తి.

యదిపి తత్థ తత్థ పవత్తా భగవతో పకిణ్ణకదేసనా **అట్ఠకథా,** సా పన ధమ్మసఙ్గాహకేహి తేపిటకం బుద్ధవచనం సఙ్గాయిత్వా తస్స అత్థసంవణ్ణనానురూపేన వాచనామగ్గం ఆరోపితత్తా **ఆచరియవాదో** నామ. తేన వుత్తం ‘‘**ఆచరియవాదో నామ అట్ఠకథా**’’తి. తిస్సోపి సఙ్గీతియో ఆరుళ్హో ఏవ హి బుద్ధవచనస్స అత్థసంవణ్ణనాభూతో కథామగ్గో పచ్ఛా తమ్బపణ్ణియేహి మహాథేరేహి సీహళభాసాయ ఠపితో. **అత్తనోమతి** థేరవాదో. **సమేన్తమేవ గహేతబ్బన్తి** యథా పాళియా సంసన్దతి , ఏవం మహాపదేసతో అత్థా ఉద్ధరితబ్బాతి దస్సేతి. పమాదపాఠవసేన ఆచరియవాదస్స కదాచి పాళియా అసంసన్దనాపి సియా, సో న గహేతబ్బోతి దస్సేన్తో ఆహ – ‘‘**సుత్తేన సమేన్తో ఏవ గహేతబ్బో**’’తి.

చతూహి మహాపదేసేహి యుజ్జతీతి చతూహి మహాపదేసేహి న విరుజ్ఝతి. ఇదాని తం అవిరుజ్ఝనాకారం దస్సేన్తో ‘‘**యేన యేనా**’’తిఆది వుత్తం. సుత్తోతరణాది ఏవ హేత్థ కారణం. తస్స చ అనేకాకారతాయ ‘‘**పకారేనా**’’తి వుత్తో. సంవణ్ణియమానే సుత్తే సంవణ్ణనావసేన గహేతబ్బన్తి సమ్బన్ధో. **ఆభతేనాతి** ఆనీతేన. **సుత్తతోతి** సుత్తన్తరతో. అయఞ్హేత్థ అత్థో – కేనచి పసఙ్గేన సుత్తన్తరతో ఉద్ధరిత్వా ఆనీతేన సుత్తపదేన సుత్తోతరణాదినా, కారణప్పకారేన చ చతుమహాపదేసావిరోధేన సంవణ్ణియమానే సుత్తే సంవణ్ణనావసేన అత్థజాతం గహేతబ్బన్తి. తేనాహ ‘‘**తేన…పే.… కాతబ్బా**’’తి. తత్థ **యుత్తిహారయోజనా కాతబ్బాతి** యుత్తినిద్ధారణవసేన అయం యుత్తిహారో యోజేతబ్బో. అథ వా **యుత్తిహారయోజనా కాతబ్బాతి** ఇమినా హారేన వక్ఖమాననయేన యుత్తిగవేసనం కత్వా తాయ యుత్తియా సబ్బహారయోజనా కాతబ్బాతి అత్థో. లక్ఖణఞ్హేతం యుత్తిగవేసనాయ, యదిదం యుత్తిహారో. తేనాహ “సబ్బేసం హారానం, యా భూమీ, యో చ గోచరో తేసం. “యుత్తాయుత్తపరిక్ఖా”తి (నేత్తి. ౪), “ఇమాయ యుత్తియా అఞ్ఞమఞ్ఞేహి కారణేహి గవేసితబ్బ”న్తి (నేత్తి. ౨౦) చ.

౧౯. యది వా సబ్బాని పదాని ఏకం అత్థం అభివదన్తీతి యోజనా.

౨౦. జరాయం ఠితస్స అఞ్ఞథత్తన్తి ఠితస్స యం అఞ్ఞథత్తం అఞ్ఞథాభావో, అయం జరా నామ. **ఖణికమరణం** ఖణికనిరోధో. **సముచ్ఛేదమరణం** ఖీణాసవానం ఖన్ధపరినిబ్బానం.

కేవలస్సాతి జరాయ అమిస్సస్స. **అఞ్ఞావ జరా, అఞ్ఞం మరణన్తి** “పటిఞ్ఞాతస్స కేవలస్స మరణస్స దిట్ఠత్తా”తి హేతు. **యథా తం దేవానన్తి** సదిసూదాహరణం, విసదిసూదాహరణం పన ఇద్ధిపాదాదయో, అన్వయబ్యతిరేకా గహేత్వా యోజేతబ్బా.

తేహీతి జరామరణేహి.

‘‘**జీరణభిజ్జనసభావా**’’తి ఇమినా లేసేన తణ్హాజరామరణానం అనఞ్ఞత్తం యోజేతి. యదిపి ‘‘అఞ్ఞా తణ్హా, అఞ్ఞా జరా, అఞ్ఞం మరణ’’న్తి సిద్ధోవాయమత్థో, యం సన్ధాయ వుత్తం ‘‘**న ఇద**’’న్తిఆది, తథాపి సక్కుణేయ్యపరిహారాయం చోదనాతి అజ్ఝారుళ్హం తత్థ దోసం దస్సేతుం ‘‘యది చ యథా జరామరణ’’న్తి పాళిపవత్తాని దస్సేన్తో ‘‘**యది...పే.... దస్సేతీ**’’తి ఆహ. **భావో**తి అధిప్పాయో. **ఏతేస**న్తి తణ్హాజరామరణానం.

‘‘**ఇమాయ యుత్తియా అఞ్ఞమఞ్ఞేహి కారణేహి గవేసితబ్బ**’’న్తి చ కేచి పఠన్తి, బ్యఞ్జనతోపి గవేసితబ్బం, అఞ్ఞత్థ అత్థతో అఞ్ఞత్థమ్పీతి అధిప్పాయో. తమేవ బ్యఞ్జనతో అఞ్ఞత్థం దస్సేతుం పాళియం ‘‘**సల్లోతి వా**’’తిఆది వుత్తం. **ఇమేస**న్తి సల్లధూపాయనానం. **ఇచ్ఛావిపరియాయే**తి ఇచ్ఛితాలాభే, అప్పచ్చయసమవాయే వా. **ఇదమ్పి సమత్థనం హోతి** యథాధిప్పేతస్స అఞ్ఞత్థస్స బ్యతిరేకదస్సనభావతో. **జరామరణవిపరియాయే**తి జరామరణే అసతి. న హి యథాధిప్పేతజరామరణాభావే తణ్హా న హోతీతి.

ద్విధా వుత్తాతి ద్విప్పకారేన వుత్తా, ద్విక్ఖత్తుం వా వుత్తా. **యం ఇదం...పే.... ఆరమ్మణకరణవసేన వా అభిలపన**న్తి ఏవం కిరియాపరామసనం యోజేతబ్బన్తి వేదితబ్బం. **విసేసో**తి అయం ఏతాసం ఇచ్ఛాతణ్హానం పకతిసఞ్ఞాతో విసేసో. ‘‘**ద్వీహి నామేహీ**’’తిపి పాళి. **యదిపి ఏవ**న్తి కామం విసయవిసేసేసు ఏవం యథావుత్తఅవత్థావిసేసేన ఇచ్ఛాతణ్హానం అత్థి కాచి భేదమత్తాతి అత్థో. సభావతో పన భేదో నత్థీతి దస్సేన్తో ‘‘**తథాపీ**’’తి ఆహ.

ఇచ్ఛన్తీతి కామేన్తి. **తణ్హాయనా** పాతుకామతా. **సన్తాపనట్ఠేనా**తి పరిదహనభావేన. **ఆకడ్ఢనట్ఠేనా**తి అవహరణట్ఠేన. **సరితానీ**తి రాగవసేన అల్లాని. తంసమ్పయుత్తపీతివసేన సినిద్ధాని **సినేహితాని. విసత్తికా**తి విత్థతా రూపాదీసు తేభూమకధమ్మేసు బ్యాపనవసేన. **విసటా**తి పురిమపేవచనమేవ త-కారస్స ట-కారం కత్వా వుత్తం. **విసాలా**తి విపులా. **విసక్కతీ**తి పరిసక్కతి సహతి. రత్తో హి రాగవత్థునా పాదేన తాళియమానోపి సహతి. ‘‘ఓసక్కనం, విప్ఫన్దనం వా విసక్కన’’న్తి వదన్తి. అనిచ్చాదికం నిచ్చాదితో గణ్హన్తీ **విసంవాదికా** హోతి. **విసంహరతీ**తి తథా తథా కామేసు ఆనిసంసం దస్సేన్తీ వివిధేహి ఆకారేహి నేక్ఖమ్మాభిముఖప్పవత్తితో చిత్తం సంహరతి సంఖిపతి. **విసం** వా దుక్ఖం, తం హరతి, వహతీతి అత్థో. దుక్ఖనిబ్బత్తకస్స కమ్మస్స హేతుభావతో **విసమూలా**, విసం వా దుక్ఖాదిభేదా వేదనా మూలం ఏతాయాతి **విసమూలా,** దుక్ఖసముదయత్తా విసం ఫలం ఏతిస్సాతి **విసఫలా**. రూపాదిదుక్ఖస్సేవ పరిభోగో ఏతాయ, న అమతస్సాతి **విసపరిభోగా**. సబ్బత్థ నిరుత్తివసేన పదసిద్ధి వేదితబ్బా. యో పనేత్థ పధానో అత్థో, తం దస్సేతుం పున ‘‘**విసతా వా పనా**’’తిఆది వుత్తం.

సినేహనం పేమకరణం. **బన్ధనట్ఠేనా**తి సంయోజనట్ఠేన. **ఆసీసనట్ఠేనా**తి ఇచ్ఛనట్ఠేన. **అభినన్దనట్ఠేనా**తి అస్సాదనట్ఠేన, సమ్పటిచ్ఛనట్ఠేన వా.

౨౧. అనభిరతీతి ఉక్కణ్ఠా. **ఞాణనిబ్బిదా**తి నిబ్బిదానుపస్సనా. యథా చ దుక్ఖా...పే.... చారేసు యుత్తి వుత్తాతి యోజనా.

సుఖాపటిపదాదన్ధాభిఞ్ఞా సుఖాపటిపదాఖిప్పాభిఞ్ఞా **సుఖాపటిపదాదయో**. యో దుక్ఖాయ పటిపదాయ విసేసం అధిగన్తుం భబ్బో, తస్స సుఖాపటిపదాయోగ్యస్స వియ కరియమానా ధమ్మదేసనా విసేసావహా న హోతి, తస్మా సా న

యుత్తాతి ఇమమత్థం దస్సేతి ‘‘**రాగచరితో**’’తిఆదినా. రాగచరితస్స తథా తథా కామానం ఆదీనవం, ఓకారం, సంకిలేసం, నేక్ఖమ్మే ఆనిసంసఞ్చ అవిభావేత్వా ఆదితో విపస్సనాకథావ కరియమానా న విసేసావహా హోతి ఆసయస్స అసోధితత్తాతి ఏతమత్థం దస్సేన్తో పాళియం ‘‘**విపస్సనా...పే.... దేసనా**’’తి ఆహాతి వేదితబ్బం. **సేసపదేసుపీ**తి యథా ‘‘రాగచరితస్సా’’తిఆదినా రాగచరితకోట్ఠాసవసేన పాళియం దేసనాయ అయుత్తి వుత్తా, ఇమినా నయేన సేసపదేసుపి దోసచరితకోట్ఠాసాదీసుపి ‘‘దోసచరితస్స పుగ్గలస్స అసుభం దేసేయ్యా’’తిఆదినా పాళియం అవుత్తోపి యథాసమ్భవమత్థో నిద్ధారేత్వా వత్తబ్బో. కస్మా పన యుత్తిహారే అయుత్తినిద్ధారణా కతాతి చోదనం మనసి కత్వా ఆహ ‘‘**ఏత్థ చా**’’తిఆది. **సేసేసుపి ఏసేవ నయో**తి సేసేసుపి దోసచరితాదివసేన నిద్ధారితేసు అయుత్తిగవేసనేసు అయమేవ ఉపాయో. **అనులోమప్పహాన**’’న్తిపి పాళి, సో ఏవత్థో.

‘‘**యావతికా ఞాణస్స భూమీ**’’తి ఏతేన యుత్తిహారస్స మహావిసయతం దస్సేతి. కస్మా పనాయం మహావిసయోతి? యుత్తివిచారభావతో, సంవణ్ణేతబ్బస్స చ ధమ్మస్స నానానయనిపుణాదిగుణవిసేసయోగతోతి దస్సేన్తో ‘‘**తం కిస్స హేతూ**’’తి ఆహ.

అపరభాగేతి పచ్ఛాభాగే. మేత్తావిహారిభాగస్స అపరిహీనతావచనతో అయోగో వుత్తో. తేనాహ ‘‘**సతో**’’తి. **యథావుత్తకారణతో ఏవా**తి పటిపక్ఖత్తా ఏవ.

పహానేకట్ఠభావతో దిట్ఠిమఞ్ఞితస్స. ఆదీనవదస్సనేన వితక్కం జిగుచ్ఛన్తా దుతియజ్ఝానస్స ఆసన్నఉపచారజ్ఝానధమ్మాపి వితక్కారమ్మణా న హోన్తి, పగేవ దుతియజ్ఝానధమ్మాతి అధిప్పాయేనాహ ‘‘**ఆరమ్మణకరణత్థో హేత్థ సహగతసద్దో**’’తి.

ఏవం యుత్తిహారలక్ఖణం ఆగమతో యుత్తాయుత్తవిచారం దస్సేత్వా ఇదాని ఆగమానుగతాయ యుత్తియాపి తం దస్సేతుం గుణముఖేన దోసవిభజనం విభజన్తో ‘‘**అపిచేత్థా**’’తిఆదిమాహ. తం ఉత్తానత్థమేవ.

యుత్తిహారవిభఙ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౪. పదట్ఠానహారవిభఙ్గవణ్ణనా

౨౨. తేసం తేసన్తి అనవసేసపరియాదానం, తేన యే సుత్తే వుత్తా చ ధమ్మా, యే చ తేసం కారణభూతా, తేసం సబ్బేసమ్పీతి వుత్తం హోతి. **సబ్బధమ్మయాథావఅసమ్పటివేధో**తి ఇమమత్థం దస్సేతుం ‘‘**కత్థ పన సో**’’తిఆది వుత్తం.

పియాయితబ్బజాతియన్తి పేమనీయసభావం. **మిచ్ఛాపటిపదా**తి పమాదాపత్తి, మిచ్ఛాభినివేసో వా. ఏకవారం ఉప్పన్నాపి పాణాతిపాతచేతనా వేరప్పసవనతో దోసస్స, ఏకవారం ఉప్పన్నాపి పమాదాపత్తి, మిచ్ఛాభినివేసో వా మోహస్స ఉప్పత్తికారణన్తి పాళియం అవుత్తమ్పి నయతో నిద్ధారేతబ్బన్తి దస్సేన్తో ‘‘**దోసస్స...పే.... ఇమినావ నయేన అత్థో వేదితబ్బో**’’తి ఆహ. నిమిత్తత్థగ్గహణలక్ఖణం వణ్ణసణ్ఠానం, అనుబ్యఞ్జనత్థగ్గహణలక్ఖణం అనుబ్యఞ్జనన్తి ‘‘**నిమిత్తానుబ్యఞ్జనగ్గహణలక్ఖణా**’’తి వుత్తం. తత్థ తత్థ **నిమిత్తం** ఇత్థిపురిసనిమిత్తం. **అనుబ్యఞ్జనం** హత్థపాదహసితకథితాది. ఫస్సో పచ్చయో ఏతిస్సాతి **ఫస్సపచ్చయా,** తంభావో **ఫస్సపచ్చయతా.** అస్సాదేతి ఏతాయాతి **అస్సాదో,** తణ్హా.

వత్థూని ఞేయ్యధమ్మోతి ఆహ ‘‘**వత్థుఅవిప్పటిపత్తి విసయసభావపటివేధో**’’తి. ఇధాధిప్పేతం సమ్మాపటిపత్తిం దస్సేతుం ‘‘**సీలసమాధిసమ్పదాన**’’న్తి వుత్తం. ఏకదేసుపలక్ఖణవసేన, వణ్ణగన్ధరాగిసప్పాయవసేన వా పాళియం ‘‘**వినీలకవిపుబ్బకగ్గహణలక్ఖణా అసుభసఞ్ఞా**’’తి వత్వా ‘‘**తస్సా నిబ్బిదాపదట్ఠాన**’’న్తి **వుత్తం నిబ్బిదం దస్సేన్తో** ‘‘**నిబ్బిదా**’’తిఆది వుత్తం. తత్థ పరితస్సనతో విసేసేతుం ‘‘**ఞాణేనా**’’తి విసేసితం. **తథా పవత్త**న్తి నిబ్బిదనాకారేన పవత్తనం.

యోనిసో ఉమ్ముజ్జన్తియా విదేహరఞ్ఞో ధీతాయ **రుచాయ** జాతిస్సరఞాణం కమ్మస్సకతఞ్ఞాణస్స కారణం అహోసి, న పన అసప్పురిసూపనిస్సయతో, అయోనిసో ఉమ్ముజ్జన్తస్స తస్సేవ రఞ్ఞో సేనాపతినో **అలాతస్స బీజకస్స** దాసస్సాతి ఇమమత్థం దస్సేన్తో ‘‘**ఇమస్స చ...పే.... ఉదాహరితబ్బో**’’తి ఆహ. **నోతి** పసాదో. **అవత్థావిసేసోతి** సమ్పయుత్తధమ్మానం అనావిలభావలక్ఖితో అవత్థాభేదో. **ఆయతనగతోతి** ఠానగతో, రతనత్తయవిసయోతి అత్థో. ‘‘**కాయో**’’తిఆదినా అవత్థావిసేసేన వినా సభావసిద్ధమేవ పదట్ఠానం దస్సేతి.

ఇమస్మిం చ ఠానే పాళియం పుబ్బే యేసం ధమ్మానం పదట్ఠానం నిద్ధారితం, తే ధమ్మా యేసం ధమ్మానం పదట్ఠానాని హోన్తి, తే దస్సేతుం ‘‘**అపరో నయో**’’తిఆది ఆరద్ధన్తి వేదితబ్బం. అస్సాదమనసికారో అయోనిసోమనసికారలక్ఖణో వుత్తో నిదస్సనమత్తఅత్థోతి వేదితబ్బో, యేభుయ్యేన సత్తానం లోభవసేన అయోనిసోమనసికారా సంవత్తన్తీత్తి దస్సనత్థం వా ఏవం వుత్తం. ఉపపత్తి ఏవ **ఓపపచ్చయం,** తస్స భావో **ఓపపచ్చయిక**న్తి ఆహ ‘‘**ఉపపత్తిభవభావేనా**’’తి. **వవత్థితభావోతి** వవత్థితభావో రూపస్స దస్సనాదిపటినియతారమ్మణకిచ్చతా. **భవస్స అఙ్గానీ**తి భవస్స కారణాని. దుతియే **అఙ్గానీ**తి అవయవా, కమ్మవట్టమ్పి వా కారణఙ్గభావేన యోజేతబ్బం.

కమ్మట్ఠానస్సాతి భావనాయ బ్రూహనా వడ్ఢనా. **తేసూ**తి తిత్థఞ్ఞుతాదీసు. కల్యాణమిత్తస్స సమ్మదేవ పయిరుపాసనాయపీతి తం నిస్సాయ లద్ధేన సబ్బాయ ధమ్మస్సవనేన ధమ్మూపసంహితం పామోజ్జం హోతీతి తిత్థఞ్ఞుతా పీతఞ్ఞుతాయ పదట్ఠానం. ఏవం యాయ విముత్తియా సతి విముత్తిఞాణదస్సనం హోతీతి సా తస్స పదట్ఠానన్తి అయమత్థో పాకటోతి ఆహ ‘‘**పురిమానం...పే.... సువిఞ్ఞేయ్యా ఏవా**’’తి. **సహ అధిట్ఠానేనా**తి ఞాతపరిఞ్ఞాయ సద్ధిం. ఞాతపరిఞ్ఞా హి తీరణపరిఞ్ఞాయ అధిట్ఠానం. సేసం సువిఞ్ఞేయ్యమేవ.

పదట్ఠానహారవిభఙ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౫. లక్ఖణహారవిభఙ్గవణ్ణనా

౨౩. ‘‘**లక్ఖణహారస్స విసయం పుచ్ఛతీ**’’తి వుత్తం, “కో పన తస్స విసయో”తి వుత్తే సమానలక్ఖణా అవుత్తధమ్మా. కాయానుపస్సనాయ సమారద్ధాయ వేదనానుపస్సనాదయో సుఖేనేవ సిజ్ఝన్తీతి తబ్బచనేన వేదనాగతాసతిఆదీనం వుత్తభావో దస్సితో **సతిపట్ఠానభావేన ఏకలక్ఖణత్తా**తి కాయానుపస్సనాసతిపట్ఠానస్స సద్ధానుగ్గహితాని వీరియసతిసమాధిపఞ్ఞిన్ద్రియాని సాధనం, ఏవం ఇతరేసమ్పీతి కత్వా వుత్తం. అయం అత్థో **అట్ఠకథాయ**మేవ (నేత్తి॰ అట్ఠ॰ ౫౧) పరతో ఆగమిస్సతి. ఇమినా నయేన సేసేసుపి ఏకలక్ఖణతానిద్దేసేసు అత్థో వేదితబ్బో. **పరతో**తి **చతుబ్యూహహారవణ్ణనాయం** (నేత్తి॰ అట్ఠ॰ ౨౦).

అసమ్మిస్సతోతి వేదనాదయోపి ఏత్థ సితా ఏత్థ పటిసన్ధాతి కాయే వేదనాదిఅనుపస్సనాపసఙ్గేపి ఆపన్నే తదసమ్మిస్సతోతి అత్థో.

అవయవిగాహసమఞ్ఞాతిధావనసారాదానాభినివేసనిసేధనత్థం కాయం అఙ్గపచ్చఙ్గేహి, తాని చ కేసాదీహి, కేసాదికే చ భూతుపాదాయరూపేహి వినిబ్భుజితుం **''తథా న కాయే''**తిఆదిమాహ. పాసాదాదినగరావయవసమూహే అవయవివాదినోపి అవయవిగాహణం కరోన్తి. నగరం నామ కోచి అత్థో అత్థీతి పన కేసఞ్చి సమఞ్ఞాతిధావనం సియాతి ఇత్థిపురిసాదిసమఞ్ఞాతిధావనే నగరనిదస్సనం వుత్తం. **అఞ్ఞో కోచి** సత్తాదికో. **యం పస్సతి** ఇత్థిం, పురిసం వా. నను చక్ఖునా ఇత్థిపురిసదస్సనం నత్థీతి? సచ్చం నత్థి, “ఇత్థిం పస్సామి, పురిసం పస్సామీ”తి పన పవత్తసమఞ్ఞావసేన “యం పస్సతీ”తి వుత్తం. మిచ్ఛాదస్సనేన వా దిట్ఠియా యం పస్సతి, న తం దిట్ఠం రూపాయతనం హోతి, రూపాయతనం వా తం న హోతీతి అత్థో. అథ వా తం కేసాదిభూతుపాదాయసమూహసఙ్ఖాతం దిట్ఠం న హోతి, దిట్ఠం వా యథావుత్తం న హోతీతి అత్థో. **యం దిట్ఠం తం న పస్సతీ**తి యం రూపాయతనం, కేసాదిభూతుపాదాయసమూహసఙ్ఖాతం వా దిట్ఠం, తం పఞ్ఞాచక్ఖునా భూతతో న పస్సతీతి అత్థో.

న అఞ్ఞధమ్మానుపస్సీతి న అఞ్ఞసభావానుపస్సీ, అసుభాదితో అఞ్ఞాకారానుపస్సీ న హోతీతి వుత్తం హోతి.

పథవీకాయన్తి కేసాదిం పథవీధమ్మసమూహత్తా “కాయో”తి వదతి, లక్ఖణపథవిమేవ వా అనేకభేదభిన్నం సకలసరీరగతం పుబ్బాపరియభావేన పవత్తమానం సమూహవసేన గహేత్వా “కాయో”తి వదతి. ఏవం అఞ్ఞత్థాపి.

ఆకారసమూహసఙ్ఖాతస్సాతి అనిచ్చతాదిఆకారసముదాయపరియాయస్స.

తీసు భవేసు కిలేసేతి భవత్తయవిసయకిలేసే. **సబ్బత్థికన్తి** సబ్బత్థ లీనే, ఉద్ధతే చ చిత్తే ఇచ్ఛితబ్బత్తా, సబ్బే వా లీనే, ఉద్ధతే చ భావేతబ్బా బోజ్ఝఙ్గా అత్థికా ఏతాయాతి **సబ్బత్థికా. అన్తో సఙ్కోచో**తి అన్తో ఓలీయనా, కోసజ్జన్తి అత్థో.

౨౪. గహితేసూతి భావనాగ్గహణేన గహితేసు, భావితేసూతి అత్థో, వచనేన వా గహితేసు. భావనాగ్గహణదీపనత్థత్తా పన వచనేన గహణస్స భావనాగ్గహణమేత్థ పధానం. యస్స సతిపట్ఠానా భావితా, తస్స సమ్మప్పధానాదయో బోధిపక్ఖియధమ్మా న భావితాతి నేతం ఠానం విజ్జతీతి చ సమానలక్ఖణతాపదేసేన ఇమమత్థం దస్సేతుం పాళియం **''చతూసు సతిపట్ఠానేసు భావియమానేసు చత్తారో సమ్మప్పధానా భావనాపారిపూరిం గచ్ఛన్తీ''**తిఆది వుత్తం.

విపల్లాసా పహీయన్తి ఉజువిపచ్చనీకభావతో. “ఆహారసముదయా కాయస్స సముదయో, ఫస్ససముదయా వేదనానం సముదయో (సం॰ ని॰ ౫.౪౦౮), సఙ్ఖారపచ్చయా విఞ్ఞాణం, విఞ్ఞాణపచ్చయా నామరూప”న్తి (సం॰ ని॰ ౧.౧, ౩౯; మ॰ ని॰ ౩.౧౨౬; మహావ॰ ౧; ఉదా॰ ౧; విభ॰ ౨౨౫) వచనతో కాయాదీనం సముదయభూతా కబళీకారాహారఫస్సమనోసఞ్చేతనావిఞ్ఞాణాహారాకాయాదీనం పరిజాననేన పరిఞ్ఞాతా హోన్తి తప్పటిపక్ఖప్పహానతోతి దస్సేన్తో **''చత్తారో ఆహారా''**తిఆదిమాహ. **సబ్బత్థాతి** “ఉపాదానేహి అనుపాదానో భవతీ”తి ఏవమాదీసు.

తత్థ యస్మా పఞ్చ కామగుణా సవిసేసా కాయే లబ్భన్తీతి విసేసేన కాయో కాముపాదానస్స వత్థు, సుఖవేదనస్సాదవసేన పరలోకనిరపేక్ఖో “నత్థి దిన్న”న్తిఆది (దీ॰ ని॰ ౧.౧౭౧; మ॰ ని॰ ౧.౪౪౫; ౨.౯౪-౯౫, ౨౨౫; ౩.౯౧,

౧౧౬; సం॰ ని॰ ౩.౨౧౦; ధ॰ స॰ ౧౨౨౧; విభ॰ ౯౩౮) పరామాసం ఉప్పాదేతీతి దిట్ఠుపాదానస్స వేదనా, చిత్తే నిచ్చగ్గహణవసేన సస్సతస్స "అత్తనో సీలాదివసేన పరిసుద్ధపరామసనం హోతీ"తి సీలబ్బతుపాదానస్స చిత్తం, నామరూపపరిచ్ఛేదేన భూతం భూతతో అపస్సన్తస్స "అత్తాభినివేసో హోతీ"తి అత్తవాదుపాదానస్స ధమ్మా వత్థు, తస్మా **''చతూసు సతిపట్ఠానేసు భావియమానేసు ఉపాదానేహి అనుపాదానో భవతీ''**తి వుత్తం.

యస్మా పన వుత్తనయేనేవ కాయో కామయోగస్స వత్థు, భవేసు సుఖగ్గహణవసేన భవస్సాదో హోతీతి భవయోగస్స వేదనా, సన్తతిఘనగ్గహణవసేన చిత్తే అత్తాభినివేసో హోతీతి దిట్ఠియోగస్సచిత్తం, ధమ్మవినిబ్భోగస్స దుక్కరత్తా, ధమ్మానం ధమ్మమత్తతాయ చ దుప్పటివిజ్ఝత్తా సమ్మోహో హోతీతి అవిజ్జాయోగస్స ధమ్మా, వత్థు, తస్మా చతుసతిపట్ఠానభావనాయ తేసు తేసం పహానసిద్ధితో యోగేహి విసంయుత్తతా వుత్తా. ఏతేనేవ ఆసవేహి అనాసవతా, ఓఘేహి నిత్తిణ్ణతా చ సంవణ్ణితా హోతి కామరాగాదీనం ఏవ కామయోగకామాసవకామోఘాదిభావతో.

వుత్తనయేనేవ కాయో అభిజ్ఝాకాయగన్థస్స వత్థు, "దుక్ఖాయ వేదనాయ పటిఘానుసయో అనుసేతీ"తి (మ॰ ని॰ ౧.౪౬౫) దుక్ఖదుక్ఖవిపరిణామదుక్ఖసఙ్ఖారదుక్ఖభూతా వేదనా విసేసేన బ్యాపాదకాయగన్థస్స వత్థు, చిత్తే నిచ్చాభినివేసవసేన సస్సతస్స "అత్తనో సీలేన సుద్ధీ"తిఆదిపరామసనం హోతీతి సీలబ్బతపరామాసస్స చిత్తం వత్థు, సప్పచ్చయనామరూపదస్సనాభావతో భవవిభవదిట్ఠిసఙ్ఖాతో ఇదంసచ్చాభినివేసో హోతీతి తస్స ధమ్మా వత్థూతి చతుసతిపట్ఠానాతి యోజేతబ్బం.

వుత్తనయేనేవ విసేసతో కాయో రాగసల్లస్స వత్థు, వేదనా దోససల్లస్స, "చిత్తం నిచ్చగ్గహణవసేన అత్తాభినివేసం అత్తానం సేయ్యాదితో దహతీ"తి చిత్తం మానసల్లస్స, వుత్తనయేనేవ ధమ్మా మోహసల్లస్స వత్థూతి చతుసతిపట్ఠానాతి యోజేతబ్బం.

యస్మా పన కాయానుపస్సనాదీహి కాయవేదనాచిత్తధమ్మేసు పరిఞ్ఞాతేసు రూపవేదనాసఞ్ఞాసఙ్ఖారక్ఖన్ధా పరిఞ్ఞాతా హోన్తి, చిత్తే హి పరిఞ్ఞాతే సఞ్ఞాపి పరిఞ్ఞాతావ హోతి, తస్మా **''విఞ్ఞాణట్ఠితియో చస్స పరిఞ్ఞం గచ్ఛన్తీ''**తి వుత్తం.

తథా విసేసతో కాయే సాపేక్ఖా ఛన్దాగతిం గచ్ఛతీతి కాయో ఛన్దాగతియా వత్థు, వుత్తనయేనేవ వేదనా బ్యాపాదస్స నిమిత్తన్తి సా దోసాగతియా వత్థు, సన్తతిఘనగ్గహణవసేన సరాగాదిచిత్తే సమ్మోహో హోతీతి మోహాగతియా చిత్తం, ధమ్మసభావానవబోధేన భయం హోతీతి భయాగతియా ధమ్మా వత్థూతి చతుసతిపట్ఠానభావనాయ అగతిగమనప్పహానం హోతీతి ఆహ **''అగతిగమనేహి చ న అగతిం గచ్ఛతీ''**తి.

''అకుసలస్స సోమనస్సస్స వసేనా''తి ఇదం "అయమ్పి అత్థో సమ్భవతీ"తి కత్వా వుత్తం. "సుఖాయ వేదనాయ రాగానుసయో అనుసేతీ"తి (మ॰ ని॰ ౧.౪౬౫) పన వచనతో సుఖవేదనాగ్గహణేన తట్ఠానుసయనేన సముదయసచ్చం దేసితన్తి వేదితబ్బం. **దేసితం దుక్ఖం అరియసచ్చన్తి** దుక్ఖదుక్ఖగ్గహణేన సాతిసయం దుక్ఖం అరియసచ్చం పకాసితం హోతీతి పాళియం "దుక్ఖం అరియసచ్చం దేసిత"న్తి వుత్తం. సహచరణాదీసు యం వత్తబ్బం, తం హేట్ఠా **నిద్దేసవారవణ్ణనాయం** (నేత్తి॰ అట్ఠ॰ ౫ ఆదయో) వుత్తం.

లక్ఖణహారవిభఙ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౬. చతుబ్యూహహారవిభఙ్గవణ్ణనా

౨౩. హారానన్తి నిద్ధారణే సామివచనం. హారేసు ఇమస్స చతుబ్యూహహారస్స విసేసతో సుత్తస్స బ్యఞ్జనవిచయభావతోతి యోజనా. తేన వుత్తం ''**బ్యఞ్జన...పే.... దస్సేతీ**''తి. **యాయాతి** నిరుత్తియా.

యథారహన్తి సంవణ్ణియమానే సుత్తే యం యం అరహతి నిబ్బచనం వత్తుం, తంతంలోకసమఞ్ఞానురోధేనేవ. పుబ్బభాగపటిపదా సమ్పాదేత్వా పచ్ఛా సచ్చాభిసమయం పాపుణాతీతి ఆహ ''**సమ్ముతి...పే.... హోతీ**''తి, తంతంపఞ్ఞత్తిగ్గహణముఖేన పరమత్థగ్గహణం హోతీతి ఏవం వా ఇమినా సమ్బన్ధో.

యమిదం అనిన్ద్రియబద్ధరూపసన్తానం సన్ధాయ ''**ఉభయమన్తరేనా**''తి ఇధ వుత్తం. ఓతరణహారే (నేత్తి॰ అట్ఠ॰ ౪౨ ఆదయో) పనస్స ద్వారప్పవత్తఫస్సాదిధమ్మే సన్ధాయ వుత్తభావం దస్సేతుం "ఉభయమన్తరేనాతి ఫస్ససముదితేసు ధమ్మేసూ"తి అత్థో వుత్తో. అట్ఠకథాచరియా పనాహు "అన్తరేనాతి వచనం పన వికప్పన్తరదీపన"న్తి. తస్మా అయమేత్థ అత్థో – న ఇమం లోకం, న హురం లోకం, అథ ఖో ఉభయమన్తరేనాతి. అపరో వికప్పో – **ఉభయమన్తరేనా**తి వా వచనం వికప్పన్తరాభావదీపనం. తస్సత్థో – న ఇమం లోకం, న హురం లోకం నిస్సాయ ఝాయతి ఝాయీ, ఉభయమన్తరేన పన అఞ్ఞం ఠానం అత్థీతి.

యేపి చ "అన్తరాపరినిబ్బాయీ, సమ్భవేసీ"తి చ ఇమేసం సుత్తపదానం అత్థం మిచ్ఛా గహేత్వా అత్థి ఏవ అన్తరాభవోతి వదన్తి, తేపి యస్మా అవిహాదీసు తత్థ తత్థ ఆయువేమజ్ఝం అనతిక్కమిత్వా అన్తరా అగ్గమగ్గాధిగమేన అనవసేసకిలేసపరినిబ్బానేన పరినిబ్బాయన్తీతి **అన్తరాపరినిబ్బాయీ,** న అన్తరాభవభూతోతి పురిమస్స సుత్తపదస్స అత్థో. పచ్ఛిమస్స చ యే భూతా ఏవ, న పున భవిస్సన్తి, తే హి (కథా॰ అనుటీ॰ ౨౦౭) ఖీణాసవా, పురిమపదేహి ''**భూతా**''తి వుత్తా. తబ్బిపరీతతాయ సమ్భవం ఏసన్తీతి **సమ్భవేసినో**. అప్పహీనభవసంయోజనత్తా సేక్ఖా, పుథుజ్జనా చ. చతూసు వా యోనీసు అణ్డజజలాబుజసత్తా యావ అణ్డకోసం, వత్థికోసఞ్చ న భిన్దన్తి, తావ **సమ్భవేసీ** నామ. అణ్డకోసతో, వత్థికోసతో చ బహి నిక్ఖన్తా **భూతా** నామ. సంసేదజఓపపాతికా చ పఠమచిత్తక్ఖణే **సమ్భవేసీ** నామ, దుతియచిత్తక్ఖణతో పట్ఠాయ **భూతా** నామ. యేన వా ఇరియాపథేన జాయన్తి, యావ తతో అఞ్ఞం న పాపుణన్తి, తావ **సమ్భవేసీ,** తతో పరం **భూతా**తి అత్థో, తస్మా నత్థీతి పటిక్ఖిపితబ్బం. సతి హి ఉజుకే పాళిఅనుగతే అత్థే కిం అనిద్ధారితసామత్థియేన అన్తరాభవేన అత్తభావపరికప్పితేన పయోజనన్తి.

యం పన యే "సన్తానవసేన పవత్తమానానం ధమ్మానం అవిచ్ఛేదేన దేసన్తరేసు పాతుభావో దిట్ఠో. యథా తం వీహిఆదిఅవిఞ్ఞాణకసన్తానే, ఏవం సవిఞ్ఞాణకసన్తానేపి అవిచ్ఛేదేన దేసన్తరేసు పాతుభావేన భవితబ్బం. అయఞ్చ నయో సతి అన్తరాభవే యుజ్జతి, నాఞ్ఞథా"తి యుత్తిం వదన్తి. తేహి ఇద్ధిమతో చేతోవసిప్పత్తస్స చిత్తానుగతికం కాయం అధిట్ఠహన్తస్స ఖణేన బ్రహ్మలోకతో ఇధూపసఙ్కమనే, ఇతో వా బ్రహ్మలోకగమనే యుత్తి వత్తబ్బా. యది సబ్బత్థేవ విచ్ఛిన్నదేసే ధమ్మానం పవత్తి న ఇచ్ఛితా, యదిపి సియా "ఇద్ధివిసయో అచిన్తేయ్యో"తి, తం ఇధాపి సమానం "కమ్మవిపాకో అచిన్తేయ్యో"తి వచనతో, తస్మా తం తేసం మతిమత్తమేవ. అచిన్తేయ్యసభావా హి సభావధమ్మా, తే కత్థచి

పచ్చయవిసేసేన విచ్ఛిన్నదేసే పాతుభవన్తి, కత్థచి అవిచ్ఛిన్నదేసే చ. తథా హి ముఖఘోసాదీహి అఞ్ఞస్మిం దేసే ఆదాసపబ్బతప్పదేసాదికే పటిబిమ్బపటిఘోసాదికం పచ్చయుప్పన్నం నిబ్బత్తమానం దిస్సతి, తస్మా న సబ్బం సబ్బత్థ ఉపనేతబ్బన్తి అయమేత్థ సఙ్ఖేపో. విత్థారతో పన పటిబిమ్బస్స ఉదాహరణభావసాధనాదికో అన్తరాభవవిచారో **కథావత్థుప్పకరణస్సటీకాయం** (కథా॰ అనుటీ॰ ౫౦౭) గహేతబ్బో.

అపరే పన ''**ఇధాతి** కామభవో, **హురన్తి** అరూపభవో, **ఉభయమన్తరేనాతి** రూపభవో వుత్తో''తి వదన్తి, ''ఇధాతి పచ్చయధమ్మా, **హురన్తి** పచ్చయుప్పన్నధమ్మా, **ఉభయమన్తరేనాతి** పణ్ణత్తిధమ్మా వుత్తా''తి చ వదన్తి, తం సబ్బఅట్ఠకథాసు నత్థి, తస్మా వుత్తనయేనేవ అత్థో వేదితబ్బో. **అవసిట్ఠం రూప**న్తి ఆపోధాతుఆకాసధాతూహి సద్ధిం లక్ఖణరూపాని, ఓజఞ్చ సన్ధాయాహ అనిన్ద్రియబద్ధరూపస్స అధిప్పేతత్తా. తస్స ఖీణాసవస్స తం నిబ్బానారమ్మణం చిత్తం న జానన్తి న ఞాయన్తి ''ఝాయమానా''తి వుత్తత్తా. సేసం సువిఞ్ఞేయ్యమేవ.

చతుబ్యూహహారవిభఙ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౭. ఆవట్టహారవిభఙ్గవణ్ణనా

౨౯. అకుసలానం ధమ్మానం విద్ధంసనసభావత్తా, అకుసలానం వా పజహనే కుసలానం సమ్పాదనే పట్ఠపనసభావత్తా **ఆరమ్భధాతు. తథాభూతాతి** సీలాదీహి సమఙ్గీభూతా. కామధాతుఆదికా తిధాతుయోవ **తేధాతు**. తస్స అభిభవనతో **తేధాతుఇస్సరో** మచ్చురాజా. అనాదిమతిసంసారే చిరకాలం లద్ధపతిట్ఠాపి అచిరకాలం భావితేహి కుసలేహి ధమ్మేహి సముచ్ఛిన్దనీయత్తా అబలా కిలేసాతి వుత్తం ''**అబలం దుబ్బల**''న్తి. తేనాహ ''**అబలా నం బలీయన్తీ**''తి.

ఇదం వచనం అయం గాథాపాదో. **సమాధిస్స పదట్ఠాన**న్తి ఏత్థ సమాధిస్స కారణం సమతానుయోగే నియోజనతోతి యోజేతబ్బం. ఏస నయో సేసేసుపి. **పపఞ్చాతి** రాగాదయోవ. **తథా చేవ సంవణ్ణిత**న్తి దేసనాయ పదట్ఠానభావేనేవ అత్థసంవణ్ణనా కతాతి అత్థో.

న్తి తం దేసనం. **తస్సాతి** సభాగాదివసేన ఆవట్టనస్స. పరిపక్కఞాణానం విసేసాధిగమాయ. **లాభవినిచ్ఛయపరిగ్గహమచ్ఛరియానీ**తిఆదీసు **లాభో**తి రూపాదిఆరమ్మణప్పటిలాభో. సో పరియేసనాయ సతి హోతీతి పరియేసనాగ్గహణేన గహితో. **వినిచ్ఛయోతి** ''ఏత్తకం మే రూపారమ్మణత్థాయ భవిస్సతి, ఏత్తకం సద్దాదిఆరమ్మణత్థాయ, ఏత్తకం మయ్హం, ఏత్తకం పరస్స, ఏత్తకం పరిభుఞ్జిస్సామి, ఏత్తకం నిదహిస్సామీ''తి ఏవం పవత్తో వితక్కో వినిచ్ఛయో. సో లాభితహేతుకత్తా పరియేసనమూలకతాయ పరియేసనాగ్గహణేనేవ గహితో, తథా పరిగ్గహమచ్ఛరియాని. తత్థ **పరిగ్గహో** ''మమ ఇద''న్తి పరిగ్గణ్హనం. **మచ్ఛరియం** ''మయ్హేవ హోతూ''తి పరేహి సాధారణభావాసహనం. తేనేవస్స పోరాణా ఏవం వచనత్థం వదన్తి ''మయ్హేవిదమచ్ఛరియం హోతు, మా అఞ్ఞేసం అచ్ఛరియం హోతూతి పవత్తత్తా మచ్ఛరియన్తి వుచ్చతీ''తి (దీ॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౨.౧౦౩; అ॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౩.౯.౨౩). పరిభోగత్థానం పన వినిచ్ఛయాదీనం పరిభోగన్తోగధతా వేదితబ్బా. **ఛన్దరాగో** దుబ్బలరాగో. **అజ్ఝోసానం** ''మమ ఇద''న్తి తణ్హావసేన బలవసన్నిట్ఠానన్తి ఆహ ''**ఛన్దరాగఅజ్ఝోసానా తణ్హా ఏవా**''తి. **ఆరక్ఖనిమిత్తం** ద్వారపిదహనమఞ్జూసాగోపనాదినా సుట్ఠు రక్ఖణనిమిత్తం. పాపాని కరోన్తో పరిభోగనిమిత్తం రత్తో గిద్ధో గధితో

ముచ్ఛితో హుత్వా మిగోవ పరిభుఞ్జననిమిత్తం పమాదం ఆపజ్జతీతి ఏవం పరియేనారక్ఖా **పరిభోగనిమిత్తం**. పమాదో తివిధో తణ్హాయ వసేన కథితోతి దస్సేన్తో **''తివిధో తణ్హాయాతి వుత్త**''న్తి ఆహ.

అవిసేసేన వుత్తన్తి "కతమేన ఉపాదానేన సఉపాదానా"తి విభాగేన పుచ్ఛిత్వాపి "అవిజ్జాయ చ తణ్హాయ చా"తి అవినిబ్భుజిత్వా వుత్తం. **తణ్హాఞ్చ అవిజ్జఞ్చ చతురుపాదానం వసేనాతి** కాముపాదానాదీనం చతున్నం ఉపాదానానం వసేన విభజిత్వా ఖన్ధానం **దుక్ఖభావేన** దుక్ఖసచ్చభావేన సహ పరిఞ్ఞేయ్యభావం, ఉపాదానానం **సముదయభావేన** సముదయసచ్చభావేన సహ పహాతబ్బభావం దస్సేతీతి యోజనా.

౩౦. **''యో''**తిఆదినా వుత్తో తివిధో పమాదో పరియేసతి, ఆరక్ఖణఞ్చ కరోతి, పరిభోగనిమిత్తఞ్చాతి సమ్బన్ధో. పమాదో హి పమజ్జన్తస్స పుగ్గలస్స భోగానం పరియేసనాయ, ఆరక్ఖణాయ చ హేతుభూతో కత్తుభావేన ఉపచరితో, పరిభోగస్స పన నిమిత్తం. "తప్పటిపక్ఖేనా"తి పదస్స అత్థం వివరతి **''అప్పమాదానుయోగేనా''**తి, తేన సమథభావం దస్సేతి . **ఖేపనాతి** ఖయపాపనా. **వోదానపక్ఖవిసభాగధమ్మవసేనాతి** వోదానపక్ఖో చ సో పమాదస్స విసభాగధమ్మో చాతి **వోదాన...పే.... ధమ్మో,** సమథో, తస్స వసేన.

సమథే సతీతి అధిట్ఠానభూతే ఝానే సతి, తం పాదకం కత్వాతి అత్థో. **యా పఞ్ఞాతి** నామరూపపరిచ్ఛేదాదివసేన పవత్తపఞ్ఞా. తేనాహ **''అయం విపస్సనా''**తి. **పహీనేసూతి** పహీయమానేసు.

వోదానపక్ఖన్తి ఆరమ్భధాతుఆదివోదానపక్ఖం నిక్ఖిపిత్వా. **విసభాగధమ్మవసేనాతి** పమాదవసేనేవ. **సభాగధమ్మవసేనాతి** పుబ్బే నిక్ఖిత్తస్స ఆరమ్భధాతుఆదివోదానధమ్మస్స సమథాదిసభాగధమ్మవసేన.

పున అపరియోదాపనియం సిఖాప్పత్తపరియోదాపనం ఇధాధిప్పేతన్తి ఆహ **''తం పన అరహత్తేన హోతీ''**తి.

మోహసముట్ఠానతా వుత్తా "మోహో ఏవ సముట్ఠాన"న్తి కత్వా. అఞ్ఞథా పిసుణావాచాయ దోససముట్ఠానతా ముసావాదస్స వియ మోహసముట్ఠానభావా వత్తబ్బా సియా.

కమ్మపథభావం పత్తానం, అప్పత్తానఞ్చ అకుసలధమ్మానం "సబ్బపాప"న్తి పదేన పరిగ్గహితత్తా వుత్తం **''కమ్మపథకమ్మవిభాగేనా''**తి.

౩౧. **సేసపదాన**న్తి "కుసలస్స ఉపసమ్పదా"తిఆదీనం (దీ. ని. ౨.౯౦; ధ. ప. ౧౮౩; నేత్తి. ౩౦, ౫౦, ౧౧౬, ౧౨౪; పేటకో. ౪౯) గాథాయ అవసిట్ఠపదానం. **యథాధిగత**న్తి అత్తనా అధిగతప్పకారం, పచ్ఛా భూమిదిసా.

ఉపరి యాపేన్తీతి మనుస్సలోకతో ఉపరిట్ఠిమం దేవలోకం గమేన్తి.

౩౨. **యథావుత్తస్స ధమ్మస్సాతి** సీలస్స చ మగ్గస్స చ. **తణ్హావిజ్జాదీన**న్తి **ఆది**సద్దేన తదేకట్ఠకిలేసా గయ్హన్తి, తేసం పదట్ఠానధమ్మా చ. **సమథవిపస్సనాదీన**న్తి **ఆది**సద్దేన సామఞ్ఞఫలానం సఙ్గహో. యదగ్గేన చేత్థ "నిరోధో రక్ఖతీ"తి వుత్తో, తదగ్గేన మగ్గో రక్ఖణకిరియాయ కరణం వుత్తం **''యేన రక్ఖతీ''**తి. విసభాగధమ్మవసేన పురిమాని సభాగధమ్మావట్టనవసేన పచ్ఛిమాని సచ్చాని నిద్ధారితానీతి యోజేతబ్బం.

ఆవట్టహారవిభఙ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౮. విభత్తిహారవిభఙ్గవణ్ణనా

౩౩. ధమ్మేసూతి పుఞ్ఞాదిదానాదిభేదభిన్నేసు సభావధమ్మేసు. **తత్థ లబ్భమానోతి** తేసు యథావుత్తేసు ధమ్మేసు లబ్భమానో. **భూమివిభాగోతి** కామావచరాదిదస్సనాదిభూమిప్పభేదో. **పదట్ఠానవిభాగోతి** తే పుఞ్ఞాదిధమ్మా యేసం పదట్ఠానం, తేసం వా యే ధమ్మా పదట్ఠానం, తబ్బిభాగో. **యేసం సుత్తానన్తి** మూలపదట్ఠానభూతానం సంకిలేసభాగియాదీనం చతున్నం సుత్తానం వసేన. అసఙ్కరవవత్థానేన హి ఏతేసు సుత్తేసు సాతిసయం ధమ్మా విభత్తా నామ హోన్తి. తేనాహ ''**విసేసతో**''తి. యది ఏవం కస్మా వాసనాభాగియనిబ్బేధభాగియసుత్తాని ఏవేత్థ గహితానీతి? నయిదమేవం నిక్ఖమనపరియోసానభావేన ఇతరేసమ్పి గహితత్తా. యతో హి నిస్సటా వాసనాభాగియా ధమ్మా, తే సంకిలేసభాగియా. యంపరియోసానా నిబ్బేధభాగియా ధమ్మా, తే అసేక్ఖభాగియాతి ద్వయగ్గహణేనేవ ఇతరమ్పి ద్వయం గహితమేవ హోతి. తేనాహ ''**ఇమేసం చతున్నం సుత్తానం దేసనాయా**''తి. **ఇమాని చత్తారి సుత్తానీతి** పాళియా, వక్ఖమానాయ దేసనాయ వా ఇతరద్వయసఙ్గహో దట్ఠబ్బో, న పటిక్ఖేపో.

తేనేవాతి నియమస్స అకతత్తా, తతో చ తేన తన్నిస్సితేన చ బ్రహ్మచారీ భవతీతి సిద్ధం హోతి. **ఏవ**-సద్దో వా సముచ్చయత్థో దట్ఠబ్బో. **సియా తస్స పటిక్ఖేపోతి** తస్స అట్ఠసమాపత్తిబ్రహ్మచరియస్స సియా పటిక్ఖేపో. ఏవం సతి సావసేసా దేసనా సియా.

తదఙ్గాదిప్పహానద్వయం పదట్ఠానభూతం ఇధ గణనూపగం న హోతీతి ''**సముచ్ఛేదపటిప్పస్సద్ధిప్పహానానం వసేనా**''తి వుత్తం. తథా హేత్థ కేచి "తేనేవా"తి పఠన్తి. ''**తేనేవ బ్రహ్మచరియేనాతి పఠన్తీ**''తి ఇదం "సంవరసీలే ఠితో"తి (నేత్తి. ౩౩) ఏత్థ వుత్తం పాళివికప్పం సన్ధాయ వదతి. ''**యస్మా...పే.... వక్ఖతీ**''తి ఇదం పచ్ఛిమపాఠస్సేవ యుత్తతాయ కారణవచనం.

కథం మన్తాతి? అనిబ్బేధసభావత్తా మహగ్గతపుఞ్ఞానం న నిబ్బేధభాగియసుత్తేన సఙ్గహో, వాసనాభాగియత్తా పన వాసనాభాగియసుత్తేనేవ సఙ్గహోతి. తదుపసఙ్గా హి పచ్ఛిమో ఏవ పాఠో యుత్తతరో. ఇతరథా సావసేసా దేసనా భవేయ్య. తేనాహ ''**న హి...పే.... దేసేతీ**''తి.

సంకిలేసభాగియఅసేక్ఖభాగియానం పరతో వక్ఖమానత్తా వుత్తం ''**వక్ఖమానానం...పే.... వసేనా**''తి. ''**సబ్బతో**''తి ఇదం పుబ్బపరాపేక్ఖం. తస్స పరాపేక్ఖతాయ "సబ్బతోభాగేన ఏకాదససు ఠానేసు పక్ఖిపిత్వా"తి అట్ఠకథాయం యోజితం. తత్థ పదాదికే విచయహారపదత్థే సన్ధాయ ''**ఏకాదససు ఠానేసూ**''తి వుత్తం. పుబ్బపేక్ఖతాయ పన "సబ్బతోభాగేన దేసనాయ ఫలేనా"తిఆదినా యోజేతబ్బం.

సంకిలేసభాగియానం తణ్హాసంకిలేసాదినా దేసనానయో వేదితబ్బో. **ఫలం** అపాయదుక్ఖేన మనుస్సేసు దోభగ్గియేన. అసేక్ఖభాగియానం అసేక్ఖేహి సీలక్ఖన్ధాదీహి దేసనానయో. **ఫలం** అగ్గఫలేన చ అనుపాదిసేసాయ చ నిబ్బానధాతుయా వేదితబ్బం. ఇతరేసం పాళియం వుత్తమేవ. కామరాగబ్యాపాదఉద్ధమ్భాగియసంయోజనగ్గహణేన సంకిలేసభాగియానం,

విరాగగ్గహణేన అసేక్ఖగ్గహణేనేవ చ అసేక్ఖభాగియానం వక్ఖమానత్తా వుత్తం ‘‘**వక్ఖమానానం...పే.... వసేనా**’’తి. పదపదత్థవిచారయుత్తినిద్ధారణముఖేన ధమ్మవిభత్తిఆదివిచారో కాతబ్బోతి దస్సేతుం పాళియం ‘‘**విచయేన...పే.... తబ్బానీ**’’తి వుత్తన్తి అట్ఠకథాయం ‘‘**విచయేన...పే.... దస్సేతీ**’’తి వుత్తం.

౩౮. **ఏవన్తి ఇతి. ధమ్మేతి** వుత్తసభాగధమ్మే. **సాధారణాసాధారణభావేహీతి** సామఞ్ఞవిసేసేన విసిట్ఠేహి. **ద్వే ధమ్మా సాధారణాతి** ద్వే ఇమే ధమ్మా యేహి సభాగధమ్మా సాధారణా నామ హోన్తి. కతమే ద్వే? నామం, వత్థు చ. తత్థ **నామం** నామపఞ్ఞత్తి, తంముఖేనేవ సద్దతో తదత్థావగమో. సద్దేన చ సామఞ్ఞరూపేనేవ తథారూపస్స అత్థస్స గహణం, న విసేసరూపేన, తస్మా సద్దవచనీయా అత్థా సాధారణరూపనామాయత్తగహణీయతాయ నామసాధారణా వుత్తా. **వత్థూతి** పవత్తిట్ఠానం. యత్థ హి యే ధమ్మా పవత్తన్తి, తేసం సబ్బేసం తే ధమ్మా సాధారణాతి పవత్తిట్ఠానసఙ్ఖాతానం వత్థూనం సాధారణా. యస్మా పనిదం ద్వయం తేసం ధమ్మానం సాధారణభావే పకతిభూతం సభావభూతం, తస్మా వుత్తం ‘‘**ద్వే ధమ్మాతి దువే పకతియో**’’తి. **ఏకసన్తతిపతితతాయాతి** సమానసన్తతిపవత్తియా. తేనాహ ‘‘**సమానవత్థుకా**’’తి. దస్సనపహాతబ్బానఞ్హి యథా మిచ్ఛత్తనియతసత్తా పవత్తిట్ఠానం, ఏవం అనియతాపీతి ఉభయే హి తే సమానవత్థుకా. ఏస నయో ఇతరేసుపి. సక్కాయదిట్ఠివిచికిచ్ఛాసీలబ్బతపరామాసా హి భిన్నసభావాపేతే ధమ్మా దస్సనేన పహాతబ్బతం నాతివత్తన్తీతి తే నామసామఞ్ఞతం పత్తా, రూపరాగాదయో చ భావనాయ పహాతబ్బతన్తి ఆహ ‘‘**పహానేకట్ఠా నామసాధారణా**’’తి. యథా పన “వత్థూనం సాధారణా వత్థుసాధారణా”తి అయమత్థో లబ్భతి, ఏవం “వత్థునా సాధారణా వత్థుసాధారణా”తి అయమ్పి అత్థో లబ్భతీతి దస్సేన్తో ‘‘**సహజేకట్ఠా వత్థుసాధారణా**’’తి ఆహ. తే హి అఞ్ఞమఞ్ఞం ఫుసనాదిసభావతో భిన్నాపి యస్మిం పవత్తన్తి, తేన వత్థునా సాధారణా నామ హోన్తి. ఏత్థ చ లబ్భమానమ్పి కుసలాదినామసాధారణం అనామసిత్వా వత్థుసాధారణా తావ యోజితాతి వేదితబ్బా. **పటిపక్ఖాదీహీతి ఆది**సద్దేన సమానఫలతాసహబ్యతాదికే సఙ్గణ్హాతి. **సేసపదేసూతి** “పుథుజ్జనస్సా”తిఆదివాక్యేసు. కథం? తత్థ హి పుథుజ్జనస్స, సోతాపన్నస్స చ సమ్భవతో అనాగామినో, అరహతో చ అసమ్భవతోతిఆదినా యోజేతబ్బం.

కథం తే ఓధిసో గహితాతి కేనాకారేన తే “సాధారణా”తి వుత్తధమ్మా భాగసో గహితా. “అముకస్స, అముకస్స చా”తి అయఞ్హేత్థ అత్థో. సామఞ్ఞభూతా ధమ్మా **సాధారణా** నామ, ఏవం సన్తే కథం తేసం మిచ్ఛత్తనియతానియతాదివసేన విభాగేన పవత్తిట్ఠానతా వుచ్చతి, న వత్తబ్బన్తి అధిప్పాయో. అథ విభాగేన తం వత్తబ్బం, నను తే సాధారణాతి న వత్తబ్బమేవాతి? ఏవం సాధారణాతి మిచ్ఛత్తనియతానం, అనియతానన్తి ఇమేసం ఉభయేసంయేవ తే ధమ్మా సాధారణా. తేనాహ – ‘‘**న సబ్బసత్తానం సాధారణతాయ సాధారణా**’’తి. ‘‘**యస్మా**’’తిఆదినా తత్థ కారణమాహ, తేనేతం దస్సేతి “కేచి ధమ్మా కేసఞ్చిదేవ ధమ్మానం సాధారణా హోన్తి, అఞ్ఞేసం అసాధారణా”తి. తేనాహ ‘‘**పటినియతఞ్హి తేసం పవత్తిట్ఠాన**’’న్తి.

ఇతరథాతి అనియతపవత్తిట్ఠానతాయ సబ్బేసం సాధారణా, అసాధారణా వా సియుం, తథా సతి. **తథా వోహారోతి** “సాధారణా, అసాధారణా”తి చ అయం వోహారో సామఞ్ఞా ఏవ న భవేయ్య. **ఏతే ఏవ ధమ్మాతి** “సాధారణా”తి వుత్తధమ్మా ఏవ. **ఏవన్తి** “మిచ్ఛత్తనియతాన”న్తిఆదినా వుత్తప్పకారేన. **నియతవిసయా** పరిచ్ఛిన్నప్పవత్తిట్ఠానా. ‘‘**యోపీ**’’తిఆది పుగ్గలాధిట్ఠానేన వుత్తస్సేవత్థస్స పాకటకరణం. ‘‘**న హీ**’’తిఆదినా అన్వయతో, బ్యతిరేకతో చ తమేవత్థం విభావేతి. **సేసేపీతి** “భావనాపహాతబ్బా”తి ఏవమాదిమ్హిపి.

పచ్చత్తనియతోతి పాటిపుగ్గలికో. **ఇతరస్సాతి** అపచ్చత్తనియతస్స. **తథాతి** అసాధారణభావేన. కోచి ధమ్మో కఞ్చి ధమ్మం ఉపాదాయ సాధారణోపి సమానో తదఞ్ఞం ఉపాదాయ అసాధారణోపి హోతీతి ఆహ ''**సాధారణావిధురతాయా**''తి. తేనాహ ''**తం తం ఉపాదాయా**''తిఆది. తథా హి "ధమ్మతా"తి వుత్తపఠమమగ్గట్ఠతా దీపితా, తాదిసానం ఏవ అనేకేసం అరియానం వసేన సాధారణాతి . **పఠమస్సాతి** అట్ఠమకస్స. **దుతియస్సాతి** సోతాపన్నస్స. పున **అట్ఠమకస్సాతి** "అట్ఠమకస్స, అనాగామిస్స చా"తి ఏత్థ వుత్తఅట్ఠమకస్స. తేనాహ ''**అనాగామిమగ్గట్ఠస్సా**''తి. అగ్గఫలట్ఠతో పట్ఠాయ పటిలోమతో గణియమానో పఠమమగ్గట్ఠో **అట్ఠమకో,** మగ్గట్ఠతాయ, పహీయమానకిలేసతాయ చ సబ్బేపి మగ్గట్ఠా అట్ఠమకా వియాతి **అట్ఠమకా,** "ఏకచిత్తక్ఖణతో ఉద్ధం న తిట్ఠతీతి **అట్ఠమకో**''తి అపరే నిరుత్తినయేన. "సేక్ఖా"తి నామం సాధారణన్తి సమ్బన్ధో. **ఇతరేసూతి** "భబ్బాభబ్బా"తి వుత్తేసు అనరియేసు. తేనాహ పాళియం ''**హీనుక్కట్ఠమజ్ఝిమం ఉపాదాయా**''తి.

నియామావక్కన్తియాతి అవక్కన్తనియామతాయ. **ఞాణుత్తరస్సాతి** ఞాణాధికస్స. **తథావిధపచ్చయసమాయోగేతి** ఞాణవిసేసపచ్చయసమవాయే. యథా హి ఞాణబలేన దన్ధాభిఞ్ఞతా న హోతి, ఏవం పటిపదాపటిపన్నోపి సుఖేన విసోసీయతీతి. సా హి సుఖాపటిపదా ఖిప్పాభిఞ్ఞా తంసమఙ్గినో ఞాణుత్తరత్తా విపస్సనాయ పదట్ఠానన్తి వుత్తా.

ధమ్మతో అనపేతా చిన్తా **ధమ్మచిన్తా,** యోనిసోమనసికారేన పవత్తితత్తా ధమ్మేసు చిన్తా, **ధమ్మో** వా ఞాణం, తస్మా ధమ్మావహా చిన్తా **ధమ్మచిన్తా,** చిన్తామయఞాణస్స హేతుభూతా చిన్తాతి అత్థో.

పాళియం సుతమయపఞ్ఞాగ్గహణేన "యే తే ధమ్మా ఆదికల్యాణా...పే.... తథారూపాస్స ధమ్మా బహుస్సుతా హోన్తీ"తిఆది (అ. ని. ౮.౨) సుత్తపదసఙ్గహో అత్థో పరిగ్గహితో, తథా యోనిసోమనసికారగ్గహణేన "సో 'అనిచ్చ'న్తి యోనిసో మనసి కరోతీ"తిఆదినా వుత్తో ఉపాయమనసికారో పరిగ్గహితో. సమ్మాదిట్ఠిగ్గహణేన "సమ్మాదిట్ఠిం భావేతి వివేకనిస్సిత"న్తిఆదినా వుత్తా సమ్మాదిట్ఠి పరిగ్గహితాతి దస్సేన్తో ఆహ ''**అథ ఖో...పే.... దస్సేతు**''న్తి. **సేసన్తి** "ధమ్మస్వాక్ఖాతతా"తి ఏవమాది.

యస్స చ పుబ్బే అత్థో న సంవణ్ణితో, తత్థ కల్యాణమిత్తతాయ ఆయతనగతో పసాదో, చిత్తవూపసమో చ ఫలన్తి దస్సేన్తో ''**సప్పురిస...పే.... పదట్ఠాన''న్తి ఆహ. అత్తసమ్మాపణిహితత్తా పాపజేగుచ్ఛినిబ్బిదాదిబహులోవ హోతీతి దస్సేన్తో ఆహ** "అత్థ...పే.... పదట్ఠాన"న్తి. ధమ్మో స్వాక్ఖాతో ఆదితో పట్ఠాయ యావ పరియోసానా సబ్బసమ్పత్తిపారిపూరిహేతూతి దస్సేన్తో ''**ధమ్మస్వాక్ఖాతతా...పే.... పదట్ఠాన**''న్తి ఆహ. కుసలమూలరోపనా హి సమాపత్తిపరియోసానాతి . **సఙ్ఘసుట్ఠుతాయ** సఙ్ఘస్స సుట్ఠుభావాయ సఙ్ఘస్స సప్పతిస్సతాయ "సుట్ఠు, భన్తే"తి వచనసమ్పటిచ్ఛనభావాయ. ఇతరం సువిఞ్ఞేయ్యమేవ.

విభత్తిహారవిభఙ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౯. పరివత్తనహారవిభఙ్గవణ్ణనా

౩౫. సమ్మాదిట్ఠిస్స...పే.... నిజ్జిణ్ణా భవతీతి ఏత్థ యథా మగ్గసమ్మాదిట్ఠివసేనత్థో వుత్తో, ఏవం కమ్మస్సకతాకమ్మపథసమ్మాదిట్ఠీనమ్పి వసేన అత్థో లబ్భతేవ. కమ్మపథకథా హేసా. **యథావుత్తేనాకారేనాతి** "అవిముత్తావ సమానా"తి, "అవిముత్తియ"న్తి చ వుత్తప్పకారేన. **మిచ్ఛాభినివేసవసేనాతి** అసమ్మాసమ్బుద్ధం ఏవ సమ్మాసమ్బుద్ధోతి,

అనియ్యానికం ఏవ నియ్యానికోతి, అసన్తం ఏవ పన సన్తన్తి, అనరియం ఏవ అరియోతి విపరీతాభినివేసవసేన . **మిచ్ఛాధిమోక్ఖోతి** అయాథావపసాదో, అయాథావసన్నిట్ఠానం వా. ఉప్పన్నమోహో మిచ్ఛావిముత్తిఞాణదస్సనన్తి సమ్బన్ధో.

౩౯. వాదానం వా అనువాదా **వాదానువాదా,** తేసం వాదానం ఉపాదాతి అత్థో. **వాదానుపవత్తియోతి** వాదానం దోసానం అనుపవత్తియో.

అన్తద్వయపరివత్తనన్తి కామసుఖఅత్తకిలమథానుయోగసఙ్ఖాతస్స అన్తద్వయస్స పటిపక్ఖవసేన పరివత్తనం.

ఏతేసుపి వారేసూతి "నియ్యానికో ధమ్మో తేసం అధమ్మో, సుఖో తేసం అధమ్మో"తి చ ఇమేసు వారేసు. **వుత్తనయేనాతి** యది అత్తపరితాపనం అత్తనో దుక్ఖాపనం ధమ్మో, ధమ్మస్స పటివిరుద్ధో అధమ్మో సియా, దుక్ఖస్స చ సుఖపటివిరుద్ధన్తి ఝానమగ్గఫలసుఖస్స, అనవజ్జపచ్చయపరిభోగసుఖస్స చ తేసం అధమ్మభావో ఆపజ్జతీతి ఏవం వత్తబ్బా. "**యం యం వా పనాతిఆదినా**"తి ఇదం అవసేసపాఠామసనం. ఏత్థ **యం యం వా పన ధమ్మన్తి** యం వా తం వా ధమ్మం, కుసలం వా అకుసలం వా ఇట్ఠం వా అనిట్ఠం వాతి వుత్తం హోతి. **రోచయతి వా ఉపగచ్ఛతి వాతి** చిత్తేన రోచతి, దిట్ఠియా ఉపగచ్ఛతీతి. **తస్స తస్స ధమ్మస్స యో పటిపక్ఖోతి** తస్స తస్స రుచితస్స, ఉపగతస్స వా ధమ్మస్స యో పటిపక్ఖో నామ. **స్వస్స అనిట్ఠతో అజ్ఝాపన్నో భవతీతి** యో ధమ్మో అస్స రుచితస్స, ఉపగతస్స వా ధమ్మస్స అనిట్ఠతో పచ్చనీకతో అబ్భుపగతో హోతి, తేన పటిపక్ఖేన దేసనాయ పరివత్తనం పరివత్తనో హారోతి అత్థో. తేనాహ "**పటిపక్ఖస్స లక్ఖణం విభావేతీ**"తి.

పరివత్తనహారవిభఙ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧౦. వేవచనహారవిభఙ్గవణ్ణనా

౩౭. అఞ్ఞమఞ్ఞేహీతి అఞ్ఞేహి అఞ్ఞేహి. **ఆయతిన్తి** పచ్చవేక్ఖణకాలే. **కథఞ్చీతి** యేన కేనచి పకారేన, పఠమం వుత్తేన పరియాయేన అప్పటివిజ్ఝన్తో అపరేన పరియాయేన పటివిజ్ఝేయ్యాతి అధిప్పాయో. పరియాయవచనం నిద్దిసతీతి సమ్బన్ధో. ఏవం సబ్బత్థ. **తస్మిం ఖణేతి** పరియాయవచనస్స వుత్తక్ఖణే. **విక్ఖిత్తచిత్తానన్తి** ఆరమ్మణన్తరేహి వివిధఖిత్తచిత్తానం . **అఞ్ఞవిహితానన్తి** అఞ్ఞం చిన్తేన్తానం. కస్మా పన అఞ్ఞేన పరియాయేన తదత్థావబోధనం, నను తేన వుత్తే దళ్హీకరణం హోతీతి చోదనం సన్ధాయాహ "**తేనేవా**"తిఆది. తత్థ **తదఞ్ఞేసన్తి** తేహి విక్ఖిత్తచిత్తాదీహి అఞ్ఞేసం, యేహి పఠమం వచనం సమ్మదేవ గహితం. **తత్థాతి** వుత్తవచనేనేవ పునప్పునం వచనే. అధిగతఅన్వత్థతాయ పునరుత్తి **పరివజ్జనత్థం** విసేసనభావేన **తాహి తాహి సఞ్ఞాహిపి** అయమ్పి సద్దో ఇమస్సత్థస్స వాచకో, అయమ్పి సద్దో ఇమస్సత్థస్స వాచకోతి పఞ్ఞాపనేహి. దేసేతబ్బస్స తస్స తస్స అత్థస్స అత్తనో చిత్తే **ఉపనిబన్ధనం** ఠపనం. **తత్థాతి** ధమ్మనిరుత్తిపటిసమ్భిదాయం. **బీజావాపనం** హేతుసమ్పాదనం.

ఏవం భగవతో పరియాయదేసనాయం అనేకాని పయోజనాని వత్వా ఇదాని అత్తనో సమ్మాసమ్బుద్ధతాయ ఏవం తథాగతా బుద్ధలీలాయ అనేకేహి పరియాయేహి ధమ్మం దేసేన్తీతి దస్సేన్తో "**కిం బహునా**"తిఆదిమాహ.

పాళియం "**పిహా నామ యా వత్తమానస్స అత్థస్స పత్థనా**"తి పచ్చుప్పన్నవిసయతం దస్సేత్వా పున అనాగతవిసయతం దస్సేతుం "**సేయ్యతరం వా**"తిఆది వుత్తన్తి "**అనాగతపచ్చుప్పన్నత్థవిసయా తణ్హా పిహా**"తి ఆహ.

అత్థనిప్ఫత్తిపటిపాలనాతి ఇమస్మిం వా పదే పిహాయ ఏవత్థవసేన అనాగతపచ్చుప్పన్నత్థవిసయభావదీపనతో.

ధమ్మారమ్మణేనేవ సఙ్గహితా "ధమ్మారమ్మణ"న్త్వేవ గహణం గతా. **చతువీసతి పదానీ**తి ఏత్థ గేహసితదోమనస్సూపవిచారాదీనం చతున్నం ఛక్కానం వసేన చతువీస కోట్ఠాసా.

౩౮. **సాయేవ పత్థనాకారేన ధమ్మనన్దీతిఆదిమాహా**తి ఏత్థ అయమత్థో – సా ఏవ పత్థనాకారేన పవత్తియా ఆసాదిపరియాయేన వుత్తా తణ్హా రూపాదిధమ్మేసు నన్దనట్ఠేన **ధమ్మనన్దీ**. తేసం ఏవ పియాయనట్ఠేన **ధమ్మపేమం**. గిలిత్వా పరినిట్ఠపేత్వా ఠానతో **ధమ్మజ్ఝోసాన**న్తి.

ఇమినాపీతి న కేవలం "పఞ్ఞా పజాననా"తిఆదిఆవేణికపరియాయేనేవ వేవచనం వత్తబ్బం, అథ ఖో ఇమినా ఆధిపతేయ్యాదిసాధారణపరియాయేనపి వేవచనం వత్తబ్బన్తి అత్థో. **ఇమినావ నయేనా**తి ఏతేన పరియాయవచనేన . న హి దేసనత్థసాధనం "ఇతిపి సో భగవా"తిఆదిపాళినయదస్సనన్తి దస్సేతి. **బలనిప్ఫత్తిగతో**తిఆదీసు దససు తథాగతబలేసు నిప్ఫత్తిం పారిపూరిం గతో. సమ్మాసమ్బోధిపహానన్తరాయదేసనా విసేసచోదనాసు విసారదభావసఙ్ఖాతాని చత్తారి ఞాణాని పత్తో అధిగతోతి **వేసారజ్జప్పత్తో**.

లోభజ్ఝాసయాదిఅజ్ఝాసయం విసేసేన అతివత్తోతి **అజ్ఝాసయవీతివత్తో**. అతీతహేతుసఙ్ఖేపాదిసఙ్ఖేపవిరహితతాయ **అసఙ్ఖేప**సఙ్ఖాతం నిబ్బానం, అకుప్పధమ్మతాయ గుణేహి వా అసఙ్ఖేపం అసఙ్ఖ్యేయ్యం గతో ఉపగతోతి **అసఙ్ఖేపగతో**. సేసం సువిఞ్ఞేయ్యమేవ. **ఉద్ధేయ్య**న్తి ఉద్ధరితబ్బం.

ధమ్మానుస్సతియం ఏవం అత్థో దట్ఠబ్బోతి సమ్బన్ధో. సంసారదుక్ఖతో పాతి, సన్తేన సుఖేన రమేతి చాతి వా **పారం**.

అభూతపుబ్బత్తాతి అనుప్పన్నపుబ్బత్తా, తేనస్స నిచ్చతంవ విభావేతి కేనచి దేవతోపసగ్గాదినా అనుపసజ్జనీయత్తా అనుపసట్ఠత్తా.

"**దుప్పస్స**"న్తిపి పాళి, దురధిగమన్తి అత్థో. **గుణసోభాసురభిభావేనా**తి గుణేహి సోభాయ, సుగన్ధిభావేన చ.

యథా అక్ఖణవేధీ పుగ్గలో సిప్పనిప్ఫత్తియా రత్తన్ధకారతిమిసాయ అచిరక్ఖణాలోకేన అతిసుఖుమమ్పి దూరగతం లక్ఖం విజ్ఝతి, ఏవం అరియసావకో సీలసమ్పత్తియా అతిసుఖుమం నిబ్బానం చతుసచ్చధమ్మం ఏకపటివేధేనేవ పటివిజ్ఝతీతి ఆహ "**సిప్పఞ్చ సీలం అక్ఖణవేధితాయా**"తి. **లోకిక**న్తి నిదస్సనమత్తం దట్ఠబ్బం లోకుత్తరధమ్మఓలోకనస్సాపి అధిట్ఠానభావతో.

వేవచనహారవిభఙ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧౧. పఞ్ఞత్తిహారవిభఙ్గవణ్ణనా

౩౯. **భగవతో సాభావికధమ్మకథాయా**తి అత్తనో భావో **సభావో**, సభావేన నిబ్బత్తా, తతో వా ఆగతాతి **సాభావికా**, సా ఏవ ధమ్మకథాతి **సాభావికధమ్మకథా**, బుద్ధానం సాముక్కంసికధమ్మకథాతి అత్థో , తాయ కరణభూతాయ ధమ్మదేసనాయ అనఞ్ఞత్తేపి కథాదేసనానం ఉపచారసిద్ధేన భేదేనేవం వుత్తం, అవయవసముదాయవిభాగేన వా. తేనాహ "**కా చ పకతికథాయ దేసనా? చత్తారి సచ్చానీ**"తి. ఇదఞ్హి అత్థస్స దేసనాయ అభేదోపచారం కత్వా వుత్తం. **తస్సా** దేసనాయ పఞ్ఞాపనా. **అయం**

పఞ్ఞత్తిహారోతి సఙ్ఖేపేనేవ పఞ్ఞత్తిహారస్స సరూపమాహ. **సాతి** యథావుత్తదేసనా. **తథా తథాతి** యథా యథా సచ్చాని దేసేతబ్బాని, తథా తథా. కథఞ్చేతాని దేసేతబ్బాని? పరిఞ్ఞేయ్యాదిప్పకారేన. **యథాధిప్పేత**న్తి అధిప్పేతానురూపం, బోధనేయ్యబన్ధవానం బోధనాధిప్పాయానుకూలన్తి అత్థో. **అత్థ**న్తి దేసేతబ్బత్థం, దుక్ఖాదిఅత్థమేవ వా. **నిక్ఖిపతీ**తి పతిట్ఠాపేతి. యతో "చత్తారో సుత్తనిక్ఖేపా"తిఆది (మ. ని. అట్ఠ. ౧.మూలపరియాయసుత్తవణ్ణనా) **అట్ఠకథాసు** వుచ్చతి.

తత్థాతి నిక్ఖేపదేసనాయన్తి అత్థో. **మగ్గపక్ఖియా**తి దుక్ఖసచ్చతో బహికతాతి అధిప్పాయో.

యస్మిం ఠానేతి యస్మిం భవాదిసఙ్ఖాతే ఠానే. **యథావుత్తా దేసనా**తి చతురాహారపటిబద్ధరాగాదిముఖేన వట్టదీపనీ వుత్తప్పకారా దేసనా.

౪౧. **తేపరివట్టదేసనా**తి ఏత్థాపి "సచ్చేసూ"తి యోజేతబ్బం. పరిఞ్ఞాపఞ్ఞత్తీతి ఆహాతి సమ్బన్ధో. **అజ్ఝత్తరతో, సమాహితో**తి పదద్వయేన సమాధానవిసిట్ఠం అజ్ఝత్తరతతాభావనం దీపేతి గోచరజ్ఝత్తతాదీపనతో. కేవలో హి అజ్ఝత్తసద్దో అజ్ఝత్తజ్ఝత్తగోచరజ్ఝత్తేసుపి వత్తతి. అజ్ఝత్తరతతావిసిట్ఠఞ్చ సమాధానం సాతిసయం చిత్తట్ఠితిం దీపేతీతి ఇమమత్థం దస్సేతి **''సమాధానవిసిట్ఠస్సా''**తిఆదినా.

ఆసజ్జనట్ఠేనాతి ఆసఙ్గనట్ఠేన. **తథా దస్సన**న్తి అతథాభూతస్సాపి భబ్బరూపస్స వియ అత్తనో విదంసనం. **అలక్ఖికో**తి విలక్ఖికో.

కామానన్తి కామావచరధమ్మానం. **రూపాన**న్తి రూపావచరధమ్మానం. **నిస్సరణ**న్తి కామానం రూపావచరధమ్మా నిస్సరణం, తేసం అరూపావచరధమ్మా నిస్సరణం. **ఏవం తంసభావాన**న్తి సఉత్తరసభావానం. **తథా**తి యథా సఙ్ఖతధమ్మానం నిస్సరణభావతో, కిలేససముచ్ఛేదకస్స అరియమగ్గస్స ఆరమ్మణభావతో చ అత్థేవ అసఙ్ఖతా ధాతు, తథా వుచ్చమానేనాపి కారణేన అత్థేవ అసఙ్ఖతా ధాతూతి దస్సేతి. **కత్థచి విసయే**తి అసఙ్ఖతధాతుం సన్ధాయ వదతి. **అవిపరీతత్థో**తి భూతత్థో. "యతో ఖో భో అయం అత్తా పఞ్చహి కామగుణేహి సమప్పితో సమఙ్గీభూతో పరిచారేతి, ఏత్తావతా ఖో భో అయం అత్తా పరమదిట్ఠధమ్మనిబ్బానప్పత్తో హోతి (దీ. ని. ౧.౯౪), సపకట్ఠనిబ్బానభావినో"తి చ ఏవమాదీసు ఉపచారవుత్తిసబ్భావతో. **యథా తం సీహసద్దో**తి యథా "సీహో మాణవకో"తిఆదినా మాణవకాదీసు ఉపచారవుత్తినా వత్తమానో మిగరాజే భూతత్థవిసయే దిట్ఠో, ఏవం నిబ్బానసద్దోపి కామగుణరూపజ్ఝానసమఙ్గితాసు ఉపచారవుత్తియా వత్తమానో కత్థచి విసయే అవిపరీతత్థో. యత్థ చ విసయే అవిపరీతత్థో, సా అసఙ్ఖతా ధాతు. హత్థతలే సఆమలకం వియ ఞేయ్యం పచ్చక్ఖతో పస్సన్తస్స ఏకప్పమాణస్స సత్థువచనమేవేత్థ పమాణన్తి దస్సేన్తో **''కిం వా ఏతాయ యుత్తిచిన్తాయా''**తిఆదిమాహ. **''పటిఞ్ఞాతస్స అత్థస్స సిద్ధియా పకాసనాపఞ్ఞత్తీ''**తి నిగమం సన్ధాయాహాతి.

పఞ్ఞత్తిహారవిభఙ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧౨. ఓతరణహారవిభఙ్గవణ్ణనా

౪౨. **ఇన్ద్రియేహీ**తి కరణే కరణవచనం "మగ్గేన గచ్ఛతీ"తిఆదీసు వియ, "ఫరసునా ఛిన్దతీ"తి ఏవమాదీసు వియ చ. **ఓతరణా**తి అనుప్పవేసనా.

పఞ్ఞాక్ఖన్ధే సఙ్గణ్హనవసేన సమ్మాసఙ్కప్పో వియాతి యోజనా. అధిచిత్తఅనుయుత్తానం సద్ధహనుస్సహనుపట్ఠానసమాదహనేహి సద్ధాదీసు ఉపకరోన్తేసు ఏవ పఞ్ఞా దస్సనకిచ్చం సాధేతీతి దస్సేన్తో **''సద్ధా..పే... వుత్తానీ''**తి ఆహ. **నో చ భవఙ్గాతి** తేసం సఙ్ఖారానం పవత్తికారణతాభావం దస్సేతి.

౪౩. తథా వుత్తోతి ''నిస్సయో''తి వుత్తో. **చేతనాసీసేన తణ్హం ఏవ వదతి** చేతనాసహచరణతో.

రత్తస్సాతి మగ్గేన అసముచ్ఛిన్నరాగస్స. యేన పుగ్గలో ''రత్తో''తి వుచ్చతి, తస్స రాగస్స సమ్బన్ధినీ సుఖా వేదనా వుత్తా తత్థ తస్స అనుసయనతో. తేనాహ **''సుఖాయ...పే... వుత్త''**న్తి. ఏస నయో సేసేసుపి. తేనాహ **''తథా''**తిఆది.

తాని ఏవ ఇన్ద్రియానీతి సుఖసోమనస్సుపేక్ఖిన్ద్రియాని. ''సఙ్ఖారపరియాపన్నానీ''తి వచనం సన్ధాయాహ **''ఇధ వేదనాసీసేన చేతనా వుత్తా''**తి. న హి వేదనా సఙ్ఖారక్ఖన్ధపరియాపన్నా హోతి. **తణ్హాయ, దిట్ఠియాతి** చ ఉపయోగే కరణవచనన్తి దస్సేన్తో **''తణ్హాయా''**తిఆదిమాహ. ఇదాని ఉపయోగవసేనేవ ''తణ్హాయా''తిఆదీనం అత్థం దస్సేతుం **''యథా వా''**తిఆదిమాహ. తత్థ **సేసధమ్మానన్తి** తణ్హావజ్జితఅవిసిట్ఠధమ్మానం. **తణ్హాయ నిస్సయభావేతి** యదా తణ్హా తేసం నిస్సయో హోతి.

తణ్హాయ సేసధమ్మానం పచ్చయభావేతి యదా సేసధమ్మా తణ్హాపచ్చయా హోన్తి. **''కరజకాయసన్నిస్సితా''**తి ఇమినా వేదనాదిక్ఖన్ధత్తయనిస్సితాపి గహితా కాయప్పస్సద్ధిభావతో. **కారణభావన్తి** పరమ్పరహేతుభావం. **తణ్హాదిట్ఠిఉపయేనాతి** దిట్ఠిఉపయేన చ దిట్ఠిసహగతతణ్హాఉపయేన చ.

''ఆగతీతి ఇధాగతి, గతీతి పేచ్చభవో''తి పదద్వయేన వుత్తమేవత్థం పాకటతరం కాతుం పాళియం **''ఆగతిగతీపి న భవన్తీ''**తి వుత్తం. ఇధ **హురన్తి ద్వారారమ్మణధమ్మా దస్సితా** ఆసన్నదూరభావేహి ద్వారారమ్మణేహి వినివత్తేత్వా గహితత్తా. ఇధ **ద్వారప్పవత్తధమ్మా** ''ఉభయమన్తరేనా''తి పదస్స అత్థభావేన వుత్తా. చతుబ్యూహహారే పన అనిన్ద్రియబద్ధరూపధమ్మా తథా వుత్తా. **కారణభూతేన** అనన్తరపచ్చయభూతేన, ఉపనిస్సయపచ్చయభూతేన చ. యే ధమ్మా ఉపాదాయ ''అత్తా''తి సమఞ్ఞా, **తేసం** విఞ్ఞాణాదిధమ్మానం అభావేన అనుప్పాదధమ్మతం ఆపాదితత్తాతి అత్థో. **''అనిస్సితస్స చలితం నత్థీ''**తిఆదినా పటిలోమతో పచ్చయభావో దస్సితోతి దస్సేన్తో పాళియం **''ఏసేవన్తో దుక్ఖస్సాతి పటిచ్చసముప్పాదో''**తి వత్వా నను ''అవిజ్జాపచ్చయా సఙ్ఖారా''తిఆదికో పటిచ్చసముప్పాదోతి చోదనం సన్ధాయ యథావుత్తస్స పటిచ్చసముప్పాదభావం దస్సేతుం **''సో దువిధో''**తిఆదినా లోకియలోకుత్తరవసేన పటిచ్చసముప్పాదో విభత్తో. **తదత్థతాయాతి** వీతరాగవిముత్తిఅత్థతాయ. **తబ్భావన్తి** లోకుత్తరపటిచ్చసముప్పాదభావం.

ఓతరణహారవిభఙ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧౩. సోధనహారవిభఙ్గవణ్ణనా

౪౫. సోధేతి నామాతి పుచ్ఛితమత్థం హత్థతలే ఠపితఆమలకం వియ పచ్చక్ఖతో దస్సేన్తో నిగ్గుమ్బం నిజ్జటం కత్వా వివరన్తో తబ్బిసయఅఞ్ఞాణసంసయాదిమలాపనయనేన సోధేతి, ఏవం సోధేన్తో చ పదస్స అత్థేన అభేదోపచారం కత్వా ''పదం సోధేతి''చ్చేవ వుచ్చతి. తేనాహ **''పదం సోధేతి నామా''**తి. పుచ్ఛాయ విస్సజ్జనమేవేత్థ సోధనన్తి ఆహ **''తదత్థస్స**

విస్సజ్జనతో''తి. ఆరభీయతీతి **ఆరమ్భో**, దేసనాయ పకాసియమానో అత్థో. తేనాహ ''**న తావ...పే.... పబోధితత్తా**''తి. ఇధ సోధనం నామ పటిచ్ఛన్నరూపస్స అత్థస్స దేసనానుభావేన వివటభావకరణన్తి తమత్థం ఉపమాయ విభావేతుం ''**అఞ్ఞాణపక్ఖన్దాన**''న్తిఆది వుత్తం.

సోధనహారవిభఙ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧౪. అధిట్ఠానహారవిభఙ్గవణ్ణనా

౪౬. ధారయితబ్బాతి ఉపధారేతబ్బా, ఉపలక్ఖితబ్బాతి అత్థో. **వుత్తమేవ** "సామఞ్ఞవిసేసకప్పనాయ వోహారభావేన అనవట్ఠానతో"తిఆదినా (నేత్తి॰ అట్ఠ॰ ౧౪).

తం తం ఫలన్తి నిరయాదిం తం తం ఫలం. **అఞ్ఛితాతి** గతా. **యోనీ**తి ఏకజాతి. సమానవసేన మిస్సీభవతి ఏతాయాతి హి **యోని,** ఉపపత్తి. **పేచ్చాతి** మరిత్వా. **ఉస్సన్నతాయాతి** వితక్కబహులతాయ. "ఉస్సన్నత్తా"తిపి వదన్తి. సస్సతాదీహి వా ఉస్సన్నత్తా. అసురజాతియా నిబ్బత్తాపనకో **అసురజాతినిబ్బత్తనకో**.

సఙ్ఖాతి పఞ్ఞా. పఞ్ఞాపధానా చ భావనాతి ఆహ ''**పటిసఙ్ఖాయ పటిపక్ఖభావనాయా**''తి.

౪౭. పత్థటభావేన **పథవీ**. సభావధారణట్ఠేన, నిస్సత్తనిజ్జీవట్ఠేన చ **ధాతు**. ఆపీయతి, అప్పాయతీతి వా **ఆపో**. తేజనవసేన తిక్ఖతావసేన, దహనవసేన వా **తేజో**. వాయనవసేన వేగగమనవసేన, సముదీరణవసేన వా **వాయో. వీసతి ఆకారాతి** కేసాదయో వీసతి కోట్ఠాసా, పకారా వా. కక్ఖళలక్ఖణాధికతాయ కేసాదీ కక్ఖళలక్ఖణా వుత్తా.

పాటియేక్కో పథవీధాతుకోట్ఠాసోతి పథవీకోట్ఠాసమత్తో, అత్తసుఞ్ఞధమ్మమత్తోతి అత్థో. **సన్తప్పతీ**తి ఏత్థ సరీరపకతిమతిక్కమిత్వా ఉణ్హభావో సన్తాపో, సరీరదహనవసేన పవత్తో మహాదాహో, అయమేతేసం విసేసో. **యేన చ జీరీయతీ**తి ఏకాహికాదిజరారోగేన జరీయతీతి చ అత్థో యుజ్జతి. "సతవారం తాపేత్వా తాపేత్వా ఉదకే పక్ఖిపిత్వా ఉద్ధటసప్పి సతధోతసప్పీ"తి వదన్తి. రసరుధిరమంసమేదన్హారుఅట్ఠిఅట్ఠిమిఞ్జా **రసాదయో**. కేచి న్హారుం అపనేత్వా సుక్కం సత్తమం ధాతుం వదన్తి. **వివేక**న్తి విసుంభావం, విసదిసభావన్తి అత్థో. వత్థుసఙ్ఖాతో హి ఆహారో పరిణామం గచ్ఛన్తో పాణభక్ఖగహణిపదనియ ముత్తకరీసభావేహి వియ అత్తనాపి విసదిసరససఙ్ఖాతం విసుంభావం నిబ్బత్తేన్తో తబ్భావం గచ్ఛతీతి వుచ్చతి, తథా రసాదయోపి రుధిరాదికోట్ఠాసం. తేనాహ ''**రసాదిభావేన వివేకం గచ్ఛతీ**''తి.

సభావలక్ఖణతోతి అసుచిభావేన లక్ఖితబ్బతో.

౪౮. యాథావసరసలక్ఖణన్తి రసితబ్బోతి **రసో**, పటివిజ్ఝితబ్బో సభావో, అత్తనో రసో **సరసో**, యాథావో సరసో, **యాథావసరసో** యాథావసరసో ఏవ లక్ఖితబ్బత్తా లక్ఖణన్తి **యాథావసరసలక్ఖణ**ం. అథ వా **యాథావసరసలక్ఖణ**న్తి అవిపరీతం అత్తనో పవత్తిసఙ్ఖాతం కిచ్చఞ్చేవ పీళనసఙ్ఖాతం లక్ఖణఞ్చ. "ఇదం కిచ్చం, ఇదం లక్ఖణ"న్తి అవిజ్జాహేతు ఞాతుం న సక్కోతి, తబ్బిసయఞాణుప్పత్తిం నివారేన్తీ ఛాదేత్వా పరియోనన్ధిత్వా తిట్ఠతీతి వుత్తా. తేన వుత్తం ''**జానితుం పటివిజ్ఝితుం న దేతీ**''తి. తయిదమస్సా కిచ్చన్తి **కిచ్చతో కథితా. కథితాతి** చ వుత్తా, యతో చ అవిజ్జా అసమ్పటివేధరసాతి వుచ్చతి.

జాయతి ఏత్థాతి **జాతి,** ఉప్పత్తిట్ఠానం. యదిపి నిరోధమగ్గే అవిజ్జా ఆరమ్మణం న కరోతి, తే పన జానితుకామస్స తప్పటిచ్ఛాదనవసేన అనిరోధమగ్గేసు నిరోధమగ్గగహణస్స కారణభావేన పవత్తమానా తత్థ ఉప్పజ్జతీతి వుచ్చతి, తేసమ్పి అవిజ్జాయ ఉప్పత్తిట్ఠానతా హోతి, ఇతరేసం ఆరమ్మణభావేన చాతి.

అత్థానత్థన్తి హితాహితం. **సమ్మోహవినోదనియం** పన ''**అత్థత్థ**''న్తి (విభ॰ అట్ఠ॰ ౨౨౬) వుత్తం, తత్థ అత్థో ఏవ **అత్థత్థో**తి అత్థస్స అవిపరీతతాదస్సనత్థం దుతియేన అత్థసద్దేన విసేసనం. న హి ఞాణం అనత్థే "అత్థో"తి గణ్హాతీతి. **కారణాకారణ**న్తి ఏత్థాపి ఏవం దట్ఠబ్బం. **అత్థత్థ**న్తి వా ఆమేడితవచనం సబ్బేసం అత్థానం పాకటకరణభావప్పకాసనత్థం, ఫలం ఫలన్తి అత్థో, హితపరియాయేపి ఏసేవ నయో. న్తి అత్థానత్థాదికం. **ఆకార**న్తి అత్థాదికారణమేవ.

పటివిద్ధస్స పున అవేక్ఖనా **పచ్చవేక్ఖణా**. దుచిన్తితచిన్తితాదిలక్ఖణస్స బాలస్స భావో **బాల్యం. సమ్పజానాతీ**తి సమం పకారేహి జానాతి. బలవమోహో **పమోహో**. సమన్తతో మోహనం **సమ్మోహో**. దుగ్గతిగామికమ్మస్స విసేసపచ్చయత్తా **అవిన్దియం. విన్దతీ**తి లభతి. అనవజ్జధమ్మానం విజ్జా వియ విసేసపచ్చయో న హోతీతి **విన్దియం న విన్దతి. అయం అవిజ్జాయ పేమత్తతా**తి అయం "దుక్ఖే అఞ్ఞాణ"న్తిఆదినా కిచ్చజాతిలక్ఖణేహి వుత్తో అవిజ్జాయ అవిసేసో. **విజ్జాతి**ఆదీనం వుత్తనయానసారేన అత్థో వేదితబ్బో.

పాసాణసక్ఖరవాలికావిరహితా భూమి సణ్ఠాతి ''**సణ్ఠేనా**''తి వుత్తం.

తత్తకమేవ కాలన్తి పఞ్చకప్పసతాని. విభూతం సమతిక్కన్తం రూపసఞ్ఞాసఙ్ఖాతం రూపం ఏతాయాతి **విభూతరూపం,** సమాపత్తిన్తి పదత్థో. న హి కాచి అరూపసమాపత్తి రూపసఞ్ఞాసహగతా పవత్తీతి. నిరోధసమాపత్తియం వత్తబ్బమేవ నత్థి, తత్థ నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనసమాపత్తియా విసుం గహితత్తా వుత్తం ''**సేసారుప్పసమాపత్తియో**''తి.

దమథం అనుపగచ్ఛన్తో దుట్ఠస్సో **ఖలుఙ్కస్సో. ఉత్తరిదమథాయా**తి అరియమగ్గదమథాయ.

ఇతరోతి దుక్ఖాపటిపదో ఖిప్పాభిఞ్ఞో, సుఖాపటిపదో చ ఖిప్పాభిఞ్ఞో. **ఉభయతోభాగేహీ**తి రూపకాయనామకాయభాగేహి. **ఉభయతో**తి విక్ఖమ్భనసముచ్ఛేదవిముత్తివసేన.

అనేకోపీతి సభావేన అనేకోపి. **ఏకసద్దాభిధేయ్యతాయా**తి సామఞ్ఞసద్దాభిధేయ్యతాయ.

అధిట్ఠానహారవిభఙ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧౨. పరిక్ఖారహారవిభఙ్గవణ్ణనా

౪౯. ''**హినోతీ**''తి పదస్స అత్థం దస్సేన్తో ''**కారణభావం గచ్ఛతీ**''తి ఆహ అనేకత్థత్తా ధాతూనం. **ఏతీ**తి ఆగచ్ఛతి, ఉప్పజ్జతీతి అత్థో.

అవిజ్జాయపి హేతుభావేతి ఏత్థ అవిజ్జా అనన్తరాయ అవిజ్జాయ అనన్తరసమనన్తరూపనిస్సయనత్థివిగతాసేవనపచ్చయేహి, అనన్తరాయ పన సహజాతాయ

సహజాతఅఞ్ఞమఞ్ఞనిస్సయసమ్పయుత్తఅత్థిఅవిగతహేతుపచ్చయేహి, అసహజాతాయ ఉపనిస్సయకోటియా ఏవ పచ్చయో హోతీతి వేదితబ్బం. అత్తనో ఫలం కరోతీతి **కారణన్తి** ఆహ ''**కారణభావో చ ఫలాపేక్ఖాయా**''తి.

నిబ్బత్తిఅత్థో ఫలత్థో ఫలసఙ్ఖాతో అత్థో.

యో సభావోతి పుఞ్ఞాదిఅభిసఙ్ఖారానం యో అభిసఙ్ఖరణసభావో, సో హేతు. **సేసపదేసూతి** విఞ్ఞాణాదిపదేసు. **యథావుత్తప్పభేదోతి** "అసాధారణలక్ఖణో హేతూ"తిఆదినా వుత్తప్పభేదో. **యో కోచి పచ్చయోతి** జనకాదిభేదం యం కిఞ్చి కారణం. **అభిసఙ్ఖరణతోతి** పచ్చక్ఖతో, పరమ్పరాయ చ నిబ్బత్తనతో.

పరిక్ఖారహారవిభఙ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧౬. సమారోపనహారవిభఙ్గవణ్ణనా

౨౧౦. సుత్తేన గహితేతి సుత్తే వుత్తే. పదట్ఠానగ్గహణం అధిట్ఠానవిసయదస్సనత్థం, వేవచనగ్గహణం అధివచనవిభాగదస్సనత్థన్తి యోజనా. **విసయాధిట్ఠానభావతోతి** విసయసఙ్ఖాతపవత్తిట్ఠానభావతో. **వనీయతీతి** భజీయతి. **వనతీతి** భజతి సేవతి. **వనుతేతి** యాచతి, పత్థేతీతి అత్థో . **పఞ్చ కామగుణా కామతణ్హాయ కారణం హోతి** ఆరమ్మణపచ్చయతాయ. **నిమిత్తగ్గాహో అనుబ్యఞ్జనగ్గాహస్స** కారణం హోతి ఉపనిస్సయతాయాతి ఏవం సేసేసుపి యథారహం కారణతా వత్తబ్బా.

౨౧౧. ''**కాయే కాయానుపస్సీ విహరాహీ**''తిఆదీసు యం వత్తబ్బం, తం హేట్ఠా **లక్ఖణహారవిభఙ్గవణ్ణనాయం** (నేత్తి॰ అట్ఠ॰ ౨౩) వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బం. అయం పన విసేసో – **రూపధమ్మపరిఞ్ఞాయాతి** రూపూపికవిఞ్ఞాణట్ఠితిపరిఞ్ఞాయ.

"దుక్ఖ"న్తి పస్సన్తీ సా వేదనానుపస్సనాతి యోజేతబ్బం. **వేదనాహేతుపరిఞ్ఞాయాతి** ఫస్సపరిఞ్ఞాయ. ''**వేదనావసేనా**''తి పదేన అత్తనా ఉప్పాదితదుక్ఖవసేన. **వేదనాపరిఞ్ఞాయాతి** వేదనూపికవిఞ్ఞాణట్ఠితిపరిఞ్ఞాయ. **నిచ్చాభినివేసపటిపక్ఖతో** అనిచ్చానుపస్సనాయాతి అధిప్పాయో. **నిచ్చసఞ్ఞానిమిత్తస్సాతి** నిచ్చసఞ్ఞాహేతుకస్స. **సఞ్ఞాపరిఞ్ఞాయాతి** సఞ్ఞూపికవిఞ్ఞాణట్ఠితిపరిఞ్ఞాయ. పఠమమగ్గవజ్ఝత్తా అగతిగమనస్స వుత్తం ''**దిట్ఠాభినివేసస్స...పే.... అగతిగమనస్స చా**''తి.

సఙ్ఖారపరిఞ్ఞాయాతి సఙ్ఖారూపికవిఞ్ఞాణట్ఠితిపరిఞ్ఞాయ.

సమారోపనహారవిభఙ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

నిట్ఠితా చ హారవిభఙ్గవణ్ణనా.

౧. దేసనాహారసమ్పాతవణ్ణనా

''**ఏవ**''న్తిఆది హారసమ్పాతదేసనాయ సమ్బన్ధదస్సనం. తత్థ పురిమేన ఉపమాద్వయేన సుపరికమ్మకతమణికోట్టిమసదిసీ, సువిరచితజమ్బునదాభరణసదిసీ చ పాళి. తత్థ కతనానావణ్ణపుప్ఫూపహారసదిసీ,

వివిధరంసిజాలాసముజ్జలబద్ధనానారతనావలిసదిసీ చ హారవిభఙ్గదేసనాతి దస్సేతి. పచ్ఛిమేన తస్స పణీతమహారహే జటాహి సద్ధిం దుక్కరతరతం దీపేతి. యాయం గాథా వుత్తాతి యోజనా.

౨౨. యస్మాయం హారవిభఙ్గవారో నప్పయోజేతి యథావుత్తేన కారణేన, తస్మా సా హారవిభఙ్గవారస్స ఆదిమ్హి న పచ్చామట్ఠాతి అధిప్పాయో . **హారసమ్పాతవారో పన తం పయోజేతీ**తి యస్మా పన హారసమ్పాతవారో తం గాథం పయోజేతి యథావుత్తేనేవ కారణేన, తస్మా "**సోళస...పే.... ఆహా**"తి ఆహ. **యోజనానయదస్సన**న్తి యోజనాయ నయదస్సనం.

తేనాతి "తం మచ్చునో పద"న్తి వచనేన. **సబ్బం విపల్లాస**న్తి ద్వాదసవిధమ్పి విపల్లాసం. **సామఞ్ఞస్స...పే.... వోహరీయతి** యత్థ పతిట్ఠితం సామఞ్ఞం, సో విసేసో. అత్థతో పన సఞ్ఞాదయో ఏవ రూపాదివిసయం విపరీతాకారేన గణ్హన్తే విపల్లాసోతి దస్సేన్తో "**సఞ్ఞావిపల్లాసో**"తిఆదిమాహ.

ఇన్దజాలాదివసేన మణిఆదిఆకారేన ఉపట్ఠహన్తే ఉపాదానక్ఖన్ధపఞ్చకే అహంమమాదికారణతాయ నిరుత్తినయేన "అత్తా"తి వుచ్చమానో తంబుద్ధివోహారప్పవత్తినిమిత్తతాయ అత్తభావో సుఖాదీనం వత్థుతాయ "**అత్తభావవత్థూ**"తి పవుచ్చతీతి ఆహ "**తేహీ**"తిఆది. **తేస**న్తి ఉపాదానక్ఖన్ధానం. **విపల్లాసానం పవత్తిఆకారో** "అసుభే సుభ"న్తిఆది. **విసయో** కాయవేదనాచిత్తధమ్మా. **అవిజ్జా చ...పే.... ఏవ** సమ్మోహపుబ్బకత్తా సబ్బవిపల్లాసానం. **చ**-సద్దో **సుభసుఖసఞ్ఞాన**న్తి ఏత్థాపి ఆనేత్వా యోజేతబ్బో.

తత్థాయం యోజనా – "అవిజ్జా చ సుభసుఖసఞ్ఞానం పచ్చయో ఏవ, న తణ్హా ఏవ, అవిజ్జా సుభసుఖసఞ్ఞానఞ్చ పచ్చయో, న నిచ్చఅత్తసఞ్ఞానం ఏవా"తి. ఏవం సన్తేపి పురిమానం ద్విన్నం విపరీతసఞ్ఞానం తణ్హా, పచ్ఛిమానం అవిజ్జా విసేసపచ్చయోతి దస్సేన్తో ఆహ "**తథాపీ**"తిఆది. అవిజ్జాసీసేన చేత్థ దిట్ఠియా గహణం వేదితబ్బం. తేనాహ "**దిట్ఠినివుతం చిత్త**"న్తి , "**యో దిట్ఠివిపల్లాసో**"తి చ ఆది, యథా చ అవిజ్జాసీసేన దిట్ఠియా గహణం, ఏవం దిట్ఠిసీసేన అవిజ్జాయపి గహణం సియాతి ఆహ "**దిట్ఠిసీసేన అవిజ్జా వుత్తా**"తి. తణ్హావిజ్జాసు సుభసుఖసఞ్ఞానం యథా తణ్హా విసేసపచ్చయో, న ఏవం అవిజ్జా. నిచ్చఅత్తసఞ్ఞానం పన యథా అవిజ్జా విసేసపచ్చయో, న తథా తణ్హాతి దస్సేన్తో "**మోహో విసేసపచ్చయో**"తి ఆహ.

పచ్ఛిమానం ద్విన్నం...పే.... హోతీతి అతీతంసే తణ్హాభినివేసస్స బలవభావాభావతో. తేనేవ హి "సో అతీతం రూపం అత్తతో సమనుపస్సతి"చ్చేవ వుత్తం, న "అభినన్దతీ"తి. **తణ్హావిపల్లాసో**తి తణ్హం ఉపనిస్సాయ పవత్తో విపల్లాసో, న హి తణ్హా సయం విపల్లాసో. తేనాహ "**తణ్హామూలకో విపల్లాసో**"తి. **దిట్ఠాభినన్దనవసేనా**తి తణ్హూపనిస్సయదిట్ఠాభినన్దనవసేన, యతో సో "తణ్హావిపల్లాసో"తి వుత్తో. **ఏతేనా**తి "యో తణ్హావిపల్లాసో"తిఆదిపాఠేన. సోళస సఞ్ఞీవాదా, అట్ఠ అసఞ్ఞీవాదా, అట్ఠ నేవసఞ్ఞీనాసఞ్ఞీవాదా, పఞ్చ పరమదిట్ఠధమ్మనిబ్బానవాదా చ, యథా అత్తనో గతాయ, నిబ్బానప్పత్తియా చ పరికప్పవసేన సుభసుఖాకారగ్గాహినో, న ఏవం సత్త ఉచ్ఛేదవాదాతి ఆహ "**యేభుయ్యేనా**"తి. **పటిపక్ఖవసేనపీ**తి విసుద్ధివసేనపి. యావ హి ఉపక్కిలేసా, తావ చిత్తం న విసుజ్ఝతేవ. యదా చ తే పహీనా, తదా విసుద్ధమేవ. తేనాహ "**న హీ**"తిఆది. "అరక్ఖితేన చిత్తేనా"తి పాళిం నిక్ఖిపిత్వా విపల్లాసముఖేనేవ దేసనాయ నిద్ధారియమానత్తా వుత్తం "**యథానుసన్ధినావ గాథం నిట్ఠపేతు**"న్తి.

మారస్సాతి కిలేసమారస్స. తస్స హి వసే ఠితో సేసమారానం హత్థగతో ఏవాతి. తేనాహ **''కిలేసమారగ్గహణేనేవా''**తిఆది.

మారబన్ధనన్తి సత్తమారపక్ఖే మారస్స బన్ధనన్తి **మారబన్ధనం**. సో హి కిలేసబన్ధనభూతే అత్తనో సమారకపరిసే మఞ్ఞతి. తేన వుత్తం "అన్తలి…పే॰… మోక్ఖసీ"తి (మహావ॰ ౩౩). ఇతరమారపక్ఖే మారోవ బన్ధనన్తి **మారబన్ధనం. విసజ్జారో** నిబ్బానం.

మోహసమ్పయోగతో చిత్తం "మూళ్హ"న్తి వుత్తన్తి రత్తదుట్ఠానమ్పి మూళ్హతాయ సబ్భావే "మూళ్హ"న్తి విసుం వచనం ఆవేణికమోహవసేన వుత్తన్తి దస్సేన్తో **''ద్విన్నం మోమూహచిత్తుప్పాదానం వసేనా''**తి ఆహ. **ఏవ**న్తి ఏవం రాగాదిఅకుసలప్పత్తియా కుసలభణ్డచ్ఛేదనతో అరక్ఖితం చిత్తం హోతి, సబ్బోపి మిచ్ఛాభినివేసో ఏత్థేవ సఙ్గహం సమోసరణం గచ్ఛతీతి ఆహ **''మిచ్ఛాదిట్ఠి …పే॰… వేదితబ్బ''**న్తి. **సబ్బేపీ**తి "అరక్ఖితం, మిచ్ఛాదిట్ఠిహతం, థినమిద్ధాభిభూత"న్తి తీహిపి పదేహి వుత్తధమ్మా.

చక్ఖునాతి ద్వారేన. **రూప**న్తి విసభాగవత్థుసన్నిస్సితం రూపాయతనం. **నిమిత్తగ్గాహీ**తి "ఇత్థీ"తి వా పురిసో"తి వా "సుభ"న్తి వా "అసుభ"న్తి వా పరికప్పితనిమిత్తం గణ్హాతి, తస్స వా గహణసీలో. **అనుబ్యఞ్జనగ్గాహీ**తి హత్థపాదహసితకథితాదిప్పభేదే కిలేసానం అను అను బ్యఞ్జనతో అనుబ్యఞ్జనసఞ్ఞితే ఆకారే గణ్హాతి, తేసం వా గహణసీలో. **యత్వాధికరణ**న్తి యం నిమిత్తం, నిమిత్తానుబ్యఞ్జనగ్గహణనిమిత్తన్తి అత్థో. ఏవం "చక్ఖున్ద్రియం అసంవుతం విహరన్త"న్తి, యో "నిమిత్తగ్గాహీ, అనుబ్యఞ్జనగ్గాహీ"తి చ వుత్తో పుగ్గలో, తమేనం **చక్ఖున్ద్రియం** చక్ఖుద్వారం **అసంవుతం** సతికవాటేన అపిహితం కత్వా వత్తన్తం, తస్స చ రూపస్స ఇట్ఠాకారగ్గహణే **అభిజ్ఝా**, అనిట్ఠాకారగ్గహణే **దోమనస్సం**, అసమపేక్ఖనే **మోహో** మిచ్ఛాభినివేసే **మిచ్ఛాదిట్ఠీ**తి ఏవం అభిజ్ఝాబ్యాపాదా, అఞ్ఞే చ లామకట్ఠేన **పాపకా** అకోసల్లసమ్భూతట్ఠేన **అకుసలా** ధమ్మా **అన్వాస్సవేయ్యుం** అను అను పవత్తేయ్యుం.

తస్స సంవరాయ న పటిపజ్జతీతి తస్స చక్ఖుద్వారస్స సంవరాయ సతికవాటేన పిదహనత్థం న పటిపజ్జతి. సా పన అప్పటిపత్తి చక్ఖున్ద్రియస్స అనారక్ఖాసంవరస్స అనుప్పాదోతి దస్సేన్తో **''న రక్ఖతి…పే॰… ఆపజ్జతీ''**తి ఆహ. జవనే ఉప్పజ్జమానోపి హి అసంవరో తేన ద్వారేన పవత్తనతో "చక్ఖున్ద్రియాసంవరో"త్వేవ వుచ్చతీతి. సేసద్వారేసుపి వుత్తనయేనేవ అత్థో వేదితబ్బో. **''పుబ్బన్తకప్పనవసేన చా''**తిఆదినా సఙ్ఖేపతో వుత్తమత్థం విత్థారతో దస్సేన్తో "సఙ్ఖేపతో చ విత్థారో అఞ్ఞో"తి కత్వా తం సముచ్చినన్తో **''యా చ ఖో ఇమా''**తిఆదిమాహ.

యథావుత్తా అకుసలా ధమ్మాతి ద్వాదస అకుసలచిత్తుప్పాదధమ్మా, తేసం వత్థూని వా. తే హి సముదయవజ్జా పఞ్చుపాదానక్ఖన్ధా. **''ఏవ''**న్తి ఇమినా నేత్తిపాళియం, అట్ఠకథాయఞ్చ నిద్ధారితప్పకారేన. **ఇధా**తి ఇమిస్సం "అరక్ఖితేన చిత్తేనా"తి గాథాయం.

యదిపి దేసనాహారసమ్పాతపాళియం **''తస్మా రక్ఖితచిత్తస్సా''**తి గాథా సరూపతో న గహితా, అత్థతో పన **''తేసం భగవా పరిఞ్ఞాయా''**తిఆదినా గహితా ఏవాతి తస్సా గహితభావం విభావేతుం **''కథం దేసేతీ''**తి పుచ్ఛిత్వా **''తస్మా రక్ఖితచిత్తస్సా''**తి గాథం ఉద్ధరి.

యోనిసోమనసికారేన కమ్మం కరోన్తోతి “సో ‘ఇదం దుక్ఖ’న్తి యోనిసో మనసి కరోతీ”తిఆదినా నయేన విపస్సనాసఙ్ఖాతేన యోనిసోమనసికారేన భావనాకమ్మం కరోన్తో, భావేన్తోతి అత్థో . **యథాభూతఞాణన్తి** ఞాతపరిఞ్ఞాయ పుబ్బభాగవిపస్సనాయ “అవిజ్జాసముదయా రూపసముదయో, అవిజ్జానిరోధా రూపనిరోధో”తిఆదినా (పటి॰ మ॰ ౧.౫౦) సమపఞ్ఞాసాయ ఆకారేహి. నిరయగతియం దుక్ఖదుక్ఖతా, సుగతివిసేసే బ్రహ్మలోకేకదేసే సఙ్ఖారదుక్ఖతా, ఇతరత్థ ద్వే తిస్సోపీతి దస్సేన్తో ఆహ **‘‘యథాసమ్భవం తివిధదుక్ఖతాయోగేనా’’**తి.

దేసనాహారసమ్పాతవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. విచయహారసమ్పాతవణ్ణనా

౫౩. కుసలధమ్మారమ్మణాతి కుసలధమ్మే ఉద్దిస్స పవత్తిమత్తం సన్ధాయ వుత్తం, న తేసం ఆరమ్మణపచ్చయతం ఇధ **‘‘కుసలా ధమ్మా’’**తి లోకుత్తరధమ్మానం అధిప్పేతత్తా. న హి కదాచి అనుపాదానియా ధమ్మా ఉపాదానారమ్మణా హోన్తి. ఫలధమ్మే ఉద్దిస్స పవత్తాయ తణ్హాయ గహితత్తా **‘‘కుసల...పే.... దట్ఠబ్బో’’**తి వుత్తం. **దేసనాహారేతి** దేసనాహారసమ్పాతే. **కథం పన కుసలభావోతి** “కుసలా”తి వచనమత్తం గహేత్వా చోదేతి, తఞ్చ నిదస్సనమత్తం దట్ఠబ్బం, పహానహేతుభావోపిస్సా సియా చోదకేన సమ్పటిచ్ఛితోవ. **‘‘మానోపి దువిధో’’**తిఆదినా మానస్స చ తస్సా తణ్హాయ చ సేవితబ్బభావో అకుసలానం పహానాయ, కుసలానం ఉప్పత్తియా చ పచ్చయభావతో.

నేక్ఖమ్మస్సితం దోమనస్సం నామ “అరియభూమిం పాపుణితుం నాసక్ఖి”న్తి అనుసోచతో ఉప్పన్నం దోమనస్సన్తి సమ్బన్ధో. **ఏవన్తి** ఇమినా పాళియం వుత్తప్పకారేన, పిహం ఉపట్ఠపేత్వా ఛసు ద్వారేసు ఇట్ఠారమ్మణే ఆపాథగతే అనిచ్చాదివసేన విపస్సనం పట్ఠపేత్వాతి యోజనా. ఇట్ఠారమ్మణఞ్చేత్థ యథావుత్తఅనుసోచనదోమనస్సుప్పత్తీనం యథాభినివిట్ఠస్స ఆరమ్మణస్స అనిట్ఠతాయాతి దస్సనత్థం. “కథం నేక్ఖమ్మవసేనా”తి పదస్స అత్థం వివరితుం **‘‘విపస్సనావసేనా’’**తిఆది వుత్తం. విపస్సనాదివినిముత్తా వా పఠమజ్ఝానాదివసేన వుత్తా కుసలా ధమ్మా ఇధ నేక్ఖమ్మం. అనుస్సతిగ్గహణేన ఉపచారజ్ఝానమేవ గహితన్తి **‘‘పఠమజ్ఝానాదివసేనా’’**తి వుత్తం. **ఆదిసద్దేన** దుతియజ్ఝానతో పట్ఠాయ యావ అగ్గఫలా ఉపరివిసేసా సఙ్గహితా. **యాయ** పఞ్ఞావిముత్తియా.

ఉపేక్ఖాసతిపారిసుద్ధిభావేనాతి ఉపేక్ఖాజనితసతిపారిసుద్ధిసబ్భావేన. **కమ్మయోగ్గన్తి** విపస్సనాభావనాదికమ్మస్స యోగ్గం అనురూపం అనుచ్ఛవికం. **అస్సద్ధియేతి** అస్సద్ధియహేతు, **‘‘అస్సద్ధియేనా’’**తిపి పఠన్తి, సో ఏవత్థో. **ఓభాసగతన్తి** ఞాణోభాసగతం. కామం పుబ్బేపి పఞ్ఞా వుత్తా, అస్సద్ధియాదీహి పన అఞ్ఞేసం కిలేసానం విధమనమ్పి పఞ్ఞాయ ఏవ హోతి, సా చ ఏవంభూతాతి దస్సనత్థం **‘‘ఓభాసగతం కిలేసన్ధకారే న ఇఞ్జతీ’’**తి వుత్తం.

కోపో కోధో. **అప్పచ్చయో** దోమనస్సం. ఇద్ధివిధఞాణాదికా ఛ అభిఞ్ఞా పాకటా ఏవాతి “ద్వే చ విసేసే”తి వుత్తధమ్మే దస్సేతుం **‘‘మనోమయిద్ధి, విపస్సనాఞాణఞ్చా’’**తి ఆహ. **అఙ్గణాని** రాగాదయో. **ఉపక్కిలేసా** అభిజ్ఝావిసమలోభాదయో. **అనులోమనం** తదేకట్ఠతా. **ఫన్దనా** దుబ్బలా విక్ఖేపప్పవత్తి. బలవతీ **అనవట్ఠానం**. సబ్బో మిచ్ఛాభినివేసో అయోనిసోమనసికారేన హోతి, మిచ్ఛావితక్కేన చ. తత్థ **అయోనిసోమనసికారో** అకుసలచిత్తుప్పాదో తప్పరియాపన్నో

మిచ్ఛావితక్కో విక్ఖేపసహితో ఏవాతి వుత్తం ‘‘**మిచ్ఛాభినివేసహేతుతాయ దిట్ఠిపక్ఖో**’’తి వుత్తత్థోతం “వితక్కోపి దిట్ఠిట్ఠానం, అయోనిసో మనసికారోపి దిట్ఠిట్ఠాన”న్తి (పటి॰ మ॰ ౧.౧౨౪).

అథ వా **ఇఞ్జనాతి** ఫన్దనా, దిట్ఠపరిత్తాసో. యథాహ “తదపి తేసం భవతం సమణబ్రాహ్మణానం అజానతం అపస్సతం వేదయితం తణ్హాగతానం పరితస్సితవిప్ఫన్దితమేవా”తి (దీ॰ ని॰ ౧.౧౦౫ ఆదయో). **అట్ఠితీతి** అనవట్ఠానం, దిట్ఠివితక్కో. తేన హి పుథుజ్జనో కాలే సస్సతం, కాలే ఉచ్ఛేదన్తి తం తం దిట్ఠిగ్గహణం పక్ఖన్దన్తో సత్తతో పరిబ్భట్ఠఅన్ధో వియ, సముద్దే విస్సట్ఠవాహనికా వియ, యన్తే యుత్తగోణో వియ చ తథా తథా పరిబ్భమతి. తేనాహ “దిట్ఠియోపి దిట్ఠిట్ఠానం, వితక్కోపి దిట్ఠిట్ఠాన”న్తి (పటి॰ మ॰ ౧.౧౨౪) చ. ఏతస్మిఞ్చ పక్ఖే మిచ్ఛాభినివేసతాయ, మిచ్ఛాభినివేసహేతుతాయ చ తస్సా ద్వే పక్ఖాతి ఏకదేససరూపేకసేసో కతోతి వేదితబ్బం.

‘‘**ఏవ**’’న్తిఆదినా “సో ఉపరిమ”న్తిఆదిపాళియం సమ్బన్ధం దస్సేతి. **పటిఘసఞ్ఞాతి** భుమ్మత్థే పచ్చత్తవచనన్తి దస్సేన్తో ‘‘**పటిఘ...పే.... సఞ్ఞాసూ**’’తి ఆహ. **రూపావచరసఞ్ఞాతి** సఞ్ఞాసీసేన రూపావచరజ్ఝానాని వదతి. **నానత్తసఞ్ఞాతి** నానాసభావా, నానాసభావే వా ఆరమ్మణే సఞ్ఞా. ఠపేత్వా పటిఘసఞ్ఞా అవసిట్ఠకామావచరసఞ్ఞా హేతా. **తా సమతిక్కమతీతి** తా రూపసఞ్ఞానానత్తసఞ్ఞాయో ఆరమ్మణేహి సద్ధిం సమ్మదేవ అతిక్కమతి.

రూపావచరజ్ఝానోభాసోపి కసిణారమ్మణా. కసిణనిస్సన్దో హి ఆరుప్పజ్ఝానుప్పత్తి. **దస్సనన్తి** కసిణరూపానం దస్సనం. అభిజ్ఝాబ్యాపాదప్పహానేన సద్ధిం వీరియారమ్భో ఉపకారకో సమథో సతిపస్సద్ధియో పరిక్ఖారజ్ఝతా వుత్తా ఏవ. సతిరహితం సమ్మసనం నామ నత్థీతి ‘‘**యా ఉపట్ఠితా సతి అసమ్ముట్ఠా, అయం విపస్సనా**’’తి వుత్తం. తేన సతిసీసేన విపస్సనా గహితాతి దస్సేతి. సమ్మోసానం పహానమాహాతి సమ్బన్ధో.

౨౪. పచ్చుప్పన్నసుఖఆయతిసుఖవిపాకకిరియనిరామిసఅకాపురిససేవితభావేహి ఏవ సేసా పాళియం ఏతస్స సమాధిస్స సన్తపణీతతాదివిసేసా వుత్తా, తేపి ఇధ సఙ్గహితాతి తేసం పదానం అత్థం దస్సేన్తో ‘‘**అఙ్గసన్తతాయా**’’తిఆదిమాహ. తత్థ **అఙ్గసన్తతాయాతి** ఫలఝానఙ్గానం ఉపసన్తతాయ. **కిలేసదరథసన్తతాయాతి** కిలేసదరథపటిప్పస్సద్ధియా. **పణీతోతి** ఉళారో. **ఏకోదిభావేనాతి** మగ్గసమాధిసఙ్ఖాతేన ఏకోదిభావేన. **ఏకోదిభావన్తి** సమాధానం. లోకియసమాధిస్స పచ్చనీకనీవరణపఠమజ్ఝానికన్తిఆదీని నిగ్గహేతబ్బాని, అఞ్ఞే చ కిలేసా వారేతబ్బా. ఇమస్స పన అరహత్తసమాధిస్స పటిప్పస్సద్ధకిలేసత్తా న నిగ్గహేతబ్బం, వారేతబ్బఞ్చ అత్థీతి సో మగ్గానన్తరం సమాపత్తిక్ఖణేవ అప్పయోగేనేవ అధిగతత్తా, ఠితత్తా చ అపరిహానివసేన వా అధిగతత్తా **నససఙ్ఖారనిగ్గయ్హవారితగతో**.

‘‘**సతివేపుల్లప్పత్తో**’’తి ఏతేన అప్పవత్తమానాయపి సతియా సతిబహులతాయ సతో ఏవ నామాతి దస్సేతి. ‘‘**యథాపరిచ్ఛిన్నకాలవసేనా**’’తి ఏతేన పరిచ్ఛిన్నసతియా సతోతి దస్సేతి.

వక్ఖమానేనాతి “పీతిఫరణా”తిఆదినా అనన్తరం వక్ఖమానేన. “పీతిఫరణతా”తి పన పాళి ఆగతా. తం “పఞ్చఙ్గికో సమ్మాసమాధీ”తి (దీ॰ ని॰ ౩.౩౫౫) సమాధిఅఙ్గభావేన పఞ్ఞా ఉద్దిట్ఠాతి కత్వా వుత్తం. తతో ఏవ **అట్ఠకథాయం** ‘‘**పీతిఫరణతా**’’తిఆదీనఞ్చ అత్థసంవణ్ణనా కతా. తత్థ “సో ఇమమేవ కాయం వివేకజేన పీతిసుఖేన అభిసన్దేతీ”తిఆదినా (దీ॰ ని॰ ౧.౨౨౬) నయేన పీతియా, సుఖస్స చ ఫరణం వేదితబ్బం. సేసం సువిఞ్ఞేయ్యమేవ.

సమాధివసేన సమథో ఉద్ధటోతి సభావవసేన సమథో ఉద్ధటో, న ఉపకారకధమ్మవసేనాతి అధిప్పాయో.

౫౫. రాగపటిపక్ఖత్తా సమాధిస్స ''**అధిచిత్తసిక్ఖాయ సిక్ఖన్తో**''తి వుత్తం. **వుత్తనయానుసారేనాతి** "సుఖపణిధిఆదిసముగ్ఘాటనేన అప్పణిహితో"తిఆదినా. ఏత్థ చ సఙ్ఖారానం ఖణభఙ్గురతం సమ్మదేవ పస్సన్తస్స న రాగో పతిట్ఠం లభతీతి అనిచ్చానుపస్సనా రాగచరితస్స సప్పాయా వుత్తా, తథా సఙ్ఖారానం సభావదుక్ఖతం సమ్మదేవ పస్సన్తస్స పకతియాపి దుక్ఖితేసు దుక్ఖుప్పాదనం వణే ఖారోదకసేకసదిసన్తి న దోసో పతిట్ఠం లభతీతి దుక్ఖానుపస్సనా దోసచరితస్స సప్పాయా వుత్తా, తథా సఙ్ఖారేసు సమ్మదేవ ఘనవినిబ్భోగే కతే అత్తసుఞ్ఞతాయ ఉపట్ఠహమానాయ న మోహో పతిట్ఠం లభతీతి అనత్తానుపస్సనా మోహచరితస్స సప్పాయా వుత్తాతి వేదితబ్బం. రాగపటిపక్ఖత్తా సమాధిస్స ''**అధిచిత్తసిక్ఖాయ సిక్ఖన్తో**''తి వుత్తం. ఏస నయో ఇతరేసు. సేసమేత్థ సువిఞ్ఞేయ్యం.

ఖన్తిబహులో ఉప్పన్నం అరతిం అనభిరతిం అభిభుయ్య విహరన్తో సుఖేన సమాధిం అధిగచ్ఛతీతి ఖన్తిప్పధానతాపి సమథపక్ఖభజనస్స కారణం వుత్తా. **ఉట్ఠానం సమ్పజ్జతీ**తి సమ్పన్నకాయికవీరియం. సమ్మాకమ్మన్తవాయామానం యో కాయికాదివికప్పో వుత్తో పాళియం, సో నేసం కాయికస్స పయోగస్స సముట్ఠానవసేన వేదితబ్బో.

''**ఖిప్పాధిగమో**''తి ఇమినా మగ్గాసేవనభావం దస్సేతి. ''**విపస్సనాయ విముత్తాధిగమో**''తి ఇమినా విపస్సనానుభావేన సముచ్ఛేదవిముత్తి విక్ఖమ్భనవిముత్తి వియ సమథానుభావేనాతి దస్సేతి. **లోకియేహీ**తి నిస్సక్కవచనం. **మహన్తానన్తి** ఉళారానం, పణీతానన్తి అత్థో.

౫౬. తన్తి విచయహారం. **విసంవాదనహేతూనం** లోభాదీనం పాపధమ్మానం. **సోధేన్తో**తి యథా సరణాదివిసయా అఞ్ఞాణాదిసంకిలేసా న పవత్తన్తి, ఏవం సోధేన్తో. **పరిపూరేన్తా**తి యథా సీలం అఖణ్డాదిభావేన పరిపుణ్ణం హోతి అనూనం, ఏవం పరిపూరేన్తా.

''**తథా పటిపజ్జన్తో**''తి ఇమినా సత్థు మహాపతికారభావో పరిపుణ్ణో దస్సితోతి పరమవాదే ''**దస్సనాభూమిఞ్చ భావనాభూమిఞ్చా**''తి వుత్తం.

యస్స అత్థాయాతి యస్స యస్స పహానత్థాయ. **తథా పటిపన్నస్సా**తి యథా అసుభజ్ఝానాదిం పాదకం కత్వా అనాగామిమగ్గాదిఅధిగమో హోతి, తథా పటిపన్నస్స.

వధితన్తి ఘాతితం.

''**మనుస్సభూతో**''తి ఇదం పుబ్బాపరాపేక్ఖం కత్వా "పితా మనుస్సభూతో ఖీణాసవో"తి చ తథా "మాతా మనుస్సభూతా"తి యోజేతబ్బం. భేదానురూపస్స సావనం **అనుస్సావనం,** భేదానురూపేన వా వచనేన విఞ్ఞాపనం.

౫౭. మనుస్సత్తన్తి మనుస్సజాతితా. **లిఙ్గసమ్పత్తీ**తి పురిసభావో. **హేతూ**తి మనోవచీపణిధానసిద్ధియా సద్ధిం పుబ్బహేతుసమ్పదా. **సత్థారదస్సనన్తి** సత్థు సమ్ముఖీభావో. **గుణసమ్పత్తీ**తి అభిఞ్ఞాసమాపత్తిలాభో. **అధికారో**తి అత్తనో సరీరనిరపేక్ఖం సత్థు ఉపకారకరణం. **ఛన్దతా**తి బుద్ధభావాయ దళ్హచ్ఛన్దతా అనివత్తిధమ్మతా.

న ఉప్పజ్జన్తీతి పన అత్థీతి “న మే ఆచరియో అత్థి, సదిసో మే న విజ్జతీ”తిఆది (మ॰ ని॰ ౧.౨౮౫; ౨.౩౪౧; కథా॰ ౪౦౫; మహావ॰ ౧౧; మి॰ ప॰ ౪.౫.౧౧) ఇమిస్సా లోకధాతుయా ఠత్వా వదన్తేన భగవతా “కిం పనావుసో సారిపుత్త, అత్థేతరహి అఞ్ఞో సమణో వా బ్రాహ్మణో వా భగవతో సమసమో సమ్బోధియన్తి ఏవం పుట్ఠో అహం, భన్తే, ‘నో’తి వదేయ్య”న్తి (దీ॰ ని॰ ౩.౧౬౧) వత్వా తస్స కారణం దస్సేతుం “అట్ఠానమేతం అనవకాసో, యం ఏకిస్సా లోకధాతుయా ద్వే అరహన్తో సమ్మాసమ్బుద్ధా”తి (దీ॰ ని॰ ౩.౧౬౧; అ॰ ని॰ ౧.౨౭౭) ఇమం సుత్తం దస్సేన్తేన ధమ్మసేనాపతినావ బుద్ధఖేత్తభూతం ఇమం లోకధాతుం ఠపేత్వా అఞ్ఞత్థ అనుప్పత్తి వుత్తా హోతీతి అధిప్పాయో.

ఖేత్తపరిగ్గహో కతో నామ హోతి “ఇదం బుద్ధఖేత్తం నామా”తి.

ఏవం ఠానాట్ఠానభావం గతాతి వుత్తప్పకారేన ఠానభూతా, వుత్తనయేన వా అఞ్ఞోపి యథారహం ఠానాట్ఠానభావేన పవత్తా. **సత్తపఞ్ఞత్తియా ఉపాదానభూతాతి** ఇన్ద్రియబద్ధే ఖన్ధే సన్ధాయ వదతి.

౫౮. ఫలస్స పచ్చక్ఖకారితాతి “ఇమస్స కమ్మస్స ఇదం ఫల”న్తి తంతంకమ్మఫలావబోధో. **అప్పదానాభావోతి** పచ్చయసమవాయే కమ్మస్స ఏకన్తతో ఫలుప్పాదనం. తేనాహ “**కతూపచితాన**”న్తి.

౫౯. అజ్ఝోసితవత్థునాతి తణ్హాభినివేసవసేన అభినివిట్ఠవత్థునా. **రూపభవఅరూపభవాదినాతి** భవతణ్హా వియ సయం దస్సేతి.

ఖన్ధత్తయవసేనాతి సీలాదిక్ఖన్ధత్తయవసేన. **పటిపదావిభాగేనాతి** “సబ్బత్థగామినీ”తి ఆదిపటిపదాయ భేదేన.

తత్థతత్థగామినీతి నిరయాదినిబ్బానన్తి ద్వీసు గన్ధబ్బట్ఠానేసు తత్థ తత్థేవ గమనసీలా. **సబ్బత్థగామినీతి** యథావుత్తేసు సబ్బట్ఠానేసు చ గమనసీలా.

సఞ్జీవో కాళసుత్తం సఙ్ఘాతో రోరువో మహారోరువో తాపనో మహాతాపనో అవీచీతి ఏతే **అట్ఠ మహానిరయా**. ఏకేకస్స చత్తారి చత్తారి ద్వారాని, ఏకేకస్మిం ద్వారే చత్తారో చత్తారో గూథనిరయాదయోతి ఏవం **సోళస ఉస్సదనిరయే** వణ్ణేన్తి.

సక్కసుయామాదికో **జేట్ఠకదేవరాజా**. పజాపతివరుణఈసానాదయో వియ దుతియాదిట్ఠానన్తరకారకో **పరిచారకో**.

కిలేసకామపక్ఖేతి “సఙ్కప్పో కామో, రాగో కామో, సఙ్కప్పరాగో కామోతి (మహాని॰ ౧) ఏత్థ వుత్తసఙ్కప్పవసేన వుత్తం. సోపి హి విబాధతి, ఉపతాపేతి చాతి కిలేసత్తసమ్భవతో కిలేసకామో వుత్తో, న కిలేసవత్థుభావతో. **కామపటిసంయుత్తోతి** కామరాగసఙ్ఖాతేన కామేన సమ్పయుత్తో, కామపటిబద్ధో వా. అఞ్ఞేసు చ కామపటిసంయుత్తేసు ధమ్మేసు విజ్జమానేసు వితక్కే ఏవ కామసద్దో ధాతుసద్దో నిరుళ్హోతి వేదితబ్బో వితక్కస్స కామసఙ్కప్పవుత్తియా సాతిసయత్తా. ఏస నయో బ్యాపాదధాతుఆదీసు. పరస్స, అత్తనో చ దుక్ఖాపనం **విహింసా**. తం తు మిచ్ఛాహి విహింసా.

బీజాదిధాతునానత్తవసేన ఖన్ధాదినానత్తం వేదితబ్బం. **ఖన్ధోతి** ద్విధాభూతగ్గో.

౬౦. అజ్ఝాసయధాతూతి అజ్ఝాసయసభావో. యథా గూథాదీనం సభావో ఏసో యం గూథాదీహేవ సంసన్దతి, ఏవం పుగ్గలానం అజ్ఝాసయస్సేవేస సభావో, యం దుస్సీలాదయో దుస్సీలాదికేహేవ సంసన్దన్తి.

సద్ధామూలకత్తా కుసలకిరియాయ వుత్తం ''**యం సద్ధావసేనా**''తిఆది. తథా హి వుత్తం "సద్ధా బీజ"న్తి (సు॰ ని॰ ౭౭). యం లోభవసేన, సద్ధావసేన చ దోసవసేన, సద్ధావసేన చ మోహావసేన , సద్ధావసేన చాతి యోజేతబ్బం. **వీరియవసేనాతి** సమ్మప్పధానవీరియవసేన. **పఞ్ఞావసేనాతి** మగ్గసమ్మాదిట్ఠివసేన.

అకుసలస్స కమ్మస్స కతోకాసతాయ పాళియం వుత్తత్తా ''**విపాకావరణేన నివుత**''న్తి వుత్తం. తం పన నిదస్సనమత్తం దట్ఠబ్బం కమ్మావరణాదీహిపి నివుతతాయ ఇచ్ఛితత్తా. తథా హి యథా దేవదత్తం కోకాలికం సునక్ఖత్తం లిచ్ఛవిపుత్తన్తి ఉదాహటం, యదిపి భగవా పటివేధస్స అట్ఠానతం దిస్వా నిబ్బేధభాగియదేసనం న దేసేతి, వాసనాభాగియం పన తథారూపస్స దేసేతి ఏవాతి దస్సేన్తో ''**సచ్చప్పటివేధ**''న్తిఆదిమాహ. **అజాతసత్తుఆదీనన్తి ఆది**సద్దేన సచ్చకాదీనం సఙ్గహో దట్ఠబ్బో. తస్సాపి భగవా అనాగతే వాసనత్థాయ ధమ్మం దేసేసి. సత్థా హి "అనాగతే తమ్బపణ్ణిదీపే సాసనం పతిట్ఠహిస్సతీ"తి తత్థాయం కులఘరే నిబ్బత్తో పబ్బజిత్వా **కాళబుద్ధరక్ఖితత్థేరో** నామ పభిన్నపటిసమ్భిదో మహాఖీణాసవో భవిస్సతీతి ఇదం దిస్వా ధమ్మం దేసేసి, సో చ తథా అహోసీతి.

అసమ్ముణ్ణేతి ఏకన్తతో విపాకదానసమత్థతావసేన పారిపూరిం అనుపగతే. దిట్ఠుపనిస్సయదిట్ఠిసహగతస్స కమ్మం సన్ధాయ ''**కమ్మే అసమ్ముణ్ణే**''తి వుత్తం. తేనాహ ''**కిలేసన్తరాయ మిస్సకం కమ్మన్తరాయం దస్సేత్వా**''తి.

౬౧. దిట్ఠి పనేత్థ పధానభావేన పాళియం గహితా సీలబ్బతపరామాసస్స అధిప్పేతత్తా. తథా హి వుత్తం ''**యథా పుణ్ణఞ్చ గోవతికం, అచేలఞ్చ కుక్కురవతిక**''న్తి. అసమ్ముణ్ణత్తా ఏవ హి తస్స మిచ్ఛాదిట్ఠికమ్మసమాదానస్స తేసం భగవా "చత్తారిమాని, పుణ్ణ, కమ్మానీ"తిఆదినా (మ॰ ని॰ ౨.౮౧) ధమ్మం దేసేసి. తాయ చ దేసనాయ తే తం దిట్ఠిం పటినిస్సజ్జిత్వా సమ్మత్తే పతిట్ఠహింసు.

౬౨. పగుణతాయ వోదానం **పగుణవోదానం**. తదేవ పఠమజ్ఝానాదీహి వుట్ఠహిత్వా దుతియజ్ఝానాదిఅధిగమస్స పచ్చయత్తా వుట్ఠానం నామ హోతీతి ఆహ ''**వుట్ఠానం పగుణవోదాన**''న్తి. **భవఙ్గవుట్ఠానం** భవఙ్గుప్పత్తి. భవఙ్గచిత్తే హి ఉప్పన్నే తంసమఙ్గిసమాపత్తితో వుట్ఠితో నామ హోతి. సఞ్ఞావేదయితఅపగమో ఏవ **అపగమవిమోక్ఖో**.

ఇదం వుట్ఠానన్తి ఇదం యథావుత్తం కోసల్లం వుట్ఠానహేతుభావతో వుట్ఠానం. తథా హి వుత్తం "వోదానమ్పి తమ్హా తమ్హా సమాధిమ్హా వుట్ఠాన"న్తి (విభ॰ ౮౨౮). ఇమాయ పన వుట్ఠానపాళియా అసఙ్గహితత్తా "నిరోధసమాపత్తియా వుట్ఠానం పాళిముత్తకవుట్ఠానం నామా"తి **సమ్మోహవినోదనియం** (విభ॰ అట్ఠ॰ ౮౨౮) వుత్తం. యే పన "నిరోధతో ఫలసమాపత్తియా వుట్ఠాన"న్తి పాళియం నత్థీతి వదేయ్యుం, తే "నిరోధా వుట్ఠహన్తస్స నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనం ఫలసమాపత్తియా అనన్తరపచ్చయేన పచ్చయో"తి (పట్ఠా॰ ౧.౧.౪౧౭) ఇమాయ పాళియా పటిసేధేతబ్బా.

౬౩. అయం చస్స ఆసయోతి ఏత్థ ఆసయజాననాదినా యేహి ఇన్ద్రియేహి యేహి పరోపరేహి సత్తా కల్యాణపాపాసయాదికా హోన్తి, తేసం పజాననం విభావేతీతి వేదితబ్బం. ఏవఞ్చ కత్వా

ఇన్ద్రియపరోపరియత్తఆసయానుసయఞాణానం విసుం అసాధారణతా, ఇన్ద్రియపరోపరియత్తనానాధిముత్తికతాఞాణానం విసుం బలతా చ సిద్ధా హోతి.

థామగతోతి ఏత్థ థామగమనం నామ అఞ్ఞేసం అసాధారణో కామరాగాదీనం ఏవ ఆవేణికో సభావో వేదితబ్బో, యతో ‘‘థామగతో అనుసయం పజహతీ’’తి (పటి॰ మ॰ ౩.౨౧) వుత్తం.

ఆవజ్జనమత్తేనేవ సరతి ఆకఙ్ఖాయత్తవుత్తికత్తా. వుత్తఞ్హి ‘‘ఆకఙ్ఖపటిబద్ధం బుద్ధస్స భగవతో ఞాణం, మనసికారపటిబద్ధం బుద్ధస్స భగవతో ఞాణ’’న్తిఆది (మహాని॰ ౧౫౬; చూళని॰ మోఘరాజమాణవపుచ్ఛానిద్దేస ౮౫; పటి॰ మ॰ ౩.౫). సబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణం వియ హి సబ్బం భగవతో ఞాణం పరికమ్మనిరపేక్ఖన్తి.

౬౪. ఉపక్కిలేసవిముత్తత్తాతి ఏత్థ చిత్తాది ఏవ ఉపక్కిలేసా, నిబ్బత్తకస్స వా కమ్మస్స పారిబన్ధకిలేసా. కసిణకమ్మపరికమ్మఝాననిబ్బత్తనకసిణభావో చుద్దసవిధేన చిత్తపరిదమనం అభిఞ్ఞాభినీహారోతి సబ్బత్థాపి వీరియబలస్స బహూపకారత్తా వుత్తం ‘‘**వీరియభావనాబలనిబ్బత్త**’’న్తి. **దిబ్బసదిసత్తా**తి దిబ్బే భవన్తి **దిబ్బం,** యథావుత్తం పసాదచక్ఖు, దిబ్బం వియాతి **దిబ్బం,** అగ్గతం అభిఞ్ఞాణం. **దిబ్బవిహారో** చత్తారి రూపావచరజ్ఝానాని. తేసం వసేన నిబ్బత్తిత్వా పటిలద్ధబ్బత్తా **దిబ్బం,** తేన దిబ్బహేతుకత్తా దిబ్బన్తి వుత్తన్తి దస్సేతి. **దిబ్బవిహారసన్నిస్సితత్తా**తి రూపావచరచతుత్థజ్ఝానేన నిస్సయపచ్చయేన నిబ్బత్తత్తా, తేన దిబ్బనిస్సితం దిబ్బన్తి దస్సేతి. దివుసద్దం అక్ఖరచిన్తకా కీళాదీసు పఠన్తీతి వుత్తం ‘‘**తం సబ్బం సద్దసత్థానుసారేన వేదితబ్బ**’’న్తి. పురిమా హి తయో అత్థా కీళత్థస్స వసేన, ఇతరే జుతిగతిఅత్థవసేనేవ దస్సితాతి.

మనుస్సూపచారన్తి మనుస్సగోచరం. **దట్ఠుం న సక్కా** ఇత్తరఖణత్తా ఖణపచ్చుప్పన్నస్స. ‘‘**ఆసన్నచుతికా**’’తిఆదినా సన్తతిపచ్చుప్పన్నవసేన ‘‘చవమానే ఉపపజ్జమానే’’తి వుత్తన్తి దస్సేతి. ‘‘**మోహనిస్సన్దయుత్తత్తా**’’తిఆదినా సత్తానం హీనపణీతతాదిభావస్స మోహాదికమ్మనిదానహేతుకతం, నిస్సన్దఫలతఞ్చ దస్సేతి. దిబ్బచక్ఖుస్స పాదకం ఏతేసన్తి **దిబ్బచక్ఖుపాదకాని**. తేన వుత్తం ‘‘**దిబ్బచక్ఖునా సహేవ ఇజ్ఝన్తీ**’’తి. తాని హిస్స పరిభణ్డఞాణాని.

సమాదీయన్తీతి **సమాదానాని,** కమ్మాని సమాదానాని ఏతేసన్తి **కమ్మసమాదానా**. సమాదాతబ్బనానావిధకమ్మాతి అత్థో పురిమే అత్థే, దుతియే పన కమ్మాని సమాదాపేన్తీతి **కమ్మసమాదానా,** మిచ్ఛాదిట్ఠియా కమ్మసమాదానా **మిచ్ఛాదిట్ఠికమ్మసమాదానా,** హేతుఅత్థే చేతం కరణవచనం.

తం వాచన్తి తం అరియానం ఉపవదనవాచం. **తం చిత్త**న్తి సముట్ఠాపకచిత్తం. **తం దిట్ఠి**న్తి యేన మిచ్ఛాగాహేన అరియే అనుద్ధంసేతి, మిచ్ఛాభినివేసం. అయమ్పేత్థ అత్థో – యథా నామ హేతుసమ్పన్నస్స భిక్ఖునో విసుద్ధం సీలం, సమాధిఞ్చ సమ్పాదేత్వా ఠితస్స దన్ధో సతుప్పాదో ఖిప్పాభిఞ్ఞాయ దిట్ఠేవ ధమ్మే అఞ్ఞా, సతి వా ఉపాదిసేసే అనాగామితా. ఏవమేవం యో అరియూపవాదీ యథావుత్తచిత్తదిట్ఠిహి అపక్కమిత్వా అప్పతిరూపం సభావం ‘‘మయా, భన్తే, తుమ్హాకం ఉపరి వుత్త’’న్తి అచ్చయదేసనాయ తే న ఖమాపేతి, సో కాయస్స భేదా నిరయే ఏవాతి. తేసు పసన్నచిత్తస్స ఖమాపనఞ్హేత్థ తేసం వాచాదీనం పహానం పటినిస్సగ్గోవ. ఇతో **సావజ్జతరం నామ అఞ్ఞం నత్థి** సబ్బానత్థవిధానతో, సబ్బహితసుఖపరిధంసనతో చ.

కాయస్స భేదాతి ఇధ **కాయ**సద్దో అత్తభావపరియాయోతి ఆహ ‘‘**ఉపాదిన్నక్ఖన్ధపరిచ్చాగా**’’తి. **తదనన్తర**న్తి తస్స మరణసఙ్ఖాతస్స ఖన్ధపరిచ్చాగస్స అనన్తరం. అభినిబ్బత్తక్ఖన్ధత్థో **పర**సద్దో, అనోరిమభూతవత్థువిసయో వా సియా,

అవధివిసేసనమత్తం వా. తేసు పురిమం సన్ధాయాహ "**అభినిబ్బత్తక్ఖన్ధగ్గహణే**"తి, పచ్ఛిమస్స పన వసేన "**చుతితో ఉద్ధ**"న్తి.

వుత్తవిపరియాయేనాతి "సుట్ఠు చరితం, సోభనం వా చరిత"న్తిఆదినా. **హనన**న్తి ఘాతనం.

కారణాకారణన్తి ఠానాట్ఠానం. చేతనాచేతనాసమ్పయుత్తధమ్మే నిరయాదినిబ్బానగామిపటిపదాభూతే కమ్మన్తి గహేత్వా ఆహ "**కమ్మపరిచ్ఛేదమేవా**"తి. **కమ్మవిపాకన్తరం** కమ్మవిపాకవిసేసో కమ్మవిపాకస్స విభాగో. **అప్పేతుం న సక్కోతి** అట్ఠమనవమబలాని వియ, తంసదిసం ఇద్ధివిధఞాణం వియ వికుబ్బితుం, ఏతేనస్స బలసదిసతఞ్చ నివారేతి. ఝానాదిఞాణం వియ వా అప్పేతుం , వికుబ్బితుఞ్చ. యదిపి హి ఝానాదిపచ్చవేక్ఖణాఞాణం ఇధ ఛట్ఠం బలన్తి తస్స సవితక్కసవిచారతా వుత్తా, తథాపి ఝానాదీహి వినా పచ్చవేక్ఖణా నత్థీతి ఝానాదిసహగతం ఞాణం తదన్తోగధం కత్వా ఏవం వుత్తం. అథ వా సబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణం ఝానాదికిచ్చం వియ న సబ్బం బలకిచ్చం కాతుం సక్కోతీతి దస్సేతుం "**ఝానం హుత్వా అప్పేతుం, ఇద్ధి హుత్వా వికుబ్బితుఞ్చ న సక్కోతీ**"తి (విభ॰ మూలటీ॰ ౭౩౧) వుత్తం, న పన కస్సచి బలస్స ఝానఇద్ధిభావోతి దట్ఠబ్బం.

విచయహారసమ్పాతవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౩. యుత్తిహారసమ్పాతవణ్ణనా

౬౨. పటిపక్ఖపటిబాళ్హా కుసలా ధమ్మా ఉప్పజ్జితుమేవ న సక్కోన్తి, ఉప్పన్నాపి సమ్మదేవ అత్తనో కిచ్చం కాతుం అసమత్థతాయ అనుప్పన్నసదిసాతి పటిపక్ఖనివారణేన కుసలానం ధమ్మానం కిచ్చకరణభావం దస్సేతుం "**మనచ్ఛట్ఠాని... పే॰... భవిస్సతీ**"తి వుత్తం. **విహరన్తస్సా**తి విహరణహేతు. **విహరన్తో**తి ఏత్థాపి ఏసేవ నయో, తేన రక్ఖితచిత్తతా వుత్తనయేన ఏకన్తతో సమ్మాసఙ్కప్పగోచరతాయ చ సంవత్తతీతి దస్సేతి. **వుత్తనయేనా**తి మిచ్ఛాసఙ్కప్పానం అవసరం అదత్వా విసోధితనేక్ఖమ్మాదివితక్కతాయ. **అవిపరీతమేవా**తి కాయాదిఅసుభాదితో ఆదానం. **వినిపాతభయ**న్తి దుగ్గతిభయం. **సబ్బోపి చాయమత్థో**తి "సమ్మాసఙ్కప్పగోచరో సమ్మాదిట్ఠి భవిస్సతీ"తిఆదీసు అత్థో యుత్తియా యుత్తో ఏవ అనరూపకారణభావతో.

యుత్తిహారసమ్పాతవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౪. పదట్ఠానహారసమ్పాతాదివణ్ణనా

౬౬. యస్మా వా సంకిలేసతో రక్ఖితచిత్తస్స తీణి సుచరితాని పారిపూరిం గచ్ఛన్తి, తస్మా **రక్ఖితచిత్తస్సా**తి ఏత్థ యాయం రక్ఖితచిత్తతా, సా కాయసుచరితాదీనం తిణ్ణం సుచరితానం పదట్ఠానన్తి ఏవమేత్థ అత్థో వేదితబ్బో. **అత్తాధీన**న్తి అత్తపరాధీనం.

తతో ఏవాతి కారణగ్గహణేన ఫలస్స గహితత్తా ఏవ.

౬౮. **తత్థ ఇతిసద్దో**తి "పరిపాలీయతీ"తి ఇతిసద్దో.

౭౩-౪. పాళియం **పఞ్చిన్ద్రియాని తీహి ఖన్ధేహి సఙ్గహితానీ**తి ఏత్థ సద్ధావీరియసతిన్ద్రియేహి పాతిమోక్ఖాది తివిధం సీలం గహితం నోధేతబ్బత్తా. తేసన్తి తేహి సీలక్ఖన్ధో సఙ్గహితో. సమాధిపఞ్ఞిన్ద్రియేహి సమాధిపఞ్ఞాక్ఖన్ధా గహితాతి పాకటోయమత్థో,

తథా సేసమ్పీతి ఆహ ‘‘**ఇతో పరేసు...పే.... వుత్తనయమేవా**’’తి.

౭౬. హేతుహేతుసముప్పన్నపచ్చయపచ్చయుప్పన్నసఙ్ఖాతస్సాతి ఏత్థ హేతుపచ్చయవిభాగో హేట్ఠా వుత్తోయేవ.

పదట్ఠానహారసమ్పాతాదివణ్ణనా నిట్ఠితా.

మిస్సకహారసమ్పాతవణ్ణనా

ఇదాని యస్మా సుత్తేసు హారానం యోజనానయదస్సనత్తా హారసమ్పాతదేసనా హారవిభఙ్గదేసనా వియ న హారసరూపమత్తదస్సనత్తా, తస్మా **పేటకోపదేసే** ఆగతనయానుసారేన అపరేహి విపరియాయేహి హారసమ్పాతయోజనావిధిం దస్సేన్తో ‘‘**అపిచా**’’తిఆదిమాహ. తత్థ విఞ్ఞావిఞ్ఞాయ కుసలాకుసలచిత్తప్పవత్తియా అలోభాదోసలోభదోసాపి పరమ్పరభావేన పవత్తన్తి నిదానభావతోతి దస్సేన్తో ‘‘**ఛ ధమ్మా...పే.... మూలానీ**’’తి ఆహ. యథా చ నిదానభావేన పుబ్బఙ్గమతా, ఏవం అత్తనో వసేవత్తనేనాపి పుబ్బఙ్గమతా లబ్భతేవాతి వుత్తం ‘‘**సాధిపతికానం అధిపతి, సబ్బచిత్తుప్పాదానం ఇన్ద్రియానీ**’’తి. **అలోభస్సా**తి అలోభయుత్తస్స చిత్తుప్పాదస్స. **నేక్ఖమ్మచ్ఛన్దేనా**తి కుసలచ్ఛన్దేన. నేక్ఖమ్మసద్దో పబ్బజ్జాదీసు నిరుళ్హో. వుత్తఞ్హి –

> ‘‘పబ్బజ్జా పఠమం ఝానం, నిబ్బానఞ్చ విపస్సనా;
> సబ్బేపి కుసలా ధమ్మా, ‘నేక్ఖమ్మ’న్తి పవుచ్చరే’’తి. (ఇతివు. అట్ఠ. ౧౦౯; దీ. ని. టీ. ౨.౩౨౯; అ. ని. టీ. ౨.౨.౬౬) –

తేసు ఇధ కుసలా ధమ్మా అధిప్పేతా. తేన వుత్తం ‘‘కుసలచ్ఛన్దేనా’’తి. నేక్ఖమ్మచ్ఛన్దేన ఉపనిస్సయభూతేన, న అధిపతిభూతేన. ఇదం వుత్తం హోతి – అలోభప్పధానో చే చిత్తుప్పాదో హోతి, నేక్ఖమ్మచ్ఛన్దేన ఉపనిస్సయభూతేన మనో తస్స పుబ్బఙ్గమో హోతి. సేసపదద్వయేపి ఏసేవ నయో.

యదగ్గేన తేసం ధమ్మానం మనో పుబ్బఙ్గమం, తదగ్గేన తేసం జేట్ఠం, పధానఞ్చాతి వుత్తం ‘‘**మనోసేట్ఠాతి మనో తేసం ధమ్మాన**’’న్తిఆది. మనోమయతా మనేన కతాదిభావో, సో చ మనస్స తేసం సహజాతాదినా పచ్చయభావో ఏవాతి వుత్తం ‘‘**మనోమయాతి...పే.... పచ్చయో**’’తి. **తే పనా**తి ఏత్థ **పన**-సద్దో విసేసత్థదీపకో, తేనేతం దస్సేతి – యదిపి తేసం ధమ్మానం ఛన్దాదయోపి పచ్చయా ఏవ, ఇన్ద్రియాదిపచ్చయేన పన సవిసేసం పచ్చయభూతస్స మనస్సేవ వసేనేవ వుత్తం ‘‘మనోమయా’’తి. తత్థ **ఛన్దసముదానీతా**తి యథావుత్తనేక్ఖమ్మాదిఛన్దేన సమ్మా ఉద్ధముద్ధం నీతా, తతో సముదాగతాతి అత్థో. తతో ఏవ నేక్ఖమ్మవితక్కాదితో సముప్పన్నత్తా **అనావిలసఙ్కప్పసముట్ఠానా**. తజ్జామనోవిఞ్ఞాణధాతుసమ్ఫస్సేన సహోధిట్ఠానతో **ఫస్ససమోధానా**. ‘‘ఫుట్ఠో, భిక్ఖవే, వేదేతి, ఫుట్ఠో సఞ్జానాతి, ఫుట్ఠో చేతేతీ’’తి (సం. ని. ౪.౯౩) హి వుత్తం. **ఇదం మనోకమ్మ**న్తి కాయఙ్గవాచఙ్గచోపనం అకత్వా సద్ధాసమన్నాగతేన పసన్నేన మనసా పవత్తం ఇదం కుసలం మనోకమ్మం. తం పన అనభిజ్ఝాసహగతం, అబ్యాపాదసహగతం, సమ్మాదిట్ఠిసహగతన్తి తివిధం హోతి.

భాసతీతి అవిసంవాదనాదినా వాచఙ్గచోపనావసేన పవత్తేన్తియా వచీవిఞ్ఞత్తియా సాధేతబ్బం సాధేతీతి అత్థో, తేన కాయద్వారతో పవత్తకుసలవచీకమ్మమ్పి సఙ్గహితం హోతి. తథా హి వక్ఖతి ‘‘వచీవిఞ్ఞత్తివిప్ఫారతో, తథా సాదియనతో చ

భాసతీ”తి. సబ్బమ్పి వచీకమ్మం సచ్చాదివసేన చతుబ్బిధం. **కరోతీతి** అత్తనో, పరేసఞ్చ హితాహితాని కారణాకారణేహి కాయఙ్గచోపనావసేన పవత్తేన్తియా కాయవిఞ్ఞత్తియా సాధేతబ్బం సాధేతీతి అత్థో, తేన వచీద్వారతో పవత్తకుసలకాయకమ్మమ్పి సఙ్గహితం హోతి. తథా చ వక్ఖతి “కాయవిఞ్ఞత్తివిప్ఫారతో, తథా సాదియనతో చ కరోతీ”తి (నేత్తి॰ అట్ఠ॰ ౭౬ మిస్సకహారసమ్పాతవణ్ణనా). కమ్మపథవసేన గయ్హమానే పాణాతిపాతాదివసేన తం తివిధం హోతి. తేనాహ “**ఇతి దసకుసలకమ్మపథాదస్సితా**”తి. దసపుఞ్ఞకిరియవత్థువసేనాపి గాథాయ అత్థో యుజ్జతి. తథా హి వక్ఖతి “సో పసన్నచిత్తో”తిఆది. భాసతి వా కరోతి వా కేవలం మనసా పవత్తతీతి అనియమత్థో **వా**-సద్దో. తథా చేవ సంవణ్ణితం.

దసవిధస్స కుసలకమ్మస్సాతి దసవిధస్స కుసలకమ్మపథకమ్మస్స, వక్ఖమాననయేన వా దసపుఞ్ఞకిరియవత్థుసఙ్ఖాతస్స కుసలకమ్మస్స. నను తత్థ దానాదిమయం తివిధమేవ పుఞ్ఞకిరియవత్థు వుత్తన్తి? సచ్చం, తం పన ఇతరేసం తదన్తోగధత్తా.

“సుఖమన్వేతీ”తి సఙ్ఖేపేన వుత్తం సుఖానుగమం విత్థారేన దస్సేన్తో “**ఇధస్సు పురిసో**”తిఆదిమాహ. తత్థ **ఏవం సన్తన్తి** ఏవం భూతం, అప్పహీనానుసయో హుత్వా సుఖవేదనీయఫస్ససమ్భూతన్తి అత్థో.

తత్థ “**యం మనో**”తిఆదినా గాథాత్థవసేన చతుసచ్చం నిద్ధారేతి. ఆదితో పవత్థాపితేసు ఖన్ధాదీసు ఖన్ధముఖేన సచ్చానం కథితత్తా సత్తానం భిన్నరుచిభావతో నానానయేహి విపస్సనాభూమికోసల్లత్థం, పుబ్బాపరసమ్బన్ధదస్సనత్థఞ్చ ఏవం వుత్తం “**ఏవం...పే.... నిద్ధారేతబ్బానీ**”తి. సచ్చముఖేన అస్సాదాదికే నిద్ధారేత్వా దేసనాహారసమ్పాతం యోజేతుం “**తత్థ సముదయేనా**”తిఆదిమాహ, తం వుత్తనయమేవ. యఞ్హేత్థ అఞ్ఞమ్పి అత్థతో న విభత్తం, తం హేట్ఠా వుత్తనయత్తా, ఉత్తానత్థత్తా చాతి వేదితబ్బం.

మననలక్ఖణేతి మననలక్ఖణహేతు. “**మననలక్ఖణేనా**”తి వా పాఠో. **ఈహాభావతో** బ్యాపారాభావతో. యేన పసాదేన సమన్నాగతత్తా మనో “పసన్నో”తి వుత్తో, తస్స పసాదస్స కిచ్చం మనే ఆరోపేత్వా ఆహ “**అకాలుసియతో, ఆరమ్మణస్స ఓకప్పనతో చ పసన్నేనా**”తి. **తథా సాదియనతోతి** వాచాయ వత్తబ్బం అవత్వావ ఫస్ససాదియనతో అనుజాననతో. దుతియే **తథా సాదియనతోతి** కాయేన కాతబ్బం యథా కతం హోతి, తథా వాచాయ సంవిధానతో. **తథా పసుతత్తాతి** యథా సుఖమన్వేతి, తథా ఉపచితత్తా ఏవాతి అత్థో. **తతోతి** తతో కారణా, మనసా పసన్నేన, భాసనేన, కరణేన చ హేతునాతి వుత్తం హోతి. **అనఞ్ఞత్థాతి** ఏతస్మిం పన అత్థే. **తతోతి** తతో ఏవ. యో హి పసన్నమనో తేన యం భాసనం, కరణఞ్చ, తతో ఏవ నం సుఖమన్వేతీతి వుత్తం హోతి. **సాతభావతోతి** సాతవేదనాభావతో. **ఇట్ఠభావతోతి** మనాపభావతో. కమ్మతో విపాకుప్పత్తిఫలదానసమత్థభావేన కమ్మస్స నిబ్బత్తత్తా విపాకస్సేవ అనిబ్బత్తత్తాతి ఆహ “**కతూ...పే.... అన్వేతీతి వుత్త**”న్తి **కారణాయత్త వుత్తితోతి** కతభావహేతుకత్తా కమ్మస్సాతి అధిప్పాయో. **అసఙ్కన్తితోతి** యస్మిం సన్తానే కమ్మం నిబ్బత్తం, తదఞ్ఞసన్తానా సఙ్కమనతో.

ఆధిపచ్చయోగతోతి సహజాతాధిపతివసేన ఆధిపచ్చయుత్తత్తా. సహజాతధమ్మానఞ్హి తంసమ్పయుత్తస్స మనస్స వసేన పుబ్బఙ్గమతా ఇధాధిప్పేతా. **తతో ఏవాతి** ఆధిపచ్చయోగతో ఏవ. **మనస్సాతి** ఉపయోగత్థే సామివచనం. తేసం ధమ్మానన్తి సమ్బన్ధో. **కుసలభావో యుజ్జతి** పసాదస్స యోనిసోమనసికారహేతుకత్తా . నను విభజ్జబ్యాకరణేసు తేసం సావకానం సద్ధా ఉప్పజ్జతీతి? నాయం సద్ధా, తదాకారా పన అకుసలా ధమ్మా తథా వుచ్చన్తీతి వేదితబ్బం. తథా హి వక్ఖతి

“నాయం పసాదో”తిఆది (నేత్తి॰ అట్ఠ॰ ౨౮ మిస్సకహారసమ్పాతవణ్ణనా). **సుఖం అన్వేతీతి యుజ్జతి** కమ్మస్స ఫలదానే సమత్థభావతో. యథా హి కతం కమ్మం ఫలదానసమత్థం హోతి, తథా కతం ఉపచితన్తి వుచ్చతీతి.

మనోపవిచారా ఇధ నేక్ఖమ్మసితా సోమనస్సూపవిచారా, ఉపేక్ఖూపవిచారా చ వేదితబ్బా కుసలాధికారత్తా. తే పన యస్మా చిత్తం నిస్సాయేవ పవత్తన్తి, నానిస్సాయ, తస్మా వుత్తం ‘‘**మనో మనోపవిచారానం పదట్ఠాన**’’న్తి. **కుసలపక్ఖస్స పదట్ఠాన**న్తి ఏత్థ కుసలో తావ ఫస్సో కుసలస్స వేదనాక్ఖన్ధస్స సఞ్ఞాక్ఖన్ధస్స సఙ్ఖారక్ఖన్ధస్స సహజాతాదినా పచ్చయో హోతి. “ఫుట్ఠో, భిక్ఖవే, వేదేతి, ఫుట్ఠో సఞ్జానాతి, ఫుట్ఠో చేతేతీ”తి (సం॰ ని॰ ౪.౯౩) వుత్తం. ఏవం వేదనాదీనమ్పి వేదితబ్బం. సద్ధాదీనమ్పి పచ్చయభావే వత్తబ్బమేవ నత్థి. **సబ్బస్సా**తి చతుభూమకస్స. కామావచరా హి కుసలా ధమ్మా యథారహం చతుభూమకస్సాపి కుసలస్స పచ్చయా హోన్తి, ఏవం ఇతరభూమకాపి.

“పసన్నేన మనసా భాసతీ”తి వుత్తత్తా విసేసతో సమ్మావాచాపచ్చయం భాసనం ఇధాధిప్పేతన్తి వుత్తం ‘‘**భాసతీతి సమ్మావాచా**’’తి. తత్థాయమధిప్పాయో “భాసతీతి యమిదం పదం, ఇమినా సమ్మావాచా గహితా హోతీ”తి. **కరోతీతి సమ్మాకమ్మన్తో**తి ఏత్థాపి ఏసేవ నయో. సుపరిసుద్ధే కాయవచీకమ్మే ఠితస్స ఆజీవపారిసుద్ధి, న ఇతరస్సాతి వుత్తం ‘‘**తే సమ్మాఆజీవస్స పదట్ఠాన**’’న్తి. తత్థ **తే**తి సమ్మావాచాకమ్మన్తా. యస్మా పన ఆజీవట్ఠమకే సీలే పతిట్ఠితస్స ఉప్పన్నానుప్పన్నానం అకుసలధమ్మానం పహానానుప్పాదనాని, అనుప్పన్నుప్పన్నానం కుసలధమ్మానం ఉప్పాదనపారిపూరియా చ సమ్భవన్తి, తథా సమ్మావాయామే ఠితస్సేవ కాయాదీసు సుభసఞ్ఞాదివిద్ధంసినీ సమ్మాసతి సమ్భవతి, తస్మా వుత్తం ‘‘**సమ్మాఆజీవో…పే॰…పదట్ఠాన**’’న్తి. జేట్ఠకసీలం పాతిమోక్ఖసంవరో, సద్ధాసాధనో చ సోతి ఆహ ‘‘**తం సీలస్స పదట్ఠాన**’’న్తి.

తేసన్తి కాయవచీకమ్మానం. **కమ్మపచ్చయతాయా**తి కుసలకమ్మహేతుకతాయ.

పదత్థో చ వుత్తనయేనాతి “మననతో ఆరమ్మణవిజాననతో”తిఆదినా.

అయం ఆవట్టోతి అయం సభాగవిసభాగధమ్మావట్టనవసేన ఆవట్టో. ఏత్థ హి కుసలమూలసమ్మత్తమగ్గాదినిద్ధారణా సభాగధమ్మావట్టనా. అవిజ్జాభవతణ్హానం నిద్ధారణా విసభాగధమ్మావట్టనా.

విభత్తిహారే పదట్ఠానభూమివిభాగా వుత్తనయా, సువిఞ్ఞేయ్యా చాతి ధమ్మవిభాగమేవ దస్సేన్తో ‘‘**నయిద**’’న్తిఆదిమాహ. తత్థ ‘‘**నయిదం యథారుతవసేన గహేతబ్బ**’’న్తి సుత్తస్స నేయ్యత్థతం వత్వా ‘‘**యోహీ**’’తిఆదినా తం వివరతి. “దుక్ఖమేవ అన్వేతీ”తి కస్మా వుత్తం, నను యత్థ కత్థచి హితేసితా కుసలమేవాతి? నయిదమీదిసం సన్ధాయ వుత్తం, అధమ్మం పన ధమ్మోతి, ధమ్మఞ్చ పన అధమ్మోతి దీపనేన లోకస్స సబ్బానత్థబీజభూతేసు సకలహితసుఖుపాయపటిక్ఖేపకేసు తిత్థకరేసు అసన్తగుణసమ్భావనవసేన పవత్తమిచ్ఛాధిమోక్ఖం సన్ధాయ వుత్తం. యో హి లోకే అప్పమత్తకమ్పి పుఞ్ఞం కాతుకామం పాపికం దిట్ఠిం నిస్సాయ పటిబాహతి, సోపి గారయ్హో, కిమఙ్గం పన అరియవినయే సమ్మాపటిపత్తిం పటిబాహన్తేసూతి దుక్ఖఫలావ తత్థ సమ్భావనాపసంసా పయిరుపాసనా. తథా హి వుత్తం – “న ఖో అహం, మోఘపురిస, అరహత్తస్స మచ్ఛరాయామి, అపిచ తుయ్హేవేతం పాపకం దిట్ఠిగతం…పే॰… దీఘరత్తం అహితాయ దుక్ఖాయ సంవత్తతీ”తి

(దీ. ని. ౩.౭), "యో నిన్దియం పసంసతి (సు. ని. ౬౬౩; సం. ని. ౧.౧౮౦, ౧౮౧; అ. ని. ౪.౩; నేత్తి. ౯౨), సబ్బస్సాపి అనత్థస్స మూలం బాలూపసేవనా"తి చ.

ఇదఞ్హి సుత్తన్తి "మనోపుబ్బఙ్గమా...పే....పద"న్తి (ధ. ప. ౧, ౨) పఠమం గాథం సన్ధాయ వదతి. **ఏతస్సా**తి సంవణ్ణియమానసుత్తస్స.

కిచ్చపఞ్ఞత్తీతి అధిపతిపచ్చయసఙ్ఖాతస్స కిచ్చస్స పఞ్ఞాపనం. **పధానపఞ్ఞత్తీ**తి పధానభావస్స పఞ్ఞాపనా. **సహజాతపఞ్ఞత్తీ**తి తేసం ధమ్మానం మనసా సహభావపఞ్ఞాపనా.

మహాభూతాతీతి ఇతిసద్దో ఆదిఅత్థో, తేన మహాభూతావినాభావీ సబ్బో రూపధమ్మో సఙ్గయ్హతి.

"మనోపుబ్బఙ్గమా"తి సమాసపదే "మనో"తి పదం తదవయవమత్తన్తి ఆహ "**నేవ పదసుద్ధీ**"తి. తేనేవాహ "**మనోపుబ్బఙ్గమాతి పదసుద్ధీ**"తి. "**ఛాయావ అనపాయినీ**"తి ఇదం సుఖానుగమస్స ఉదాహరణమత్తం, న యథాధిప్పేతత్థపరిసమాపనం. "**సుఖమన్వేతీ**"తి పన యథాధిప్పేతత్థపరిసమాపనన్తి వుత్తం "**పదసుద్ధి చేవ ఆరమ్భసుద్ధి చా**"తి.

ఏకత్తతాతి మనోపుబ్బఙ్గమాదిసామఞ్ఞం సన్ధాయ వదతి. ఏవం సేసేసుపి. **వేమత్తతా** "మనోపుబ్బఙ్గమా"తిఆదినా సామఞ్ఞతో వుత్తధమ్మే పసాదో ధారణాయ నివత్తేత్వా పసన్న సఙ్ఖాతే విసేసే అవట్ఠాపనతో. సేసేసుపి ఏసేవ నయో. పసాదో సినేహసభావో, అస్సద్ధియం వియ లూఖసభావం దోసం వినోదేతీతి ఆహ "**బ్యాపాదవిక్ఖమ్భనతో**"తి. **బహిద్ధా**తి సద్ధేయ్యవత్థుం సన్ధాయాహ. **ఓకప్పనతో**తి ఆరమ్మణం అనుపవిసిత్వా అనుపక్ఖన్దిత్వా సద్దహనతో.

దేయ్యధమ్మాదయోతి ఏత్థ **ఆది**సద్దేన సంవేగహిరోత్తప్పకసిణమణ్డలాదయో సఙ్గయ్హన్తి. **ఇట్ఠారమ్మణాదయో**తి **ఆది**సద్దేన ఇట్ఠమజ్ఝత్తారమ్మణా, ద్వారధమ్మా, మనసికారోతి ఏవమాదీనం సఙ్గహో దట్ఠబ్బో. **తథా ఫస్సో**తి యథా వేదనాదీనం ఇట్ఠారమ్మణాదయో పచ్చయో, ఏవం ఫస్సోపీతి పచ్చయతాసామఞ్ఞమేవ ఉపసంహరతి తథా-సద్దో. **వేదనాదీన**న్తి హి వేదనాదయో తయో ఖన్ధా గహితా. **విఞ్ఞాణస్స వేదనాదయో**తి నామరూపం సన్ధాయ వదతి.

"**సీలమయస్స అదోసో పదట్ఠాన**"న్తి వుత్తం ఖన్తిపధానత్తా సీలస్స. **అధిట్ఠాతీ**తి అనుయుఞ్జతి ఉప్పాదేతి. **సో**తి ఏవం కుసలచిత్తం భావేన్తో. "**అనుప్పన్నాన**"న్తిఆదినా భావనాపహానసమారోపనాని దస్సేన్తో నిబ్బేధభాగియవసేన గాథాయ అత్థం విచినిత్వా సమారోపేతి, ఏవమ్పి సక్కా యోజేతున్తి వాసనాభాగియవసేన పదట్ఠాననిద్దేసే ఉదాహరీయతి.

ఏవం "మనోపుబ్బఙ్గమా ధమ్మా"తి గాథాయ వసేన హారసమ్పాతయోజనావిధిం దస్సేత్వా ఇదాని గాథాన్తరేన దస్సేతుం "**తథా దదతో పుఞ్ఞ**"న్తిఆదిమాహ. తత్థ **భావనామయ**న్తి పఞ్ఞాభావనామయం.

"**అలోభో కుసలమూల**"న్తిఆది దానాదీనం అలోభాదిపధానత్తా వుత్తం, సబ్బత్థ చ "వుత్త"న్తి పదం ఆనేత్వా యోజేతబ్బం. **తేస**న్తి రాగాదీనం. **నిస్సరణ**న్తి చ పరినిబ్బానమేవ సన్ధాయ వదతి.

పరిచ్చాగసీలో అలోభజ్ఘాసయో కామేసు ఆదీనవదస్సావీ సమ్మదేవ సీలం పరిపూరేతీతి ఆహా "**దదతో...పే.... పదట్ఠాన**"న్తి. ఇధ **ఓళారికా** నామ కిలేసా వీతిక్కమావత్థానం, తప్పహానం తదఙ్గప్పహానేన వేదితబ్బం. **మజ్ఝిమానన్తి** పరియుట్ఠానావత్థానం. **సుఖుమానన్తి** అనుసయావత్థానం. **కతావీభూమి** న్తి ఖీణాసవభూమిం.

దదతోతి మగ్గసహగతేన అలోభేన సదేవకస్స లోకస్స అభయదానం దదతో. **పుఞ్ఞన్తి** లోకుత్తరకుసలం. **సంయమతో**తి మగ్గపరియాపన్నేహి సమ్మావాచాకమ్మన్తాజీవేహి దిట్ఠేకట్ఠాదిసంకిలేసతో మగ్గసంయమేన సంయమన్తస్స. **వేరన్తి** పాణాతిపాతాదిపాపం. **కుసలో**తి మగ్గసమ్మాదిట్ఠియా కుసలో విచక్ఖణో. **జహాతి పాపకన్తి** తేహి తేహి మగ్గేహి తం తం పహాతబ్బం పాపధమ్మం ఓధిసో జహాతి సముచ్ఛిన్దతి. తేనాహ "**మగ్గో వుత్తో**"తి.

"దదతో"తిఆదినా పుబ్బే అవిభాగేన కుసలమూలాని ఉద్ధటానీతి ఇదాని విభాగేన తాని ఉద్ధరన్తో "**లోకియకుసలమూల**"న్తిఆదిమాహ.

పుథుజ్జనభూమి సేక్ఖభూమి దస్సితా పహానస్స విప్పకతభావదీపనతో. **అసేక్ఖభూమి దస్సితా** అనుపాదాపరినిబ్బానదీపనతో.

సగ్గగామినీ పటిపదా పుబ్బభాగప్పటిపత్తి.

పుఞ్ఞే కథితే పుఞ్ఞఫలమ్పి కథితమేవ హోతీతి వుత్తం "**దదతో...పే.... దేసనమాహా**"తి. సచ్చకమ్మట్ఠానేన వినా సంకిలేసప్పహానం నత్థీతి దస్సేన్తో ఆహ "**కుసలో...పే.... దేసనమాహా**"తి.

వేరసద్దో అదిన్నాదానాదిపాపధమ్మేసుపి నిరుళ్హోతి వుత్తం "**ఏవం సబ్బానిపి సిక్ఖాపదాని విత్థారేతబ్బానీ**"తి. **ద్వేపి విముత్తియో** సేక్ఖాసేక్ఖవిముత్తియో, సఉపాదిసేసఅనుపాదిసేసవిముత్తియో చ. తథా హి వక్ఖతి "నిబ్బుతోతి ద్వే నిబ్బానధాతుయో"తిఆది (నేత్తి॰ అట్ఠ॰ ౭౬).

కారణూపచారేన, కారణగ్గహణేన వా ఫలం గహితన్తి ఆహ "**ద్వే సుగతియో**"తిఆది. వట్టవివట్టసమ్పత్తియో ఇమిస్సా దేసనాయ **ఫలం,** తస్స దానం సీలం భావనా **ఉపాయో,** "సమ్పత్తిద్వయం ఇచ్ఛన్తేన దానాదీసు అప్పమత్తేన భవితబ్బ"న్తి అయమేత్థ భగవతో **ఆణత్తీతి** ఇమమత్థం సన్ధాయాహ "**ఫలాదీని యథారహం వేదితబ్బానీ**"తి.

విచయోతి విచయహారసమ్పాతో, సో వుచ్చతీతి అత్థో. ఏస నయో ఇతో పరేసుపి. "**తివిధమ్పి దానమయ**"న్తిఆదినా పదత్థవిచయం దస్సేతి, తేన అస్సాదాదయో, ఇతరే చ విచయహారపదత్థా అత్థతో విచితా ఏవ హోన్తీతి. రూపాదిఆరమ్మణస్స పరిచ్చాగో వుత్తోతి సమ్బన్ధో. **సబ్బో**తి సకలో అనవసేసతో కిచ్చస్స వుత్తత్తా.

దానాభిరతస్స చాగాధిట్ఠానం పారిపూరిం గచ్ఛతీతి వుత్తం "**దదతో...పే.... పదట్ఠాన**"న్తి. విరతిసచ్చే, వచీసచ్చే చ ఠిత్తతో సచ్చాధిట్ఠానం పారిపూరిం గచ్ఛతీతి వుత్తం "**సంయమ...పే.... పదట్ఠాన"న్తి.** కోసల్లయోగతో చ పాపప్పహానతో చ పఞ్ఞాపారిపూరిం గచ్ఛతీతి వుత్తం "**కుసలో...పే.... పదట్ఠాన**"న్తి. అనవసేసరాగాదీసు పహీనేసు ఉపసమో ఉపట్ఠితో నామ హోతీతి వుత్తం "**రాగ...పే.... పదట్ఠాన**"న్తి.

కుసలోతి పుగ్గలాధిట్ఠానేన కోసల్లసమ్మాదిట్ఠి వుత్తాతి ఆహ ‘‘**కుసలో...పే.... మగ్గఙ్గాదిభావేన ఏకలక్ఖణత్తా**’’తి. **ఆదిసద్దేన** బోధిపక్ఖియభావాదిం సఙ్గణ్హాతి. **ఖేపేతబ్బభావేనా**తి పహాతబ్బభావేన.

అవేరతన్తి అసపత్తతం. **కుసలధమ్మేహీ**తి అనవజ్జధమ్మేహి, ఫలనిబ్బానేహీతి అధిప్పాయో. దానస్స మహప్ఫలతా, సీలాదిగుణేహి సత్థు అనుత్తరదక్ఖిణేయ్యభావో, అనుపాదాపరినిబ్బానన్తి ఇమేసం పచ్చవేక్ఖణా ఇమస్స దానస్స నిదానన్తి అయమత్థో పాళియం నిరుళ్హోవ. నిబ్బచననిదానసన్ధయో సువిఞ్ఞేయ్యావాతి ఆహ ‘‘**నిబ్బచననిదానసన్ధయో వత్తబ్బా**’’తి.

పటిపక్ఖనిద్దేసేన సముదయోతి దేసనత్థం పటిపక్ఖనిద్దేసనేన నిద్ధారితో అయం మచ్ఛరియాదిసంకిలేసపక్ఖికో సముదయో. **అలోభేన...పే.... దానాదీహీ**తి యేహి అలోభాదీహి దానాదయో ధమ్మా సమ్భవన్తి, తాని దానాదిగ్గహణేనేవ గహితానీతి కుసలమూలాని నిద్ధారేతి ‘‘**ఇమాని తీణి కుసలానీ**’’తి. **తేస**న్తి కుసలమూలానం.

భయహేతు దేతి పణ్ణాకారాదివసేన. **రాగహేతు దేతి** సభాగవత్థుస్స. **ఆమిసకిఞ్చిక్ఖహేతు దేతి** లఞ్జాదివసేన. **అనుకమ్పన్తో** వా కరుణాఖేత్తే. **అపచయమానో** గుణఖేత్తే, ఉపకారఖేత్తే వా. **భయూపరతో**తి భయేన ఓరతో. తేన తథారూపేన సంయమేన వేరం న చియతేవ. ఏవం సబ్బస్స అకుసలస్స పాపకో విపాకోతి యోజనా.

‘‘**దదతో**’’తిఆదినా యథా దానపటిక్ఖేపేన పరివత్తనం దస్సితం, ఏవం పహానపటిక్ఖేపేనపి పరివత్తనం దస్సేతబ్బన్తి వుత్తం ‘‘**అకుసలో పన న జహాతీ**’’తి.

కమ్మఫలం సద్దహన్తో దానకిరియాయం పదహన్తో యేన విధినా దానం దాతబ్బం, తత్థ సతిం ఉపట్ఠపేన్తో చిత్తం సమాదహన్తో సమ్మాదిట్ఠిం పురక్ఖరోన్తో దానే సమ్మాపటిపన్నో హోతీతి ఆహ ‘‘**దానం నామ...పే.... హోతీ**’’తి.

భావనాపహానసమారోపనాని పాళియం సరూపతో విఞ్ఞాయన్తీతి పదట్ఠానవేవచనసమారోపనాని దస్సేతుం ‘‘**తం సీలస్స పదట్ఠాన**’’న్తిఆది వుత్తం, తం సువిఞ్ఞేయ్యం. అఞ్ఞఞ్చ యదేత్థ అత్థతో న విభత్తం, తం వుత్తనయత్తా, ఉత్తానత్థత్తా చాతి వేదితబ్బం.

హారసమ్పాతవారవణ్ణనా నిట్ఠితా.

నయసముట్ఠానవారవణ్ణనా

౭౯. ‘‘**విసయభేదతో**’’తి సఙ్ఖేపేన వుత్తమత్థం విత్థారతో వివరితుం ‘‘**యథా హీ**’’తిఆదిమాహ. తత్థ **నయతోతి** నయగ్గాహతో. **న** హి పటివేధఞాణం వియ విపస్సనాఞాణం పచ్చక్ఖతో పవత్తతీతి. **అనుబుజ్ఝియమానోతి** అభిసమయఞాణస్స అనురూపం బుజ్ఝియమానో. యథా ఏకపటివేధేనేవ మగ్గఞాణం పవత్తతి, ఏవం తదనుచ్ఛవికం విపస్సనాఞాణేన గయ్హమానోతి అత్థో. ఏవఞ్చ కత్వా నన్దియావట్టాదీనం తిణ్ణం అత్థనయభావో సమత్థితో హోతీతి. తథా హి అత్థవిసేససరూపతాయ తయో నయా ‘‘సుత్తత్థో’’తి వుత్తా, పదత్థవిచారభావేపి పన హారా ‘‘బ్యఞ్జనవిచయో’’తి. యది ఏవం కథం తయోతి చోదనం సన్ధాయాహ ‘‘**పటివిజ్ఝన్తానం పనా**’’తిఆది. తత్థ ఏకమేకో సంకిలేసవోదానానం విభాగతో ద్విసఙ్గహోతి యోజనా. **చతుధఅట్ఠదిసో చాతి** న పచ్చేకం తే నన్దియావట్టాదయో చతుధఅట్ఠదిసా, అథ ఖో యథాక్కమన్తి. ‘‘**ఏవ**’’న్తిఆది యథావుత్తస్స అత్థస్స నిగమనం.

తథా చాతి యథావుత్తస్స అత్థస్స ఉపచయేన సమత్థనా. **పుబ్బా కోటి న పఞ్ఞాయతీతి** ఏత్థ యం వత్తబ్బం, తం పరతో పట్ఠానకథాయం ఆవి భవిస్సతి. ‘‘అన్ధం తమం తదా హోతి, యం లోభో సహతే నర’’న్తిఆది (చూళని॰ ఖగ్గవిసాణసుత్తనిద్దేస ౧౨౮) వచనతో కామతణ్హాపి పటిచ్ఛాదనసభావా, యతో కామచ్ఛన్దం ‘‘నీవరణ’’న్తి వుత్తం. అవిజ్జాయ పన భవేసు ఆదీనవప్పటిచ్ఛాదనం సాతిసయన్తి. తథా అవిజ్జాపి సంయోజనసభావా, యతో సా బహిద్ధా సంయోజనభావేన వుత్తా. ఏవం సన్తేపి తణ్హాయ బన్ధనట్ఠో సాతిసయో అపేక్ఖితభావతోతి ఇమమత్థం దస్సేన్తో ‘‘**తథాపి...పే॰... వుత్త**’’న్తి ఆహ.

‘‘**సంయుత్తా**’’తి పదస్స సమ్పయుత్తాతి అత్థోతి ఆహ ‘‘**మిస్సితా**’’తి. ‘‘**అవిజ్జాభిభూతా...పే॰... అభినివిసన్తా**’’తి ఏతేన అవిజ్జాయ అయాథావగహణహేతుతం దస్సేతి, తతో సో అవిన్దియం విన్దతీతి **అవిజ్జాతి** వుచ్చతి. కిలిస్సనం ఉపతాపనన్తి ఆహ ‘‘**కిలిస్సనప్పయోగం అత్తపరితాపనపటిపత్తి**’’న్తి. **అల్లీయనం** సేవనం.

దుక్ఖన్తి ...పే॰... జానన్తీతి అత్తనా అనుభూయమానం తథా తథా ఉపట్ఠితం కాయికచేతసికదుక్ఖం, ఇతరమ్పి వా ఏకదేసం జానన్తి. తణ్హాయపి ఏసేవ నయో. సభాగవిసభాగపటిపజ్జితబ్బాకారతో తత్థ తేసం ఞాణం నత్థేవాతిదస్సేన్తో ‘‘**ఇదం దుక్ఖ**’’న్తిఆదిమాహ. **పవత్తిపవత్తిహేతుమత్తమ్పీతి** ‘‘పవత్తి పవత్తిహేతూ’’తి ఏత్తకమ్పి. **కా పన కథాతి** పచురజనసాధారణే లోకియేపి నామ అత్థే యేసం ఞాణస్స పటిఘాతో, పరమగమ్భీరే అరియానం ఏవ విసయభూతే లోకుత్తరే నివత్తినివత్తిహేతుసఙ్ఖాతే అత్థే కా నామ కథా, ఛిన్నా కథాతి అత్థో. అట్ఠసమాపత్తిపభేదస్స కేవలస్స సమథస్స తాదిసే కాలే బాహిరకానఞ్చ ఇజ్ఝనతో ‘‘**విపస్సనాధిట్ఠాన**’’న్తి విసేసితం. **వూపసమో** సముచ్ఛేదో, పటిప్పస్సద్ధి చ.

‘‘**సంసారస్స అనుపచ్ఛేదనతో**’’తి ఇదం దిట్ఠిగతానం దిట్ఠిగతికమతదస్సనం. సో హి పుత్తముఖదస్సనే అసతి సంసారో ఉచ్ఛిజ్జేయ్యాతి భాయతి. యతో వుత్తం –

> ‘‘గణ్డుప్పాదో కికీ చేవ, కున్తీ బ్రాహ్మణధమ్మికో;
>
> ఏతే అభయం భాయన్తి, సమ్మూళ్హా చతురో జనా’’తి. (సం॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౨.౨౯౩; అం॰ ని॰ టీ॰ ౩.౩.౯౨);

తదభిఞ్ఞాతి తం యథావుత్తఅన్తద్వయం అభిజానన్తి గుణం ఆరోపేత్వా జానన్తీతి తదభిఞ్ఞా. అత్థభఞ్జనతో, రోగగణ్డసల్లసదిసతాయ అత్తభావసంకిలేసానఞ్చ **రోగగణ్డసల్లతా.**

సక్కాయదస్సనేతి ఏత్థ దిట్ఠిదస్సనం, సక్కాయోవ దస్సనం సక్కాయదస్సనన్తి అత్థో వేదితబ్బో. **తేసన్తి** దిట్ఠిచరితానం. **అత్తాభినివేసో బలవా.** తస్మా యథాఉపట్ఠితం రూపం "అత్తా"ఇచ్చేవ గణ్హన్తీతి అధిప్పాయో. తథా వేదనాదిం. తణ్హాచరితో పన యథాఉపట్ఠితం రూపం తణ్హావత్థుం కత్వా అత్తనియాభినివేసేన అభినివిసన్తా తదఙ్గమేవ అత్తతో సమనుపస్సన్తి. ఏవం వేదనాదీసు. తేనాహ "**తణ్హాచరితా**"తిఆది. **విజ్జమానేతి** పరమత్థతో ఉపలబ్భమానే. **కాయేతి** సమూహే. దిట్ఠియా పరికప్పితో అత్తాది ఏవ పరమత్థతో నుపలబ్భతి, దిట్ఠి పన లబ్భతేవాతి ఆహ "**సతీ వా విజ్జమానా**"తి.

సక్కాయదస్సనముఖేనాతి సక్కాయదిట్ఠిముఖేన.

ఉచ్ఛేదసస్సతన్తి తంసహచరణతో ఉచ్ఛేదసస్సతదిట్ఠి వుత్తా. "ఉచ్ఛేదసస్సతవాదా"తిపి పాఠో.

కసిణాయతనానీతి కసిణజ్ఝానాని.

తేజేత్వాతి నిసానేత్వా.

౭౧. ఏత్తావతా నన్దియావట్టస్స భూమిరచనవసేన సంకిలేసపక్ఖో దస్సితోతి ఆహ "**తత్థ దిట్ఠిచరితోతిఆదినా వోదానపక్ఖం దస్సేతీ**"తి. "**యస్మా సల్లేఖే తిబ్బగారవో**"తి ఇమినా తత్థ తిబ్బగారవత్తా సంలేఖానుసన్తతవుత్తినా భవతీతి దస్సేతి. సేసేసుపి ఏసేవ నయో. **మిచ్ఛాధిమోక్ఖో** సద్ధాపతిరూపకో అవత్థుస్మిం పసాదో.

పుగ్గలాధిట్ఠానేన ధమ్మమేవ విభజతీతి ఆహ "**సత్తాపి...పే.... దస్సేతీ**"తి.

యే హి కేచీతి ఏత్థ **హి**-సద్దో నిపాతమత్తం. "**ఇమాహి ఏవ చతూహి పటిపదాహీ**"తిపి పాళి. దుక్ఖాపటిపదాదివిభాగేన మగ్గో ఏవ ఇధ వుత్తోతి ఆహ "**పటిపదా హి మగ్గో**"తి **చతుద్దిసాసఙ్ఖాతం మగ్గన్తి** చతుద్దిసాసఙ్ఖాతం పవత్తనుపాయం. ద్వే దిసా ఏతిస్సాతి **ద్విదిసా. నన్దియావట్టస్సాతి** నన్దియావట్టనయస్స.

౭౨. వివత్తతి వట్టం ఏత్థాతి **వివత్తం,** వివత్తం ఏవ **వివట్టం,** అసఙ్ఖతధాతు, నిబ్బుతి ఏవ వా. తేన వుత్తం "**నిబ్బాన**"న్తి.

"**కత్థ దట్ఠబ్బ**"న్తి వా పాళి. **ఉపచయేతి** ఉపచయావత్థాయన్తి అత్థో. **దసన్నన్తి** లోభాదికిలేసవత్థూనం. **విపల్లాసహేతుభావతోతి** సుభసఞ్ఞాదివిపల్లాసహేతుకభావతో. విపరియేసగ్గాహవసేన హి ఆదీనవేసు ఏవ సంయోజనియేసు ధమ్మేసు అస్సాదానుపస్సితా. న హి యథాభూతఞాణే సతి తథా సమ్భవో. తేన వుత్తం "**దసన్నం...పే.... భావతో**"తి. **దసవిధకారణేతి** దసవిధే కారణే, దసవిధస్స వా కారణే. **అయోనిసోమనసికారపరిక్ఖతా ధమ్మా** సుభారమ్మణాదయో.

తబ్బిసయా కిలేసాతి ఆహారపరిఞ్ఞాపరిబన్ధభూతా కిలేసా. **విఞ్ఞాణట్ఠితీసుపి** ఏసేవ నయో. కాయే పవత్తమానో పఠమో విపల్లాసో కాయసముదాయే, కాయేకదేసే చ కబళీకారే ఆహారే పవత్తో ఏవ హోతీతి వుత్తం "**పఠమే ఆహారే విసయభూతే పఠమో విపల్లాసో పవత్తతీ**"తి. తథా వేదనాయం పవత్తమానో దుతియవిపల్లాసో తప్పచ్చయే ఫస్సాహారే, చిత్తే పవత్తమానో

తతియవిపల్లాసో తప్పచ్చయే మనోసఞ్చేతనాహారే, ధమ్మేసు పవత్తమానో చతుత్థవిపల్లాసో తప్పచ్చయే విఞ్ఞాణాహారే పవత్తో ఏవ హోతీతి వుత్తం "**చతుత్థే ఆహారే చతుత్థో విపల్లాసో**"తి. తేనాహ "**సేసాహారేసుపి ఏసేవ నయో**"తి. ఆహారసీసేన వా ఆహారపటిబద్ధో ఛన్దరాగో గహితో. **విఞ్ఞాణట్ఠితీసు**పి ఏసేవ నయో. తేనేవాహ "**ఆహారసీసేన తబ్బిసయా కిలేసా అధిప్పేతా**"తి. **పఠమే ఆహారే విసయభూతే**తి చ పఠమే ఆహారే ఛన్దరాగస్స విసయభావం పత్తే, తబ్భావం అనతిక్కన్తేతి అత్థో. అప్పహీనచ్ఛన్దరాగస్స హి తత్థ విపల్లాసా సమ్భవన్తి, న ఇతరస్స. తథా దుతియవిపల్లాసాదీసు అప్పహీనేసు. ఇతరే ఉపాదానాని పవత్తన్తేవ అప్పహీనత్తాతి ఆహ "**సేసపదేసుపి ఏసేవ నయో**"తి. యస్మా చ ఉపాదానాదీసు అప్పహీనేసుపి యోగాదయో పవత్తన్తేవ యథారహం తంసభావత్తా, తదేకట్ఠసభావతో చ, తస్మా వుత్తం పాళియం "**పఠమే ఉపాదానే పఠమో యోగో**"తిఆది. తేనాహ "**సేసపదేసుపి ఏసేవ నయో**"తి.

౮౩. **అపరిజానన్తస్సా**తి ఞాతపరిఞ్ఞాయ, తీరణపరిఞ్ఞాయ, పహానపరిఞ్ఞాయాతి తీహి పరిఞ్ఞాహి పరిచ్ఛిన్దిత్వా అజానన్తస్స, తేసం సముదయఞ్చ అత్థఙ్గమఞ్చ అస్సాదఞ్చ ఆదీనవఞ్చ నిస్సరణఞ్చ యథాభూతం అనవబుజ్ఝన్తస్సాతి అత్థో. **తిబ్బో బహలో ఛన్దరాగో హోతి** తణ్హాచరితభావతోతి అధిప్పాయో. ఇతి ఉపక్కిలేసస్స దిట్ఠాభినివేసస్స హేతుభావతోతి ఇమమత్థం సన్ధాయాహ "**వుత్తనయేనేవా**"తి. సుభసుఖసఞ్ఞాకాముపాదానకామభవయోగఅభిజ్ఝాకాయగన్థకామభవాసవ-కామభవోఘరాగసల్లఛన్దాగతిగమనాని తణ్హాపక్ఖికతాయ, తణ్హాసభావతాయ చ **తణ్హాపధానాని.** సీలబ్బతుపాదానబ్యాపాదకాయగన్థదోససల్లదోసాగతిగమనాని పన తణ్హాభావే భావతో , విఞ్ఞాణట్ఠితియో తణ్హావిసయతో, సబ్బేసం వా తణ్హావిసయతో తణ్హాపధానతా లబ్భతేవ. పచ్ఛిమకానం దిట్ఠిపధానతా వుత్తనయానుసారేన వేదితబ్బా.

౮౪. **కబళీకారే ఆహారే**తి కబళీకారాహారవిసయే ఛన్దరాగే. "అప్పహీనే"తిఆదికం పరియాయకథం ముఞ్చిత్వా నిప్పరియాయమేవ దస్సేన్తో కబళీకారాహారస్స "**అసుభసభావత్తా, అసుభసముట్ఠానత్తా చా**"తి వుత్తం. లబ్భమానే హి ఉజుకే అత్థే కిం పరియాయకథాయాతి. ఛన్దరాగో వా తత్థ అత్థసిద్ధోతి ఏవమ్పేత్థ అత్థో వుత్తో. న హి తత్థ అసతి ఛన్దరాగే విపల్లాసో సమ్భవతి. **దుక్ఖసభావత్తా**తి సఙ్ఖారదుక్ఖతాయ దుక్ఖసభావత్తా. **దుక్ఖపచ్చయత్తా**తి తివిధదుక్ఖతాలక్ఖణస్స దుక్ఖస్స కారణతో. **విఞ్ఞాణే నిచ్చసఞ్ఞినో.** తథా హి **సాతి** నామ భిక్ఖు కేవట్టపుత్తో "తంయేవ విఞ్ఞాణం సన్ధావతి సంసరతీ"తి తత్థ నిచ్చాభినివేసం సంవేదేసి. యేభుయ్యేన సఙ్ఖారేసు అత్తసఞ్ఞితా దిట్ఠిగతికానం "చేతనా అత్తా"తిఆదిదిట్ఠిపరిదీపనేసు వేదితబ్బా. "**భవవిసుద్ధీ**"తి పదస్స అత్థవచనం "**నిబ్బుతిసుఖ**"న్తి. "**సీలబ్బతేహి...పే.... సుఖన్తి దళ్హం గణ్హాతీ**"తి ఇమినా సీలబ్బతుపాదానం ఇధ భవుపాదానన్తి దస్సేతి. తథా హి వక్ఖతి "సీలబ్బతుపాదానసఙ్ఖాతేన భవుపాదానేనా"తి.

పచ్చయా హోన్తి ఉపనిస్సయపచ్చయాదినా. **పఠమే యోగే ఠితో**తి పఠమే యోగే పతిట్ఠితో. అప్పహీనా హి కిలేసా కమ్మవట్టాదీనం కారణభూతా తంసమఙ్గినో సత్తస్స పతిట్ఠాతి వుచ్చన్తి. పరస్స అభిజ్ఝాయనం **పరాభిజ్ఝాయనం.** భవపత్థనాయ భవదిట్ఠిభవరాగవసేన పియాయితస్స వత్థునో విపరిణామఞ్ఞథాభావే దోమనస్సుప్పత్తిం సన్ధాయ వుత్తం "**భవరాగ...పే.... పదూసేన్తీ**"తి.

గన్థిత్వాతి గన్థిం కత్వా. ద్విధాభూతం రజ్జుఆదికే వియ గన్థికరణఞ్హి గన్థనం. చిత్తం పరియాదాయ తిట్ఠన్తా ఆసవానం ఉప్పత్తిహేతు హోన్తీతి సమ్బన్ధో. పరియుట్ఠానప్పత్తా ఏకచ్చే కిలేసా విసేసతో ఆసవుప్పత్తిహేతు హోన్తీతి దస్సనత్థం అట్ఠకథాయం ఉప్పటిపాటివచనం. తప్పటిపక్ఖే విసయే పత్థేతీతి యోజనా. **తబ్బిసయబహులే భవే పత్థేతీ**తి యథా మానుసకేహి కామేహి నిబ్బిన్నరూపా దేవూపపత్తి. **తంసభావత్తా**తి దిట్ఠిసభావత్తా. **అపరాపరన్తి** అఞ్ఞమఞ్ఞం. ఏకచ్చా హి

దిట్ఠి ఏకచ్చస్స దిట్ఠాభినివేసస్స కారణం హోతి, యథా సక్కాయదిట్ఠి ఇతరాసం. **అభినివిసన్తస్సాతి** అభినివేసనహేతు. ‘‘**అయోనిసోమనసికారతో…పే.… అవిజ్జాసవో ఉప్పజ్జతీ**’’తి ఇదం సచ్చాభినివేసస్స ఫలభూతం అవిజ్జాసవం దస్సేతి ఏకన్తవస్సిమేఘవుట్ఠానేన వియ మహోఘప్పవత్తి. **అవిజ్జాసవో సిద్ధో హోతి** వుట్ఠిహేతుకమహోఘసిద్ధియా ఉపరిమేఘవుట్ఠానం వియ.

‘‘నన్దీరాగసహగతా’’తిఆదీసు (మహావ. ౧౪) వియ తబ్భావత్థో సహగతసద్దోతి ఆహ ‘‘**అనుసయ…పే.… భూతా వా**’’తి. **చిత్తస్స అబ్భన్తరసఙ్ఖాతం హదయన్తి** విపాకచిత్తప్పవత్తిం సన్ధాయ వదతి. విపాకవట్టేపి కిలేసవాసనాహితా అత్థి కాచి విసేసమత్తా.

లోభసహగతస్స విఞ్ఞాణస్స. **ఇతరస్స** దోససహగతాదికస్స. బ్యఞ్జనేన వియ భోజనస్స ఆరమ్మణస్స అభిసఙ్ఖరణం విసేసాపాదనం **ఉపసేచనం,** నన్దీ సప్పీతికతణ్హా ఉపసేచనం ఏతస్సాతి **నన్దూపసేచనం** ఉపసేచనభూతాయపి నన్దియా రాగసల్లఉపనిసతో. ఉపసిత్తే పన వత్తబ్బమేవ నత్థీతి దస్సేతుం పాళియా ‘‘రాగసల్లేన నన్దూపసేచనేన విఞ్ఞాణేనా’’తి వుత్తన్తి తమత్థం పాకటం కాతుం ‘‘**కేన పన తం నన్దూపసేచన**’’న్తి పుచ్ఛతి.

రాగసల్లేనాతి హేతుమ్హి కరణవచనన్తి దస్సేన్తో ‘‘**రాగసల్లేన హేతుభూతేనా**’’తి ఆహ. **ఉపనిస్సయపచ్చయత్థో** చేత్థ హేత్వత్థో. ఉపగన్తబ్బతో విఞ్ఞాణేనాతి విభత్తిం పరిణామేత్వా యోజేతబ్బం. ‘‘**పతిట్ఠాభావతో**’’తి ఇమినా విఞ్ఞాణస్స నిస్సయాదిపచ్చయతం వదతి. తేనాహ ‘‘**రూపక్ఖన్ధం నిస్సాయ తిట్ఠతీ**’’తి. ఏవం దుతియాదివిఞ్ఞాణట్ఠితీసుపి నిస్సయాదిపచ్చయతా వత్తబ్బా పతిట్ఠావచనతో.

౮౨. యదిపి అకుసలమూలాదికే తిపుక్ఖలస్స, తణ్హాదికే నన్దియావట్టస్స దిసాభావేన వక్ఖతి, తథాపి అఞ్ఞమఞ్ఞానుప్పవేసతో ఏకస్మిం నయే సిద్ధే ఇతరేపి సిద్ధా ఏవ హోన్తీతి ఇమస్స విసేసస్స దస్సనత్థం ‘‘**ఆహారాదయో…పే.… వవత్థపేతు**’’న్తి వుత్తం. వక్ఖమానే వా అకుసలమూలతణ్హాదికే **ఆదిసద్దేన** సఙ్గహేత్వా ‘‘ఆహారాదయో’’తి వదన్తో ‘‘**నయాన**’’న్తి బహువచనమాహ. **ఏకస్స అత్థస్సాతి** రాగచరితస్స ఉపక్కిలేసతాసఙ్ఖాతస్స ఏకస్స పయోజనస్స. **బ్యఞ్జనత్థోపి గహితో,** న బ్యఞ్జనమేవ గహితన్తి సుత్తపదాని అఞ్ఞమఞ్ఞపరియాయవచనాని యథారహం తణ్హావత్థూనం తత్థ కథితత్తా వుత్తం ‘‘**సవత్థుకా తణ్హా వుత్తా**’’తి. దోసవత్థూనం, దిట్ఠివత్థూనఞ్చ తత్థ కథితత్తా ‘‘సవత్థుకో దోసో, సవత్థుకా దిట్ఠి చ వుత్తా’’తి ఇమమత్థం సన్ధాయాహ ‘‘**వుత్తనయానుసారేనా**’’తి.

దుక్ఖాకారేన సహ దుక్ఖాకారం గహేత్వాతి అత్థో. **ఏవఞ్చేతన్తి** యది తంతంఅనుపస్సనాబహులస్స వసేన పురిమాహారద్వయాదీసు విమోక్ఖముఖవిసేసనిద్ధారణం కతం, ఏతం ఏవమేవ వేదితబ్బం, న అఞ్ఞథా. తత్థ కారణం వదన్తో ‘‘**న హి**’’తిఆదిమాహ. తస్సత్థో – యథా అరియమగ్గానం ఓధిసో కిలేసప్పజహనతో పహాతబ్బేసు ధమ్మేసు నియమో అత్థి, న ఏవం విపస్సనాయ పరిఞ్ఞాపహానానం అనిచ్చన్తికత్తాతి.

అపరే పనాహు – **పురిమే** ఆహారద్వయే పరికిలేసభావేన, దుక్ఖపచ్చయత్తా చ దుక్ఖలక్ఖణం సుపాకటం. తత్థ పురిమే విఞ్ఞాణట్ఠితిద్వయవిఞ్ఞాణాహారే తతియవిఞ్ఞాణట్ఠితియం అనిచ్చలక్ఖణం, మనోసఞ్చేతనాహారే చతుత్థవిఞ్ఞాణట్ఠితియం అనత్తలక్ఖణం సుపాకటన్తి తిస్సన్నం అనుపస్సనానం పవత్తిముఖతాయ తేహి అప్పణిహితాదివిమోక్ఖముఖేహి పరిఞ్ఞం

గచ్ఛన్తీతి. తథా విపల్లాసాదీసు పురిమద్వయం దుక్ఖానుపస్సనాయ ఉజువిపచ్చనీకం, ఇతరద్వయం అనిచ్చానత్తానుపస్సనానం. ఇతి పవత్తిముఖతాయ చ ఉజువిపచ్చనీకతాయ చ ఇమే ధమ్మా యథారహం అప్పణిహితాదివిమోక్ఖముఖేహి పరిఞ్ఞేయ్యా, పహాతబ్బా చ వుత్తా. తత్థ సుభసుఖసఞ్ఞాకాముపాదానసీలబ్బతుపాదానకామయోగభవయోగఅభిజ్ఝాకాయ గన్థకామాసవకామోఘ భవోఘ రాగసల్లఛన్దఅగతిగమనాని సుఖస్సాదవసేన పవత్తనతో దుక్ఖానుపస్సనాయ పటిపక్ఖభావతో బ్యాపాదకాయగన్థదోససల్లదోసఅగతిగమనాని పవత్తిముఖతాయ అప్పణిహితవిమోక్ఖముఖేన పహాతబ్బాని. తతియసఞ్ఞాదయో నిచ్చాభినివేసతన్నిమిత్తాహి అనిచ్చానుపస్సనాయ పటిపక్ఖభావతో అనిమిత్తవిమోక్ఖముఖేన పహాతబ్బా. చతుత్థసఞ్ఞాదయో అత్తాభినివేసతన్నిత్తాహి అనత్తానుపస్సనాయ పటిపక్ఖభావతో సుఞ్ఞతవిమోక్ఖముఖేన పహాతబ్బా. తత్థ మానసల్లభయఅగతిగమనానం నిచ్చాభినివేసనిమిత్తతా వేదితబ్బా. న హి అనిచ్చతో పస్సతో మానజప్పనం, భయం వా సమ్భవతి. అవిజ్జాయోగాదీనం అత్తాభినివేసనిమిత్తతా పాకటా ఏవాతి.

౮౬. అప్పమఞ్ఞావజ్జా రూపావచరసమాపత్తియో **దిబ్బవిహారా** "దేవూపపత్తిసంవత్తనికకుసలసమాపత్తియో చా"తి కత్వా, సతిపి తబ్భావే పరహితపటిపత్తితో, నిద్దోసతాయ చ సేట్ఠా విహారాతి చతస్సో అప్పమఞ్ఞా **బ్రహ్మవిహారా**, చతస్సో ఫలసమాపత్తియో **అరియవిహారా** "ఆరకా కిలేసేహి అరియానం విహారా"తి. చతస్సో ఆరుప్పసమాపత్తియో **ఆనేఞ్జవిహారా** , సతిపి దేవూపపత్తిసంవత్తనికకుసలసమాపత్తిభావే ఆనేఞ్జసన్తతాహి లోకియేసు సిఖాప్పత్తితో.

అధికరణభేదేనాతి వత్థుభేదేన.

యం అభిణ్హం న పవత్తతి, తం **అచ్ఛరియన్తి** దస్సేతుం "**అన్ధస్స...పే.... ఉప్పజ్జనక**"న్తి వుత్తం. **అధితిట్ఠతి** సీలాది **ఏతేన** సచ్చేన, **ఏత్థ** వా సచ్చే నిమిత్తభూతే, **అధిట్ఠానమత్తమేవ వా** తం సచ్చన్తి ఏవం కరణాధికరణభావత్థా పచ్చయవసేన వేదితబ్బా సమానాధికరణసమాసపక్ఖే. తథా అఞ్ఞపదత్థసమాసపక్ఖే. ఇతరస్మిం పన సమాసే కరణాధికరణత్థా ఏవ, తే చ ఖో సీలాదివసేన చ వేదితబ్బా. సుఖన్తి ఝానవిపస్సనామగ్గఫలనిబ్బానసుఖం. లోకియవిపాకసుఖమ్పి లబ్భతేవ. "నాఞ్ఞత్ర బోజ్ఝా...పే.... పాణిన"న్తి (సం॰ ని॰ ౧. ౯౮) హి ఇమాయ గాథాయ సఙ్గహితా అనత్తపరిహారముఖేన సత్తానం అభయా నిబ్బానసమ్పత్తిసుఖావహా చత్తారో ధమ్మా ఇధ "**సుఖభాగియా**"తి వుత్తాతి. **అనవసేసపరియాదానతో**తి ఫరణవసేన అనవసేసగ్గహణతో.

పఠమస్స సతిపట్ఠానస్స పఠమపటిపదావసేన పవత్తస్సాతి అధిప్పాయో. ఏవం సేసేసుపి. "**యథా హీ**"తిఆదినా యథావుత్తపటిపదాసతిపట్ఠానానం నానన్తరియకతం ఉపమాయ విభావేతి. సతిపి చ సబ్బాహి పటిపదాహి సబ్బేసం సతిపట్ఠానానం నియమాభావే నానన్తరికభావేన దేసనాక్కమేసేవేత్థ నేసం అయమనుక్కమో కతోతి వేదితబ్బో. అథ వా కాయవేదనాసు సుభసుఖసఞ్ఞానం దుబ్బినివేఠియతాయ అసుభదుక్ఖానుపస్సనానం కిచ్చసిద్ధితో పురిమేన పటిపదాద్వయేన పురిమం సతిపట్ఠానద్వయం యోజితం తదభావతో. ఇతరేన ఇతరం. తాని హి పురిమేసు సతిపట్ఠానేసు కతకమ్మస్స ఇచ్ఛితబ్బాని. అథ వా యథా తణ్హాచరితదిట్ఠిచరితానం మన్దతిక్ఖపఞ్ఞానం వసేన చతస్సో పటిపదా యోజితా, ఏవం చత్తారి సతిపట్ఠానాని సమ్భవన్తీతి దస్సేతుం పటిపదాసతిపట్ఠానానం అయమనుక్కమో కతో.

‘‘**తథా**’’తి ఇమినా యథా సమానపటిపక్ఖతాయ పఠమస్స సతిపట్ఠానస్స భావనా పఠమస్స ఝానస్స విసేసావహా, ఏవం పీతిసహగతాదిసమానతాయ దుతియసతిపట్ఠానాదిభావనా దుతియజ్ఝానాదీనం విసేసావహాతి ఇమమత్థం ఉపసంహరతి. **పీతిపటిసంవేదనాదీతి ఆది**సద్దేన సుఖపటిసంవేదనం, చిత్తసఙ్ఖారపటిసంవేదనం, పస్సమ్భనఞ్చ సఙ్గణ్హాతి. చిత్తస్స అభిప్పమోదనగ్గహణఞ్చేత్థ నిదస్సనమత్తం దట్ఠబ్బం పటిసంవేదనసమాదహనవిమోచనానమ్పి వసేన పవత్తియా ఇచ్ఛితబ్బత్తా. **అనిచ్చవిరాగాదీతి ఆది**సద్దేన నిరోధపటినిస్సగ్గా సఙ్గయ్హన్తి.

రూపావచరసమాపత్తీనన్తి ఏత్థ పటిలద్ధమత్తం పఠమజ్ఝానం పఠమజ్ఝానసమాపత్తియా పగుణవసీభావాపాదనస్స పచ్చయో హోతి, న ఇతరాసం. ఇతరాసం పన అధిట్ఠానభావేన పరమ్పరాయ పచ్చయో హోతీతి వేదితబ్బం. బ్యాపాదవిహింసావితక్కఅరతిరాగా **బ్యాపాదవితక్కాదయో. సుఖేనా**తి అకిచ్ఛేన, అకసిరేనాతి అత్థో.

దిబ్బవిహారాదికే చత్తారో విహారే పదట్ఠానం కత్వా నానాసన్తానేసు ఉప్పన్నాయ వుట్ఠానగామినివిపస్సనాయ యథాక్కమం అనుప్పన్నాకుసలానుప్పాదనాదివసేన పవత్తవిసయం సన్ధాయ పాళియం ‘‘**పఠమో విహారో భావితో బహులీకతో**’’తిఆది వుత్తం. సమ్మప్పధానసదిసఞ్చేత్థ సమ్మప్పధానం వుత్తం. అరియవిహారే చ హేట్ఠిమే నిస్సాయ ఉపరిమగ్గాధిగమాయ వాయమన్తస్స అయం నయో లబ్భతి. మగ్గపరియాపన్నస్సేవ వా సమ్మప్పధానస్స నానాసన్తానికస్స యథావుత్తవిపస్సనాగమనేన తంతంకిచ్చాదికస్స వసేనేతం వుత్తం. సక్కా హి విపస్సనాగమనేన సద్ధిన్ద్రియాదితిక్ఖతావిసేసో వియ వీరియస్స కిచ్చవిసేసవిసయో మగ్గో విఞ్ఞాతుం.

తథా సిఖాప్పత్తఉపేక్ఖాసతిపారిసుద్ధిదిబ్బవిహారం నిస్సాయ ఉప్పన్నం పఠమం సమ్మప్పధానం మానప్పహానం ఉక్కంసేతి, బ్రహ్మవిహారసన్నిస్సయే ఉప్పన్నం దుతియం సమ్మప్పధానం కామాలయసముగ్ఘాతం, అరియవిహారసన్నిస్సయేన ఉప్పన్నం తతియం సమ్మప్పధానం అవిజ్జాపహానం, సన్తవిమోక్ఖసన్నిస్సయేన ఉప్పన్నం చతుత్థం సమ్మప్పధానం భవూపసమం ఉక్కంసేతీతి దస్సేతుం ‘‘**పఠమం సమ్మప్పధాన**’’న్తిఆది వుత్తం.

పహీనమానో న విసంవాదేయ్యాతి **మానప్పహానం సచ్చాధిట్ఠానం** వడ్ఢేతి విసంవాదననిమిత్తస్సేవ అభావతో. అప్పహీనమానో హి మాననిస్సయేన కిఞ్చి విసంవాదేయ్య. కామాలయే, దిట్ఠాలయే చ సముగ్ఘాటితే చాగపటిపక్ఖస్స అవసరో ఏవ నత్థీతి **ఆలయసముగ్ఘాతో చాగాధిట్ఠానం** వడ్ఢేతి. అవిజ్జాయ సముచ్ఛిన్నాయ పఞ్ఞాబుద్ధియా పరిబన్ధోవ నత్థి, భవసఙ్ఖారేసు ఓస్సట్ఠేసు అభవూపసమస్స ఓకాసోవ నత్థీతి మానప్పహానాదయో సచ్చాధిట్ఠానాదికే సంవడ్ఢేన్తీతి దస్సేతుం ‘‘**మానప్పహాన**’’న్తిఆది వుత్తం.

అవిసంవాదనసీలో ధమ్మచ్ఛన్దబహులో ఛన్దాధిపతేయ్యం సమాధిం నిబ్బత్తేతి. చాగాధిముత్తో నేక్ఖమ్మజ్ఝాసయో అకోసజ్జబహులతాయ వీరియాధిపతేయ్యం, ఞాణుత్తరో చిత్తం అత్తనో వసే వత్తేన్తో చిత్తాధిపతేయ్యం, వూపసన్తసభావో ఉపసమహేతుభూతాయ వీమంసాయ వీమంసయతో వీమంసాధిపతేయ్యం సమాధిం నిబ్బత్తేతీతి సచ్చాధిట్ఠానాదిపారిసుద్ధిఛన్దసమాధిఆదీనం పారిపూరియా సంవత్తతీతి దస్సేతుం ‘‘**సచ్చాధిట్ఠానం భావిత**’’న్తిఆది వుత్తం.

ధమ్మచ్ఛన్దబహులో ఛన్దసమాధిమ్హి ఠితో ఇట్ఠానిట్ఠఛళారమ్మణాపాతే అనవజ్జసేవీ హోతి. ఆరద్ధవీరియో వీరియసమాధిమ్హి ఠితో సంకిలేసపక్ఖస్స సన్తపనవసేనేవ పుఞ్ఞం పరిపూరేతి. చిత్తం అత్తనో వసే వత్తేన్తో చిత్తసమాధిమ్హి ఠితో

పఞ్ఞాయ ఉపకారానుపకారకే ధమ్మే పరిగ్గణ్హన్తో **బుద్ధిం** ఫాతిం గమిస్సతి. వీమంసాసమాధిమ్హి ఠితో ధమ్మవిచయబహులో ఉపధిపటినిస్సగ్గావహమేవ పటిపత్తిం బ్రూహేతీతి ఇమమత్థం దస్సేతుం ‘‘**ఛన్దసమాధి భావితో**’’తిఆది వుత్తం.

దూరాదూరపచ్చత్థికనివారణే బహూపకారో **ఇన్ద్రియసంవరో** మేత్తాయ విసేసుప్పత్తిహేతుతో **మేత్తం** వడ్ఢేతి. తపేన సంకిలేసధమ్మే విక్ఖమ్భేన్తో వీరియాధికో పరదుక్ఖాపనయనకామతం సాహత్థికం కరోతీతి **తపో కరుణం** సంవడ్ఢేతి. పఞ్ఞా పరియోదాపితా సావజ్జానవజ్జధమ్మే పరిగ్గణ్హన్తీ పహాసనిపాతతో **ముదితం** రక్ఖన్తీ పరిబ్రూహేతి. ఉపధినిస్సగ్గో పక్ఖన్దో నిన్నపోణపబ్భారోవ సమ్మదేవ సత్తసఙ్ఖారేసు ఉదాసినో హోతీతి సో **ఉపేక్ఖా**విహారం పరివడ్ఢేతీతి ఇమమత్థం దస్సేతుం ‘‘**ఇన్ద్రియసంవరో భావితో**’’తిఆది వుత్తం. తేనాహ ‘‘**యో యస్స విసేసపచ్చయో, సో తం పరిపూరేతీతి వుత్తో**’’తి.

౮౭. దిసాభావేనాతి నయానం దిసాభావేనాతి యోజేతబ్బం. అత్థోపిస్స పుబ్బే వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బో. **యేన** చతుక్కేన **యస్స** రాగచరితాదిపుగ్గలస్స **వోదానం** విసుద్ధి. యథా అపరిఞ్ఞాతా, అప్పహీనా చ పఠమాహారవిపల్లాసాదయో రాగచరితాదీనం పుగ్గలానం ఉపక్కిలేసా, ఏవం పఠమపటిపదాదయో భావితా బహులీకతా నేసం విసుద్ధియో హోన్తీతి వుత్తనయానుసారేన సక్కా విఞ్ఞాతున్తి ఆహ ‘‘**హేట్ఠా వుత్తనయమేవా**’’తి.

అథ వా పురిమాహి ద్వీహి పటిపదాహి సిజ్ఝమానా విపస్సనా అత్తనో కిచ్ఛవుత్తిసఙ్ఖాతం పవత్తిదుక్ఖమ్పి సజ్గణ్హన్తీ దుక్ఖానుపస్సనాబాహుల్లవిసేసతో దుక్ఖలక్ఖణం పటివిజ్ఝన్తీ ‘‘**అప్పణిహితం విమోక్ఖముఖ**’’న్తి వుత్తా. తతియాయ పటిపదాయ సిజ్ఝమానా సుఖప్పవత్తికతాయ సమ్మదేవ సన్తతిఘనం భిన్దిత్వా అనిచ్చలక్ఖణం విభావేన్తీ ‘‘**అనిమిత్తం విమోక్ఖముఖ**’’న్తి వుత్తా. చతుత్థాయ పన పటిపదాయ సిజ్ఝమానా సుఖప్పవత్తికతాయ, విసదఞాణతాయ చ సమూహకిచ్చారమ్మణఘనం భిన్దిత్వా సమ్మదేవ అనత్తలక్ఖణం విభావేన్తీ ‘‘**సుఞ్ఞతం విమోక్ఖముఖ**’’న్తి వుత్తా.

తథా కాయవేదనానుపస్సనా విసేసతో దుక్ఖలక్ఖణం విభావేన్తీ, చిత్తానుపస్సనా అనిచ్చలక్ఖణం, ధమ్మానుపస్సనా అనత్తలక్ఖణన్తి తా యథాక్కమం “అప్పణిహితాదివిమోక్ఖముఖ”న్తి వుత్తా.

సప్పీతికతాయ అస్సాదాని పఠమదుతియజ్ఝానాని విరజ్జనవసేన విసేసతో దుక్ఖతో పస్సన్తియా విపస్సనాయ వసేన ‘‘**అప్పణిహితం విమోక్ఖముఖ**’’న్తి వుత్తాని. తతియం సన్తసుఖతాయ బాహిరకానం నిచ్చాభినివేసవత్థుభూతం సభావతో “అనిచ్చ”న్తి పస్సన్తియా విపస్సనాయ వసేన ‘‘**అనిమిత్తం విమోక్ఖముఖ**’’న్తి వుత్తం. చతుత్థం ఉపక్కిలేసవిగమాదీహి పరిసుద్ధం సుసమాహితం యథా పరేసం, ఏవం అత్తనో చ యథాభూతసభావావబోధహేతుతాయ సమ్మదేవ “సుఞ్ఞ”న్తి పస్సన్తియా విపస్సనాయ వసేన ‘‘**సుఞ్ఞతం విమోక్ఖముఖ**’’న్తి వుత్తం.

ఏవం విహారానం విపస్సనావసేనేవ విమోక్ఖముఖతా, తత్థ “దిబ్బబ్రహ్మవిహారానం సన్తసుఖతాయ అస్సాదనీయతా”తిఆదినా అప్పణిహితవిమోక్ఖముఖతా యోజేతబ్బా. అరియవిహారస్స పఞ్ఞాధికత్తా విసేసతో అనత్తానుపస్సనాసన్నిస్సయతాయ సుఞ్ఞతవిమోక్ఖతా. ఆనేఞ్జవిహారస్స సన్తవిమోక్ఖతాయ అనిచ్చలక్ఖణప్పటివేధస్స విసేసపచ్చయసభావతో అనిమిత్తవిమోక్ఖముఖతా యోజేతబ్బా.

తథా పురిమానం ద్విన్నం సమ్మప్పధానానం సంకిలేసవిసయత్తా కిలేసదుక్ఖవీతిక్కమస్స దుక్ఖానుపస్సనాబాహుల్లత్తా అప్పణిహితవిమోక్ఖముఖతా. తతియస్స అనుప్పన్నకుసలుప్పాదనేన ధమ్మానం ఉదయవయవన్తతావిభావనతో

అనిచ్చలక్ఖణం పాకటన్తి అనిమిత్తవిమోక్ఖముఖతా. చతుత్థస్స ఉప్పన్నానం ఠితత్తం బ్యాపారాపజ్జనేన ధమ్మానం అవసవత్తితాదీపనతో అనత్తలక్ఖణం సుపాకటన్తి సుఞ్ఞతవిమోక్ఖముఖతా.

మానప్పహానాలయసముగ్ఘాతానం సహాయతణ్హాపహానతాయ తణ్హాపణిధివిసోధనతో అప్పణిహితవిమోక్ఖముఖతా. అవిజ్జాపహానస్స పఞ్ఞాకిచ్చాధికతాయ సుఞ్ఞతవిమోక్ఖముఖతా. భవూపసమస్స సఙ్ఖారనిమిత్తపటిపక్ఖతాయ అనిమిత్తవిమోక్ఖముఖతా.

పకతియా దుక్ఖసభావే సఙ్ఖారే ఞాణసచ్చేన అవిసంవాదేన్తో దుక్ఖతో ఏవ పస్సతి, చాగాధివిముత్తతాయ తణ్హం విదూరీకరోన్తో రాగప్పణిధిం విసోసేతీతి పురిమం అధిట్ఠానద్వయం "**అప్పణిహితం విమోక్ఖముఖ**"న్తి వుత్తం. ఇతరస్స పన అధిట్ఠానద్వయస్స సుఞ్ఞతానిమిత్తవిమోక్ఖముఖతా వుత్తనయా ఏవ.

ఛన్దాధిపతేయ్యా చిత్తేకగ్గతా విసేసతో ధమ్మచ్ఛన్దవతో నేక్ఖమ్మవితక్కబహులస్స హోతి, వీరియాధిపతేయ్యా పన కామవితక్కాదికే వినోదేన్తస్సాతి తదుభయం నిస్సాయ పవత్తా విపస్సనా విసేసతో రాగాదిప్పణిధీనం విసోసనతో "**అప్పణిహితం విమోక్ఖముఖ**"న్తి వుత్తా. చిత్తాధిపతేయ్యం , వీమంసాధిపతేయ్యఞ్చ నిస్సాయ పవత్తా యథాక్కమం అనిచ్చానత్తానుపస్సనాబాహుల్లతో "**అనిమిత్తం విమోక్ఖముఖం, అప్పణిహితం విమోక్ఖముఖ**"న్తి చ వుత్తా.

అభిజ్ఝావినయనో ఇన్ద్రియసంవరో, కామసఙ్కప్పాదివినోదనో తపో చ వుత్తనయేనేవ పణిధిపటిపక్ఖతో **అప్పణిహితం విమోక్ఖముఖం,** బుద్ధి అనత్తానుపస్సనానిమిత్తం, ఉపధిపటినిస్సగ్గో నిమిత్తగ్గాహపటిపక్ఖోతి తదుభయసన్నిస్సయా విపస్సనా యథాక్కమం "**సుఞ్ఞతం, అనిమిత్తం విమోక్ఖముఖ**"న్తి వుత్తా.

ఆసన్నపచ్చత్థికరాగం పటిబాహన్తీ **మేత్తా** రాగపణిధియా పటిపక్ఖో, **కరుణా** పరదుక్ఖాపనయనాకారవుత్తికా దుక్ఖసహగతాయ దుక్ఖానుపస్సనాయ విసేసపచ్చయోతి తదుభయసన్నిస్సయా విపస్సనా "**అప్పణిహితం విమోక్ఖముఖ**"న్తి వుత్తా. **ముదితా** సత్తానం మోదగ్గహణబహులా తదనిచ్చతాదస్సనతో అనిచ్చానుపస్సనాయ విసేసపచ్చయోతి తన్నిస్సయా విపస్సనా **అనిమిత్తం విమోక్ఖముఖం. ఉపేక్ఖా** ఞాణకిచ్చాధికతాయ అనత్తానుపస్సనాయ విసేసపచ్చయోతి తన్నిస్సయా విపస్సనా "**సుఞ్ఞతం విమోక్ఖముఖ**"న్తి వుత్తాతి ఏవమేత్థ పవత్తిఆకారతో విపస్సతో నిస్సయతో, కిచ్చతో చ భిన్దిత్వా విమోక్ఖముఖాని యోజితానీతి.

సమతిక్కమనం పరిఞ్ఞాపహానఞ్చ. **సపరసన్తానేతి** అత్తనో, పరేసఞ్చ సన్తానే, తేన కాయికో, వాచసికో చ విహారో "విక్కీళిత"న్తి వుత్తోతి దస్సేతి "వివిధో హారో"తి కత్వా. తస్స పన విభావనా ఇధ అధిప్పేతా నయస్స భూమిభావతో. **యేన** పటిపక్ఖభావేన. **తేసం పటిపక్ఖభావోతి** తేసం ఆహారాదీనం పటిపక్ఖభావో పహాతబ్బభావో పటిపదాదీనం పటిపక్ఖభావో పహాయకభావోతి యోజేతబ్బం. తత్థ పటిపదాగ్గహణేన విపస్సనా కథితా. విపస్సనా చ చత్తారో ఆహారే పరిజానన్తీ తప్పటిబద్ధఛన్దరాగం పజహతీతి ఉజుకమేవ తేసం పటిపక్ఖతా, ఏవం ఝానాదీనమ్పి ఉపాదానాదిపటిపక్ఖతా వేదితబ్బా తదుపదేసేన విపస్సనాయ కథితత్తా. విపల్లాససతిపట్ఠానానం పటిపక్ఖభావో పాకటో ఏవ. న్తి సీహవిక్కీళితం. వీసతియా చతుక్కేహి విసభాగతో విత్థారేన విభత్తన్తి తీహి పదేహి సఙ్గహేత్వా కథికత్తా వుత్తం "**సఙ్ఖేపేన దస్సేన్తో**"తి.

ఇన్ద్రియానన్తి సద్ధాదిఇన్ద్రియానం. దసన్నం చతుక్కానం నిద్ధారణాతి యోజనా.

౮౮. **నిగ్గచ్ఛతీతి** నిక్ఖమతి. తతో నిద్ధారేత్వా వుచ్చమానో హి నిగ్గచ్ఛన్తో వియ హోతీతి. **చత్తారో పుగ్గలేతి** "తణ్హాచరితో మన్దో"తిఆదినా (నేత్తి. ౬) వుత్తే చత్తారో పుగ్గలే. పుగ్గలాధిట్ఠానేన చేత్థ ధమ్మో వుత్తోతి ఆహ **''భూమిం నిద్దిసిత్వా''**తి. **తతో ఏవాతి** యథావుత్తపుగ్గలచతుక్కతో ఏవ. **ఇతరత్థాపీతి** "సుఖాయ...పే.... పుగ్గలా"తి ఏత్థాపి. **సాధారణాయాతి** పఠమచతుత్థాహిపి విమిస్సాయ. **యథావుత్తాసూతి** దుతియతతియాసు.

హేట్ఠాతి దేసనాహారవిభఙ్గవిచయహారసమ్పాతవణ్ణనాసు.

ఏసేవ నయోతి కుసలమూలాదిద్వాదసతికసఙ్గహో అనవజ్జపక్ఖో. "వోదాయతి సుజ్ఝతి ఏతేనాతి వోదాన"న్తి (నేత్తి॰ అట్ఠ॰ ౧౧) వం నేతబ్బతం సన్ధాయాహ.

యథా హారఉద్దేసో కతో, ఏవం నయానం అకరణే కారణం, పయోజనఞ్చ విభావేతుకామో **''కస్మా పనా''**తిఆదిమాహ. **నయేహి** నయన్తరేహి. **సమ్భవదస్సనత్థన్తి** ఉపపత్తిదస్సనత్థం. తత్థ సమ్భవో అనుద్దేసక్కమేన నిద్దిసనే కరణం దస్సనం పయోజనం. యది హి ఇమే నయా ఉప్పత్తిట్ఠానవసేన అసంకిణ్ణా భవేయ్యుం, హారా వియ ఉద్దేసానుక్కమేనేవ నిద్దిసితబ్బా సియుం. తథా హి వుత్తం హారానం ఉద్దేసావసానే "ఏతే సోళస హారా పకిత్తితా అత్థతో అసంకిణ్ణా"తి (నేత్తి॰ ౧).

యస్మా పనేతే మూలపదేహి మూలపదన్తరనిద్ధారణేన అఞ్ఞమఞ్ఞం తే నిగ్గచ్ఛన్తి, తస్మా ఏకస్మిం నిద్దిట్ఠే ఇతరోపి అత్థతో నిద్దిట్ఠోయేవ నామ హోతీతి ఇమస్స అత్థస్స దస్సనత్థం **''ఉద్దేసానుక్కమేన నిద్దేసో న కతో''**తి.

ఇదాని తమేవ సఙ్ఖేపేన వుత్తమత్థం విత్థారేన దస్సేతుం **''పఠమనయతో హీ''**తిఆది వుత్తం. తత్థ తణ్హాదిట్ఠిచరితవసేన ద్విధా పుగ్గలే విభజిత్వా తేసం వసేన నన్దియావట్టనయం నీహరిత్వా పున తే ఏవ తణ్హాదిట్ఠిచరితే చతుప్పటిపదావిభాగేన విభజిత్వా సీహవిక్కీళితస్స నయస్స సమ్భవో దస్సితో, తే ఏవ చతుప్పటిపదాభేదభిన్నే పుగ్గలే పున ఉగ్ఘటితఞ్ఞూఆదివిభాగేన తిధా విభజిత్వా తిపుక్ఖలస్స నయస్స సమ్భవో దస్సితో. తం సన్ధాయాహ **''పఠమనయతో...పే.... నిద్దిట్ఠో''**తి.

యస్మా సుభసుఖసఞ్ఞాహి లోభో, నిచ్చసఞ్ఞాయ దోసో "ఇమినా మే అనత్థో కతో"తి ఆఘాతుప్పత్తితో , అత్తసఞ్ఞాయ మోహో గహితో హోతి. తథా అసుభసఞ్ఞాదీహి అలోభాదయో, తస్మా ధమ్మాధిట్ఠానవసేన తతియనయతో దుతియనయస్స సమ్భవో. యస్మా పన లోభే సతి సమ్భవతో లోభగ్గహణేనేవ దోసో గయ్హతి. లోభో చ తణ్హా, మోహో అవిజ్జా, తప్పటిపక్ఖతో అలోభాదోసేహి సమథో గయ్హతి, అమోహేన విపస్సనా, తస్మా ధమ్మాధిట్ఠానవసేనేవ దుతియనయతో పఠమనయస్స సమ్భవోతి ఇమం విసేసం దీపేతుం ఉద్దేసానుక్కమేన నిద్దేసో న కతోతి దస్సేన్తో **''ధమ్మాధిట్ఠానవసేన పనా''**తిఆదిమాహ.

తేనేవాతి తతియనయతో దుతియనయస్స వియ దుతియనయతో పఠమనయస్సపి సమ్భవతో. ఏవం పాళియం పుగ్గలాధిట్ఠానవసేన ఆగతం నిస్సాయ అట్ఠకథాయం ధమ్మాధిట్ఠానవసేనేవ నయనిగ్గమో నిద్ధారితోతి అయమేవ విసేసో. **యది ఏవన్తి** పాళియం ఆగతప్పకారతో అఞ్ఞేనపి పకారేన నయా నిద్ధారేతబ్బా, ఏవం సన్తే యథా పుగ్గలాధిట్ఠానవసేన పఠమనయతో తతియనయస్స, తతియనయతో దుతియనయస్స సమ్భవో దస్సితో, ఏవం ధమ్మాధిట్ఠానవసేనేవ

పఠమనయతో తతియనయదుతియనయానం, ధమ్మాధిట్ఠానవసేనేవ దుతియనయతో తతియనయస్స సమ్భవో దీపేతబ్బోతి ఇమమత్థమాహ ‘‘**ద్వే హుత్వా...పే.... సియా**’’తి.

తత్థ **నయోతి** పచ్ఛా వుత్తదుతియనయో. **అత్థతోతి** అత్థాపత్తితో, అత్థతో లబ్భమానత్తా ఏవ సరూపేన న కథితోతి అత్థో. ఇదాని తం అత్థాపత్తిం ఏకన్తికం కత్వా దస్సేతుం ‘‘**యస్మా**’’తిఆది వుత్తం. **అనుప్పవేసో ఇచ్ఛితో** తంతంనయమూలపదానం నయన్తరమూలపదేసు సమవరుజ్ఝనతో. తథా హి “యత్థ సబ్బో అకుసలపక్ఖో సఙ్గహం సమోసరణం గచ్ఛతి, యత్థ సబ్బో కుసలపక్ఖో సఙ్గహం సమోసరణం గచ్ఛతీ”తి (నేత్తి॰ ౩) చ వుత్తం. **అయఞ్చ అత్థోతి** “నయానం అఞ్ఞమఞ్ఞఅనుప్పవేసో నిగ్గమో”తి అయం దువిధో అత్థో. పిటకానం అత్థకథనం **పేటకం,** సో ఏవ ఉపదేసోతి **పేటకోపదేసో,** ఉపదేసభూతా పరియత్తిసంవణ్ణనాతి అత్థో.

ఆదితో పట్ఠాయాతి నయానం అఞ్ఞమఞ్ఞఅనుప్పవేసనిగ్గమమత్తమేవ అవిభావేత్వా నయవిచారస్స పఠమావయవతో పభుతి **విభావనా** దీపనా పకాసనా.

దోసదిట్ఠీతి అప్పస్సాదతాదిదోసగాహికదిట్ఠీ, దోసదస్సీనోతి అత్థో. తే హి అసమూహతానుసయా, కామేసు చ ఆదీనవదస్సినో. ఇదఞ్చ నేసం అజ్ఝుపేక్ఖనం అత్తకిలమథానుయోగస్స కారణం వుత్తం. **నత్థి అత్థోతి** యో రాగాభిభూతేహి అన్ధబాలేహి పరికప్పితో దిట్ఠధమ్మికో కామేహి అత్థో, సో మధుబిన్దుగిద్ధస్స మధులిత్తసత్థధారావలేహనసదిసో అప్పస్సాదో బహుదుక్ఖో బహుపాయాసో బహుఆదీనవో సవిఘాతో సపరిళాహో సమ్పరాయికో తథేవాతి సబ్బదాపి విఞ్ఞుజాతికస్స కామేహి పయోజనం న విజ్జతి. **అనజ్ఝోసితాతి** అనభిభూతా విహరన్తి. **తేన వుచ్చతి సుఖా పటిపదాతి** తేన మన్దకిలేసభావేన తేసం పుగ్గలానం అకిచ్ఛేన సిజ్ఝమానా విపస్సనా పటిపదా “సుఖా పటిపదా”తి వుచ్చతి. **అజ్ఝోసితాతి** అభినివిట్ఠా. **ఇమే సబ్బే సత్తాతి** ఇమే తణ్హాదిట్ఠిచరితభావేన ద్విధా వుత్తా అపరిమాణప్పభేదా సబ్బేపి పటిపజ్జన్తా సత్తా.

సుఖేన పటినిస్సజ్జన్తీతి కిలేసే అకిచ్ఛేన పజహన్తి. ‘‘**ఇమా చతస్సో పటిపదా**’’తిఆది పటిపదానం ఏత్తావతాయం, విసయభావకిచ్చేసు చ బ్యభిచారాభావదస్సనం. **అయం పటిపదాతి** నిగమనం, అయం పటిపదా యాయ వసేన సీహవిక్కీళితస్స నయస్స భూమిదస్సనత్థం చత్తారో పుగ్గలా నిద్ధారితాతి అధిప్పాయో. **చతుక్కమగ్గేన కిలేసే నిద్దిసతీతి** అనన్తరం వక్ఖమానేన ఆహారాదిచతుక్కమగ్గేన దసవత్థుకే కిలేససమూహే నిద్దిసతి. **చతుక్కమగ్గేన అరియధమ్మేసు నిద్దిసితబ్బాతి** తప్పటిపక్ఖేన పటిపదాదిచతుక్కమగ్గేన అరియధమ్మేసు బోధిపక్ఖియేసు విసయభూతేసు నిద్ధారేత్వా కథేతబ్బా.

ఇదఞ్చ పమాణం చత్తారో ఆహారాతి ఇమేసం విపల్లాసానం పవత్తియా పమాణం, యదిదం చత్తారో ఆహారా. ఇదం వుత్తం హోతి – యావదేవ చత్తారో ఆహారా పరిఞ్ఞం న గచ్ఛన్తి, తావదేవ చత్తారో విపల్లాసే విభజన్తి. యావదేవ చత్తారో విపల్లాసా అప్పహీనా, తావదేవ చత్తారి ఉపాదానాని పరిబ్రూహన్తీతి. ఏవం సబ్బత్థ యథారహం వత్తబ్బం. తేనాహ ‘‘**ఏవం ఇమాని సబ్బాని దస పదానీ**’’తి. “యోజేతబ్బానీ”తి చ వచనసేసో.

‘‘**అభిజ్ఝాయ గన్థతీ**’’తి ఇమినా అభిజ్ఝాయనమేవ గన్థనన్తి దస్సేతి. ఏస నయో సేసేసుపి. **పపఞ్చేన్తోతి** దిట్ఠాభినివేసం విత్థారేన్తో.

విప్పటిసారుప్పత్తిహేతుభావో కిలేసానం ఆసవనన్తి ఆహ ''**ఆసవన్తీ**''తి. **కిం విప్పటిసారాతి** తేన కిలేసానం వీతిక్కమవత్థుం వదతి. యస్మా అప్పహీనానుసయస్సేవ విప్పటిసారా, న ఇతరస్స, తస్మా ''**యే విప్పటిసారా, తే అనుసయా**''తి వుత్తం. పదద్వయేనపి ఫలూపచారేన కారణం వుత్తం.

పఠమేన పదేనాతి యథావుత్తేసు దససు సుత్తపదేసు పఠమేన పదేన. **పఠమాయ దిసాయాతి** తదత్థసఙ్ఖాతాయ సీహవిక్కీళితస్స సంకిలేసపక్ఖే పఠమాయ దిసాయ.

ఇతీతి ఏవం, వుత్తనయేనాతి అత్థో. **కుసలాకుసలానన్తి** యథావుత్తఅనవజ్జసావజ్జధమ్మానం. **పక్ఖపటిపక్ఖవసేనాతి** వోదానపక్ఖతప్పటిపక్ఖవసేన. **యోజనాతి** పఠమదిసాదిభావేన యుత్తే కత్వా మనసానుపేక్ఖనా. "మనసా వోలోకయతే"తి (నేత్తి॰ ౪) హి వుత్తం.

తస్సాతి దిసాలోకనస్స. సోతాపత్తిఫలాదీనం పరియోసానతా ఇన్ద్రియవసేన వేదితబ్బా. యేసఞ్హి సద్ధాదీనం ఇన్ద్రియానం వసేన సతిపట్ఠానాదీని సిజ్ఝన్తి, తేసం వసేన సోతాపత్తిఫలాదీనం పరియోసానతా. తత్థ సోతాపత్తిఫలే సద్ధిన్ద్రియం పారిపూరిం గచ్ఛతి. సోతాపన్నో హి సద్ధాయ పరిపూరికారీ. సకదాగామిఫలే వీరియిన్ద్రియం పారిపూరిం గచ్ఛతి. సకదాగామీ హి ఆరద్ధవీరియో ఉపరిమగ్గాధిగమాయ. అనాగామిఫలే సమాధిన్ద్రియం పారిపూరిం గచ్ఛతి. అనాగామీ సమాధిస్మిం పరిపూరికారీ. అగ్గఫలే అరహత్తే సతిన్ద్రియఞ్చ పఞ్ఞిన్ద్రియఞ్చ పారిపూరిం గచ్ఛతి. అరహా హి సతివేపుల్లప్పత్తో, పఞ్ఞావేపుల్లప్పత్తో చాతి.

అపరే పనాహు – సద్ధాబలేన సుభసఞ్ఞాయ పహానం. సద్ధహన్తో హి పటిక్కూలమనసికారే కమ్మం కరోతి. వీరియబలేన సుఖసఞ్ఞాయ పహానం. వీరియవా హి సుఖస్సాదం అభిభవిత్వా యోనిసోమనసికారమనుయుఞ్జతి. సమాధిబలేన నిచ్చసఞ్ఞాయ పహానం. సమాహితో హి సఙ్ఖారానం ఉదయబ్బయం పరిగ్గణ్హన్తో అనిచ్చసఞ్ఞం పటిలభతి. పఞ్ఞాబలేన అత్తసఞ్ఞాయ పహానం. పఞ్ఞవా హి సఙ్ఖారానం అవసవత్తితం సల్లక్ఖేన్తో అత్తసుఞ్ఞతం పటివిజ్ఝతి. సతి పన సబ్బత్థాపి ఇచ్ఛితబ్బా. తేనాహ "సతిం చ ఖ్వాహం, భిక్ఖవే, సబ్బత్థికం వదామీ"తి (సం॰ ని॰ ౫.౨౩౪; మి॰ ప॰ ౨.౧.౧౩). ఏవం చతువిపల్లాసప్పహాయీనం చతున్నం ఇన్ద్రియానం పారిపూరిట్ఠానం చత్తారి సామఞ్ఞఫలాని చతువిపల్లాసముఖానం చతున్నం దిసానం పరియోసానాని వుత్తానీతి.

''**లోభో అకుసలమూల**''న్తిఆది లోభాదీనం హేతుఫలభావేన సమ్పయుత్తతాయ దస్సనం.

తత్థ **మనాపికేనాతి** యేభుయ్యవసేన వుత్తం. అమనాపికేనాపి హి ఆరమ్మణేన విపరియేసవసేన లోభో ఉప్పజ్జతి. **మనాపికేనాతి** వా మనాపికాకారేన. ఫస్సవేదనూపవిచారరాగవితక్కపరిళాహా సహజాతాపి లబ్భన్తి, అసహజాతాపి. ''**ఉప్పాదో**''తి ఏతేన ఉప్పజ్జమానసఙ్ఖారగ్గహణన్తి ''**ఉప్పజ్జతీ**''తి వుత్తం. ఉప్పాదలక్ఖణస్సేవ పన గహణే "ఉప్పజ్జతీ"తి న వత్తబ్బం సియా. న హి ఉప్పాదో ఉప్పజ్జతి, రాగజపరిళాహహేతుకతా చ తేసం రాగస్స తణ్హాసభావత్తా. తణ్హా హి దుక్ఖస్స సముదయో, యం కిఞ్చి సముదయధమ్మం, సబ్బం తం దుక్ఖన్తి. తథా చ వుత్తం "తణ్హాసహజాతవేదనాయ పన లోభో సహజాతాదిపచ్చయేహి చ పచ్చయో"తి. ఏవం ఇట్ఠారమ్మణే ఉప్పన్నలోభసహగతసుఖవేదనాయ ఉదయో ఇధ ''**ఉప్పాదో**

సఙ్ఖతలక్ఖణ''న్తి వుత్తో, తస్సా విపరిణామో ''**విపరిణామదుక్ఖతా**''తి. విపరిణామావత్థా చ ఉదయావత్థం వినా న హోతీతి సా తం నిస్సాయ ఉప్పజ్జన్తీ వియ వుత్తా ''**ఉప్పాదం...పే.... దుక్ఖతా**''తి.

దోసో అకుసలమూలన్తిఆదీసుపి వుత్తనయానుసారేన అత్థో వేదితబ్బో. అయం పన విసేసో – **ఠితస్స అఞ్ఞథత్తం** నామ జరా, తం నిస్సాయ దోమనస్సస్స ఉప్పజ్జనతో వుత్తం ''**ఠితస్స...పే.... దుక్ఖదుక్ఖతా**''తి. **దోసజపరిళాహహేతుకతా** జరాయ దోసబహులస్స పుగ్గలస్స నచిరేన జీరణతో వేదితబ్బా.

వయోతి సఙ్ఖారానం నిరోధో. అనిచ్చతావసేన చ సఙ్ఖతధమ్మానం సఙ్ఖారదుక్ఖతాతి వుత్తం ''**వయ...పే.... సఙ్ఖారదుక్ఖతా**''తి. తేనాహ భగవా ''యదనిచ్చం తం దుక్ఖ''న్తి (సం॰ ని॰ ౩.౧౫, ౪౫, ౭౬; పటి॰ మ॰ ౨.౧౦). మోహజపరిళాహహేతుకతా వయలక్ఖణస్స యేభుయ్యేన సమ్మోహనిమిత్తత్తా, మరణస్స అవిజ్జాపచ్చయత్తా చ సంసారప్పవత్తియా వేదితబ్బా.

అలోభాదీనం పఞ్ఞాదిపారిపూరిహేతుకతా యథారహం ఉపనిస్సయకోటిసహజాతకోటియా చ పచ్చయభావేన వేదితబ్బా. సబ్బే హి కుసలా ధమ్మా సబ్బేసం కుసలానం ధమ్మానం యథాసమ్భవం పచ్చయవిసేసా హోన్తి ఏవాతి. అబ్యాపాదవితక్కసన్నిస్సయో ఉపవిచారో **అబ్యాపాదూపవిచారో. అవిహింసూపచారే**పి ఏసేవ నయో.

అయం తిపుక్ఖలో నామ దుతియో నయో సద్ధిం దిసాలోకననయేన నిద్దిట్ఠోతి వచనసేసో. ''**ఇమే చత్తారో**''తిఆది పుగ్గలాధిట్ఠానేనేవ నన్దియావట్టస్స నయస్స భూమిదస్సనత్థం ఆరద్ధం. **ఇమే** యథావుత్తపటిపదాచతుక్కస్స వసేన చతుబ్బిధా. **విసేసేనా**తి దిట్ఠితణ్హాసన్నిస్సయతావిసేసేన. దిట్ఠిచరితో హి తిక్ఖపఞ్ఞో, మన్దపఞ్ఞో చ సుఖాయ పటిపదాయ ఖిప్పాభిఞ్ఞాయ చ దన్ధాభిఞ్ఞాయ చ నియ్యాతీతి ద్విధా వుత్తోతి. తథా తణ్హాచరితో దుక్ఖాయ పటిపదాయ ఖిప్పాభిఞ్ఞాయ చ దన్ధాభిఞ్ఞాయ చ నియ్యాతీతి ద్విధా వుత్తోతి దస్సితో చాయమత్థో. తేనాహ ''**ద్వే హోన్తి దిట్ఠిచరితో చ తణ్హాచరితో చా**''తి.

చత్తారో హుత్వాతి సీహవిక్కీళితస్స నయస్స భూమిదస్సనే చత్తారో హుత్వా ఠితా, చతుప్పటిపదావసేన చత్తారో కత్వా వుత్తాతి అత్థో. **తయో హోన్తీ**తి తిపుక్ఖలస్స నయస్స భూమిదస్సనే ఉగ్ఘటితఞ్ఞూఆదివసేన తయో భవన్తి. **తయో హుత్వా**తి తథా తయో హుత్వా ఠితా తయో కత్వా కథితా. **ద్వే హోన్తీ**తి ఇదాని నన్దియావట్టస్స నయస్స భూమిదస్సనే ద్వే భవన్తి. **అజ్ఝోసాన**న్తి దిట్ఠిఅజ్ఝోసానం. **అభినివేసో**తి తణ్హాభినివేసో. **అహంకారో**తి అహంమానో ''అహ''న్తి వా కరణం **అహంకారో**. దిట్ఠిమానమఞ్ఞనానం వసేన ''అహమస్మీ''తి సమనుపస్సనా **మమంకారో,** మమాయనం తణ్హాగ్గాహో.

దసపదాని ''పఠమా దిసా''తి కాతబ్బానీతి నన్దియావట్టస్స నయస్స ''పఠమా దిసా''తి కరణీయాని, ''పఠమా దిసా''తి వవత్థపేతబ్బానీతి అత్థో. **సంఖిత్తేన...పే.... పక్ఖస్సా**తి అనేకప్పభేదస్సపి కణ్హపక్ఖస్స సంకిలేసపక్ఖస్స అత్థం సంఖిత్తేన సఙ్ఖేపేన పటిపక్ఖే వత్తమానే వోదానధమ్మే ఉద్దిస్స ఞాపేన్తి పకాసేన్తి, పఠమా కాతబ్బాతి యోజనా. **దస పదాని దుతియకానీ**తి తణ్హాదికా దస కోట్ఠాసా ''దుతియా దిసా''తి కాతబ్బా. ''సంఖిత్తేన...పే.... కణ్హపక్ఖస్సా''తి ఆనేత్వా యోజేతబ్బం.

యోనిసోతి ఉపాయసో. **యోనిసో మనసికారో** అనిచ్చాదివసేన పఠమమనసికారో. **పఞ్ఞా**తి సుతచిన్తామయా పఞ్ఞా, ఝానాభిఞ్ఞా చ. **నిబ్బిదా**తి నిబ్బేధఞాణం. సోమనస్సధమ్మూపసఞ్హితం పమోదాదిసహగతం చేతసికసుఖం.

కుసలపక్ఖే చాతి చ-సద్దో సముచ్చయత్థో, తేన ఉభయపక్ఖతో సముచ్చయవసేన చతస్సో దిసా, న పచ్చేకన్తి దస్సేతి.

తేసన్తి తణ్హాదీనం, తణ్హాయ, తణ్హాపక్ఖికానఞ్చాతి అత్థో. సతిపి అనవసేసతో రాగే పహీయమానే అనవసేసతో అవిజ్జాపి పహీయతేవ, రాగస్స పన చేతోవిముత్తి ఉజుపటిపక్ఖోతి దస్సనత్థం ''**రాగవిరాగా**''తి వుత్తం. **అవిజ్జావిరాగాతి** ఏత్థాపి ఏసేవ నయో. అయఞ్చ అత్థో "ఆసవానం ఖయా అనాసవం చేతోవిముత్తిం పఞ్ఞావిముత్తి"న్తిఆదినా (మ॰ ని॰ ౧.౪౩౮) ఆగతపాళియా అత్థవణ్ణనావసేన వుత్తా, ఇధ పన "రాగవిరాగా చేతోవిముత్తి సేక్ఖఫలం, అవిజ్జావిరాగా పఞ్ఞావిముత్తి అసేక్ఖఫల"న్తిఆదినా (నేత్తి॰ ౨౮) పేవచనసమారోపనే ఆగతత్తా పురిమా అనాగామిఫలం. తఞ్హి కామరాగస్స ఉజువిపచ్చనీకతో సమాధిపారిపూరియావ విసేసతో "రాగవిరాగా చేతోవిముత్తీ"తి వుచ్చతి, పచ్ఛిమా అరహత్తఫలం తణ్హాయ, అవిజ్జాయ చ అనవసేసప్పహానతో, పఞ్ఞాపారిపూరియా చ "అవిజ్జావిరాగా పఞ్ఞావిముత్తీ"తి వుచ్చతి.

తత్థాతి నన్దియావట్టనయే. **తేసూతి** "చత్తారి పదానీ"తి వుత్తేసు తణ్హాదీసు చతూసు మూలపదేసు. ఇధ సమోసరణన్తి సఙ్గహో వుత్తో, సో చ సభావతో, సభాగతో చ హోతీతి తణ్హాదీని చత్తారి దస్సేత్వా ''**తేసు అట్ఠారస మూలపదాని సమోసరన్తీ**''తి వుత్తం. **సమథం భజన్తి** సభావతో, సభాగతో చాతి అధిప్పాయో. **విపస్సనం భజన్తీతి** ఏత్థాపి ఏసేవ నయో. నయాధిట్ఠానానం నయాధిట్ఠానే అనుప్పవేసో నయానం నయేసు అనుప్పవేసో ఏవ నామ హోతీతి ఆహ ''**తిపుక్ఖలో...పే.... అనుప్పవిసన్తీ**''తి.

అలోభామోహపక్ఖం అభజాపేత్వా అదోసపక్ఖం భజాపేతబ్బస్స నన్దియావట్టసీహవిక్కీళితమూలపదస్స అభావతో అదోసో ఏకసుత్తకోటియా ఏకకోవ హోతీతి దస్సేన్తో ఆహ ''**అదోసో అదోసో ఏవా**''**తి. దోసో దోసో ఏవాతి** ఏత్థాపి ఏసేవ నయో. **సమోసరన్తి** సభాగతో చ సభావతో చ సఙ్గహం గచ్ఛన్తీతి అత్థో.

భూమి గోచరోతి చ మూలపదాని ఏవ సన్ధాయ వదతి. **ఏకేకం నయం అనుప్పవిసతి** తంతంమూలపదానుప్పవేసతో. కుసలే వా విఞ్ఞాతే అకుసలో పటిపక్ఖో, అకుసలే వా కుసలో పటిపక్ఖో **అన్వేసితబ్బో** సంవణ్ణియమానసుత్తపదానురూపతో ఉపపరిక్ఖితబ్బో. అన్వేసనా ఉపపరిక్ఖా "దిసాలోకన"న్తి వుచ్చతి. **సో నయో నిద్దిసితబ్బోతి** తథా అన్వేసిత్వా తేహి ధమ్మేహి దిసా వవత్థపేత్వా సో సో నయో నిద్ధారేత్వా యోజేతబ్బో. యథా మూలపదేసు మూలపదానం అనుప్పవేసో సంవణ్ణితో, ఇమినావ నయేన మూలపదతో మూలపదానం నిద్ధారణాతి వేదితబ్బాతి దస్సేన్తో ''**యథా ఏకమ్హి...పే.... నిద్దిసితబ్బానీ**''తి ఆహ. ''**ఏకేకస్మిఞ్హీ**''తిఆది కారణవచనం.

తత్థ **తత్థాతి** ఏకేకస్మిం నయే. **ఏకస్మిం ధమ్మే విఞ్ఞాతేతి** తణ్హాదికే ఏకస్మిం మూలపదధమ్మే సరూపతో, నిద్ధారణవసేన వా విఞ్ఞాతే. **సబ్బే ధమ్మా విఞ్ఞాతా హోన్తీతి** తదఞ్ఞమూలపదభూతా సబ్బే లోభాదయో విఞ్ఞాతా నయస్స భూమిచరణాయోగ్యతాయ పకాసా పాకటా హోన్తి . ''**ఇమేస**''న్తిఆది నయత్తయదిసాభూతధమ్మానం మత్థకపాపనేన తిణ్ణం నయానం కూటగ్గహణం, తం హేట్ఠా వుత్తనయమేవ.

పున ''**ఇమేసూ**''తిఆది కమ్మనయద్వయస్స విభాగవిభావనం, తం విఞ్ఞేయ్యమేవ.

నయసముట్ఠానవారవణ్ణనా నిట్ఠితా.

సాసనపట్ఠానవారవణ్ణనా

౮౯. **సఙ్గహవారాదీసూ**తి సఙ్గహవారఉద్దేసనిద్దేసవారేసు. **సరూపతో న దస్సితం,** అత్థతో పన దస్సితమేవాతి అధిప్పాయో. తమేవ హి అత్థతో దస్సనత్థం ఉదాహరణభావేన నిక్ఖిపతి, యథా మూలపదేహి పట్ఠానం నిద్ధారేతబ్బన్తి. ‘‘**అఞ్ఞమఞ్ఞసఙ్గహో**’’తి ఇదం మూలపదపట్ఠానానం అఞ్ఞమఞ్ఞతో నిద్ధారేతబ్బతాయ కారణవచనం ‘‘సతి అనుప్పవేసే తతో వినిగ్గామో సియా’’తి. **పట్ఠానన్తి** ఏత్థ ప-ఇతి ఉపసగ్గపదం, తం పన ‘‘విభత్తేసు ధమ్మేసు యం సేట్ఠం, తదుపాగము’’న్తిఆదీసు వియ పకారత్థజోతకన్తి దస్సేన్తో ‘‘**పకారేహి ఠాన**’’న్తిఆదీసు వియ పకారత్థజోతకన్తి దస్సేన్తో ‘‘**పకారేహి ఠాన**’’న్తి ఆహ. **ఇధాతి** ఇమస్మిం నేత్తిప్పకరణే. **తస్సాతి** దేసనాసఙ్ఖాతస్స పరియత్తిసాసనస్స. **తథాభావదీపనన్తి** వేనేయ్యజ్ఝాసయానురూపేన పవత్తితత్తా సంకిలేసభాగియతాదిప్పకారేహి ఠితభావేన దీపేతబ్బత్తా ‘‘దీపిస్సతీతి **దీపన**’’న్తి కత్వా. **పతిట్ఠహన్తి** అధిసీలసిక్ఖాదయో సముదాయరూపేన గహితా. **ఏతేహి** సంకిలేసధమ్మాదీహి, సంకిలేసధమ్మాదీనం అధిసీలసిక్ఖాదీనం పవత్తనుపాయతా అనుపుబ్బికథాయ సాముక్కంసికాయ ధమ్మదేసనాయ దీపేతబ్బా. **తేసన్తి** సంకిలేసధమ్మాదీనం. పున **తేసన్తి** సుత్తాని సన్ధాయాహ.

గోట్ఠాతి వజా. **పట్ఠితగావోతి** గతగావో. **ఆగతట్ఠానస్మిన్తి** సీహనాదసుత్తం (మ॰ ని॰ ౧.౧౩౪) వదతి. పవత్తగమనత్తా ఏత్థాతి వచనసేసో. అథ వా గచ్ఛతి ఏత్థాతి **గమనం,** దేసనాఞాణస్స నిస్సఙ్గవసేన పవత్తగమనదేసభావతో పట్ఠానం నామాతి అత్థో. **వోమిస్సాతి** ‘‘సంకిలేసభాగియఞ్చ వాసనాభాగియఞ్చా’’తిఆదినా దుకతికచతుక్కభావేన మిస్సితా.

సంకిలేసభావే ఞాపేతబ్బే పవత్తం, తం విసయం కత్వా దేసితన్తి అత్థో, అత్థమత్తవచనఞ్చేతం , సంకిలేసభాగే భవన్తి సద్దనయేన అత్థో వేదితబ్బో. ‘‘**సంకిలేసభాగిక**’’న్తిపి పాఠో, తస్స సంకిలేసభాగో ఏతస్స అత్థి, సంకిలేసభాగే వా నియుత్తం, సంకిలేసభాగస్స వా పబోధనసీలం **సంకిలేసభాగికం,** తదేవ సంకిలేసభాగియన్తి అత్థో వేదితబ్బో. **పదాలనం** సముచ్ఛిన్దనం, పదాలనసన్నిస్సయతా చేత్థ పదాలనగ్గహణేన గహితాతి దట్ఠబ్బం. **అసేక్ఖేతి** అసేక్ఖధమ్మే. **తేసం వోమిస్సకనయవసేనాతి** తేసం సంకిలేసభాగియాదీనం చతున్నం పటిక్ఖేపాపటిక్ఖేపవోమిస్సకనయవసేన.

‘‘**తాని పన ఛ దుకా**’’తిఆదినా పదానం గహణపరిచ్ఛేదతో వవత్థాపనతం వత్వా పరతో ‘‘సాధారణాని కతానీ’’తి పదస్స అత్థసంవణ్ణనాయ సయమేవ సరూపతో దస్సేస్సతి. ‘‘**అనుద్ధరణే కారణం నత్థీ**’తి వత్వా ఉద్ధరణే పన కారణం దస్సేన్తో ‘‘**తథా హి వక్ఖతీ**’’తిఆదినా పాళిమాహరి. **వోదానం నామ** సంకిలేసతో హోతి సంకిలిట్ఠస్సేవ వోదానస్స ఇచ్ఛితత్తా. యస్మా వోదానం తదఙ్గాదివసేన సంకిలేసతో విసుజ్ఝనం, తస్మా ‘‘**తం పన అత్థతో వాసనాభాగియాది ఏవ హోతీ**’’తి వుత్తం. తత్థ తదఙ్గవిక్ఖమ్భనేహి వోదానం వాసనాభాగియాదివసేన హోతి, సముచ్ఛేదపటిప్పస్సద్ధీహి వోదానం నిబ్బేధభాగియవసేన, అసేక్ఖభాగియవసేన వోదానం పటిప్పస్సద్ధియా ఏవ వేదితబ్బం. యాయం దేసనా రాగాదిభాగినీ సియా, సా **సంకిలేసభాగియా**. యాయం దేసనా చాగాదిభాగినీ సియా, సా **వాసనాభాగియా**. యా పన ఆపత్తివిచ్ఛేదనీ సావసేసం, అనవసేసఞ్చ, సా **నిబ్బేధభాగియా, అసేక్ఖభాగియా చ**.

‘‘తణ్హాసంకిలేసభాగియం సుత్త’’న్తిఆదినా పఠమమేవ సంకిలేసభాగస్స దస్సితత్తా వుత్తం ‘‘**సంకిలేసో తివిధో…పే॰… విసయదస్సనత్థం ఆరద్ధ**’’న్తి. భవరాగో **భవపత్థనా. ఉప్పజ్జతీతి** న విగచ్ఛతి. **తత్ర తత్ర భవేతి** యది వా కామభవే, యది వా

రూపభవే, యది వా అరూపభవే. **పదన్తరసంయోజనవసేనాతి** దుకనయేనేవ పదన్తరేన యోజనవసేన. **మిస్సితాని కతానీతి** సంసట్ఠాని కతాని.

ఏకకచతుక్కవసేన దస్సితబ్బాని పదాని ఏవ గహేత్వా ఆవుత్తినయదస్సనవసేన మిస్సేత్వా అవసిట్ఠదుకవసేన, తికచతుక్కవసేన చ ఇతరే అట్ఠ పట్ఠానభాగా దస్సితాతి ఆహ **''తానియేవ యథావుత్తాని అట్ఠ సుత్తానీ''**తిఆది . **చత్తారో ఏకకాయేవ** పాళియం ఆదితో దస్సితా. **ఛదుకా** పాళియం ఆగతా చత్తారో, అట్ఠకథాయం ద్వేతి. **చత్తారో తికా** పాళియం ఆగతా ద్వే, అట్ఠకథాయం ద్వేతి. ద్వే చతుక్కా పన అట్ఠకథాయమేవ ఆగతా. **''పాళియం అనాగతా''**తి ఇదం సరూపతో అనాగమనం సన్ధాయ వుత్తం, నయతో పన ఆగతభావో దస్సితో ఏవ. యే పనేత్థ పాళియం అనాగతా, తేసం ఉదాహరణాని పరతో దస్సయిస్సామ.

సోళసహీతి సోళసవిధేహి. న హి తాని సుత్తాని సోళసేవ, అథ ఖో సోళసప్పకారానీతి మూలగణనం ఠపేత్వా కారణసుత్తలద్ధేన సఙ్ఖారగబ్భేన తదనురూపో యో గణనవిత్థారో, తస్స పత్థరణవిధి పట్ఠాననయో. **ఇమినా...పే.... నత్థీతి** యథావుత్తపట్ఠానవినిముత్తో పరియత్తిసాసనప్పదేసో న విజ్జతి యథారహం తంతంపట్ఠానభావేన పవత్తత్తాతి దస్సేతి. యది సుత్తగేయ్యాది నవవిధం పరియత్తిసాసనం యథావుత్తపట్ఠానవసేనేవ పవత్తం, తత్థ కథమిధ అనిదస్సితానం గాథాదీనం సంకిలేసభాగియాదిభావో గహేతబ్బోతి పఞ్హం సన్ధాయ "గాథాయ గాథా అనుమినితబ్బా"తిఆదిపాళి పవత్తాతి దస్సేతుం **''కథం పనా''**తిఆది వుత్తం.

తత్థ **అయం గాథా వియాతి** "కామన్ధా జాలసఞ్ఛన్నా, మనోపుబ్బఙ్గమా ధమ్మా, ఉద్ధం అధో సబ్బధి విప్పముత్తో, యస్స సేలూపమం చిత్త"న్తిఆదినా ఇధ ఉదాహటగాథా వియ. **గాథాతి** అఞ్ఞాపి తేపిటకే బుద్ధవచనే ఆగతా ఇధ అనుదాహటా. సంవణ్ణనాకాలే సమ్ముఖీభావేన "అయం గాథా వియా"తి వుత్తా యా కాచి గాథా "సంకిలేసభాగియా"తి వా "సంకిలేసవాసనానిబ్బేధఅసేక్ఖభాగియా"తి వా **అనుమినితబ్బా** నయగ్గాహేన ఞాపేతబ్బాతి దస్సేతుం వుత్తం **''సంకిలేస... పే.... జానితబ్బాతి అత్థో''**తి. **వా**-సద్దో హి ఇధ అవుత్తవికప్పనత్థో. **సేసపదేసూతి** వేయ్యాకరణసుత్తపదేసు.

౯౦. **అరియానం ధమ్మన్తి** చారిత్తవారిత్తభేదం సీలాచారం. ఏకన్తకరణీయస్స అకరణమ్పి **వీతిక్కమో** ఏవ.

అవిజ్జాదికే సంకిలేసధమ్మే తదఙ్గాదివసేన ధునాతీతి **ధోనా** వుచ్చతి పఞ్ఞా. **పచ్చవేక్ఖిత్వా పరిభుఞ్జనపఞ్ఞాతి** పన పకరణేన అవచ్ఛిన్నత్తా వుత్తం. **తం అతిక్కమిత్వా చరన్తోతి** పచ్చయానం అపచ్చవేక్ఖిత్వా పచ్చయపరిభోగే ఆదీనవం అపస్సన్తో ఇణపరిభోగవసేన పరిభుఞ్జన్తో న పరిముచ్చతి నిరయాదిదుక్ఖతో, వట్టదుక్ఖతో చ.

కుక్కుజనకం నామ కదలియా పుప్ఫనాళి. **పరాభవాయాతి** వినాసాయ. **తథాతి** యథా ఫలపాకన్తా కదలీ, ఏవం వేళునళాపి ఓసధిజాతికత్తాతి ఉపసంహారత్థో తథా-సద్దో. తేనాహ **''ఫలం వేళుం ఫలం నళ''**న్తి.

సుఖేత్తేపీతి పి-సద్దేన కో పన వాదో ఊసరాదిదోసదుట్ఠేసు ఖేత్తేసూతి దస్సేతి. **''ఛకణ...పే.... అత్థో''**తి ఏతేన యథావుత్తఅభిసఙ్ఖరణాభావేన బీజదోసదుట్ఠన్తి దస్సేతి.

౯౧. **సజ్జితన్తి** సజ్జితం. **అపరిక్ఖతేతి** పటిపక్ఖేహి ధమ్మేహి అవిక్ఖమ్భితే అరోగే.

యాయ సమన్నాగతో పుగ్గలో "కిం సుతం మయా, కిం వా సుణామీ"తి కుసలం గవేసీ చరతి, సా ధమ్మోజపఞ్ఞా **కిస్సవా** నామ. **దుబ్భాసితాతి** దుట్ఠు భాసితా, ఇస్సామచ్ఛరియదోసాదీహి దుట్ఠా వా భాసితా.

౮౨. **విచినాతీతి** విసేసతో చినాతి పసవతి.

విగతభూతాతి విగతసచ్చ. తేనాహ "**అలీకవాదీ**"తి.

అవజాతపుత్తాతి లామకపుత్త. భగవతో సాసనే పబ్బజిత్వా నిహీనవుత్తితం సన్ధాయ వదతి. **నేరయికోతి** నిరయే నిబ్బత్తనకో. పాపకమ్మినో పపతన్తి ఏత్థాతి **పపతం,** నరకం.

తణ్హాదీనం సభావభేదతోతి తణ్హాదిట్ఠిదుచ్చరితానం తణ్హాయనవిపరీతదస్సనదుట్ఠచరితతాసఙ్ఖాతసభావవిభాగతో. **అవత్థాభేదతోతి** తణ్హాయ ఛన్దపేమలోభరాగనన్దీపిపాసాముచ్ఛాదయో, దిట్ఠియా గాహపరామాసమిచ్ఛాభినివేసవిసుకవిప్ఫన్దితవిపరీతదస్సనాదయో, దుచ్చరితస్స తిరచ్ఛానపేత్తివిసయఅసురయోనిగామితాదయో అవత్థావిసేసా. **చ**-సద్దేన తేసం కామతణ్హాదిరూపతణ్హాదిఅత్తానుదిట్ఠాదిసస్సతగాహాదికాయదుచ్చరితాది- పాణాతిపాతాదిప్పకారభేదో సఙ్గయ్హతి.

౮౩. **విపులన్తి** ఉళారం, తేలాదీహి చేవ ధనధఞ్ఞాదీహి చ పహూతసన్నిచయన్తి అత్థో. **సమ్బాధాతి** జనసంమద్దసఙ్కటా.

దణ్డేన న హింసతీతి ఏత్థ వుత్తం యం దణ్డనిధానం, తం వట్టవివట్టనిస్సితం. తదుభయస్సాపి ఫలం దస్సేన్తో "**సో పుగ్గలో**"తిఆదిమాహ.

౮౪. కిఞ్చతి తంసమఙ్గినం విమద్దతీతి **కిఞ్చనం,** రాగాది, పలిబున్ధతి కుసలప్పవత్తిం నివారేతీతి **పలిబోధో,** రాగాదియేవ, కిఞ్చనమేవ పలిబోధో **కిఞ్చనపలిబోధో**. అథ వా కిఞ్చనఞ్చ పలిబోధో చ **కిఞ్చనపలిబోధో,** ఆమిసకిఞ్చిక్ఖఞ్చ రాగాదిసంకిలేసో చాతి అత్థో.

విసేసితన్తి విలోమం, విసమం కిరియన్తి అత్థో. **రాజభణ్డన్తి** ఓరోధే సన్ధాయ వదన్తి.

యాచయోగోతి యాచనయోగో, యాచకానం మనోరథపరిపూరణతో. తేనాహ "**యాచితబ్బయుత్తో**"తి. **దానయుత్తోతి** సతతం దానకిరియాసమఙ్గీ. **దానసంవిభాగరతోతి** ఏత్థ **దానం** నామ అత్థికానం యథాధిప్పాయపటియత్తపరిచ్చాగో, **సంవిభాగో** అత్తనా పరిభుఞ్జితబ్బతో అప్పమత్తకతోపి సంవిభజనం. **ఇమేహి ఖో...పే.... హోతీతి** ఏత్థ హోతిసద్దేన "సమన్నాగతో"తి పదం సమ్బన్ధితబ్బం, న "సోతాపన్నో"తి దస్సేతుం "**సోతాపన్నో...పే.... హోతీ**"తి వుత్తం. తేహి ధమ్మేహి సమన్నాగమో హి ఇధ విధీయతి, న సోతాపన్నభావో, తేన సోతాపన్నలక్ఖణమేతే ధమ్మా, న సోతాపన్నభావలక్ఖణన్తి దస్సేతి. తథా హి "**సోతాపన్నేన...పే.... లబ్భమానతం దస్సేతీ**"తి వుత్తం.

౮౭. లపతి కథేతి ఏతేనాతి **లపనం,** ఓట్ఠం.

౮౮. **ముదితోతి** దిబ్బసమ్పత్తియా పముదితో.

౯౯. కిఞ్చాపి **ఉదతారీ**తి తరణకిరియా అతీతభావేన వుత్తా, తరణమేవ పన గహేత్వా ఆహ ‘‘**ఓఘుతరణస్స అరియమగ్గకిచ్చత్తా**’’తి. ఏవం **విప్పముత్తో, విముత్తో**తి చ ఏత్థ ముచ్చనకిరియాయపి వత్తబ్బం.

౧౦౦. **పాతు**-సద్దపుబ్బకో **భవన్తి**-సద్దో సియా ఉప్పాదపరియాయో సియా ఆవిభావపరియాయోతి ‘‘**పాతుభవన్తీ**’’తి పదస్స ‘‘ఉప్పజ్జన్తి, పకాసేన్తి చా’’తి అత్థో వుత్తో. **పాతుభూతధమ్మస్సా**తి ఉప్పన్నబోధిపక్ఖియధమ్మస్స, విభూతచతుసచ్చధమ్మస్స వా. **నో కల్లో**తి న యుత్తో. **సహేతుధమ్మ**న్తి ఏత్థ పచ్చయుప్పన్నధమ్మోవ గహితా, న పచ్చయధమ్మోతి? నయిదమేవం దట్ఠబ్బం పచ్చయధమ్మానమ్పి పచ్చయుప్పన్నభావానతివత్తనతో. అథ వా **సహేతుధమ్మ**న్తి పచ్చయుప్పన్నధమ్మో పధానభావేన వుత్తో, పచ్చయధమ్మో పన గుణభావేనాతి ఏవమేత్థ ఉభయేసం వుత్తభావో వేదితబ్బో.

ఆరఞ్ఞకన్తి ఆరఞ్ఞకఙ్గసమన్నాగతం. **అఞ్ఞాతో**తి పరిచయవసేన న ఞాతో, అసంసట్ఠోతి అత్థో. తేనాహ ‘‘**నిచ్చనవో**’’తి.

బ్యాపాదవిహింసావితక్కవిరహే వేరిపరిసఙ్కాయ అభావే అకిత్తిపరిముత్తీతి ఏవమాదీహిపి కారణేహి కోధప్పహానేన **సుఖం** సుపతి. కోధపరిళాహాభావో పన పాకటతరోతి ఆహ ‘‘**కోధ…పే.… సయతీ**’’తి. **విసమూలస్సా**తి ఏత్థ విససరిక్ఖతాయ ‘‘**విస**’’న్తి దుక్ఖం అధిప్పేతన్తి ఆహ ‘‘**దుక్ఖవిపాకస్సా**’’తి. **సుఖ**న్తి చేతసికసుఖం. అక్కుట్ఠస్స పచ్చక్కోసిత్వా చ పచ్చక్కోసనహేతు ఉప్పజ్జతీతి యోజనా.

౧౦౧. **సల్లుబ్బాహనం** సల్లుద్ధరణం.

విసయభేదేన, పవత్తిఆకారభేదేన చ అనేకభేదత్తా కామసఞ్ఞాయ వుత్తం ‘‘**యాయ కాయచీ**’’తి.

దానముఖేనాతి దానేన ముఖభూతేన, దానం పముఖం కత్వాతి అత్థో.

‘‘**అరియమగ్గసమ్పాపనవసేనా**’’తి ఇమినా అనుకమ్పానుద్దయానం ఏకన్తానవజ్జతమేవ విభావేతి. ‘‘అనుకమ్పా’’తి పదస్సత్థవివరణం ‘‘**కరుణాయనా**’’తి, ఇతరస్స ‘‘**మేత్తాయనా**’’తి.

౧౦౨. **పకతిఆదీ**తి **ఆది**సద్దేన అణుఇస్సరపజాపతిపురిసకాలాధిట్ఠాయకారిఆదికే సఙ్గణ్హాతి.

కామేసూతి కామగుణేసు రూపాదివిసయేసు.

బహలకిలేసతాయాతి బహులకిలేసభావేన. **పుబ్బహేతుమన్దతాయా**తి వివట్టూపనిస్సయస్స కుసలస్స అకతత్తా.

చిత్తవూపసమభావనాయాతి చిత్తవూపసమకరభావనాయ సమథవిపస్సనాయ.

పరిస్సయా సీలాదిపరిపూరణస్స పరిబన్ధభూతా కిలేసా ఏవ. అనరియా పఞ్ఞాసీసం ఉక్ఖిపిత్వా ఠాతుమేవ న సక్కోన్తీతి వుత్తం ‘‘**ఞాణసిరేన అధోసిరా హుత్వా**’’తి.

౧౦౩. భగవతో, భిక్ఖుసఙ్ఘస్స చ వసనయోగ్యభావో, తేహి నివుత్థభావో చ తస్స సాతిసయో వణ్ణోతి వుత్తం ‘‘**పఠమగాథాయ జేతవనస్స వణ్ణం కథేత్వా**’’తి. వుత్తఞ్హేతం –

‘‘గామే వా యది వారఞ్ఞే, నిన్నే వా యది వా థలే;

యత్థ అరహన్తో విహరన్తి, తం భూమిరామణేయ్యక’’న్తి. (ధ॰ ప॰ ౯౮; థేరగా॰ ౯౯౧);

ఇధ **ధమ్మ**సద్దో సమాధిపరియాయో ‘‘ఏవంధమ్మా తే భగవన్తో’’తిఆదీసు (దీ॰ ని॰ ౨.౧౩; మ॰ ని॰ ౩.౧౯౭; సం॰ ని॰ ౫.౩౭౮) వియాతి ఆహ ‘‘**ధమ్మోతి సమాధీ**’’తి **సమాధిపక్ఖికా ధమ్మా** సతివాయామా.

నానుగచ్ఛేయ్యాతి నానుతసేయ్య. అనుతసనమేవ హి తణ్హాదిట్ఠీహి అనుగమనం. **పటివిపస్సేయ్యాతి** విపస్సనాసమ్మసనమాహ. యమకతో, హి ఖణికతో, పటిపాటితో చ సమ్మసనం విపస్సనాయపి సమ్మసనతో పటివిపస్సనా నామ. సా హి విపస్సనాయ దిట్ఠిఉగ్ఘాటనమానసముగ్ఘాటననికన్తిపరియాదానహేతుతాయ విసేసతో పటిపక్ఖేన అసంహీరఅసంకుప్పనహేతుభూతా పరిబ్రూహనా హోతి. ‘‘**పునప్పునం...పే.... అప్పేన్తో**’’తి ఏతేన నిబ్బానారమ్మణధమ్మానుబ్రూహనం యథా ‘‘బ్రూహేతా సుఞ్ఞాగారాన’’న్తి (మ॰ ని॰ ౧.౬౪) దస్సేతి.

యం కిఞ్చి అపదిసిత్వా పటిఞ్ఞాదానం **సఙ్గరో**. సో పన అత్తనో కిచ్చవిసేసం అపదిసిత్వా మిత్తసన్థవవసేన వా కాలాగమనం అపదిసిత్వా కిఞ్చిక్ఖానుప్పదానేన వా పటిబాహకరణం అపదిసిత్వా బలగ్గబోధవసేన వా సియాతి తస్స మిత్తకరణాదిపరియాయతం సన్ధాయాహ ‘‘**సఙ్గరోతి...పే.... నామ**’’న్తి. **ఏవం పటిపన్నత్తాతి** ఏవం అనిచ్చసఞ్ఞాముఖేన తియద్ధకేసు సఙ్ఖారేసు అప్పమాదప్పటిపత్తియా పటిపన్నత్తా.

దిబ్బచక్ఖు సువిసుద్ధన్తి సావసేసా దేసనాతి ఆహ ‘‘**యం సచ్ఛికరోతీ**’’తి. రూపాయతనఞ్హేత్థ అధిప్పేతం.

౧౦౪. అన్తన్తి సఙ్ఖారానం పారిమన్తభూతం. **వేదానన్తి** మగ్గఞాణవేదానమేవ. అరహత్తాధిగమేన **అన్తం** పరియోసానం **గతత్తా**. కమ్మవిపాకవట్టానం, కిలేసవట్టస్సాపి చ ఉస్సదేన ఉపచయేన **ఉస్సదా,** రాగాదయో.

సుక్కోభాసతాయ **సుక్కా,** అభివిసిట్ఠగ్గహా. సబ్బాని వా తారకరూపాని **సుక్కా. విన్దతీతి** ఉపలభతి, పటివిజ్ఝతీతి అత్థో.

‘‘**అజ్ఝత్తం విపస్సనాభినివేసో హోతీ**’’తి ఇదం ‘‘సకేసు ధమ్మేసూ’’తి పారగుభావస్స విసేసితత్తా వుత్తం, తఞ్చ ఖో అభినివేసేనేవ దేసితం. ‘‘సబ్బం , భిక్ఖవే, అభిఞ్ఞేయ్య’’న్తి (సం॰ ని॰ ౪.౪౬; పటి॰ మ॰ ౧.౩) వుత్తం. పారగుతా చ తేసం ఖన్ధానం పరిఞ్ఞాభిసమయవసేన హోతి. తతో చ నేసం హేతుభూతసముదయే, తదప్పవత్తిలక్ఖణే నిరోధే, నిరోధగామినియా పటిపదాయ చ పహానసచ్ఛికిరియాభావనాభిసమయపారిపూరివసేన ఇతరసచ్చేసుపి పారగుభావో వుత్తో ఏవ హోతి. సబ్బసో హి సకఅత్తభావబోధేనపి చతుసచ్చాభిసమయో హోతియేవ. వుత్తఞ్హేతం ‘‘ఇమస్మింయేవ బ్యామమత్తే కళేవరే ససఞ్ఞిమ్హి సమనకే లోకఞ్చ పఞ్ఞపేమి, లోకసముదయఞ్చా’’తిఆది (సం॰ ని॰ ౧.౧౦౭; అ॰ ని॰ ౪.౪౫). అథ వా **సకేసు ధమ్మేసూతి** అత్తనో ధమ్మేసు. అత్తధమ్మా నామ అత్థకామస్స కులపుత్తస్స సీలాదిధమ్మా. సీలసమాధిపఞ్ఞాదయో హి వోదానధమ్మా ఏకన్తహితసుఖసమ్పాదనతో పురిసస్స సకధమ్మా నామ, న అనత్థావహా సంకిలేసధమ్మా వియ పరధమ్మా.

తేసం సీలాదీనం పారిపూరియా పారం పరియన్తం గతోతి **పారగూ.** **''అక్కుల పక్కుల''**ఇతి ఏవం విహింసనకపయోగం. **అజకలాపేన** (ఉదా॰ ౭) హి తదా భగవన్తం భీసాపేతుకామేన కతం యక్ఖగజ్జితం "అక్కుల పక్కుల" ఇతి ఇమినా ఆకారేన సత్తానం సోతపథం అగమాసి, తస్మా తం **''అక్కులం పక్కులకరణ''**న్తి వుత్తం.

నాభినన్దతీతి "అయం మం దట్ఠుం ఆగతా"తి న తుస్సతి. యస్మా పన "భగవతో భాసితం అభినన్దీ"తిఆదీసు (మ॰ ని॰ ౧.౮౮) వియ సమ్పటిచ్ఛనత్థోపి అభినన్దసద్దో హోతి, తస్మా వుత్తం **''చిత్తేన న సమ్పటిచ్ఛతీ''**తి. **న సోచతీతి** "మయా అసమ్మోదితా గచ్ఛతీ"తి న చిత్తసన్తాపం ఆపజ్జతి. **''సఙ్గా సఙ్గామజిం ముత్త''**న్తి ఇదం అభినన్దసోచనానం అభావస్స కారణవచనం.

తేనాతి ఉదకే న్హానేన. తేనేవాహ "న ఉదకేన సుచీ హోతీ"తి. తస్సత్థో – ఉదకుమ్ముజ్జనాదినా నేవ సత్తానం సుచి పాపతో సుద్ధి నామ హోతీతి. ఉదకుమ్ముజ్జనాదీని హి ఇధ ఉత్తరపదలోపేన **''ఉదక''**న్తి వుత్తం. **ఉదకేనాతి** వా ఉమ్ముజ్జనాదికిరియాసాధనభూతేన ఉదకేన సత్తానం సుచి పాపసుద్ధి న హోతీతి. అథ వా సుచితేన యథావుత్తేన ఉదకేన పాపమలతో సుద్ధో నామ సత్తో న హోతీతి. యది సియా, సబ్బేసమేవ మచ్ఛబన్ధానం పాపసుద్ధి సియా. తేనాహ **''బహ్వేత్థ న్హాయతీ జనో''**తి. మాతుఘాతాదిపాపకమ్మకారీనం, అఞ్ఞేసఞ్చ గోమహింసాదీనం ఉదకం ఓరోహన్తానం అన్తమసో మచ్ఛకచ్ఛపే ఉపాదాయ సబ్బేసమ్పి పాపసుద్ధి సియా , న పనేవం హోతి. కస్మా? న్హానీయపాపహేతూనం అప్పటిపక్ఖభావతో. యఞ్హి యం వినాసేతి, సో తస్స పటిపక్ఖో. యథా ఆలోకో అన్ధకారస్స, విజ్జా అవిజ్జాయ, న ఏవం న్హానం పాపస్స, తస్మా నిట్ఠమేత్థ గన్తబ్బం "న ఉదకేన సుచీ హోతీ"తి. యేన పన సుచి హోతి, తం దస్సేతుం **''యమ్హి సచ్చఞ్చా''**తిఆది వుత్తం. తత్థ **సచ్చన్తి** వచీసచ్చఞ్చ విరతిసచ్చఞ్చ. అథ వా **సచ్చన్తి** ఞాణసచ్చఞ్చేవ పరమత్థసచ్చఞ్చ. **ధమ్మోతి** సేసో అరియధమ్మో. సచ్చస్స పనేత్థ విసుం గహణం తస్స బహుకారతాదస్సనత్థం. సేసం సువిఞ్ఞేయ్యమేవ.

జాతిబలనిసేధకన్తి జాతిమత్తబ్రాహ్మణానం భోవాదికానం పటిసేధకం. జాతివాదస్స వా నిసేధకం, "న జచ్చా బ్రాహ్మణో హోతీ"తి (సు॰ ని॰ ౬౫౫) హి వుత్తం. థేరో హి తథావాదేన తే అనిగ్గణ్హన్తోపి నిగ్గణ్హన్తో వియ హోతీతి కత్వా వుత్తం.

౧౦౫. విముత్తియన్తి అనుపాదిసేసనిబ్బానధాతుయం.

సవాసనన్తి ఏత్థ ఖీణాసవస్సాపి అఖీణాసవసదిసకాయవచీపయోగహేతుభూతా సన్తానే కిలేసభావనా **వాసనా** నామ ఆయస్మతో పిలిన్దవచ్ఛస్స (అ॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౧.౧.౨౧౫; ధ॰ ప॰ అట్ఠ॰ ౨.పిలిన్దవచ్ఛత్థేరవత్థు) వసలవోహారో వియ, సహ వాసనాయాతి **సవాసనం,** భావనపుంసకఞ్చేతం "విసమం చన్దిమసూరియా పరివత్తన్తీ"తిఆదీసు (అ॰ ని॰ ४.౭౦) వియ. యథావుత్తవాసనమ్పి అసేసేత్వాతి అత్థో. కుమ్మగ్గపరిహారణవసేన మగ్గసమ్పటిపత్తీతి మగ్గే కుసలో అమగ్గేపి కుసలో ఏవ హోతి. భగవా పన సబ్బఞ్ఞుతాయ సబ్బత్థేవ కుసలోతి ఆహ **''మగ్గే చ అమగ్గే చ కోవిదో''**తి.

౧౦౬. తమేన యుత్తోతి యథావుత్తతమో తస్స అత్థీతి **తమో,** పుగ్గలో. అప్పకాసభావేన రితా ఖన్ధావ తమో. **ఆలోకభూతోతి** జాతిగుణాలోకో, పాకటగుణోతి అత్థో.

కిలేసమయం బన్ధనం "దళ్హ"న్తి వదన్తి. యతో సచ్చాని పటివిజ్ఝన్తా బుద్ధావ నం ఛిన్దన్తి, న అఞ్ఞే.

దుచ్ఛేదనత్థేన సతిపి దళ్హభావే సిథిలవుత్తితం తస్స దీపేతుం ‘‘**బన్ధనభావమ్పి**’’తిఆదిమాహ. తేన ‘‘అహో సుఖుమతరం ఖో, భిక్ఖవే, మారబన్ధన’’న్తి వుత్తం.

౧౦౭. యదిపి చేతనా కుసలాకుసలసాధారణా, అపుఞ్ఞాభిసఙ్ఖారో ఇధాధిప్పేతోతి తస్స వసేన అత్థం దస్సేన్తో ‘‘**అకుసలచేతనావసేన చేతేతీ**’’తి ఆహ. **చేతనం** అభిసన్దహనం, చిత్తస్స బ్యాపారాపత్తిభావేన పవత్తీతి అత్థో. యస్మా పన చేతనా యదా విఞ్ఞత్తిం సముట్ఠాపేతి, తదా దిగుణుస్సాహాదిగుణవాయామా వియ హుత్వా పాకటం పయోగం నిప్ఫాదేతి, తస్మా ‘‘**పకప్పేతీ**’’తి వుత్తా. పాకటప్పయోగకప్పనఞ్హేత్థ పకప్పనం అధిప్పేతం. తేనాహ ‘‘**తమేవ పకప్పేతీ**’’తి. పచ్చయట్ఠో ఇధ ఆరమ్మణట్ఠోతి వుత్తం ‘‘**పవత్తియా పచ్చయో హోతీ**’’తి.

౧౦౮. యథా జలసముద్దస్స వీచిసముట్ఠానవసేన లబ్భమానో వేగో ‘‘వీచిమయో’’తి వుచ్చతి, ఏవం చక్ఖుసముద్దస్సాపి రూపావభాసనవసేన లబ్భమానో వేగో ‘‘**రూపమయో**’’తి వుత్తో. ఏసేవ నయో సేసేసుపి. **ఆవిఞ్ఛనతోతి** ఆకడ్ఢనతో, ఆకడ్ఢనఞ్చేత్థ సన్తానస్స తన్నిన్నభావహేతుతాయ దట్ఠబ్బం.

సముదనం కిలేసతేమనం, అవస్సవహేతుతా, కిలేసానం ఊమిఆదిసదిసతా సమావట్టనేన సత్తానం అనత్థావహతాయ వేదితబ్బా. ఉపరూపరివేగుప్పత్తియా ఉపగతస్స ఉట్ఠాతుం అప్పదానేన, గుణసారవినాసనేన చ కోధుపనాహాదీనం ఊమిఆదిసదిసతా దట్ఠబ్బా.

అభిముఖో నన్దతీతి తదారమ్మణం సుఖం సోమనస్సం సాదియన్తో సమ్పటిచ్ఛతి. **అభివదతీ**తి తణ్హాభినివేసవసేన అభినివిస్స వదతి. తణ్హాయ అభినివేసం దీపేతుం ‘‘**అహో సుఖ**’’న్తిఆది వుత్తం. అజ్ఝోసానం అధిముచ్చనభూతాయ తణ్హాయ తణ్హావత్థుకస్స అనుపవిసిత్వా ఆవేణికతాకరణన్తి ఆహ ‘‘**అజ్ఝోసాయ తిట్ఠతీతి గిలిత్వా పరినిట్ఠపేత్వా**’’తి.

౧౦౯. ‘‘**కస్మా**’’తిఆదినా సన్తాపదుక్ఖానం అసుప్పతికారతం ఆహ ‘‘**యేన వా పకారేనా**’’తి. **యేనాతి** యేన వా కామజ్ఝోసానదిట్ఠజ్ఝోసానభూతేన మిచ్ఛాభినివేసప్పకారేన. గహట్ఠపబ్బజితా తథారూపం కత్వా అత్తనో వడ్ఢిఞ్చ మఞ్ఞన్తి. **అవడ్ఢి ఏవ పన హోతి** తస్స పకారస్స వడ్ఢియం అనుపాయభావతో చ ఉపాయభావతో చ అవడ్ఢియం. **తథాపీతి** తత్థ తత్థ ఇచ్ఛావిఘాతం పాపుణన్తోపి. యస్మా ఇతో బాహిరకా సబ్బేన సబ్బం భవనిస్సరణం అప్పజానన్తో మన్దకిలేసం దీఘాయుకం సుఖబహులం ఏకచ్చం భవం తేనేవ మన్దకిలేసాదిభావేన ‘‘నిబ్బాన’’న్తి సమనుపస్సన్తి, తస్మా భవేన భవవిప్పమోక్ఖం వదన్తీతి.

భవదిట్ఠిసహగతా తణ్హా పురిమపదే ఉత్తరపదలోపేన **భవతణ్హా**తి వుత్తాతి ఆహ ‘‘**భవతణ్హాతిఆదీసు వియా**’’తి.

యత్థాతి యస్మిం భవే.

తతో ఏవాతి భూతరతియా ఏవ. **అఞ్ఞమఞ్ఞఞ్హి సత్తానం ఛన్దరాగో బలవా హోతి. అనవసేసతోతి** అనవసేసేన, న కిఞ్చి సేసేత్వా.

సంసారసోతస్స అనుకూలభావేన గచ్ఛతీతి **అనుసోతగామీ.** తస్సేవ పటిక్కూలవసేన నిబ్బిదానుపస్సనాదీహి పవత్తతీతి **పటిసోతగామీ,** అచలప్పసాదాదిసమన్నాగమేన ఠితసభావోతి అత్థో.

౧౧౦. "పలబ్భతి, నిఖజ్జతీ"తిఆదీసు వియ ఉపసగ్గో పదవడ్ఢనమత్తన్తి ఆహ "**అభిజాతికోతి జాతియో**"తి. కణ్హధమ్మసమన్నాగతత్తా వా **కణ్హో**. పఠమవయేపి మజ్ఝిమవయేపి పాపసమఙ్గీ హుత్వా రితో కణ్హధమ్మే **అభిజాయతి,** పచ్ఛాపి పాపం పసవతీతి అత్థో. **సుక్కో**తి వా ఏత్థ వుత్తవిపరియాయేనేవ అత్థో వేదితబ్బో.

౧౧౧. పురిమస్మిన్తి పురిమస్మిం పదే. **విసయే భుమ్మం** తత్థ దేయ్యధమ్మస్స పతిట్ఠాపనతో. **దుతియే అధికరణే,** తదధికరణఞ్హి నిబ్బానన్తి. గహట్ఠపబ్బజితకిచ్చేసు వా విసిట్ఠధమ్మదస్సనత్థం పచ్చయదానారహత్తానం సమధురతానిద్దేసో. అథ వా **యేన యేన పన వత్థునా**తి రూపారూపనిరోధాదినా తణ్హావత్థునా. **అమరావిక్ఖేపవత్థుఆదినా**తి ఏత్థ **ఆది**-సద్దేన సుభసుఖాదిమిచ్ఛాభినివేసవత్థుం సఙ్గణ్హాతి. యథా వా తణ్హాదిట్ఠిదుచ్చరితానం వసేన సంకిలేసభాగియస్స సుత్తస్స విభాగో, ఏవం సమథవిపస్సనాసుచరితవసేన తణ్హావోదానభాగియాదిసుత్తవిభాగోతి దస్సేతుం పాళియం "**తణ్హా…పే… నిద్దిసితబ్బ**"న్తి వుత్తం.

ఇదం ఏవం పవత్తన్తి యథా దుచిన్తితాదివసేన బాలో హోతి పుగ్గలో, ఏవం తస్స దుచిన్తితచిన్తితాదిభావనావసేన పవత్తం ఇదం సంకిలేసభాగియం నామ సుత్తన్తి పుబ్బే సంకిలేసధమ్మవిభాగేన వుత్తం ఇదాని సామఞ్ఞతో సఙ్గహేత్వా వదతి. **ఇదం వాసనాభాగియం సుత్త**న్తి ఏత్థాపి ఇమినా నయేన అత్థో వేదితబ్బో.

కిలేసట్ఠానేహీతి కిలేసానం పవత్తిట్ఠానేహి. **కిలేసావత్థాహీ**తి కిలేసానం పవత్తిఆకారవిసేసేహి. **కామరాగాదీహి సంయుజ్జతి** కామరాగాదిహేతు కమ్మవిపాకాదినా. సతిపి తేసం కాలన్తరవుత్తియం సంయుత్తో నామ హోతి, యతో కామరాగాదయో "సంయోజన"న్తి వుచ్చన్తి. **ఉపాదియతీ**తి దళ్హం గణ్హాతి పవత్తేతి. సేసం వుత్తనయత్తా, ఉత్తానత్తా చ సంవణ్ణితం.

౧౧౨. ఉదాహరణవసేనాతి నిదస్సనవసేన, ఏకదేసదస్సనవసేనాతి అత్థో. సకలస్స హి పరియత్తిసాసనస్స సోళసహి పట్ఠానభాగేహి గహితత్తా. యథా తదేకదేసానం సోళసన్నమ్పి పట్ఠానభాగానం గహణం ఉదాహరణమత్తం, తేసం పన సోళసన్నం ఏకదేసగ్గహణం ఉదాహరణన్తి కిమేత్థ వత్తబ్బం. తేన వుత్తం "ఏకదేసదస్సనవసేనాతి అత్థో"తి. కస్మా పనేత్థ పాళియం పట్ఠానస్స ఏకదేసోవ ఉదాహటో, న అవసేసోతి? నయనిదస్సనత్థం. ఇమినా నయేన అవసేసోపి పట్ఠానభావో వేదితబ్బోతి.

తత్థ "అప్పమ్పి చే సంహిత భాసమానో…పే…. స భాగవా సామఞ్ఞస్స హోతీ"తి (ధ. ప. ౨౦) ఇదం వాసనాభాగియఞ్చ అసేక్ఖభాగియఞ్చ. ఏత్థ హి "అప్పమ్పి చే సంహిత భాసమానో"తి ఇదం వాసనాభాగియం, "స భాగవా సామఞ్ఞస్స హోతీ"తి ఇదం అసేక్ఖభాగియం.

తథా **మఘదేవసుత్తం**. తత్థ హి "భూతపుబ్బం, ఆనన్ద, ఇమిస్సాయేవ మిథిలాయం మఘదేవో నామ రాజా అహోసి ధమ్మికో ధమ్మరాజా ధమ్మే రితో మహాధమ్మరాజా, ధమ్మం చరతి బ్రాహ్మణగహపతికేసు నేగమేసు చేవ జనపదేసు చ, ఉపోసథఞ్చ ఉపవసతి చాతుద్దసిం, పఞ్చదసిం, అట్ఠమిఞ్చ పక్ఖస్సా"తిఆది (మ. ని. ౨.౩౦౮), ఇదం వాసనాభాగియం. "ఇదం ఖో పనానన్ద, ఏతరహి మయా కల్యాణం వత్తం నిహరితం ఏకన్తనిబ్బిదాయ విరాగాయ నిరోధాయ ఉపసమాయ అభిఞ్ఞాయ సమ్బోధాయ నిబ్బానాయ సంవత్తతీ"తి (మ. ని. ౩.౧౮౪) ఇదం అసేక్ఖభాగియం. "పమాదం అప్పమాదేన,

యదా నుదతి పణ్డితో’’తి (ధ॰ ప॰ ౨౮) ఇదం నిబ్బేధభాగియం. ‘‘పఞ్ఞాపాసాద…పే॰… అవేక్ఖతీ’’తి (ధ॰ ప॰ ౨౮) ఇదం అసేక్ఖభాగియన్తి ఇదం నిబ్బేధభాగియఞ్చ అసేక్ఖభాగియఞ్చ.

తథా ‘‘తీణిమాని, భిక్ఖవే, ఇన్ద్రియానీ’’తి (సం॰ ని॰ ౫.౪౯౩) సుత్తం. తత్థ ‘‘తీణిమాని, భిక్ఖవే, ఇన్ద్రియాని. కతమాని తీణీతి? అనఞ్ఞాతఞ్ఞస్సామీతిన్ద్రియం **అఞ్ఞిన్ద్రియ**’’న్తి ఇదం నిబ్బేధభాగియం, ‘‘అఞ్ఞాతావిన్ద్రియ’’న్తి (సం॰ ని॰ ౫.౪౯౩) ఇదం అసేక్ఖభాగియం.

రట్ఠపాలసుత్తం (మ॰ ని॰ ౨.౨౯౩ ఆదయో) సంకిలేసభాగియఞ్చ వాసనాభాగియఞ్చ అసేక్ఖభాగియఞ్చ. తత్థ హి ‘‘ఊనో లోకో అతిత్తో తణ్హాదాసో’’తిఆదినా (మ॰ ని॰ ౨.౩౦౬) సంకిలేసో విభత్తో, ‘‘ఏకో వూపకట్ఠో’’తిఆదినా (మ॰ ని॰ ౨.౨౯౯) అసేక్ఖధమ్మా, ఇతరేన వాసనాధమ్మాతి.

‘‘ధమ్మే చ యే అరియపవేదితే రతా, అనుత్తరో తే వచసా మనసా కమ్మునా చ;

తే సన్తిసోరచ్చసమాధిసణ్ఠితా, సుతస్స పఞ్ఞాయ చ సారమజ్ఝగూ’’తి. (సు॰ ని॰ ౩౩౨);

ఇదం వాసనాభాగియఞ్చ నిబ్బేధభాగియఞ్చ అసేక్ఖభాగియఞ్చ. ఏత్థ హి ‘‘ధమ్మే చ యే అరియపవేదితే రతా’’తి అయం వాసనా, ‘‘అనుత్తరా…పే॰… సణ్ఠితా’’తి అయం నిబ్బేధో, ‘‘సుతస్స పఞ్ఞాయ చ సారమజ్ఝగూ’’తి అసేక్ఖధమ్మా.

తథా ‘‘సద్ధో సుతవా నియామదస్సీ’’తి గాథా (సు॰ ని॰ ౩౭౩). తత్థ హి ‘‘సద్ధో సుతవా’’తి వాసనా, ‘‘నియామదస్సీ వగ్గగతేసు న వగ్గసారి ధీరో, లోభం దోసం వినేయ్య పటిఘ’’న్తి నిబ్బేధో, ‘‘సమ్మా సో లోకే పరిబ్బజేయ్యా’’తి అసేక్ఖధమ్మా.

సబ్బాసవసంవరో పరిస్సయాదీనం వసేన సబ్బభాగియం వేదితబ్బం. తత్థ హి సంకిలేసధమ్మా, లోకియసుచరితధమ్మా, సేక్ఖధమ్మా, అసేక్ఖధమ్మా చ విభత్తా. అసబ్బభాగియం పన ‘‘పస్సం పస్సతీ’’తిఆదికం (మ॰ ని॰ ౧.౨౦౩) ఉదకాదిఅనువాదనవచనం వేదితబ్బం. ఏవమేతస్మిం సోళసవిధే సాసనపట్ఠానే ఏతే తణ్హాదివసేన తయో సంకిలేసభాగా, వోదానాదివసేన తయో వాసనాభాగా, సేక్ఖానం సీలక్ఖన్ధాదీనం వసేన తయో నిబ్బేధభాగా, అసేక్ఖానం సీలక్ఖన్ధాదీనం ఏవ వసేన తయో అసేక్ఖభాగా, తేసం వసేన మూలపట్ఠానాని ఏవ ద్వాదస హోన్తి. తాని పన విత్థారనయేన విభజియమానాని ఛన్నవుతాధికాని చత్తారి సహస్సాని హోన్తి. యథాదస్సనం పనేతాని ఉద్ధరితబ్బాని. తాని పన యస్మా సఙ్గహతో కామతణ్హాదివసేన తయో తణ్హాసంకిలేసభాగా, సస్సతుచ్ఛేదవసేన ద్వే దిట్ఠిసంకిలేసభాగా, కాయదుచ్చరితాదివసేన తయో దుచ్చరితసంకిలేసభాగాతి అట్ఠ సంకిలేసభాగా. ధమ్మామిసాభయదానవసేన తివిధం దానమయం పుఞ్ఞకిరియవత్థు, కాయసుచరితాదివసేన తివిధం సీలమయం పుఞ్ఞకిరియవత్థు, సమథవిపస్సనావసేన దువిధం భావనామయం పుఞ్ఞకిరియవత్థూతి అట్ఠేవ వాసనాభాగా.

సద్ధానుసారీ సద్ధావిముత్తో ధమ్మానుసారీ దిట్ఠిప్పత్తో కాయసక్ఖీతి (పు॰ ప॰ మాతికా ౭.౩౨-౩౬; పు॰ ప॰ ౨౬-౩౦) పఞ్చన్నం సేక్ఖానం పచ్చేకం తయో సీలాదిక్ఖన్ధాతి పన్నరస నిబ్బేధభాగా, సుఞ్ఞతానిమిత్తాపణిహితభేదా పఞ్ఞావిముత్తానం తయో అగ్గఫలధమ్మా, తేసు పచ్చేకం తయో తయో సీలాదిక్ఖన్ధా, తథా ఉభతోభాగవిముత్తానన్తి అట్ఠారస, సిక్ఖితబ్బాభావసామఞ్ఞేన అసఙ్ఖతధాతుం పక్ఖిపిత్వా ఏకూనవీసతి అసేక్ఖభాగా, ఇతి పురిమాని ఏకతింస, ఇమాని

ఏకూనవీసతీతి సమపఞ్ఞాస సంకిలేసభాగియాదిధమ్మా హోన్తి. తస్మా ఇమేసం సమపఞ్ఞాసాయ సంకిలేసభాగియాదిధమ్మానం వసేన సమపఞ్ఞాస సుత్తాని హోన్తి.

యస్మా చ తే పఞ్ఞావిముత్తా ఉభతోభాగవిముత్తవిభాగం అకత్వా అసఙ్ఖతాయ ధాతుయా అగ్గహణేన నిప్పరియాయేన అసేక్ఖభాగాభావతో నవేవ అసేక్ఖభాగాతి సమచత్తాలీస హోన్తి, తస్మా **పేటకే** "చత్తారీసాయ ఆకారేహి పరియేసితబ్బం, పఞ్ఞాసాయ ఆకారేహి సాసనపట్ఠానం నిద్దిట్ఠ"న్తి (పేటకో॰ ౨౧) చ వుత్తం. సఙ్గహతో ఏవ పన పుబ్బే వుత్తవిత్థారనయేన సోళస హోన్తి, పున తివిధసంకిలేసభాగియాదివసేన ద్వాదస హోన్తి, పున తణ్హాదిట్ఠిదుచ్చరితసంకిలేసతణ్హాదిట్ఠిదుచ్చరితవోదానభావేన ఛ హోన్తి, పున సంకిలేసభాగియం వాసనాభాగియం దస్సనభాగియం వాసనాభాగియం అసేక్ఖభాగియన్తి పఞ్చ హోన్తి, పున మూలపట్ఠానవసేన చత్తారి హోన్తి, పుథుజ్జనభాగియసేక్ఖభాగియఅసేక్ఖభాగియభావేన తీణి హోన్తి, పున సంకిలేసభాగియవోదానభాగియభావేన ద్వే ఏవ హోన్తి. పట్ఠానభావేన పన ఏకవిధమేవ, ఇతి పట్ఠానభావేన ఏకవిధమ్పి సంకిలేసవోదానభాగియభావేన దువిధన్తి విభాగతో యావ ఛన్నవుతాధికం చతుసహస్సప్పభేదం హోతి, తావ నేతబ్బం. ఏవమేతం పట్ఠానం సఙ్గహతో, విభాగతో చ వేదితబ్బం.

ఇమస్సాపి పట్ఠానవిభాగస్స, న పురిమస్సేవాతి అధిప్పాయో. లోకికం అస్సత్థీతి, లోకికసహచరణతో వా **లోకియం,** సుత్తం **పదేసేనాతి** ఏకదేసేన. **సబ్బపదేసూతి** తంతంతికానం తతియపదేసు. **బుద్ధాదీన**న్తి బుద్ధపచ్చేకబుద్ధబుద్ధసావకానం. ధమ్మో పనేత్థ బుద్ధాదిగ్గహణేన వేదితబ్బో, **ఆది**సద్దేన వా.

పరిణమతీతి పరిపచ్చతి. **ధరన్తీ**తి పబన్ధవసేన పవత్తన్తి. న్తి పాపకమ్మం. **తేతి** కుసలాభినిబ్బత్తక్ఖన్ధా. **రక్ఖన్తి** విపాకదానతో విపచ్చితుం ఓకాసం న దేన్తీతి అత్థో. అయఞ్చ అత్థో ఉపపజ్జవేదనీయేసు యుజ్జతి, ఇతరస్మిమ్పి యథారహం లబ్భతేవ. తేనాహ "**దుతియే వా తతియే వా అత్తభావే**"తి.

౧౧౩. అత్తనో అనవజ్జసుఖావహం పటిపత్తిం పటిపజ్జన్తో పరమత్థతో అత్తకామో నామాతి ఆహ "**అత్తనో సుఖకామో**"తి. సుఖానుబన్ధత్తా సుఖం కామేన్తో సుఖమేవ కామేతీతి చ **సుఖకామోతి.**

విత్థతట్ఠేనాతి సువిప్పారదిట్ఠీనం పవత్తనట్ఠానతాసఙ్ఖాతేన విత్థారట్ఠేన.

౧౧౪. **దిట్ఠే దుక్ఖాదిధమ్మే**తి భావేనభావలక్ఖణే భుమ్మం, దుక్ఖాదిధమ్మే దిట్ఠే ఞాతేతి అత్థో.

"**ఉద్ధ**"న్తిఆది కాలదేసానం అనవసేసపరియాదానన్తి ఆహ "**ఉద్ధన్తి అనాగతం, ఉపరి చా**"తిఆది. **గమనేనాతి** చుతూపపాతగమనేన.

౧౧౫. **నగరద్వారథిరకరణత్థ**న్తి నగరస్స ద్వారబాహథిరకరణత్థం. **గమ్భీరనేమతాయాతి** "నేమం"వుచ్చతి నిఖాతథమ్భాదీనం పథవిం అనుపవిసిత్వా ఠితప్పదేసో , గమ్భీరం నేమం ఏతస్సాతి **గమ్భీరనేమో,** తస్స భావో **గమ్భీరనేమతా,** తాయ. **కమ్పనం** యథాఠితస్స ఇతో చితో చ సఙ్ఖోభనం, **చాలనం** ఠితట్ఠానతో చావనం. **అజ్ఝోగాహేత్వాతి** అవిపరీతసభావాభిసమయవసేన అనుపవిసిత్వా, అనుపవిట్ఠో వియ హుత్వాతి అత్థో.

సంయోజనానం పజహానవసేనాతి గాథాయ వచనసేసం ఆనేత్వా దస్సేతి. అథ వా పహాతబ్బస్స పహానేన వినా న భావనాసిద్ధీతి అత్థసిద్ధం పహాతబ్బపహానం అజ్ఝత్తం, బహిద్ధాతి పదద్వయేన యోజేత్వా దస్సేతుం అజ్ఝత్తం బహిద్ధాతి ఓరమ్భాగియఉద్ధమ్భాగియసంయోజనానం విసంయోగగహితోతి ఇమమత్థం పాళియా సమత్థేతుం **''తేనాహ సబ్బలోకే''**తి వుత్తం.

అలోభసీసేనాతి అలోభేన పుబ్బఙ్గమేన, యతో యోగావచరో ''నేక్ఖమ్మచ్ఛన్దో''తి వుచ్చతి. అసుభసఞ్ఞా రాగప్పటిపక్ఖతాయ ''విసేసతో అలోభప్పధానా''తి వుత్తా, దసాసుభవసేన వా. **అధిగతజ్ఝానాదీనీతి ఆది**సద్దేన విపస్సనాదీని సఙ్గణ్హాతి. విహింసారతిరాగానం బ్యాపాదహేతుకతో చత్తారోపి బ్రహ్మవిహారా అబ్యాపాదపధానాతి ఆహ **''చతు...పే... అబ్యాపాదో ధమ్మపద''**న్తి. అధిగతాని ఝానాదీనీతి యోజనా. **దసానుస్సతి...పే.... అధిగతాని సమ్మాసతి ధమ్మపదం** సతిసీసేన తేసం అధిగన్తబ్బత్తాతి అధిప్పాయో. ఆనాపానభావనాయం సమాధిపి పధానో, న సతి ఏవాతి దస్సనత్థం **''దసకసిణ...పే.... సమ్మాసమాధి ధమ్మపద''**న్తి వుత్తం. చతుధాతువవత్థానవసేన అధిగతానమ్పి ఏత్థేవ సఙ్గహో దట్ఠబ్బో.

౧౧౬. **ఉపలక్ఖణకారణానీ**తి సఞ్జాననినిమిత్తాని.

పాపమేవ **పాపియోతి** ఆహ **''పాపం హోతీ''**తి, ''పాపియో''తి చ లిఙ్గవిపల్లాసవసేన వుత్తం. **ఏకవచనే బహువచన**న్తి ఏకవచనే వత్తబ్బే బహువచనం వుత్తం.

౧౧౭. **ఓలీయనతణ్హాభినివేసవసేనాతి** భవతణ్హాభవదిట్ఠివసేన. తా హి భవేసు సత్తే అల్లీయాపేన్తి. **అతిధావనాభినివేసవసేనాతి** ఉచ్ఛేదదిట్ఠివసేన. సా హి అవట్టుపచ్ఛేదమేవ వట్టుపచ్ఛేదం కత్వా అభినివిసనతో అతిధావనాభినివేసో నామ. **ఓలీయన్తీ**తి సమ్మాపటిపత్తితో సఙ్కోచం ఆపజ్జన్తి. **అభిధావన్తీ**తి సమ్మాపటిపత్తిం అతిక్కమన్తి.

తేసఞ్చాతి తేసం ఉభిన్నం అభినివేసానం, తదఞ్ఞేసఞ్చ సబ్బమఞ్ఞితానం.

౧౧౮. **ఇదం ఇట్ఠవిపాకం అనిట్ఠవిపాక**న్తి ఇదం ఇట్ఠవిపాకసఙ్ఖాతం అనిట్ఠవిపాకసఙ్ఖాతం ఫలం.

''అకఙ్ఖతో న జానేయ్యు''న్తి ఏతేన ''ఆకఙ్ఖతో''తి ఇమినా పదేన సద్ధిం సమ్బన్ధదస్సనముఖేన ''న జఞ్ఞా''తి పదస్స అత్థం దస్సేతి.

న ఉపలబ్భతీతి నత్థీతి అత్థో.

౧౨౦. **తానీ**తి కమ్మకమ్మనిమిత్తగతినిమిత్తాని. పత్థరణాకారోయేవ హేస, యదిదం ఛాయానం వోలమ్బనం. **ఏవం హోతీ**తి ''అకతం వత మే కల్యాణ''న్తిఆదిప్పకారేన విప్పటిసారో హోతి.

౧౨౨. **ఏసకేహీ**తి గవేసకేహి సపరసన్తానే సమ్పాదకేహి. **దుక్ఖుద్రయ**న్తి దుక్ఖఫలం. **తీహి కారణేహీ**తి కాయవాచాచిత్తేహి. తాని హి తంతంసంవరానం ద్వారభావేన కారణానీతి వుత్తాని. **తీహి ఠానేహీ**తి వా తీహి ఉప్పత్తిట్ఠానేహి. **పిహిత**న్తి పిధాయకం.

‘‘**ఉట్ఠానట్ఠానసఞ్ఞాత**’’న్తి ఇదం పాసాణభావసామఞ్ఞం గహేత్వా వుత్తం.

౧౨౩. రజమిస్సకన్తి పుప్ఫరజమిస్సకం. **తస్సాతి** తస్స సేక్ఖాసేక్ఖమునినో. మహిచ్ఛాదీనం వియ గామే చరణప్పచ్చయా గామవాసీనం సద్ధాహాని వా భోగహాని వా న హోతి, అథ ఖో ఉపరూపరి వుద్ధియేవ హోతీతి దస్సేన్తో ‘‘**పాకతికమేవ హోతీ**’’తి ఆహ. **అజ్ఝత్తికకమ్మట్ఠానన్తి** చతుసచ్చకమ్మట్ఠానం.

తేనాతి కుసలేన కాయవచీకమ్మేన. ధీరభావో ధామం నామాతి తస్స అత్థం దస్సేన్తో ‘‘**ధామవాతి రతిమా**’’తి ఆహ.

అత్తసంనిస్సయం పేమం అత్తాతి గహేత్వా ‘‘అత్తసమ’’న్తి వుత్తన్తి ఆహ ‘‘**అత్తపేమేన సమం పేమం నత్థీ**’’తి. భగవతో విపస్సనాఞాణోభాసప్పవత్తిం సన్ధాయాహ ‘‘**పఞ్ఞా పన...పే.... సక్కోతీ**’’తి. సబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణం, పన అభిఞ్ఞాఞాణాని చ అనన్తాపరిమాణం లోకధాతుం ఓభాసేన్తి.

౧౨౪. కిస్స భీతాతి కేన కారణేన భీతా.

ఠపేత్వాతి పవత్తేత్వా. వచనీయో యాచకానన్తి యోజనా, యాచితబ్బయుత్తోతి అత్థో. **యఞ్ఞఉపక్ఖరోతి** యఞ్ఞోపకరణం. ‘‘**ఏతేసు ధమ్మేసు ఠితో చతూసూ**’’తి వుత్తం చతుక్కం వవత్థపేతుం ‘‘**సద్ధోతి ఏకం అఙ్గ**’’న్తిఆది వుత్తం.

గాథాయం వుత్తధమ్మే ద్వే ద్వే ఏకం కత్వా అఙ్గకరణం **దుకనయో**.

జాతిధమ్మన్తి పవత్తిధమ్మం సన్ధాయ వదతి.

౧౨౫. సచ్చేకదేసతో సచ్చసముదాయో అనవసేసపరియాదానతో విసిట్ఠోతి దస్సేన్తో ‘‘**పరమత్థసచ్చం వా హోతూ**’’తి ఆహ. **చతురో పదాతి** చత్తారి పదాని, లిఙ్గవిపల్లాసేన వుత్తం, చత్తారో ధమ్మకోట్ఠాసాతి అత్థో. కేవలం సత్తవిభాగదస్సనత్థమేవ చతుపదగ్గహణం, న అధిగతధమ్మానురూపతాయ.

నిమ్మదాతి న మదా.

‘‘**సచ్చవాదీ జినో రోమో**’’తిపి పాఠో. తత్థ **రోమోతి** దిట్ఠిరాగరత్తానం తిత్థియానం, తిత్థకరానఞ్చ అధమ్మవాదీనం రాగవిపరీతధమ్మదేసనతో భయజనకో, అధమ్మవాదీనం వా తత్థ ఆదీనవదస్సనేన భాయితబ్బో, అప్పహీనాసంవరానం వా దురుపసఙ్కమనతో దురాసదోతి అత్థో.

సచ్చో చ సో ధమ్మో చాతి **సచ్చధమ్మో**. తేనాహ ‘‘**ఏకన్తనిస్సరణభావేనా**’’తిఆది.

ఏకాయనభావన్తి ఏకమగ్గభావం, అఞ్ఞమగ్గభావన్తి అత్థో.

దస్సనభాగియం భావనాభాగియన్తి నిబ్బేధభాగియమేవ ద్విధా విభజిత్వా వుత్తన్తి ఆహ ‘‘**సంకిలేసభాగియాదీహి చతూహి పదేహీ**’’తి. **సేసత్తికానన్తి** సత్తాధిట్ఠానత్తికాదీనం అట్ఠన్నం తికానం. **సేసపదానఞ్చాతి** సంకిలేసభాగియఞ్చ వాసనాభాగియఞ్చాతిఆదిమిస్సకపదానఞ్చ. **చ**-సద్దేన సంకిలేసభాగియాదిపదాని చ సఙ్గణ్హాతి. లోకియత్తికస్సేవ హి

“సేసపదానీ”తి వుత్తేహి మిస్సకపదేహి ఏవం సంసన్దనే నయదస్సనం, ఇతరేసం పన తికానం సంకిలేసభాగియాదిపదేహి చేవ సేసపదేహి చ సంసన్దనే ఇదం నయదస్సనన్తి **‘‘వుత్తనయానుసారేన సువిఞ్ఞేయ్య’’**న్తి వుత్తం. **సమతిక్కమన**న్తి పహానం. సతిపి వాసనాభాగియసంకిలేసభాగియధమ్మానం లోకియభావే పురిమేహి పన పచ్ఛిమా పహాతబ్బా తదఙ్గవసేన, విక్ఖమ్భనవసేన చ. ఏవం పజహనసమత్థతాయ పహానన్తి వుత్తం **‘‘వాసనాభాగియం సుత్తం సంకిలేసభాగియస్స సమతిక్కమాయ హోతీ’’**తి. సంకిలేసధమ్మానం సమతిక్కమేన అధిగన్తబ్బా వోదానధమ్మా వియాతి యోజనా. **భావనా** నామ తివిధా ఝానభావనా, విపస్సనాభావనా, మగ్గభావనాతి. తాసు మగ్గభావనాయ గహితాయ విపస్సనాభావనా గహితా ఏవ హోతీతి తం అనామసిత్వా ఇతరా ద్వే ఏవ గహితా. తథాపి “భావనాభాగియస్స సుత్తస్స పటినిస్సగ్గాయా”తి వుత్తే కిం సబ్బేన సబ్బం అసేక్ఖస్స ఝానభావనాపి పటినిస్సట్ఠాతి చోదనం మనసి కత్వా పాళియం **‘‘అసేక్ఖభాగియం సుత్తం దిట్ఠధమ్మసుఖవిహారత్థ’’**న్తి వుత్తన్తి దస్సేన్తో **‘‘అసేక్ఖధమ్మేసు ఉప్పన్నేసు మగ్గభావనాకిచ్చం నామ నత్థీ’’**తి వత్వా **‘‘ఝానభావనాపి దిట్ఠధమ్మసుఖవిహారత్థా ఏవా’’**తి ఆహ.

ఏకం ఏవ భవబీజం పటిసన్ధివిఞ్ఞాణం **ఏకబీజం,** తం అస్స అత్థీతి **ఏకబీజీ. సన్ధావిత్వా** సమాగన్త్వా, నిబ్బత్తనవసేన ఉపగన్త్వాతి అత్థో. **సంసరిత్వా**తి తస్సేవ వేవచనం. కులం కులం గచ్ఛతీతి **కోలంకోలో**. పురిమపదే అనునాసికలోపం అకత్వా నిద్దేసో.

తేసం సోతాపన్నానం. **ఏతం పభేద**న్తి ఏకబీజిఆదివిభాగం. పురిమభవసిద్ధం వివట్టూపనిస్సయపుఞ్ఞకమ్మం ఇధ **పుబ్బహేతు** నామ. యో “కతపుఞ్ఞతా”తి వుచ్చతి, సో పఠమమగ్గే సాధితే చరితత్థతాయ విపక్కవిపాకం వియ కమ్మం ఉపరిమమగ్గానం ఉపనిస్సయో న సియాతి అధిప్పాయేనాహ **‘‘ఉపరి...పే.... ఆపజ్జతీ’’**తి. **తిణ్ణం మగ్గానం నిరత్థకతా ఆపజ్జతి** పఠమమగ్గేనేవ తేహి కాతబ్బకిచ్చస్స సాధితత్తా. **పఠమమగ్గే...పే.... ఆపజ్జతీ**తి అనుప్పన్నస్స అత్థకిరియాసమ్భవతో. ఏవం తిణ్ణం వాదానం యుత్తిఅభావం దస్సేత్వా చతుత్థవాదో ఏవేత్థ యుత్తోతి దస్సేన్తో ఆహ **‘‘విపస్సనా...పే.... యుజ్జతీ’’**తి. **‘‘సచే హీ’’**తిఆదినా తం యుత్తిం విభావేతి. విముత్తిపరిపాచనీయానం ధమ్మానం పరిపక్కతాయ ఇన్ద్రియానం తిక్ఖతాయ ఞాణస్స విసదతాయ విపస్సనాయ బలవభావో వేదితబ్బో. సో హి వోమిస్సకనయేన సంసరణకో ఇధాధిప్పేతో “దేవే చేవ మానుసే చ సన్ధావిత్వా”తి వుత్తత్తా. ఇధ కామభవే ఠితో **ఇధట్ఠకో**. మనుస్సదేవలోకూపపజ్జనతో ఓకారేన **వోకిణ్ణో**. అరియసావకస్స తంతంసత్తనికాయుపపత్తి తస్స తస్స సోధనసదిసం కిలేసమలాదిఅనత్థాపనయనతోతి ఆహ **‘‘ఛ దేవలోకే సోధేత్వా’’**తి. **‘‘అకనిట్ఠే ఠత్వా’’**తి ఏతేన హేట్ఠాబ్రహ్మలోకసోధనం వుత్తమేవాతి వేదితబ్బం.

సద్ధం ధురం కత్వాతి సద్ధం ధురం జేట్ఠకం పుబ్బఙ్గమం కత్వా. సద్ధాయ అనుస్సతి పటిపత్తి, సద్ధం వా పుబ్బభాగియం అనుస్సతి, సద్ధాయ వా అనుసరణసీలోతి **సద్ధానుసారీ. ధమ్మానుసారీ**తి ఏత్థాపి ఏసేవ నయో. **ధమ్మో**తి పనేత్థ పఞ్ఞా వేదితబ్బా. సద్ధహన్తో విముత్తోతి **సద్ధావిముత్తో**. యదిపి సబ్బథా అవిముత్తో, సద్ధామత్తేన పన విముత్తోతి అత్థో. సద్ధాయ వా అధిముత్తోతి **సద్ధావిముత్తో. వుత్తనయేనా**తి ఉపరిమగ్గవిపస్సనాయ బలవమన్దమన్దతరభావేన. దిట్ఠియా పత్తోతి **దిట్ఠిప్పత్తో,** చతుసచ్చదస్సనసఙ్ఖాతాయ దిట్ఠియా నిరోధప్పత్తోతి అత్థో. దిట్ఠన్తం వా పత్తోతి **దిట్ఠిప్పత్తో,** దస్సనసఙ్ఖాతస్స సోతాపత్తిమగ్గఞాణస్స అనన్తరప్పవత్తోతి వుత్తం హోతి. పఠమఫలతో పట్ఠాయ హి యావ అగ్గమగ్గా దిట్ఠిప్పత్తాతి. **ఇదన్తి**

యథావుత్తసోతాపన్నానం సద్ధావిముత్తదిట్ఠిప్పత్తతావచనం . **అట్ఠన్నం విమోక్ఖానన్తి** చతస్సో రూపావచరసమాపత్తియో, చతస్సో అరూపావచరసమాపత్తియోతి **అట్ఠ విమోక్ఖా,** తేసం.

ఫుట్ఠన్తం సచ్ఛికరోతీతి **కాయసక్ఖీ,** ఫుట్ఠానం అన్తో **ఫుట్ఠన్తో,** ఫుట్ఠానం అరూపజ్ఝానానం అనన్తరో కాలోతి అధిప్పాయో. అచ్చన్తసంయోగే చేతం ఉపయోగవచనం, ఫుట్ఠానన్తరకాలమేవ సచ్ఛికాతబ్బం సచ్ఛికరోతీతి వుత్తం హోతి, "విసమం చన్దిమసూరియా పరివత్తన్తీ"తిఆదీసు (అ॰ ని॰ ౪.౭౦) వియ వా భావనపుంసకన్తి ఏతం దట్ఠబ్బం. యో హి అరూపజ్ఝానేన రూపకాయతో, నామకాయేకదేసతో చ విక్ఖమ్భనవిమోక్ఖేన విముత్తో, తేన నిరోధసఙ్ఖాతో విమోక్ఖో ఆలోచితో పకాసితో వియ హోతి, న కాయేన సచ్ఛికతో, నిరోధం పన ఆరమ్మణం కత్వా ఏకచ్చేసు ఆసవేసు ఖేపితేసు తేన సో సచ్ఛికతో హోతి. తస్మా సో సచ్ఛికాతబ్బం నిరోధం యథాఆలోచితం నామకాయేన సచ్ఛికరోతీతి **''కాయసక్ఖీ''**తి వుచ్చతి, న తు విముత్తో ఏకచ్చానం ఏవ ఆసవానం అపరిక్ఖీణత్తా.

అభేదేనాతి అన్తరాపరినిబ్బాయిఆదిభేదేన వినా. "అభేదేనా"తి చ ఇదం "సద్ధావిముత్తదిట్ఠిప్పత్తకాయసక్ఖినో"తి ఇధాపి ఆనేత్వా యోజేతబ్బం. యథేవ హి అన్తరాపరినిబ్బాయిఆదిభేదానామససేనేవ ఏకో అనాగామీ హోతి, ఏవం యథావుత్తభేదఆమససేనేవ సద్ధావిముత్తో, దిట్ఠిప్పత్తో, కాయసక్ఖీతి తయో అనాగామినో హోన్తి. అయఞ్చ అనాగామినో తాదిసమవత్థాభేదం గహేత్వా గణనా కతాతి వేదితబ్బం. **''అవిహాదీసూ''**తిఆది సువిఞ్ఞేయ్యమేవ.

పఞ్ఞాయ ఏవ విముత్తో, న చేతోవిముత్తిభూతేన సాతిసయేన సమాధినాపీతి **పఞ్ఞావిముత్తో. ఉభతోభాగవిముత్తోతి** ఉభోహి భాగేహి ఉభతోభాగతో విముత్తో. కిలేసానం విక్ఖమ్భనసముచ్ఛేదేహి రూపకాయనామకాయతో విముత్తోతి ఇమమత్థం దస్సేన్తో **''విక్ఖమ్భన...పే.... విముత్తో నామా''**తి ఆహ. అరూపసమాపత్తియా రూపకాయతో, అగ్గమగ్గేన అరూపకాయతో విముత్తం. యథాహ –

> "ఇధ, భిక్ఖవే, ఏకచ్చో పుగ్గలో యే తే సన్తా విమోక్ఖా అతిక్కమ్మ రూపే ఆరుప్పా, తే కాయేన ఫుసిత్వా విహరతి, పఞ్ఞాయ చస్స దిస్వా ఆసవా పరిక్ఖీణా హోన్తి, అయం వుచ్చతి, భిక్ఖవే, పుగ్గలో ఉభతోభాగవిముత్తో"తి (మ॰ ని॰ ౨.౧౮౨).

యం పన **మహానిదానసుత్తే** "రూపీ రూపాని పస్సతీ"తిఆదికే (దీ॰ ని॰ ౨.౧౨౯) నిరోధసమాపత్తిఅన్తే అట్ఠ విమోక్ఖే వత్వా –

> "యతో ఖో, ఆనన్ద, భిక్ఖు ఇమే అట్ఠ విమోక్ఖే అనులోమమ్పి సమాపజ్జతి...పే.... అయం వుచ్చతానన్ద, భిక్ఖు ఉభతోభాగవిముత్తో, ఇమాయ చ, ఆనన్ద, ఉభతోభాగవిముత్తియా అఞ్ఞా ఉభతోభాగవిముత్తి ఉత్తరితరా వా పణీతతరా వా నత్థీ"తి (దీ॰ ని॰ ౨.౧౩౦) –

వుత్తం, తం ఉభతోభాగవిముత్తసేట్ఠవసేన వుత్తం. తత్థ యస్మా ఆరుప్పసమాపత్తీసు ఏకాయపి రూపకాయో విక్ఖమ్భితో ఏవ నామ హోతి, తస్మా చతున్నం ఆరుప్పసమాపత్తీనం, నిరోధసమాపత్తియా చ లాభీనం వసేన పఞ్చ ఉభతోభాగవిముత్తా వేదితబ్బా. ఏస నయో **కాయసక్ఖిమ్హిపి.** అట్ఠవిమోక్ఖేకదేసేపి హి అట్ఠవిమోక్ఖసమఞ్ఞా యథా "లోకే సత్తా"తి.

తేరససు సీసేసు పలిబోధసీసాదీని, పవత్తసీసఞ్చ పరియాదియితబ్బాని, అధిమోక్ఖసీసాదీని పరియాదకాని, **గోచరసీసం** పరియాదకఫలం. తఞ్హి విసయజ్ఝత్తం ఫలం, **విమోక్ఖో** పరియాదకస్స మగ్గస్స, ఫలస్స చ ఆరమ్మణం. **సఙ్ఖారసీసం** సఙ్ఖారవివేకభూతో నిరోధోతి పరియాదియితబ్బానం, పరియాదకఫలానఞ్చ సహ విసయసంసిద్ధిదస్సనేన సమసీసిభావం దస్సేతుం **పటిసమ్భిదాయం** (పటి॰ మ॰ ౧.౮౭) తేరస సీసాని వుత్తాని. ఇధ పన "యస్స పుగ్గలస్స అపుబ్బం అచరిమం ఆసవపరియాదానఞ్చ హోతి జీవితపరియాదానఞ్చా"తి (పు॰ ప॰ ౧౬) **పుగ్గలపఞ్ఞత్తియం** ఆగతత్తా తేసు కిలేసపవత్తసీసానం ఏవ వసేన యోజనం కరోన్తో **"కిలేససీస"**న్తిఆదిమాహ. తత్థ పవత్తసీసమ్పి మగ్గో పవత్తితో వుట్ఠహన్తో చుతితో ఉద్ధం అప్పవత్తికరణేన యదిపి పరియాదియతి, యావ పన చుతి, తావ పవత్తిసమ్భవతో **"పవత్తసీసం జీవితిన్ద్రియం చుతిచిత్తం పరియాదియతీ"**తి ఆహ.

కిలేసపరియాదానేన అత్తనో అనన్తరం వియ నిప్ఫాదేతబ్బా, పచ్చవేక్ఖణవారా చ కిలేసపరియాదానస్సేవ వారాతి వత్తబ్బతం అరహన్తి. "విముత్తస్మిం విముత్తమితి ఞాణం హోతీ"తి (మ॰ ని॰ ౧.౭౮; సం॰ ని॰ ౩.౧౨, ౧౪) హి వచనతో పచ్చవేక్ఖణపరిసమాపనేన కిలేసపరియాదానం సమాపితం నామ హోతి. తం పన పరిసమాపనం యది చుతిచిత్తేన హోతి, తేనేవ జీవితపరిసమాపనఞ్చ హోతీతి ఇమాయ వారచుతిసమతాయ కిలేసపరియాదానజీవితపరియాదానానం అపుబ్బాచరిమతా హోతీతి ఆహ **"వారసమతాయా"**తి. **భవఙ్గం ఓతరిత్వా పరినిబ్బాయతో**తి ఏత్థ పరినిబ్బానచిత్తమేవ భవఙ్గోత్తరణభావేన వుత్తన్తి దట్ఠబ్బం.

చరితన్తి చరితా కాయవచీమనప్పవత్తి. ఏత్థ చ యేన రాగాధికభావేన పుగ్గలో "రాగచరితో"తి లక్ఖీయతి, తయిదం లక్ఖణం. తేనాహ **"రాగజ్ఝాసయో రాగాధికోతి అత్థో"**తి, తేన అప్పహీనభావేన సన్తానే థామగతస్స రాగస్స బలభావో లక్ఖీయతీతి దట్ఠబ్బం. ఏసేవ నయో సేసేసుపి.

సీలవన్తేహీతి ఆదిసద్దస్స లోపం కత్వా నిద్దేసో కతోతి దస్సేన్తో ఆహ **"సీలవన్తాదీహీ"**తి. **ఆది**సద్దేన దాయకాదీనం సఙ్గహో దట్ఠబ్బో.

ఆరమ్మణభూతా ఞేయ్యన్తి ఆరమ్మణభూతావ ఞేయ్యం.

పుథుజ్జనభూమిఆదీసూతి పుథుజ్జనసేక్ఖాసేక్ఖభూమీసు. తత్థ పుథుజ్జనభూమివసేన సంవరో, సేక్ఖభూమివసేన పహానభావనా, అసేక్ఖభూమివసేన సచ్ఛికిరియా, పుథుజ్జనభూమిసేక్ఖభూమివసేన వా యథారహం సంవరపహానభావనా. పుబ్బభాగియా హి సంవరపహానభావనా పుథుజ్జనస్స సమ్భవన్తి, ఇతరా సేక్ఖస్స, అసేక్ఖభూమివసేన సచ్ఛికిరియా. **నయతో దస్సిత**న్తి "యం, భిక్ఖవే, మయా 'ఇదం న కప్పతీ'తి అప్పటిక్ఖిత్తం, తం చే కప్పియం అనులోమేతి, అకప్పియం పటిబాహతి, తం వో కప్పతీ"తిఆదినా (మహావ॰ ౩౦౫) నయదస్సనవసేన పకాసితం. **సరాగాదిసంవత్తన**న్తి సరాగాదిభావాయ సంవత్తనం.

అఞ్ఞమఞ్ఞం సంసగ్గతోతి "సంకిలేసభాగియఞ్చ వాసనాభాగియఞ్చా"తిఆదినా సంకిలేసభాగియాదీనం పదానం అఞ్ఞమఞ్ఞసంసగ్గతో. **అనేకవిధో**తి ద్వాదసవిధో యావ ద్వానవుతాధికచతుసహస్సవిధోపి అనేకప్పకారో. **లోకియసత్తాధిట్ఠానాదిసంసగ్గతో**తి **ఆది**సద్దేన లోకియం ఞాణం, లోకుత్తరం ఞాణం, లోకియఞ్చ లోకుత్తరఞ్చ ఞాణం,

లోకియం ఞేయ్యం, లోకుత్తరం ఞేయ్యం, లోకియఞ్చ లోకుత్తరఞ్చ ఞేయ్యం, లోకియం ఞాణఞ్చ ఞేయ్యఞ్చ, లోకుత్తరం ఞాణఞ్చ ఞేయ్యఞ్చ, లోకియఞ్చ లోకుత్తరఞ్చ ఞాణఞ్చ ఞేయ్యఞ్చాతిఆదికో సమ్భవన్తో పట్ఠానభేదో సఙ్గహితో. **ఉభయత్థాతి** సంకిలేసభాగియాదికే, లోకియాదికే చ. **యథారహన్తి** యో యో సంసగ్గవసేన యోజనం అరహతి, సో సో ధమ్మో. సమ్భవావిరోధేనేవ హి యోజనా. న హి "లోకియం నిబ్బేధభాగియ"న్తిఆదినా యోజనా సమ్భవతి.

తీసు పిటకేసు లబ్భమానస్సాతి తిస్సో సఙ్గీతియో ఆరుళ్హే తేపిటకే బుద్ధవచనే ఉపలబ్భమానస్స విజ్జమానస్స, ఏతేన న కేవలం సఙ్గహో ఏవ యథావుత్తభేదానం పట్ఠానభాగానం నిద్ధారణాయ కారణం, అథ ఖో పాళియం దస్సనఞ్చాతి విభావేతి. తేనాహ ''**యం దిస్సతి తాసు తాసు భూమీసూ**''తి. ''**తేనేవ హీ**''తిఆదినా యథావుత్తస్స అత్థస్స పాఠానుగమం దస్సేతి.

సాసనపట్ఠానవారవణ్ణనా నిట్ఠితా.

నిగమనకథావణ్ణనా

సద్ధమ్మావతరట్ఠానేతి దేసన్తరతో ఆగన్త్వా సద్ధమ్మస్స అవతరణోకాసభూతే సద్ధమ్మస్సవనధారణపరిచయపరిపుచ్ఛామనసికారబహులానం నివాసట్ఠానతం సన్ధాయేతం వుత్తం, అత్తనో వా సన్తానే పరియత్తిసద్ధమ్మస్స అనుప్పవేసనట్ఠానతాయ ఏవం వుత్తం. సేసం సువిఞ్ఞేయ్యమేవాతి.

నేత్తిఅట్ఠకథాయ లీనత్థవణ్ణనా నిట్ఠితా.

నేత్తిప్పకరణ-టీకా నిట్ఠితా.